

23 ----- מכילתא על שמות יב

23 ----- פסוק א

23 ----- א.

23 ----- ב.

24 ----- ג.

24 ----- ד.

25 ----- ה.

26 ----- פסוק ב

26 ----- ו.

26 ----- ז.

26 ----- ח.

26 ----- ט.

27 ----- י.

27 ----- פסוק ג

27 ----- יא.

27 ----- יב.

27 ----- יג.

28 ----- יד.

28 ----- טו.

28 ----- טז.

28 ----- יז.

28 ----- פסוק ד

28 ----- יח.

29 ----- יט.

29 ----- כ.

29 ----- כא.

29 ----- כב.

29 ----- כג.

29 ----- פסוק ה

29 ----- שה.

30	-----	כה.
30	-----	כו.
30	-----	כז.
31	-----	פסוק ו
31	-----	כח.
32	-----	כט.
32	-----	ל.
32	-----	לא.
32	-----	לב.
33	-----	פסוק ז
33	-----	לג.
33	-----	לד.
33	-----	לה.
33	-----	לו.
34	-----	פסוק ח
34	-----	לז.
34	-----	לח.
34	-----	לט.
34	-----	פסוק ט
34	-----	מ.
35	-----	מא.
35	-----	מב.
35	-----	פסוק י
35	-----	מג.
35	-----	בקר.
36	-----	פסוק יא
36	-----	מד.
36	-----	פסוק יב
36	-----	מה.
36	-----	מו.

37	-----	מז.
37	-----	פסוק יג
37	-----	מח.
37	-----	מט.
38	-----	פסוק יד
38	-----	נ.
38	-----	נא.
38	-----	נב.
38	-----	פסוק טו
38	-----	נג.
39	-----	נד.
39	-----	נה.
39	-----	נו.
40	-----	נז.
40	-----	נח.
40	-----	פסוק טז
40	-----	נט.
41	-----	ס.
41	-----	סא.
41	-----	סב.
41	-----	פסוק יז
41	-----	סג.
42	-----	סד.
42	-----	סה.
42	-----	פסוק יח
42	-----	סו.
42	-----	פסוק יט
42	-----	סז.
43	-----	סח.
43	-----	סט.

43	ע.
43	פסוק כ
43	עא.
43	עב.
44	פסוק כא
44	עג.
44	עד.
44	פסוק כב
44	עה.
45	עו.
46	פסוק כד
46	עז.
46	פסוק כה
46	עה.
47	פסוק כט
47	עט.
48	פסוק ל
48	פ.
48	פסוק לא
48	פא.
49	פסוק לג
49	פב.
49	פסוק לד
49	פג.
50	פסוק לה
50	פד.
51	פסוק מ
51	פה.
52	פסוק מב
52	פו.

52	פסוק מג
52	פז.
52	פח.
53	פסוק מד
53	פט.
53	צ.
53	צא.
53	פסוק מה
53	צב.
54	פסוק מו
54	צג.
54	צד.
54	צה.
54	פסוק מז
54	צו.
55	פסוק מח
55	צז.
55	צח.
55	צט.
55	פסוק מט
55	ק.
56	מכילתא על שמות יג
56	פסוק א
56	קא.
56	קב.
58	פסוק ג
58	קג.
58	פסוק ה
58	קד.
58	קה.

59	פסוק ז
59	קו.
59	קז.
60	פסוק ח
60	קח.
60	פסוק ט
60	קט.
60	קי.
60	קיא.
61	קיב.
61	קיג.
61	קיד.
61	פסוק י
61	קטו.
62	קטז.
62	פסוק יא
62	קיז.
62	פסוק יב
62	קיח.
63	קיט.
63	קכ.
63	פסוק יג
63	קכא.
64	קכב.
64	קכג.
64	קכד.
64	פסוק יד
64	קכה.
65	מכילתא על שמות יד
65	פסוק ב

66	פסוק ג
66	פסוק ד
66	פסוק ה
67	פסוק ו
68	פסוק ח
69	פסוק ט
69	פסוק י
70	פסוק יא
70	פסוק יג
71	פסוק יד
71	פסוק טו
73	פסוק טז
73	פסוק יט
73	פסוק כ
74	פסוק כא
75	פסוק כב
76	פסוק כד
77	פסוק כה
77	פסוק כו
78	פסוק כז
78	פסוק כח
78	פסוק כט
79	פסוק ל
79	פסוק לא
80	מכילתא על שמות טו
80	פסוק א
84	פסוק ב
86	פסוק ג
87	פסוק ה
88	פסוק ז

89	פסוק ח
90	פסוק ט
91	פסוק יב
92	פסוק יג
92	פסוק יד
93	פסוק ט
93	פסוק טז
93	פסוק יז
94	פסוק כ
95	פסוק כב
96	פסוק כג
96	פסוק כד
96	פסוק כה
97	פסוק כו
98	פסוק כז
98	מכילתא על שמות טז
98	פסוק א
98	פסוק ב
98	פסוק ג
99	פסוק ה
99	פסוק ו
100	פסוק ז
100	פסוק ח
100	פסוק י
100	פסוק יב
100	פסוק יג
101	פסוק יד
102	פסוק טו
102	פסוק טז
102	פסוק יז

102	פסוק כ
102	פסוק כא
103	פסוק כב
103	פסוק כג
103	פסוק כה
103	פסוק כו
103	פסוק כז
104	פסוק כח
104	פסוק כט
104	פסוק ל
104	פסוק לא
105	פסוק לג
105	פסוק לה
106	מכילתא על שמות יח
106	פסוק א
106	א.
107	פסוק ב
107	ב.
107	פסוק ג
107	ג.
108	פסוק ד
108	ד.
108	פסוק ה
108	ה.
108	פסוק ו
108	ו.
109	פסוק ז
109	ז.
109	פסוק ח
109	ח.

109	פסוק ט
109	ט.
109	פסוק י
109	י.
110	פסוק יא
110	יא.
110	פסוק יב
110	יב.
110	פסוק יג
110	יג.
111	פסוק יד
111	יד.
111	פסוק טו
111	טו.
111	פסוק טז
111	טז.
111	פסוק יז
112	פסוק יח
112	פסוק יט
112	פסוק כ
112	פסוק כא
112	פסוק כב
113	פסוק כג
113	פסוק כד
114	מכילתא על שמות יט
114	פסוק א
115	פסוק ב
116	פסוק ג
116	פסוק ד
117	פסוק ה

117	פסוק ו
118	פסוק ז
118	פסוק ח
118	פסוק ט
118	פסוק י
119	פסוק יא
119	פסוק יב
119	פסוק יג
120	פסוק יד
120	פסוק טו
120	פסוק טז
121	פסוק יז
121	פסוק יח
122	פסוק יט
122	פסוק כ
122	פסוק כא
122	פסוק כב
123	פסוק כג
123	מכילתא על שמות כ
123	פסוק יט
123	א.
123	פסוק כ
123	ב.
124	ג.
125	פסוק כא
125	ד.
125	ה.
125	ו.
126	פסוק כב
126	ז.

126	ח.
126	פסוק כג
126	ט.
127	מכילתא על שמות כא
127	פסוק א
127	י.
127	יא.
127	פסוק ב
127	יב.
128	יג.
128	יד.
128	טו.
128	טז.
128	יז.
128	יח.
129	יט.
129	כ.
129	פסוק ג
129	כא.
129	כב.
129	כג.
130	פסוק ד
130	כד.
130	כה.
130	כו.
130	כז.
131	פסוק ה
131	כח.
131	כט.
131	ל.

131	פסוק ו
131	לא.
131	לב.
131	לג.
132	לד.
132	לה.
132	לו.
132	לז.
132	פסוק ז
132	לח.
133	לט.
133	מ.
133	מא.
133	פסוק ח
133	מב.
134	מג.
134	מד.
134	מה.
134	פסוק ט
134	מו.
134	מז.
134	פסוק י
134	מח.
134	מט.
135	נ.
135	פסוק יא
135	נא.
135	נב.
136	פסוק יב
136	נג.

136	-----	נד.
136	-----	נה.
136	-----	פסוק יג
136	-----	נו.
137	-----	נז.
137	-----	פסוק יד
137	-----	נח.
137	-----	נט.
137	-----	ס.
138	-----	פסוק טו
138	-----	סא.
139	-----	פסוק טז
139	-----	סב.
139	-----	סג.
139	-----	סד.
140	-----	סה.
140	-----	פסוק יז
140	-----	סו.
140	-----	סז.
141	-----	פסוק יח
141	-----	סח.
141	-----	סט.
141	-----	ע.
141	-----	עא.
141	-----	עב.
141	-----	עג.
142	-----	פסוק יט
142	-----	עד.
142	-----	עה.
142	-----	עו.

142	עז.
142	פסוק כ
142	עח.
143	עט.
143	פ.
143	פא.
143	פב.
144	פסוק כא
144	פג.
144	פד.
144	פסוק כב
144	פה.
144	פו.
145	פז.
145	פח.
145	פט.
145	פסוק כג
145	צ.
146	פסוק כד
146	צא.
146	פסוק כה
146	צב.
146	פסוק כו
146	צג.
147	צד.
147	צה.
147	פסוק כז
147	צו.
147	צז.
148	פסוק כח

148	-----	צח.
148	-----	צט.
148	-----	ק.
149	-----	קא.
149	-----	קב.
149	-----	פסוק כט
149	-----	קג.
149	-----	קד.
150	-----	קה.
150	-----	קו.
150	-----	קז.
150	-----	קח.
150	-----	פסוק ל
150	-----	קט.
151	-----	פסוק לא
151	-----	קי.
151	-----	קיא.
151	-----	פסוק לב
151	-----	קיב.
151	-----	קיג.
152	-----	קיד.
152	-----	פסוק לג
152	-----	קטו.
152	-----	קטז.
152	-----	קיז.
152	-----	קיח.
153	-----	קיט.
153	-----	פסוק לד
153	-----	קכ.
153	-----	קכא.

153	-----	קכב.
153	-----	פסוק לה
153	-----	קכג.
153	-----	קכד.
154	-----	קכה.
154	-----	פסוק לו
154	-----	קכו.
154	-----	פסוק לז
154	-----	קכז.
155	-----	קכח.
155	-----	קכט.
155	-----	קל.
155	-----	קלא.
156	-----	מכילתא על שמות כב
156	-----	פסוק א
156	-----	קלב.
156	-----	פסוק ב
156	-----	קלג.
156	-----	קלד.
157	-----	פסוק ג
157	-----	קלה.
157	-----	קלו.
158	-----	פסוק ד
158	-----	קלז.
158	-----	קלח.
158	-----	קלט.
158	-----	קמ.
158	-----	פסוק ה
158	-----	קמא.
159	-----	קמב.

159	-----	קמג.
159	-----	פסוק ו
159	-----	קמד.
159	-----	קמה.
160	-----	פסוק ז
160	-----	קמו.
160	-----	קמז.
160	-----	פסוק ח
160	-----	קמח.
160	-----	קמט.
161	-----	קנ.
161	-----	קנא.
161	-----	קנב.
161	-----	קנג.
161	-----	פסוק ט
161	-----	קנד.
161	-----	קנה.
162	-----	קנו.
162	-----	פסוק י
162	-----	קנז.
162	-----	קנח.
162	-----	פסוק יא
162	-----	קנט.
163	-----	קס.
163	-----	קסא.
163	-----	פסוק יב
163	-----	קסב.
163	-----	פסוק יג
163	-----	קסג.
163	-----	קסד.

164	-----	קסה.
164	-----	פסוק יד
164	-----	קסו.
164	-----	קסז.
164	-----	פסוק טו
164	-----	קסח.
164	-----	קסט.
165	-----	קע.
165	-----	קעא.
165	-----	קעב.
165	-----	פסוק טז
165	-----	קעג.
165	-----	קעד.
166	-----	פסוק יז
166	-----	קעה.
166	-----	פסוק יח
166	-----	קעו.
166	-----	פסוק יט
166	-----	קעז.
167	-----	פסוק כ
167	-----	קעח.
168	-----	פסוק כא
168	-----	קעט.
168	-----	פסוק כב
168	-----	קפ.
168	-----	פסוק כג
168	-----	קפא.
169	-----	פסוק כד
169	-----	קפב.
169	-----	קפג.

169	-----	קפד.
169	-----	קפה.
170	-----	פסוק כה
170	-----	קפו.
170	-----	פסוק כו
170	-----	קפז.
170	-----	קפז.
171	-----	פסוק כז
171	-----	קפח.
171	-----	פסוק כח
171	-----	קפט.
172	-----	פסוק כט
172	-----	קצ.
172	-----	קצא.
172	-----	קצב.
172	-----	פסוק ל
172	-----	קצג.
173	-----	קצד.
173	-----	קצה.
173	-----	מכילתא על שמות כג
173	-----	פסוק א
173	-----	קצו.
173	-----	קצז.
174	-----	פסוק ב
174	-----	קצח.
174	-----	פסוק ג
174	-----	קצט.
174	-----	פסוק ד
174	-----	ה.
174	-----	הא.

174	-----	ר.ב.
175	-----	ר.ג.
175	-----	ר.ד.
175	-----	פסוק ה
175	-----	ר.ה.
175	-----	ר.ו.
175	-----	ר.ז.
176	-----	ר.ח.
176	-----	פסוק ו
176	-----	ר.ט.
176	-----	פסוק ז
176	-----	ר.י.
176	-----	ר.יא.
177	-----	פסוק ח
177	-----	ר.יב.
177	-----	פסוק י
177	-----	ר.יג.
178	-----	פסוק יא
178	-----	ר.יד.
178	-----	ר.טו.
178	-----	ר.טז.
178	-----	פסוק יב
178	-----	ר.יז.
179	-----	ר.יח.
179	-----	ר.יט.
179	-----	פסוק יג
179	-----	ר.כ.
179	-----	ר.כא.
180	-----	פסוק יד
180	-----	ר.כב.

180	פסוק טו
180	רכג.
180	רכד.
180	פסוק טז
180	רכה.
181	פסוק יז
181	רכו.
181	פסוק יח
181	רכז.
181	רכח.
181	פסוק יט
181	רכט.
182	רל.
183	מכילתא על שמות לא
183	פסוק יג
183	א.
183	ב.
183	ג.
184	ד.
184	פסוק יד
184	ה.
184	ו.
185	ז.
185	פסוק טו
185	ח.
185	ט.
185	פסוק טז
185	י.
186	פסוק יז
186	יא.

- יב. ----- 186
- מכילתא על שמות לה ----- 186
- פסוק א ----- 186
- א. ----- 186
- ב. ----- 186
- פסוק ב ----- 187
- ג. ----- 187
- ד. ----- 187
- פסוק ג ----- 187
- ה. ----- 187
- ו. ----- 187
- ז. ----- 187
- ח. ----- 188

מכילתא על שמות יב

פסוק א

א.

"ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר": שומע אני שהיה הדבר לאהרן ולמשה. כשהוא אומר "ויהי ביום דבר ה' אל משה (בארץ מצרים)" [שמות ו'] - למשה היה ולא לאהרן. א"כ מה תלמוד לומר אל משה ואל אהרן? אלא מלמד שכשם שהיה משה כלל לדברות כך היה אהרן כלל לדברות. ומפני מה לא היה מדבר עמו? מפני כבודו של משה. נמצא מעט אהרן מכל הדברות שבתורה חוץ משלושה מקומות מפני שאפשר.

ב.

דבר אחר אל משה ואל אהרן למה נאמר? לפי שהוא אומר 'ויאמר ה' אל משה ראה נתתך לאלקים לפרעה [שם ז'] אין לי אלא משה דיין אהרן מנין? תלמוד לומר אל משה ואל אהרן - הקיש אהרן למשה מה משה היה דיין אף אהרן היה דיין לפרעה. מה משה היה אומר דבריו ולא ירא אף אהרן היה אומר דבריו ולא ירא

ג.

דבר אחר אל משה ואל אהרן שומע אני כל הקודם במקרא הוא קודם במעשה כשהוא אומר הוא אהרן ומשה [שם ו'] צגיד ששניהם שקולים זה כזה. כיוצא בזה אתה אומר 'בראשית ברא אלוקים את השמיים ואת הארץ' [בראשית א'] שומע אני כל הקודם במקרא קדום במעשה. כשהוא אומר 'ביום עשות אלוקים ארץ ושמיים' [שם ב'] מגיד ששניהם שקולים כאחד זה כזה. כיוצא בדבר אתה אומר 'אנכי הקל אלקי אביך ואלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב' [שמות ג'] שומע אני כל הקודם בדבר הוא חשוב מחברו. כשהוא אומר 'זכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם' מגיד (ששניהם) שקולים כאחד. כיוצא בדבר אתה אומר 'כבד את אביך ואת אמך' [שם כ'] כשהוא אומר 'איש אמו ואביו תיראו' [ויקרא יט'] מגיד ששניהם שקולים זה כזה.

ד.

בארץ מצרים חוץ לכרך או אינו אלא תוך הכרך? כשהוא אומר 'ויאמר אליו משה כצאתי את העיר' [שמות ט'] והלא דברים ק"ו ומה תפלה הקלה לא התפלל אלא מחוץ לעיר דבור חמור לא כל שכן? ! ומפני מה לא נדבר עמו תוך הכרך? מפני שהייתה מלאה שקוצים וגילולים. ועד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות משנבחרה ארץ ישראל יצאו כל הארצות. עד שלא נבחרה ירושלים היתה כל ארץ ישראל כשרה למבחות משנבחרה ירושלים יצאת ארץ ישראל. שנאמר 'השמר לך פן תעלה עולותיך וכו' כי אם במקום אשר יבחר' [דברים יב']. עד שלא נבחר בית עולמים הייתה ירושלים ראויה לשכינה משנבנה בית עולמים יצאת ירושלים שנאמר (כי בחר ה בציון) ואומר 'זאת מנחתי עדי עד' [תהילים קלב]. עד שלא נבחר אהרן היו כל ישראל כשרים לכהונה משנבחר אהרן יצאו כל ישראל שנאמר 'ברית מלח עולם היא לפני ה' [במדבר יח'] ואומר 'והייתה לו ולזרעו אחריו' [שם כה']. עד שלא נבחר דוד היו כל ישראל כשרים למלכות משנבחר דוד יצאו כל ישראל שנאמר 'הלא לכם לדעת כי ה' אלקי ישראל נתן את הממלכה לדוד' [דבה"י ב' יג']. אם תאמר דן אנכי מן הנביאים שנדבר עמהם בחוצה לארץ? אף על פי שנדבר עמהם בחוצה לארץ לא נדבא עמהם אלא בזכות אבות. שנאמר 'כה אמר ה' מנעי קולך מבכי וגו' ויש תקווה לאחריתך וגו' [ירמיה לא']. ונאף על פי שנדבר עמהם בחוצה לארץ ובזכות אבות לא נדבר עמהם אלא במקום טהור של מים. שנאמר 'ואני הייתי אל אובל אולי' [דניאל ח'] 'ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל' ואומר 'היה דבר ה' אלי' [יחזקאל א']. ויש אומרים נדבר עמו בארץ ונדבר עמו בחוצה לארץ שנאמר 'היה היה דבר ה' היה - שנדבר עמו בארץ היה - שנדבר עמו חוצה לארץ. ר' אלעזר בן צדוק אומר הרי הוא אומר 'קום צא אל הבקעה' [יחזקאל ג'] מגיד שהבקעה כשרה. תע שאין השכינה נגלית בחוצה לארץ שנאמר 'ויקם יונה לברוח תרשישה' [יונה א'] וכי מלפני ה' הוא בורח? והלא כבר נאמר 'אנה אלך מרוחך וגו' אם אסק שמיים וגו' אשא כנפי שחר [וכו'] גם שם ידך תנחני' [תהילים קלט'] 'עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ. בכל מקום עיני ה' צופים רעים וטובים' [משלי טו']. 'אם יחתרו בשאול ואם יחבאו בראש הכרמל ואם ילכו בשבי' [עמוס ט'] 'אין חשך ואין צלמוות' [איוב לד']. אלא אמר יונה אלך בחוצה לארץ מקום שאין השכינה שורה ונגלית. שהגויים קרובים לתשובה הן שלא לחייב את ישראל. משל לעבד שברח מרבו. אמר אלך לבית קברות מקום שאין רבי יכול לבא אחרי. אמר לו רבו יש לי כיוצא בך. כך אמר יונה אלך בחוצה לארץ מקום שאין השכינה שורה ונגלית. שהגויים קרובים לתשובה הן שלא לחייב את ישראל. אמר לו הקב"ה יש לי שלוחין כיוצא בך שנאמר 'זה הטיל רוח גדולה אל הים'. נמצאת אתה אומר שלושה נביאים הם. אחד תבע כבוד האב וכבוד הבן ואחד תבע כבוד האב ולא כבוד הבן ואחד

תבע כבוד הבן ולא כבוד האב. ירמיה תבע כובד האב וכבוד הבן שנאמר 'נחנו פשענו ומרינו' [איכה ג']. לכך נכפלה נבואתו שנאמר 'נוסף עליהם דברים' [ירמיה לו']. אליהו תבע כובד האב ולא כבוד הבן שנאמר 'קנא קנאתי לה' אלקי צבאות' [מלכים א' יט']. ומה נאמר? 'לך שוב לדרכך מדברה דמשק וגו' ואת יהוא בן נמשי תמשוח למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט תמשוח לנביא תחתך' שאין ת"ל לנביא תחתך אלא שאי אפשר בנבואתך. יונה תבע כבוד הבן ולא כבוד האב שנאמר 'ויהי דבר ה' אל יונה שנית' [יונה א'] שנית נדבר עמו שלישיית לא. רבי יונתן אומר לא הלך יונה אלא לאבד עצמו בים שנאמר 'שאוני והטילוני אל הים'. וכן תמצא (האבות) והנביאים היו נותנים עצמם על ישראל. במשה מה הוא אומר 'ועתה אם תשא חטאתם. ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת' [שמות לב'] [ואומר] 'ואם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג ואל אראה ברעתי' [במדבר יא'] בדוד מה הוא אומר 'הנה אנכי חטאתי ועויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי' [שמואל ב' כד']. הא בכל מקום אתה מוצא (האבות) והנביאים מסרו נפשם על ישראל.

ה.

לאמר צא ואמור אליהם מיד. דברי ר' ישמעאל שנאמר 'ויצא ודבר' [שמות לד']. ר' אליעזר אומר צא ואמור אליהם והשיבני דבר שנאמר 'וישב משה את דברי העם אל ה' [שם יט']'. ואומר 'לבוש האיש הבדים אשר [ה]קסת (הסופר) במתניו וגו' [יחזקאל ט'] ואמר 'התשלח ברכים וילכו ויאמרו לך הננו' [איוב לח']. שלוחי הקב"ה לא כשלוחי בשר ודם. ששלוחי בשר ודם צריכין לחזור אצל שולחיהם. אבל לפניך אינו כן אלא התשלח ברכים וילכו. וישבו לא נאמר אלא וילכו ויאמרו. בכל מקום שהן מהלכין נמצאים לפניך ואומרים עשינו שליחותך. לקיים מה שנאמר 'הלא את השמיים ואת הארץ אני מלא' [ירמיה כג']. כשהקב"ה גוזר גזרות טובות ורעות על ישראל על הטובה מחזירים לפניו ועל הרעה אין מחזירין לפניו שנאמר 'והנה שישה אנשים מדרך שער העליון' [יחזקאל ט'] [וכתיב] 'וכבוד' אלקי ישראל נעלה מעל הכרובים) ואומר ה' אלו {אליו ק'} עבור בתוך העיר וגו' ולא להאמר באזני'. ונאמר 'זקן ובחור ובתולה וטף ונשים וגו'. ויאמר אליהן טמאו את הבית (הזה) וגו' יצאו אליו ועשו שליחותן. אלו שנצטוו על הרעה - לא למדנו שהחזירו שליחותן. וזה שנצטווה על הטובה - למדנו שהחזיר שליחותו שנאמר 'והנה איש לבוש הבדים'. שמעון בן עזאי אומר לאמר - בקול שאתה שומע בו למד. ר' עקיבא אומר לאמר - צא ואמור להם שבזכותם הוא מדבר עימי. שכל ל"ח שנה שהיה כועס על ישראל לא היה מדבר עמו שנאמר 'ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות (ויאמר) [וידבר] ה' אלי לאמר'. אמר ר' שמעון בן עזאי איני כמשיב על דברי ר' עקיבא אלא כמוסיף על דבריו. ולא עם משה בלבד היה מדבר בזכות ישראל אלא עם הנביאים כלם לא דבר אלא בזכות ישראל שנאמר 'ואשב [שם] שבעת ימים (משומם) [משמים] בתוכם' וכתב 'ויהי מקץ שבעת ימים ויהי דבר ה' וגו' [יחזקאל ג']. [ויהי מקץ וגו'] ויהי דבר ה' אל ירמיהו' [ירמיהו מב']. וכן אתה מוצא בברוך בן נריה שהיה מתרעם לפני המקום 'אמרתי אוי נא לי כי יסף ה' יגון על מכאובי' [שם מה'] נשתניתני אני מכל תלמידי הנביאים. יהושע שמש משה ושרתה עליו רוח הקודש אלישע שמש אליהו ושרתה עליו רוח הקודש. מה נשתניתני אני מכל תלמידי הנביאים? 'יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי וגו' ואין מנוחה אלא נבואה שנאמר 'ותנח עליהם הרוח' [במדבר יא']. נחה רוחי על אליהו ועל אלישע. ונחה עליו הרוח. בא וראה מה המקום משיבו? 'כה תאמר אליו כה אמר ה' הנה אשר בניתי אני הורס [וגו'] ואתה תבקש לך גדולות' ואין גדולות אלא נבואה שנאמר 'ספרה נא לי את כל הגדולות וגו' [מלכים ב' ח'] 'קרא אלי ואענך ואגידה לך גדולות ובצורות לא ידעתם' [ירמיה לג']. (אמר) ברוך (בן נריה) אם אין כרם אין סייג אם אין צאן אין רועה מפני מה? כי הנני מביא רעה על כל בשר ונתתי נפשך לשלל אל המקום אשר תלך שם. הא בכל מקום אתה מוצא שאין הנביאים מתנבאים אלא בזכות ישראל.

פסוק ב

ו.

החדש הזה לכם ישמעאל אומר משה הראה את החדש לישראל ואמר להם כזה היו רואין וקובעין את החדש לדורות. ר' עקיבא אומר זה אחד משלשה דברים שנתקשה בהם משה והראהו המקום את כלן באצבע. כיוצא בדבר אתה אומר וזה לכם הטמא (ויקרא יא). וזה מעשה המנורה (במדבר ח) ויש אומרים אף בשחיטה נתקשה משה שנאמר וזה הדבר אשר תעשה (את) [על] המזבח (שמות כט). ר' שמעון בר יוחאי אומר והלא כל הדברים שנדבר עם משה לא נדבר אלא ביום. החדש הזה הראהו בלילה. כיצד? היה מדבר עמו ביום והראהו החדש בלילה. ר' אלעזר או. רבי מר נדבר עמו ביום עם חשכה והראהו החדש בחשכה

ז.

החדש הזה. זה ניסן. אתה אומר זה ניסן או אינו אלא אחד מחדשי השנה? כשהוא אומר וחג האסיף בצאת השנה (שמות כג) וחג האסיף תקופת השנה (שם לד) אמרת צא וראה אי זה חדש שיש בו אסיף ותקופה ושנה יוצאה בו (וקרוי שביעי)? אי אתה מוצא אלא תשרי. לאחר שלמדת ששביעי זה תשרי ראשון זה ניסן. ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר. בחדש הראשון הוא חדש ניסן (אסתר ג).

ראש חדשים. מגיד שניסן ראש לחדשים. ומנין אף למלכים? תלמוד לומר הוא החדש השני למלך שלמה על ישראל (מלכים ו) ומנין אף לרגלים? תלמוד לומר חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות (דברים טז). נמצינו למדין שניסן ראש לחדשים למלכים ולרגלים. רבי נתן ורבי יצחק אומרים אף לשכירות בתים ולא לשנים ולא לשמטין ויובלות ולא לנטיעה ולא לירקות. שנאמר (מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה וגו' בבא כל ישראל וגו' (דברים לא) ואומר וחג האסיף תקופת השנה (שמות כג) זה הוא האמור) לך - לא לשנים ולא לשמטין ויובלות לנטיעה ולירקות

ח.

החדש הזה לכם. לא מנה בו אדם הראשון. אתה אומר לכם ולא מנה בו אדם הראשון או אינו אלא לכם ולא לגוים? (אמור) כשהוא אומר ראשון הוא לכם (משמע) לכם ולא לגוים אמור. הא מה תלמוד לומר לכם? לא מנה בו אדם הראשון. נמצינו למדין שישראל מונין ללבנה והגוים לחמה. לא דיים לישראל א' לל' יום מגביהים עיניהם לאביהם שבשמים. וכשהחמה לוקה סימן רע לגוים שהם מונים לחמה וכשהלבנה לוקה סימן רע לשונאיהם של ישראל שהם מונים ללבנה. ר' אומר כשהחמה לוקה במזרח סימן רע ליושבי מזרח במערב סימן רע ליושבי מערב. (ר"י אומר כשהמזלות לוקים במזרח סימן רע ליושבי מזרח במערב סימן רע ליושבי מערב). ר' יונתן אומר אלו ואלו נתנו לגוים שנאמר כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו (ירמיה י)

ט.

ראש חדשים. שומעני מעוט חדשים שנים. מנין לשאר חדשים? תלמוד לומר לחדשי השנה

י.

ראשון הוא למה נאמר? לפי שהוא אומר שמור את חדש האביב וגו' (דברים טז) שמור את הפסח לאביב ואביב לפסח שיבא אביב בזמנו. הא כיצד? עבר את אדר שיבא אביב בזמנו. הרי שעברו את אדר ולא בא אביב בזמנו שומעני שיעברו ר"ח ניסן. היה ר"ש אומר הא אם אמרת כן נמצאת אתה עושה ניסן ב'. ואמרה תורה ראשון הוא לכם! ר' נתן אומר שמור את חדש- חדש הסמוך לאביב אתה מעבר ואי זה זה? הוי אומר זה אדר. אבל לא שמענו מכמה מעבר כשהוא אומר "שמור את חדש" חדש אתה מעבר. והדין נותן הואיל וחדש מתעבר ושנה מתעברת מה החדש אחד ממנוייו- אף שנה אחד ממנוייה. אי מה חדש אחד מל' בו אף שנה א' משלשים בה? ת"ל שמור את חדש. חדש אתה מעבר ואי אתה מעבר אחד מל' בה. או מה שנה אחד מיב בה אף חדש אחד מי"ב בו? ת"ל ובט"ו יום לחדש חג ז' ימים(שם כ') יום לחדש אתה מעבר ואי אתה מעבר א' מי"ב בו. ור' יצחק אומר הא אם אמרת כן כבר הלבנה באמצע הרקיע הא אין עליך לומר בלשון האחרון אלא כלשון הראשון הואיל והחדש מתעבר והשנה מתעברת [מה החדש אחד ממנוייו אף השנה אחד ממנוייה] מה חדש אין תוספת עבורו אלא בסוף אף שנה אין תוספת עבורה אלא בסוף. רבי ירמיה אומר הואיל וטומאה מעכבת ואביב מעכב מה טומאה אין פחות משלשים יום אף אביב אין פחות משלשים יום. או אפילו כי חל אביב ובא. ת"ל "ושמרת את חדש החקקה הזאת למועדה" (שמות יג) במועדה אתה מוסיף ואי אתה גורע

פסוק ג

יא.

ראשון הוא לכם (לחדשי השנה שלא יעשה ניסן אחר). רבי יאשיה אומר מנין שאין מעברים את השנה אלא בבית דין הגדול שבירושלים? תלמוד לומר ראשון הוא לכם דברו אל כל עדת (בני) ישראל וגו'

יב.

דברו אל כל עדת (בני) ישראל. רבי ישמעאל אמר וכי שניהם מדברים היו? והלא כבר נאמר ואתה דבר אל בני ישראל לאמר (שם לא). ומה תלמוד לומר דברו? אלא כשהיה משה מדבר היה אהרן מרכין אזנו לשמוע באימה ומעלה עליו הכתוב כאלו שומע מפי הקב"ה. ר' אחא ב"ר יאשיה אומר וכי שניהם מדברים היו? והלא כבר נאמר ואתה דבר אל (כל) [בני] ישראל ומה תלמוד לומר דברו? אלא (כיון ש)משה מדבר היה אהרן מימינו ואלעזר משמאלו ואיתמר מימינו של אהרן והדבור יוצא מביניהם כאלו השלשה מדברים. ר' שמעון בן יוחאי אומר) משה היה חולק כבוד למשה ואומר למדני (והדבור יוצא מביניהם) ואהרן היה חולק כבוד למשה ואמר לו למדני והדבור יוצא מביניהם כאילו שניהם מדברים.

יג.

דברו אל כל עדת (בני) ישראל. הדבור הזה בראש חודש. ולקיחה בעשור. ושחיטה בי"ד. אתה אומר הדבור היה בראש חודש ולקיחה בעשור ושחיטה בי"ד או אינו אלא הדבור ולקיחה בעשור ושחיטה בי"ד? תלמוד לומר החדש הזה לכם דברו. אימתי היה הדבור בראש חודש הא אין עליך כלשון האחרון אלא כלשון הראשון הדבור בראש חודש ולקיחה בעשור ושחיטה בי"ד. ר' אחא בר' יאשיה אומר הדבור

בראש חודש ולקחה בעשור ושחיטה בארבעה עשר. אתה אומר כן או אינו אלא הדבור ולקחה בראש חודש ושחיטה בי"ד? תלמוד לומר דברו אל כל עדת (בני) ישראל- שאין תלמוד לומר [לאמר] אלא להפסיק הענין. הא אין לך לדון כלשון האחרון אלא כראשון- הדבור בראש חודש ולקחה בעשור ושחיטה בי"ד. רבי יוסי הגלילי אומר הדבור בראש חודש ולקחה בעשור ושחיטה בי"ד. אתה אומר כן או אינו אלא הדבור בראש חודש ולקחה ושחיטה בעשור? תלמוד לומר והיה לכם למשמרת עד י"ד יום. אם אמרת כן עקרת את כל הכתוב. הא אין עליך לדון וגו'. בעשור לחדש הזה ויקחו. אין לי אלא עשירי שהוא כשר ללקחה ארבעה עשר מנין? אמרת ק"ו ומה עשירי שאינו כשר לשחיטה כשר ללקחה. י"ד שהוא כשר לשחיטה אינו דין שיהא כשר ללקחה. י"ג מנין? אמרת ק"ו ומה אם עשירי שאינו קרוב לשחיטה כשר ללקחה י"ג שהוא קרוב לשחיטה אינו דין שיהא כשר ללקחה. והוא הדין לאחד עשר לשנים עשר

יד.

בעשור לחדש. להוציא פסח דורות. שפסח מצרים מקחו מבעשור. ופסח דורות מקחו כל זמן.

טו.

ויקחו להם. וכי כלן היו לוקחין? אלא לעשות שלוחו של אדם כמותו. מכאן אמרו שלוחו של אדם כמותו

טז.

איש שה לבית אבות. בכלל שה גדי וטלה שנאמר שה כשבים ושה עזים (דברים יד)

יז.

שומע אני שה אחד לכלן תלמוד לומר שה לבית אבות. אין לבית אבות אלא למשפחות. שנאמר למשפחותם לבית אבותם (במדבר א). והרי שהיו עשר (משפחות) לבית אב אחד שומע אני שה אחד לכלם. תלמוד לומר שה לבית (אבות).

פסוק ד

יח.

ואם ימעט הבית מהיות משה. בא הכתוב ללמדך שלעולם נמנין על הפסח ומושכין ידיהם ממנו עד שישחט בלבד שלא יניח את הפסח כמות שהוא. ר' יהודה אומר בלבד (שלא יהא) שם אחד מחבורה הראשונה שלא לעשות עיקר טפלה וטפלה עיקר

יט.

ולקח הוא ושכנו . ר' עקיבא אומר מנין אתה אומר שאם רוצה אדם לעשות פסחו יחידי (שהוא) רשאי?
שנאמר ולקח הוא ושכנו. ר' ישמעאל אומר מנין אתה אומר שאם ירצה אדם למנות אחרים על פסחו
שהוא רשאי? שנאמר ולקח הוא ושכנו

כ.

שומע אני שכנו שבגגו או אינו אלא שכנו (שבשדה) [שבצדו]? תלמוד לומר הקרוב אל ביתו (דבר הכתוב
בהוה. ר' שמעון בן יוחאי אומר שכנו מ"כל מקום [ממש]).

כא.

במכסת נפשות . אין מכסת אלא מנין שישחטנו למנוייו ואם שחטו שלא למנוייו עבר על מצוה. שומע אני שיהא כשר?
תלמוד לומר איש לפי אכלו תכוסו שנה עליו הכתוב לפסול

כב.

(ד"א במכסת) נפשות למה נאמר? לפי שנאמר איש אין לי איש- אשה טומטום ואנדרוגינוס מנין? תלמוד
לומר (במכסת) נפשות ריבה. משמע מביא את אלו ומביא את החולה ואת (הקטן) שאינן יכולין לאכול
כזית? תלמוד לומר איש לפי אכלו יצאו החולה (והקטן) שאינן יכולין לאכול כזית שאינן שוחטין עליהן

כג.

תכוסו על השה . רבי (יאשיה) אומר לשון סורסי הוא זה כאדם שאומר לחברו כוס לי טלה זה.
על השה . רבי ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך שנמנים על הפסח ומושכים את ידיהם ממנו עד שישחט
ובלבד שלא יניח הפסח כמות שהוא. רבי יצחק אומר במי הענין מדבר בחי.

פסוק ה

שה .

בכלל שה גדי וטלה שנאמר שה כשבים ושה עצים.

תמים להוציא בעל מום.

זכר . להוציא טומטום ואנדרוגינוס ונקבה

כה.

בן שנה . אין לי אלא בן שנה כל שנתו מנין? היה רבי ישמעאל אומר קל וחומר. ומה אם עולה חמורה כשרה לבוא כל שנתה פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר כל שנתו? ר' יוסי הגלילי אומר ומה איל שתחלתו פסול סופו כשר - שה שתחלתו כשר אינו דין שיהא סופו כשר?

כו.

מן הכשבים ומן העזים . מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו. אתה אומר כן או אינו אלא שיביא משניהם כאחת? תלמוד לומר ואם מן הצאן קרבנו וכו' (ויקרא א) מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו. והרי דברים קל וחומר ומה עולה חמורה כשרה להביא מין אחד פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר לבוא מין אחד? ומה תלמוד לומר מן הכשבים ומן העזים - מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו

כז.

יהיה לכם . להביא פסח דורות שלא יביא אלא מן הכשבים ומן העזים דברי ר' אליעזר. ר' יאשיה אומר תקחו למה נאמר? לפי שנאמר וזבחת פסח לה' אלקיך צאן ובקר (דברים טז) צאן לפסח ובקר לחגיגה. אתה אומר כן או אינו אלא אחד זה ואחד זה לפסח? ומה אני מקיים שה תמים זכר - פסח מצרים אבל פסח דורות יביא מזה ומזה? תלמוד לומר מן הכשבים ומן העזים תקחו. שאין תלמוד לומר תקחו ומה תלמוד לומר תקחו? שלא יביא פסח דורות אלא מן הכשבים ומן העזים דברי ר' יאשיה. ר' (נתן) [יונתן] אומר צאן לפסח ובקר לחגיגה. אתה אומר כן או אינו אלא אחד זה ואחד זה לפסח? ומה אני מקיים שה תמים זכר - פסח מצרים אבל פסח דורות יביא מזה ומזה. תלמוד לומר ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה (שמות יג) כעבודה שעבדת במצרים כך עשה לדורות דברי ר' יונתן. רבי אליעזר אומר צאן לפסח ובקר לחגיגה. אתה אומר כן או אינו אלא אחד זה ואחד זה לפסח? ומה אני מקיים שה תמים וגו' - פסח מצרים אבל פסח דורות יביא מזה ומזה. תלמוד לומר ושמרתם את הדבר הזה (שם יב) הרי פסח דורות אמור. אם כן מה תלמוד לומר וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר - צאן לפסח ובקר לחגיגה. ר' עקיבא אומר כתוב אחד אומר וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר וכתוב אחד אומר מן הכשבים ומן העזים תקחו. כיצד יתקיימו שני מקראות הללו? אמרת זו מדה בתורה שני כתובים זה כנגד זה וסותרין זה על ידי זה (עד שיתקיימו) [יתקיימו] במקומן (יבא) [עד שיבא] כתוב שלישי ויכריע ביניהם. תלמוד לומר משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח. צאן לפסח ולא בקר לפסח. ר' ישמעאל אומר בחגיגה הבאה בפסח הכתוב מדבר. אתה אומר כן או אינו מדבר אלא (בפני) [בפסח] עצמו? כשהוא אומר שה תמים זכר הרי פסח עצמו אמור. ומה תלמוד לומר וזבחת פסח לה' - בחגיגה הבאה בפסח הכתוב מדבר. רבי אומר בזבח הבא מן הבקר כמין הצאן הכתוב מדבר. ואי זה זה? שלמים מכאן אמרו (שקלים פ"ב מ"ה) מותר (שלמים לשלמים ומותר) פסח לשלמים.

פסוק ו

כח.

והיה לכם למשמרת. מפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים? היה רבי מתיא בן חרש אומר ואעבור ואראך והנה עתך עת דודים (יחזקאל ט"ז) הגיע שבועתו שנשבע הקב"ה לאברהם שיגאל את בניו ולא היה בידם מצות שיעסקו בהם כדי שיגאלו שנא' שדים נכוננו ושערך צמח ואת ערום ועריה וגו'. ערום מכל מצות. נתן להם הקב"ה שתי מצות דם פסח ודם מילה שיתעסקו בהם כדי שיגאלו. שנאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמך וגו'. ואומר גם את הדם בריתך שלחתי אסירך מבור אין מים בו (זכריה ט). לכך הקדים הכתוב לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים שאין נוטלין שכר אלא על ידי מעשה. רבי אלעזר הקפר ברבי אומר וכי לא היה בידם של ישראל ארבע מצות שאין כל העולם כדאי בהם? שלא נחשדו על העריות ולא על לשון הרע ולא שנו את שמם ולא שנו את לשונם. ומנין שלא נחשדו על העריות - שנאמר ויצא בן אשה ישראלית (ויקרא כד) להודיע שבחן של ישראל שלא היה ביניהם אלא זה ופרסמו ופרטו הכתוב. ועליהם מפורש בקבלה גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום (שיר השירים ד) גן נעול אחותי כלה אלו הזכרים. גל נעול מעין חתום אלו הנקבות. ור' נתן אומר גן נעול אלו הנשואות גל נעול אלו הארוסות. דבר אחר גן נעול גל נעול אלו שתי ביאות. מנין שלא נחשדו על לשון הרע והיו אוהבין זה את זה? תלמוד לומר ושאלה אשה משכנתה (שמות ג). כבר היה בידם שנים עשר חדש ואי אתה מוצא אחד מהם שהלשין על חברו. ומנין שלא שנו שמם? כשם שמיחסן בירידתן שנאמר ראובן שמעון לוי ויהודה (שם א) כך מיחסן בעליתן. שנאמר ויתילדו על משפחותם לבית אבותם וגו'. ואומר המלאך הגואל אותי (בראשית מה). ומנין שלא שנו את לשונם שנאמר כי פי המדבר אליכם (שם מה). ואומר ויאמרו אלהי העבריים נקרה עלינו וגו'. (שמות ה) ואומר ויבא הפליט ויגד לאברם העברי (בראשית טו). ומפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים? לפי שהיו שטופין בעבודה זרה במצרים ועבודה זרה שקולה כנגד כל המצות. שנאמר והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה (במדבר טו) יחד הכתוב מצוה הזאת ואמרה ענין בפני עצמו. ואי זה זה? עבודה זרה (אתה אומר ע"ז או אינו אלא אחת מכל מצות האמורות בתורה סתם? כשהוא אומר וכי תשגו ולא תעשו וגו' באו כל המצות ללמד על מצוה אחת. ומנין לעובר על כל מצות שהוא פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים בתורה - שנאמר לעברך בברית ה' אלהיך (דברים כט). ואין ברית אלא תורה שנאמר אלה דברי הברית וגו' (שם כח). אמר להם משכו ידיכם מעבודה זרה והדבקו במצות. רבי יהודה בן בתירא אומר הרי הוא אומר ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וגו' וכי יש לך אדם שהוא מתבשר בשורה טובה ואינו שמח? (שנאמר)

יולד לך בן זכר שמח שמחה (ירמיה כ) רבו מוציאו לחירות ואינו שמח? אם כן למה נאמר ולא שמעו אל משה? אלא שהיה קשה בעיניהם לפרוש מע"ז. שנאמר ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו (יחזקאל כ). (ואומר וימרו בי בית ישראל במדבר) הדא הוא דכתיב וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום (על) [אל] בני ישראל - צום לפרוש מעבודה זרה.

והיה לכם למשמרת. למה נאמר לפי שנאמר משכו וקחו לכם צאן וגו' אמרו לו ישראל למשה רבינו הן נזבח את תועבת מצרים וגו' (שמות ה). אמר להן מן הנס שהוא עושה לכם במשיכתו אתם יודעים בשחיטתו

והיה לכם למשמרת . שחטהו בי"ד ושמרהו עד י"ד. אתה אומר שמרהו עד י"ד ושחטהו בי"ד או שמרהו עד י"ד ומשכהו ושחטהו (בי"ד) [ביו"ד]? תלמוד לומר בראשון בי"ד יום קבעו הכתוב חובה. הא אין עליך לדון כלשון האחרון אלא כלשון הראשון שמרהו עד י"ד ושחטהו בי"ד.

והיה לכם למשמרת . מגיד הכתוב שהיו מבקרין אותו ד' ימים קודם לשחיטה. מכאן אתה דן על התמיד.

נאמרה שמירה בפסח ונאמרה שמירה בתמיד מה שמירה האמורה בפסח מבקרין אותו ארבעה ימים קודם שחיטה אף שמירה האמורה בתמיד מבקרין אל תו ד' ימים קודם שחיטה. (מכאן אתה דן על התמיד. נאמרה שמירה [בתמיד] ובפסח נאמרה שמירה. מה שמירה האמורה בפסח מכין אותו ארבעה ימים קודם שחיטתו אף שמירה האמורה בתמיד [מבקרין] [מכין] אותו ד' ימים קודם לשחיטתו). מכאן אמרו (ערכין פ"ב מ"ה)

אין פוחתים משה טלאים המבוקרין בלשכת הטלאים. כדי לשבת ולשני ימים טובים של ראש השנה. ומוסיפין לעולם

(והיה לכם למשמרת . להוציא פסח דורות. שפסח מצרים מקחו בעשור ופסח דורות מקחו כל זמן).

כט.

ושחטו אותו . וכי כלן שוחטין אותו? (אלא לעשות שלוחו של אדם כמותו) מכאן אמרו (ברכות פ"ה מ"ה) שלוחו של אדם כמותו

ל.

ושחטו אותו בין בחול בין בשבת . ומה אני מקיים מחלליה מות יומת (שמות לא) בשאר מלאכות חוץ משחיטת הפסח. או אף בשחיטת פסח? הא מה אני מקיים ושחטו אותו בשאר כל הימים חוץ מן השבת (או אף בשבת) - תלמוד לומר ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו (במדבר ט) ואפילו בשבת דברי רבי יאשיהו. אמר לו ר' (נתן) [יונתן] ועדיין לא שמענו. גם לו ר' יאשיהו הרי הוא אומר צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי וגו' (שם כח). אם ללמד על התמיד שתדחה את השבת והלא כבר נאמר וביום השבת שני

כבשים בני שנה. ומה תלמוד לומר במועדו? אלא להקיש ולדון גזירה שוה. נאמר כאן במועדו ונאמר להלן במועדו מה כאן דוחה שבת אף להלן דוחה שבת.

(ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל . מנין אתה אומר שאם אין להם לישראל אלא פסח אחד שכולן יוצאין בו ידי חובתן - תלמוד לומר ושחטו אותו וגו'.

לא.

ושחטו אותו וגו' . מכאן אמרו (פסחים פ"ה מ"ה) הפסח נשחט בשלש כתות קהל ועדה וישראל).

לב.

בין הערבים . שומע אני עם דמדומי חמה (תלמוד לומר בערב (דברים טז). אי בערב יכול משתחשך תלמוד לומר כבא השמש. אי כבא השמש ובשלת ואכלת - תלמוד לומר מועד צאתך. הפסיק הענין ובשלת

ואכלת משחשכה. ר' אומר) הרי הוא אומר שם תזבח את הפסח בערב. שומע אני כשמועו - תלמוד לומר מועד צאתך ממצרים. אימתי יצאו (אלו) [ישראל] ממצרים משש שעות ולמעלה. וכן הוא אומר ויהי בעצם היום הזה יצאו וגו' (שמות יב). ר' נתן אומר מנין (ראיה) לבין הערבים שהוא משש שעות ולמעלה? אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר. קדשו עליה מלחמה. קומו ונעלה בצהרים או לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב (ירמיה ו). רבי שמעון בן יוחאי אומר בא הכתוב להשית ראשון אחרון ואחרון ראשון. מועד צאתך ממצרים

לשחיתתו. כבוא השמש לצלייתו. בערב לאכילתו. בן בתירא אומר בין הערבים [בין שני הערבים] (שחטהו- תן ערב לשחיתתו תן ערב לאכילתו).

פסוק ז

לג.

ולקחו מן הדם. שומע אני בין ביד בין בכלי תלמוד לומר אשר בסף- מגיד הכתוב (שעוקר וחוקק בצד) האסקופה ושוחט בתוכה. ואין סף אלא אסקופה שנאמר בתתם ספם את ספי (יחזקאל כ). וכתוב וינועו אמות הספים (ישעיה ז) דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומר אין סף אלא כלי שנאמר והספים והמזמרות והמזרקות והכפות וגו' (מלכים א' ז).

לד.

ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף מבפנים. אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ? תלמוד לומר וראיתי את הדם - הנראה לי ולא הנראה לאחרי דברי ר' שמעון. ר' נתן אומר מבפנים. אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ? תלמוד לומר והיה הדם לכם לאות - לכם לאות ולא לאחרי לאות. ר' יצחק אומר לעולם מבחוץ כדי שיהו המצרים רואין ומעיהן מתחתכין

לה.

ונתנו על שתי המזוזות וגו' שומע אני אם הקדים זה לזה לא יצא תלמוד לומר והגעתם אל המשקוף וגו' הא אם הקדים זה לזה יצא. נמצינו למדין שלשה מזבחות היו להם במצרים - המשקוף ושתי המזוזות. ר' (שמעון) [ישמעאל] אומר ארבעה היו - הסף והמשקוף ושתי המזוזות

לו.

על הבתים אשר יאכלו אותו בהם. אין לי אלא על הבתים אשר יאכלו אותו בהם בתים שהיו ישנים בהם מנין? תלמוד לומר- על הבתים אשר אתם שם מכל מקום

פסוק ח

לז.

ואכלו את הבשר. בשר ולא גידים ולא עצמות ולא קרנים ולא טלפים.

בלילה הזה. שומע אני כל הלילה תלמוד לומר ולא תותירו ממנו עד בקר

(אני אקרא) והנותר ממנו עד בקר באש תשרופו. עד בקר למה נאמר? לא בא הכתוב אלא ליתן תחום לבקרו של בקר. ואי זה? זה עמוד השחר. מכאן אמרו (ברכות פ"א מ"א) אכילת פסחים ואכילת זבחים והקטר חלבים ואברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר. וכל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר. ומפני מה אמרו עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה ולעשות סייג לתורה ולקיים דברי אנשי כנסת הגדולה שהיו אומרים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה. ר' אלעזר אומר נאמר כאן לילה ונאמר להלן לילה מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות.

לח.

צלי אש. ולא צלי שפוד ולא צלי אסכלה ולא צלי התנור (אלא) צלי אש הצלוי מן החי. אתה אומר הצלוי מן החי או אינו אלא במבושל? תלמוד לומר כי אם צלי אש. הא מה תלמוד לומר צלי אש - הצלוי מן החי.

לט.

ומצות על מרורים יאכלוהו. (הוסיף לו הכתוב שתי מצות חוץ מן המצוה האמורה בגופו ואי זה? זה ועצם לא תשברו בו.)

צלי אש ומצות). מגיד הכתוב שמצות הפסח מצה צלי ומרור. (צלי אש ומצות) ומנין אתה אומר שאם אין להם מצה ומרור הן יוצאין ידי חובתן בפסח? תלמוד לומר יאכלוהו. אין לי אלא בזמן שאין להם מצה ומרור יוצאין ידי חובתן בפסח (יכול כך) אם אין להם פסח (אין) יוצאין במצה ומרור. הרי אתה דן הואיל והפסח מצות עשה ומצה ומרור מצות עשה. הא למדת כמו שאם אין להם מצה ומרור יוצאין ידי חובתן בפסח כך אם אין יום פסח יוצאין ידי חובתן במצה ומרור.

דבר אחר על מצות ומרורים יאכלוהו מכאן אמרו הפסח נאכל אכילת שובע ואין מצה ומרור נאכלים אכילת שבע.

פסוק ט

מ.

אל תאכלו ממנו נא. אין נא אלא חי (ובשל מבושל לחייב על החי ועל המבושל) אתה אומר לחייב (על החי ועל המבושל) או אינו אלא לחייב על המבושל ביותר? תלמוד לומר כי אם צלי אש. הא מה תלמוד לומר ובשל מבושל - לחייב (על החי ועל המבושל).

ובשל מבושל במים אין לי אלא מים שאר כל המשקין מנין? היה ר' ישמעאל אומר אמרת קל וחומר הא אם מים שאינם מפיגין טעמן הרי הן אסורין בבשול שאר המשקין שהן מפיגין טעמן דין הוא שיהו אסורין בבשול. ר' עקיבא אומר אין לי אלא מים שאר כל משקין מנין? תלמוד לומר ובשל מבושל להביא שאר המשקין.

ר' אומר אני אקרא אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש. ומה תלמוד לומר נא ובשל מבושל שיכול אין לי אלא בשעה שהוא באכול צלי (בשעה שהוא בא ומבושל) מבעוד יום מנין? תלמוד לומר ובשל מבושל לחייב עליו מבעוד יום.

מא.

(ובשל אין בשל אלא צלי שנא' ובשלת ואכלת (דברים טז). ואומר ויבשלו (את) הפסח באש כמשפט והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות ויריצו לכל בני העם (ד"ה ב' לה). מכאן היה ר' יאשיה אומר הנודר מן המבושל אסור בצלי). כי אם צלי אש למה נאמר. הייתי אומר הראוי לשלוק הראוי לצלי יצלה. תלמוד לומר כי אם צלי אש

מב.

ראשו על כרעיו ועל קרבנו. תוך ובר דברי (ר' עקיבא. ר') אומר מקולס

פסוק י

מג.

ולא תותירו ממנו עד בקר. הא אם הותיר עבר על מצוה. שומע אני יהא כשר? תלמוד לומר (לא תותירו ממנו עד בקר).

אני אקרא) והנותר ממנו עד בקר באש תשרופו. עד בקר למה נאמר אלא בא הכתוב ליתן תחום לבוקרו של

בקר.

דבר אחר מה תלמוד לומר עד בקר מגיד שאינו נשרף עד אור ששה עשר. רבי ישמעאל אומר אינו צריך. הרי הוא אומר כל מלאכה לא יעשה בהם - שרפה מעין מלאכה היא ומה תלמוד לומר עד בקר? אלא אם חל אור ששה עשר להיות בשבת מגיד שאינו נשרף אלא עד י"ז. רבי יונתן אומר אינו צריך ומה אם במקום שכל אוכל נפש דוחה יום טוב אין שרפת נותר דוחה יום טוב מקום שאין מקצת אוכל נפש דוחה את השבת אינו דין שלא תהא שרפת נותר דוחה אותו. ומה תלמוד לומר עד בקר? בא הכתוב ליתן תחום לבוקרו של בקר. רבי יצחק אומר אינו צריך ומה אם חמץ שהוא בבל יראה ובבל ימצא אין שרפתו דוחה יום טוב נותר שאינו בבל יראה ובבל ימצא אינו דין שלא ידחה יום טוב לשרפו. ומה תלמוד לומר עד בקר? לענין שאמרנו.

פסוק יא

מד.

וככה תאכלו אותו . כיוצאי דרכים. רבי יוסי הגלילי אומר בא הכתוב ללמדנו דרך ארץ מן התורה על יוצאי דרכים שיהיו מזורזין.

ואכלתם אותו בחפזון . זה חפזון מצרים. אתה אומר כן או אינו אלא חפזון ישראל? כשהוא אומר (ולכל בני ישראל לא יחרץ) הרי חפזון ישראל אמור. הא מה אני מקים ואכלתם אותו בחפזון? זה חפזון מצרים. רבי יהושע אומר ואכלתם אותו בחפזון זה חפזון ישראל. אתה אומר כן או אינו אלא חפזון מצרים? כשהוא אומר כי גורשו ממצרים- הרי חפזון מצרים אמור. ומה תלמוד לומר בחפזון- חפזון ישראל. אבא חנן משום רבי אלעזר אומר זה חפזון שכינה ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר קול דודי הנה זה בא וגו' (שיר השירים ב) ואומר הנה זה עומד אחר כתלנו (שם). יכול אף לעתיד לבא יהא חפזון- (שנאמר) [תלמוד לומר] כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו כי הולך לפניכם ה' וגו' (ישעיה נב).

פסח הוא לה'. שיהא כל מעשיהם (לשם שמים).

פסוק יב

מה.

ועברתי בארץ מצרים . רבי יהודה אומר כמלך שעובר ממקום למקום. דבר אחר נותן אני עברתי במצרים. ואין עברה אלא זעם שנאמר ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה (תהלים עח) ואומר הנה יום [ה'] בא אכזרי ועברה וחרון אף וגו' (ישעיה י"ג).

והכיתי . שומע אני על ידי מלאך או על ידי שליח- תלמוד לומר (וה' הכה) כל לכור לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח

מו.

והכיתי כל בכור אפילו ממקומות אחרים . בכורי מצרים אפילו הם במקומות אחרים מניין? תלמוד לומר למכה מצרים בבכוריהם וגו' (תהלים קלה). בכורי חם וכוש מניין? תלמוד לומר ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם (תהלים עח).

מאדם ועד בהמה . מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחלת פורענות. כיוצא בדבר אתה אומר וימח את כל היקום אשר על פני האדמה וגו' (בראשית ז). כיוצא בדבר אתה אומר ואכבדה בפרעה ובכל חילו (שמות יד). כיוצא בדבר אתה אומר הכה תכה את יושבי העיר ההיא וגו' (דברים יג). כיוצא בדבר אתה אומר (וצבתה בטנה ונפלה ירכה) (במדבר ח). אף כאן אתה אומר והכיתי כל בכור שהתחיל תחלה בעבירה. והלא דברים קל וחומר ומה אם מדת פורענות מעוטה מי שהתחיל בעבירה לוקה תחלה- קל וחומר למדה טובה שמרובה.

מז.

ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה'. שפטים משונים זה מזה. צלם של אבן היה נימוח ושל עץ היה נרקב ושל מתכת היה נעשה חררה שנאמר ומצרים מקברים (במדבר לג). ויש אומרים של אבן נרקבת ושל (עץ) נמסת. ר' נתן אומר שפטים שפוט שופטי שפטים נרקבים נבקקים נגדעים נשרפים. נמצינו למדין שעבודה זרה לוקה בארבעה דרכים ועובדיה בשלשה - במכה בהשחתה ובמגפה. אני ה' מה שאי אפשר לבשר ודם לומר כן אני ה' (בשבועה) אני נפרע מהם. קל וחומר - ומה מדת פורענות מעוטה אמר הקב"ה לעשות ועשה מדה טובה מרובה על אחת כמה וכמה

פסוק יג

מח.

והיה הדם לכם לאות. לכם לאות ולא לי לאות לכם לאות ולא לאחרים לאות.

על הבתים למה נאמר? והלא כבר נאמר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם - אין לי אלא בתים שיאכלו בהם בתים שהיו (יושבים) בהם מניין? תלמוד לומר (מן) [על] הבתים אשר אתם שם מכל מקום.

וראיתי את הדם. היה ר' ישמעאל אומר והלא הכל גלוי לפניו ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא (דניאל

ב) ואומר גם חשך לא יחשיך ממך (תהלים קלט) ומה תלמוד לומר וראיתי את הדם - אלא בשכר מצוה שאתם

עושים אני נגלה וחס עליכם. (שנאמר ופסחתי עליכם. אין פסיחה אלא חיים שנאמר כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות על ירושלים גנון והציל פסוח והמליט) (ישעיה לא).

וראיתי את הדם רואה אני דם עקדתו של יצחק שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה וגו' (בראשית כב) ולהלן הוא אומר וכהשחית ראה ה' וינחם וגו' (דברי הימים א' כ"א) מה ראה - דם עקדתו של יצחק.

מט.

ופסחתי עליכם. ר' יאשיה אומר אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי. שהקב"ה מדלג על בתי בני ישראל במצרים שנאמר קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים (שיר השירים ב) ואומר הנה זה עומד אחר כתלנו וגו'. רבי יונתן אומר ופסחתי עליכם עליכם אני חס ואין אני חס על המצרים. הרי שהיה מצרי בתוך ביתו של ישראל שומע אני ינצל תלמוד לומר ופסחתי עליכם - עליכם אני חס ולא על המצרים. הרי שהיה ישראל בבית המצרים שומע אני ילקה בגללו תלמוד לומר ולא יהיה בכם נגף בכם אינו הווה אבל הווה על המצרים. (דבר אחר) בהכותי בארץ מצרים אינו הווה אבל הווה לאחר זמן

פסוק יד

ג.

(והיה היום הזה לכם לזכרון וגו' [מה] תלמוד לומר) והיה היום הזה לכם לזכרון. יום שהוא לך לזכרון אתה חוגג. אבל לא שמענו אי זהו. כשהוא אומר ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים וגו' (שמות יג) עדיין הדבר שקול כשהוא אומר ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה (במדבר לג). אימתי אכלו בני ישראל את הפסח - בלילי יום טוב והם לא יצאו אלא ביום טוב עצמו

גא.

וחגתם אותו חג לה' אין לי אלא יום טוב ראשון שהוא טעון חגיגה יום טוב האחרון מניין? תלמוד לומר ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה אלהיך (דברים טז). אין לי אלא יום טוב ראשון ואחרון שהם טעונים חגיגה חולו של מועד מניין? הרי אתה דן- הואיל ויום טוב הראשון ואחרון קרוין מקרא קדש וחולו של מועד קרוי מקרא קדש אם למדת על יום טוב הראשון ואחרון שהוא קרוי מקרא קדש הרי הן טעונים חגיגה [אף] חולו של מועד שהוא קרוי מקרא קדש (דין שיטעון) חגיגה. ועוד קל וחומר ומה אם יום טוב הראשון ואחרון שאין לפניהם ולאחריהם מקודשין הרי הן טעונים חגיגה חולו של מועד שהוא מקודש לפניו ולאחריו דין הוא שיהא טעון חגיגה. רבי יוסי הגלילי אומר שבעת ימים תחוג לה' אלהיך (דברים טז) להביא ז' ימי הפסח שיטענו חגיגה. או אינו מדבר אלא בחג. כשהוא אומר וחגותם אותו חג לה' (ויקרא כז) הרי חג אמור. ומה אני מקיים שבעת ימים תחוג לה' להביא שבעת ימי הפסח שיטענו חגיגה

גב.

לדורותיכם שינהוג הדבר לדורות. או לדורותיכם שומע אני מיעוט דורות ב' תלמוד לומר חקת עולם תחגהו

פסוק טו

גג.

שבעת ימים מצות תאכלו. שומע אני כל מצות במשמע תלמוד לומר לא תאכל עליו חמץ - לא אמרתי אלא דבר הבא לידי (מצה) וחמץ. ואי זה (זה) אלו חמשת המינין (ואלו הם) החטים והשעורים והכוסמים ושבולת שועל. ושיפון יצאו האורז והדוחן והפרגון והקטניות השומשמן שאין באין לידי חמץ (ומצה) אלא לידי סרחון.

שבעת ימים מצות תאכלו. שומע אני אף מעשה קדרה במשמע תלמוד לומר - לחם

גד.

שבעת ימים עם יום טוב הראשון. אתה אומר כן או אינו אלא חוץ ליום טוב הראשון? תלמוד לומר עד יום האחד ועשרים. אי עד יום האחד ועשרים אוציא (סמוך לעשרים)

גה.

תלמוד לומר שבעת ימים מצות תאכלו לעשות הראשון חובה ושאר הימים רשות. אתה אומר לעשות הראשון חובה ושאר הימים רשות או אינו אלא (לעשות הראשון רשות ושאר הימים חובה? תלמוד לומר בראשון בארבעה עשר יום לחדש הכתוב קבעו חובה. הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כראשון לעשות הראשון חובה ושאר כל הימים רשות. כתוב אחד אומר שבעת ימים מצות. תאכלו וכתוב אחד אומר ששת ימים תאכל מצות כיצד יתקיימו שני מקראות הללו?) השביעי הזה בכלל היה ויצא (מוצא) מן הכלל ללמד על הכלל. מה ז' רשות אף כל רשות. אי מה השביעי רשות אף לילה הראשון רשות - תלמוד לומר בראשון בארבעה עשר יום לחדש הכתוב קבעו חובה. הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון (השביעי היה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל מה שביעי רשות אף כלן רשות).

דבר אחר כתוב אחד אומר ששה וכתוב אחד אומר שבעה כיצד יתקיימו שני מקראות הללו - אלא ששה מן החדש שבעה מן הישן

גו.

אך ביום הראשון. מערב יום טוב. אתה אומר מערב יום טוב או אינו אלא ביום טוב עצמו תלמוד לומר לא תשחט על חמץ דם זבחי (שמות י"ב) לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים דברי רבי ישמעאל. (רבי יונתן) אומר אינו צריך הרי כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם שרפה מעין מלאכה היא. ומה תלמוד לומר תשביתו - שאור מערב יום טוב. רבי יוסי הגלילי אומר תשביתו שאור מבתים מערב יום טוב אתה אומר כן או אינו אלא ביום טוב עצמו? תלמוד לומר אך חלק

נו רבי (יוסי) [יהודה] אומר תשביתו שאור מבתים בשרפה. אתה אומר בשרפה או אינו אלא בכל דבר? הרי אתה דן נותר אסור באכילה וחמץ אסור באכילה. (מה נותר בשרפה אף חמץ בשרפה). אם למדת נותר שאינו אלא בשרפה אף חמץ לא יהא אלא בשרפה. נבלה תוכיח שהיא אסורה באכילה ואינה בשרפה - היא תוכיח על חמץ אף על פי שהוא אסור באכילה לא יהא בשרפה. אמרת הפרש נותר אסור בהנאה וחמץ אסור בהנאה אם למדת על נותר שאינו אלא בשרפה אף חמץ לא יהא אלא בשרפה. והרי שור הנסקל יוכיח שהוא אסור בהנאה ואינו בשרפה - הוא יוכיח על חמץ אף על פי שהוא אסור בהנאה לא יהא בשרפה. אמרת הפרש נותר חייבין עליו כרת וחמץ חייבין עליו כרת אם למדת על נותר שאינו אלא בשרפה אף חמץ לא יהא אלא בשרפה. והרי חלב של שור הנסקל יוכיח שחייבין עליו כרת ואינו בשרפה - הוא יוכיח על חמץ שאף על פי שחייבין עליו כרת לא יהא בשרפה. אמרת אדון ד' לשונות כאחת מד' לשונות כאחת. נותר אסור באכילה ובהנאה וחייבין עליו כרת והזמן גרם וחמץ אסור באכילה ואסור בהנאה וחייבין עליו כרת והזמן גרם. ואל תאמר נבלה תוכיח שאע"פ שאסורה באכילה אינה אסורה בהנאה ולא שור הנסקל יוכיח שאף על פי שהוא אסור בהנאה אין חייבין עליו כרת ולא חלב שור הנסקל יוכיח שאף על פי שחייבין עליו כרת אין הזמן גורם. אלא אלמוד דבר מדבר ואדון דבר מדבר. אלמוד דבר שהוא שווה בד' דרכים מדבר ששוה בד' דרכים ואל אלמוד דבר שהוא שווה בארבעה דרכים מדבר שאינו

שוה לא בדרך אחד ולא בב' דרכים ולא בג' דרכים. אם למדת על נותר שאינו אלא בשריפה אף חמץ לא יהיה אלא בשרפה. אמר ר' יהודה בן בתירה סבור אתה שאתה מחמיר עליו ואינך אלא מקל- הא אם לא מצא לו אור ישב לו ולא ישרוף. אלא בלשון הזה הוי אומר עד שלא תגיע שעת הבעור מצות כלויו בשרפה. משהגיעה שעת הבעור מצות כלויו בכל דבר. רבי אומר בדבר שהוא בבל יראה ובל ימצא- ואיזה הוא דבר שהוא בבל יראה ובל ימצא אתה מוצא אלא בשרפה.

גז.

כי כל אוכל חמץ ונכרתה. (שומע אני כל חמץ במשמע תלמוד לומר לא תאכל עליו חמץ לא אמרתי אלא דבר שהוא בא לידי חמץ ומצה ואי זה הוא? זהו מחמשת המינין- החטים והשעורים והכוסמים שבולת שועל ושיפו. יצאו האורז והדוחן והפרגון והשומשמין שאין באין לידי מצה וחמץ אלא לידי סרחון.

ונכרתה) אין הכרתה אלא הפסקה. הנפש ההיא מזידה (דברי ר' עקיבא) מישראל. שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר- תלמוד לומר מלפני [אני] ה' בכל מקום שהוא רשותי

גח.

מיום הראשון עד יום השביעי. ענשו שבעה ואזהרתו לעולם. שהיה בדין הואיל והחלב חייב עליו כרת והחמץ חייב עליו כרת אם למדת על החלב שעשה ענשו כאזהרתו יכול אף על החמץ יעשה ענשו באזהרתו? תלמוד לומר מיום הראשון עד יום השביעי. שענשו שבעה ואזהרתו לעולם. עונש שמענו אזהרה לא שמענו - תלמוד לומר (כל מחמצת לא תאכלו)

פסוק טז

נט.

וביום הראשון מקרא קודש. (כבדהו) [קדשהו] במאכל ובמשתה ובכסות נקיה. אין לי אלא יום טוב הראשון ואחרון שהם קרוים מקרא קודש חולו של מועד מנין? תלמוד לומר (ויקרא כב) אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש.

כל מלאכה לא יעשה. (אין לי אלא יום טוב האחרון שהוא אסור בעשית מלאכה יום טוב הראשון מנין? תלמוד לומר ביום הראשון מקרא קדש) אין לי אלא יום טוב הראשון והאחרון שהם אסורים בעשית מלאכה שנאמר וביום הראשון מקרא קודש וביום השביעי מקרא קודש חולו של מועד מנין? תלמוד לומר את חג המצות תשמור שבעת ימים (שמות כג) מכל מקום. דברי ר' יאשיהו. רבי יונתן אומר אינו צריך. אם יום טוב הראשון והאחרון שאין קדושה לא לפנייהם ולא לאחרייהם הרי הם אסורים במלאכה חולו של מועד שיש קדושה לפניו ולאחריו אינו דין שיאסר במלאכה. ששת ימי בראשית יוכיחו שיש קדושה לפנייהם ולאחרייהם ומותרים במלאכה. הם יוכיחו על חולו של מועד שאף על פי שיש לו קדושה לפניו ולאחריו מותר במלאכה. לא אם אמרת בששת ימי בראשית שאין בהם קרבן מוסף לכך מותרין במלאכה. תאמר בחולו של מועד שיש בו קרבן מוסף לפיכך יהא אסור במלאכה. והרי ראשי חדשים שיש בהם קרבן מוסף ומותרים במלאכה. הם יוכיחו על חולו של מועד שאף על פי שיש בו קרבן מוסף יהא מותר במלאכה. לא

אם אמרת בראשי חודשים שאין קרויין מקרא קדש לכך מותרין במלאכה. תאמר בחולו של מועד שהוא קרוי מקרא קדש יהא אסור במלאכה. הא למדנו על חולו של מועד שהוא אסור במלאכה.

ס.

כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך (ולא) יעשה נכרי מלאכתך. אתה אומר כן או אינו [אלא] לא תעשה אתה ולא חברך (ויעשה) נכרי מלאכתך - תלמוד לומר (ששת ימים תעשה מלאכה וגו') הא למדת כל מלאכה לא יעשה בהם- לא תעשה אתה ולא יעשה חברך (ולא) יעשה נכרי מלאכתך דברי רבי יאשיהו. ר' יונתן אומר אין צריך והלא כבר נאמר זכור את יום השבת לקדשו וגו'. והלא דברים קל וחומר ומה אם שבת חמורה אינו מוזהר על מלאכת נכרי במלאכתך יום טוב הקל דין הוא שלא תהא מוזהר על מלאכת נברי במלאכתך (תלמוד לומר כל מלאכה לא יעשה בהם). אין לי אלא יום טוב [שאתה מוזהר על מלאכת חברך במלאכתך שבת מנין- קל וחומר] (הקל) אם יום טוב הקל שאתה מוזהר על מלאכת חברך במלאכתך [שבת חמורה דין הוא שתהא מוזהר על מלאכת חברך במלאכתך]

סא.

אך אשר יאכל לכל נפש כל אוכל נפש דוחה יום טוב ואין (כל) עבודה דוחה יום טוב. שהיה בדין ומה אם במקום שאין מקצת אוכל נפש דוחה שבת מקצת עבודה דוחה את השבת- מקום שכל אוכל נפש דוחה יום טוב אינו דין שכל עבודה דוחה יום טוב- תלמוד לומר אך אשר יאכל לכל נפש כל אוכל נפש דוחה יום טוב ואיז כל עבודה דוחה יום טוב. ויהא מקצת אוכל נפש דוחה שבת- והדין נותן ומה אם במקום שאין כל עבודה דוחה יום טוב כל אוכל נפש דוחה יום טוב במקום שמקצת עבודה דוחה שבת אינו דין שיהא מקצת אוכל נפש דוחה שבת- תלמוד לומר אך (אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו וגו' אך אשר יאכל מקצת עבודה דוחה שבת) ואין מקצת אוכל נפש דוחה שבת.

סב.

אך אשר יאכל לכל נפש וגו' שומע אני אף נפשות בהמה ונפשות אחרים במשמע- תלמוד לומר לכם לכם ולא לבהמה לכם ולא לאחרים. דברי (ר' ישמעאל. ר' יוסי הגלילי אומר אך אשר יאכל לכל נפש אף נפשות בהמה במשמע. משמע מביא נפשות בהמה ומביא נפשות אחרים- תלמוד לומר אך חלק) ר' עקיבא אומר אך אשר יאכל לכל נפש אף נפש בהמה במשמע. משמע מביא נפש בהמה ומביא נפשות אחרים- תלמוד לומר לכם לכם ולא לאחרים. ומה ראית לחלוק. שאתה מוזהר על בהמה ואין אתה מוזהר על אחרים.

פסוק יז

סג.

ושמרתם את המצות שמרהו (עד) שלא תביאהו לידי פסול. מכאן אמרו [פסחים פ"ג מד"ה] תפח תלטוש בצונן. שיאור ישרף והאוכלו פטור. סידוק ישרף והאוכלו חייב (מיתה). איזהו שיאור- כקרני חגבים. סידוק - שנתערבו סדקיו זה בזה דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים זה וזה האוכלו חייב (מיתה). איזהו שיאור- כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו.

ושמרתם את המצות ר' יאשיה אומר אל תקרא כן אלא ושמרתם את המצות. כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה אלא אם באה מצוה לידך עשה אותה

סד.

כי בעצם היום הזה מגיד שלא יצאו אלא ביום.

הוצאתי את צבאותיכם אלו צבאות ישראל. אתה אומר כן או אינו אלא צבאות מלאכי השרת? כשהוא אומר יצאו כל צבאות ה' הרי צבאות מלאכי השרת אמור הא מה תלמוד לומר הוצאתי את צבאותיכם- אלו צבאות ישראל

סה.

ושמרתם את היום הזה. למה נאמר? והלא כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם. אין לי אלא דברים שהם משום מלאכה דברים שהם משום שבות מנין- תלמוד לומר ושמרתם את היום הזה להביא דברים שהן משום שבות. ואף חולו של מועד יהא משום שבות אסור. והדין נותן הואיל ויום הראשון ויום האחרון קרויים מקרא קדש וחולו של מועד קרוי מקרא קדש ויום טוב הראשון והאחרון הרי הן אסורין משום שבות חולו של מועד שהוא קרוי מקרא קדש אינו דין שיהא אסור משום שבות- תלמוד לומר ביום הראשון שבתון.

פסוק יח

סו.

בראשון בארבעה עשר יום. הכתוב קבעו חובה.

עד יום האחד ועשרים לחדש בערב מה תלמוד לומר לפי שהוא אומר שבעת ימים מצות תאכלו. אין לי אלא

ימים לילות מנין- תלמוד לומר עד יום האחד ועשרים לרבות את הלילות.

פסוק יט

סז.

שבעת ימים שאור לא ימצא אין לי אלא בל ימצא בל יראה מנין- תלמוד לומר לא יראה [לך] שאור בכל גבולך. אין לי אלא שאור שהוא בבל יראה ובבל ימצא חמץ מנין- תלמוד לומר לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור הקיש שאיר לחמץ וחמץ לשאור. מה זה בבל יראה ובבל ימצא אף זה בבל יראה ובבל ימצא. ומה זה מחמשת המינין אף זה מחמשת המינין

סח.

בבתיכם למה נאמר? לפי שנאמר בכל גבולך שומע אני כמשמעו- תלמוד לומר בבתיכם. מה בתיכם ברשותכם אף גבולך ברשותך. יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי אף על פי שיכול לבערו אבל אינו ברשותו. יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל וחמץ שנפלה עליו מפולת אף על פי שהוא ברשותו אינו יכול לבערו. אתה אומר לכך בא או לא בא אלא ללמדך בבתיכם שבעה ובגבולין (לעולם)? תלמוד לומר ולא יראה לך שאור בכל גבולך וגו' (מה בתים שבעה אף בגבולים שבעה).

סט.

כי כל אוכל מחמצת. למה נאמר- לפי שנאמר כי כל אוכל חמץ אין לי אלא חמץ שחייבין עליו כרת שאור מנין? תלמוד לומר כי כל אוכל מחמצת ונכרתה [עד] שלא יאמר יש לי בדן. מה אם חמץ שאינו מחמיץ לאחרים חייבין עליו כרת שאור שהוא מחמיץ לאחרים אינו דין שחייבין עליו כרת? לא אם אמרת בחמץ שהוא ראוי לאכילה לפיכך יהיו חייבין עליו כרת תאמר בשאור שאינו ראוי לאכילה לפיכך לא יהיו חייבין עליו כרת - תלמוד לומר כי כל אוכל מחמצת ונכרתה. אקרא אני את השאור קל וחומר לחמץ. מה השאור שאינו ראוי לאכילה חייבין עליו כרת חמץ שראוי לאכילה דין הוא שחייבין עליו כרת. לא אם אמרת משאור שהוא מחמיץ לאחרים לכך חייבין עליו כרת תאמר בחמץ שאינו מחמיץ לאחרים לא חייבין עליו כרת - תלמוד לומר כי כל אוכל חמץ ונכרתה כי כל אוכל מחמצת ונכרתה וגו' עד שיאמרו שני כתובין. ואם לא לא שמענו.

ע.

ונכרתה. אין הכרתה אלא הפסק. הנפש ההיא מזידה דברי רבי עקיבא. מעדת ישראל שומע אני מעדת ישראל תכרת ותלך לה לעם אחר- תלמוד לומר מלפני אני ה' בכל מקום שהוא רשותי. בגר ובאזרח הארץ. לפי שהוא מעשה בישראל צריך להביא הגרים אף בכל שהוא מעשה בישראל [צריך להביא הגרים].

פסוק כ

עא.

כל מחמצת לא תאכלו. למה נאמר? לפי שנאמר כי כל אוכל חמץ ונכרתה כי כל אוכל מחמצת ונכרתה [אין לי אלא (אלו) תערובתן מנין- תלמוד לומר כל מחמצת לא תאכלו].

עב.

בכל מושבותיכם תאכלו מצות. למה נאמר? לפי שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך. הרי שהעלה מעשר שני לירושלים שומע אני יוצא בה ידי חובתו משום מצה- תלמוד לומר בכל

מושבותיכם- יצא זה שאינו נאכל בכל מקום. ומנין שלא יצא לא בלחם הפנים ולא בשירי מנחות ולא בחלות תודה ולא ברקיקי נזיר ולא בבכורים. תלמוד לומר בכל מושבותיכם תאכלו מצות יצאו אלו שאינן נאכלין בכל מושבותינם. משמע מוציא אני את אלו ומביא האספגנין והדובשנין והאסקריטין וחלות משרת ואשישה - תלמוד לומר לחם עוני דברי ר' ישמעאל. (וחכמים אומרים) יוצא בם ובמעשר שני. ומה תלמוד לומר לחם עוני - שלא ילוש לא ביין ולא בשמן ולא בשאר המשקים אבל מקטף הוא מכלן. רבי אליעזר אומר יוצא בם ובמעשר שני. ומה תלמוד לומר לחם עוני- אלא מה לחמו של עני כל השנה אשתו לווה והוא מסיק בתנור אף כאן היא לשה והוא מסיק. ר' יוסי אומר הרי הוא אומר שבעת ימים תאכלו מצות שומע אני אף מעשר שני במשמע -תלמוד לומר לחם עוני יצא זה שאינו נאכל אלא בשמחה.

פסוק כא

עג.

ויקרא משה לכל זקני ישראל מלמד שעשאן בית דין.

ויאמר אליהם הדבר יצא מפי משה לישראל דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר הדבר מפי משה לאמר לזקנים והזקנים לכל ישראל. נם לו ר' יאשיה (אחד זה ואחד זה) מה נשתנה הדבר הזה מכל הדברות שבתורה שכולן היו מפי משה לאמר לישראל אף כאן הדבר מפי משה לאמר לכל ישראל. ומה תלמוד לומר (ויאמר וגו') ויאמר אליהם [וגו'] -אלא שמשה חלק כבוד לזקנים. וכן הקב"ה אמר למשה משה חלוק כבוד לזקנים שנאמר לך ואספת את זקני ישראל וגו' (שמות ג) וכתוב וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני [בני] ישראל.

עד.

משכו וקחו לכם. משכו מי שיש לו וקחו מי שאין לו. ר' יוסי הגלילי אומר משכו מעבודה זרה והדבקו במצוה. רבי ישמעאל אומר בא הכתוב ללמד (על כל העולין) למנין על הפסח (ומושכין) [שמושכין] את ידיהם ממנו עד שישחט ובלבד (שיניח) את הפסח (כל) [כמות] שהוא. ר' יצחק אומר בא (הפסח) [הכתוב] ללמד על בהמה דקה שהיא נקנית במשיכה.

ושחטו את הפסח מצוה שישחטנו לשמו אבל שחטו שלא לשמו עבר על מצוה. שומע אני יוכשר- תלמוד לומר (משכו וקחו לכם) שנה עליו הכתוב לפסול. מכאן אמרו [רפ"א דזבחים וידים פ"ד מ"ב עיי"ש] כל הזבחים שלא נזבחו לשמן כשרין אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה חוץ מן הפסח ומן החטאת.

פסוק כב

עה.

ולקחתם (לכם) אגודת אזור מכאן אתה למד כל לקיחות שבתורה שאינן אלא אגודות הואיל ונאמרו כל הלקיחות שבתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהן שאינה אלא אגודה (אזור) פורט אני כל לקיחות שבתורה שאינם אלא אגודות.

אזוב ולא אזוב יון ולא אזוב רומי ולא אזוב כחלית ולא אזוב מדברית ולא כל אזוב שיש עליו שם לווי.

וטבלתם בדם שיהא בדם כדי טבילה

אשר בסף מגיד הכתוב (שעוקה חוצץ) [שעוקר וחוקק] בצד) האסקופה ושוחט בתוכה. אין סף אלא אסקופה שנאמר (יחזקאל מג) בתתם ספם (תחת) [את] ספי וגו' וכתוב וינועו אמות הספים (ישעיה ו) דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר אין סף אלא כלי שנאמר (והספים) [והספות] והמזמרות (מלכים א' ז).

והגעתם אל המשקוף מבפנים. אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ - תלמוד לומר וראיתי את הדם הנראה לי ולא לאחרים דברי רבי ישמעאל. ר' יונתן אומר מבפנים. אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ - תלמוד לומר והיה הדם לכם. לכם לאות ולא לאחרים לאות. רבי יצחק אומר לא כי אלא מבחוץ כדי שיהיו המצרים רואים ומעיהם מתחתכים.

והגעתם אל המשקוף שומע אני אם הקדים זה לזה לא יצא תלמוד לומר ונתנו על שתי המזוזות וגו' הא אם הקדים זה לזה יצא. נמצינו למדים שלשה מזבחות היו לאבותינו. המשקוף ושתי מזוזות וכו' (כדלעיל פ"ו). מן הדם אשר בסף למה נאמר והלא כבר נאמר וטבלתם בדם אשר בסף - לפי שהוא אומר (ולקחו מן הדם) שומע אני טבילה אחת בכולם - תלמוד לומר והגעתם אל המשקוף על כל הגעה טבילה.

עו.

ואתם לא תצאו מגיד משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע שנאמר לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך וגו' (ישעיה כו) ואומר הנני אליך הוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע [וגו'] (יחזקאל כא) ואומר והיה בעבור כבודי (שמות לג). (ואומר) ואתם לא תצאו וגו'. ללמדך כשתצא לדרך הכנס בכי טוב וצא בכי טוב. וכן אתה מוצא באבות הראשונים נהגו בדרך ארץ. וישכם אברהם בבקר (בראשית כב) וישכם יעקב בבקר (שם כח) וישכם משה בבקר (שמות לד) וישכם יהושע בבקר (יהושע ג) וישכם שמואל לקראת שאול בבקר (שמואל א' טו). והלא דברים קל וחומר והלא אבות ונביאים שהלכו לעשות רצונו של מי שאמר והיה העולם נהגו בדרך ארץ - שאר בני אדם על אחת כמה וכמה. וכן הוא אומר תשת חשך ויהי לילה (תהלים קא) (ואומר הכפירים שואגים לטרף ואומר תתן להם ילקוטון וגו') ואומר תזרח השמש יאספון וגו'. מכאן ואילך יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב (ואומר מה רבו מעשיך ה' וגו').

ועבר ה' לנגוף את מצרים וגו' רבי יהודה אומר כמלך שהוא עובר ממקום למקום.

וראה את הדם היה ר' ישמעאל אומר והלא הכל גלוי וידוע לפניו שנאמר ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא (דניאל ב) ואומר גם חשך לא יחשיך ממך (תהלים קל"ט) ומה תלמוד לומר וראה את הדם - אלא (לשכר) [בשכר] מצות שהם עושים הוא נגלה עליהם וחס עליהם. שנאמר ופסח ה' על הפתח ואין פסיחה אלא חיים שבשמר כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות על ירושלים גנון והציל פסוח והמליט (ישעיה לא)

וראה את הדם רואה הוא דם עקדתו של יצחק. שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה (בראשית כב) וכתוב וכהשחית ה' בעם ראה (דברי הימים א' כ"א) מה ראה - ראה דם עקדתו של יצחק שנאמר אלהים יראה לו השה לעולה (בראשית כב).

ופסח ה' על הפתח. והלא דברים קל וחומר ומה אם דם פסח מצרים הקל שאינו אלא לשעה ואינו נוהג ביום ובלילה ואינו נוהג לדורות נאמר בו ולא יתן המשחית מזוזה שהיא חמורה שיש בה עשרה שמות

(מיוחדין) ונוהגין ביום ובלילה ונוהגת לדורות על אחת כמה וכמה שלא יתן המשחית. אלא מי גרם-
עונותינו שנאמר כי אם עוונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם וחטאתיכם הסתירו פנים מכם
משמוע (ישעיה נט).

פסוק כד

עז.

ושמרתם את הדבר הזה להביא פסח דורות שלא יביא אלא מן הכבשים ומן העזים דברי ר' אליעזר.
לחק לך ולבניך למה נאמר? לפי שהוא אומר ולקחו מן הדם שומע אני אף הנשים במשמע -תלמוד לומר
לחק לך ולבניך האנשים ולא הנשים.

פסוק כה

עח.

והיה כי תבואו אל הארץ תלה הכתוב לעבודה זו מביאתן לארץ ולהלן.
כאשר דבר והיכן דבר? והבאתי אתכם אל הארץ וגו' (שמות ו). כיוצא בדבר אתה אומר הוא אשר דבר ה'
שבתון (שמות טז) והיכן דבר - והיה ביום הששי וגו'. כיוצא בדבר אתה אומר הוא אשר דבר ה' בקרובי
אקדש וגו' (ויקרא ט) והיכן דבר - ונועדתי שמה לבני ישראל וגו' (שמות כא). כיוצא בדבר אתה אומר
פחדכם ומוראכם יתן ה' וגו' כאשר דבר (דברים יא) והיכן דבר - את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל
העם וגו' (שמות כג). כיוצא בדבר אתה אומר כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך וגו' כאשר דבר לך (דברים יב)
והיכן דבר - כי אוריש גוים מפניך וגו' (שמות לד) ושתי את גבולך מים סוף וגו' (שמות כג) כיוצא בדבר כי ה'
אלהיך ברכך כאשר דבר לך (דברים טו) והיכן דבר - ברוך תהיה מכל העמים (שם ז) כיוצא בדבר אתה אומר
וה' האמירך היום (וגו' שם) והיכן דבר - את ה' האמרת היום). כיוצא בדבר אתה אומר ולתתך עליון וגו'
והיכן דבר - ונתנך ה' לראש ולא לזנב (שם כח) (ואומר) [כיוצא בדבר אתה אומר ולהיותך עם קדוש וגו'
כאשר דבר והיכן דבר -] והייתם לי קדושים וגו' (ויקרא י). כיוצא בדבר אתה אומר שמעו שמים והאזיני ארץ
כי ה' דבר (ישעיה א) והיכן דבר - האזינו השמים ואדברה (דברים לב). כיוצא בדבר אתה אומר ונגלה כבוד
ה' וראו כל בשר יחדו כי פי ה' דבר (ישעיה א) והיכן דבר - ראו עתה כי אני הוא (דברים לב). כיוצא בדבר אתה
אומר ואם תמאנו ומריתם וגו' והיכן דבר - והבאתי עליכם חרב נוקמת וגו' (ויקרא כו). כיוצא בדבר אתה
אומר בלע המות לנצח וגו' (ישעיה כה) והיכן דבר - אני אמית ואחיה וגו' (דברים לב). כיוצא בדבר אתה אומר
אז תתענג על ה' וגו' (ישעיה נב) והיכן דבר - ירכיבהו על במותי ארץ וגו' (דברים לב). כיוצא בדבר הנה באה
ונהיתה נאם ה' הוא היום אשר וגו' (יחזקאל לב) והיכן דבר - אשכיר חצי מדם (דברים לב). כיוצא בדבר אתה
אומר וישבו איש תחת גפנו וגו' (מיכה ד). והיכן דבר - ונתתי שלום בארץ (ויקרא כו). כיוצא בדבר אתה
אומר ולא יהיה שריד וגו' (עובדיה א) והיכן דבר - וירד מיעקב והאביד שריד וגו' (במדבר כו). כיוצא בדבר
אתה אומר וה' פקד את שרה וגו' (בראשית כא) והיכן דבר - אבל שרה אשתך וגו' (שם ז) כיוצא בדבר אתה
אומר ויעש ה' לשרה וגו' (שם כא) והיכן דבר - (ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית וגו'). כיוצא בדבר אתה אומר

ומכרתי את בניכם ואת בנותיכם וגו' (יואל ד) והיכן דבר - ויאמר ארור כנען וגו'. כיוצא בדבר אתה אומר וה' אמר לכם לא תספון וגו' (דברים יז) והיכן דבר - כי אשר ראיתם וגו' (שמות יד). כיוצא בדבר אתה אומר זאב וטלה ירעו כאחד וגו' (ישעיה סה). והיכן דבר - והשבתי חיה רעה מן הארץ (ויקרא כו). כיוצא בדבר אתה אומר מן הגוים אשר אמר ה' (מלכים א' יא) והיכן דבר - לא תתחתן במ (דברים ז). כיוצא בדבר אתה אומר אז אמר שלמה ה' אמר וגו' (מלכים א' ח) והיכן דבר - כי בענן אראה על הכפרת (ויקרא טז). כיוצא בדבר אתה אומר והיו לי אמר ה' (מלאכי ג) והיכן דבר - והייתם לי סגלה (שמות יח). כיוצא בדבר אתה אומר והיה כל אשר יקרא ביום וגו' (יואל ג) והיכן דבר - וראו כל עמי הארץ (דברים כח). כיוצא בו וגם מהם אקח לכהנים ללויים אמר ה' והיכן אמר - הנסתרות לה' אלהינו וגו' (דברים כח) (אף כאן אתה אומר והיה כי תבואו אל הארץ וגו' תלה הכתוב לעבודה הזאת מביאתן לארץ ולהלן).

והיה כי יאמרו אליכם בניכם בשורה רעה נתבשרו ישראל באותה שעה שסוף התורה עתידה להשתכח. ויש אומרים בשורה טובה נתבשרו ישראל באותה שעה שהן עתידין לראות בנים ובני בנים להם. (שנאמר) ויקד העם וישתחו וגו' למה השתחו - משום שנאמר וחמושים עלו בני ישראל אחד מחמשה ויש אומרים אחד מחמשים ויש אומרים אחד מחמש מאות עלו. ר' נהוראי אומר העבודה ולא אהד מחמש מאות עלו שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך וגו' (יחזקאל כו). וכתוב ובני ישראל פרו וישרצו (שמות א) שהיתה אשה אחת יולדת ששה בנים בכרס אחד - ואתה אומר אחד מחמש מאות עלו. ואימתי מתו? בשלשת ימי אפלה כתיב לא ראו איש את אחיו שהיו קוברין מתיהן והודו ושבחו שלא ראו אויבים ושמחו במפלתם.

ואמרתם זבח פסח הוא לה' רבי יוסי הגלילי אומר ראויין היו שונאיהם של ישראל כליה במצרים עד שגמר (אחד מהם) את פסחו. (ואמרתם זבח פסח הוא) ללמדך שכל מי ששומע הנסים האלו שעשה הקב"ה לישראל במצרים צריך לשבח (וגומר) ואומר ויספר משה לחותנו וגומר ויחד יתרו (וגו').

וילכו ויעשו ליתן שכר להליכה ושכר לעשיה. ויעשו וכי כבר עשו - אלא משקבלו עליהם לעשות מעלה עליהם כאלו עשו (וגומר). כאשר צוה ה' להודיעך שבחן שכשם (שאמרו להם משה) ואהרן כן עשו. (דבר אחר) מה תלמוד לומר כן אלא אף משה ואהרן עשו כן.

פסוק כט

עט.

ויהי בחצי הלילה יוצרו חלקו (למה נאמר לפי שנאמר ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא וגומר (שמות יא) וכי אפשר לבשר ודם לעמוד על חציו של לילה? אלא א"כ יוצרו חלקו. רבי יהודה בן בתירה אומר) היודע שעותיו ועתותיו הוא חלקו. רבי אליעזר אומר נאמר כאן לילה ונאמר להלן (חצות) [לילה] מה (להלן) עד חצות אף (כאן) עד חצות.

וה' הכה כל בכור שומעני על ידי מלאך או על ידי שליח - תלמוד לומר והכיתי כל בכור. לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח.

וה' הכה כל בכור בארץ מצרים אפילו ממקומות אחרים. בכורי מצרים שהן במקומות אחרים מנין? תלמוד לומר למכה מצרים וגו' (תהלים קלו). בכורי חם כוש ופוט ולוד מנין? תלמוד לומר ויך כל בכור במצרים וגו' (שם עח).

מבכור פרעה היושב על כסאו בא הכתוב ללמדך על פרעה שהוא בכור. או לא בא אלא ללמד על בנו שהוא בכור - כשהוא אומר היושב על כסאו הרי בנו. אמור ומה תלמוד לומר מבכור פרעה - בא הכתוב ללמדך שהוא בכור והוא נשתייר מכל הבכורות. ועליו הכתוב אומר ואולם בעבור זאת העמדתיך. בעל צפון נשתייר מכל היראות בשביל לפתות לבן של מצרים עליהם הוא אומר משגיא לגוים ויאבדם (איוב כ).

עד בכור השבי. וכי שבויים מה חטאו - אלא שלא יהו השבויין אומרים יראתנו הביאה (עליו) את הפורענות. קשה יראתן שעמדה על (עצמן) [עצמה]. קשה יראתנו שלא שלטה בנו הפורענות. (ללמדך) שכל גזרות שהיה פרעה גוזר על ישראל היו השבויין שמחין בהם שנאמר שמח לאיד לא ינקה (משלי טז). וכתוב בנפול אויבך אל תשמח (שם כד) וכתוב בן אדם יען אשר אמרה צר על ירושלים האח וגו' (יחזקאל כו) וכתוב לכן כה אמר ה' צבאות הנני אליך צור והעליתי עליך גוים רבים כהעלות הים לגליו. ולא שבויים בלבד אלא אפילו עבדים ושפחות שנאמר עד בכור השפחה.

וכל בכור בהמה וכי בהמה מה חטאת - אלא שלא יאמרו המצרים יראתנו הביאה עלינו זה הפורענות. קשה יראתנו שהביאה עלינו את הפורענות. קשה יראתנו שעמדה לעצמה. (קשה יראתנו שלא) שלטה בה פורענות.

פסוק ל

פ.

ויקם פרעה שומע אני בשלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות. תלמוד לומר לילה. (אי לילה) שומע אני על ידי שרים ושרות - תלמוד לומר הוא וכל עבדיו מגיד שפרעה מחזר על בתי עבדיו ועל כל בתי (ישראל) ומעמידן אחד אחד ממקומו.

ותהי צעקה גדולה. כענין שנאמר והיתה צעקה גדולה.

כי אין בית אשר אין שם מת. רבי נתן אומר וכי לא היו שם בתים אשר אין שם בכורות? אלא כיון שהיה הבכור מת לאחד מהן היו עושין לו איקונין ומעמידו בביתו ואותו היום נשחקות ונדקקות ונזרות. והיה אותו היום קשה להן כיום הקבורה. ולא עוד אלא שהיו המצרים מקוברים בבתיהם והיו כלבים באין לשם ומחטטין ומוציאין את הבכורות מתוך כוכיהן ומתעתעין בהם והיה אותו היום קשה להם כיום הקבורה.

פסוק לא

פא.

ויקרא למשה ולאהרן מגיד שהיה פרעה מחזר ושואל בכל ארץ מצרים היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי.

"ויאמר קומו צאו". אמר לו משה מוזהרין אנו שלא לצאת אלא בפרהסיא שנאמר ואתם לא תצאו וגו'. דבר אחר ויקרא למשה ולאהרן למה נאמר? לפי שהיה אומר לו פרעה לך מעלי. ויאמר משה כן דברת יפה דברת ובזמנו דברת לא אוסיף עוד ראות פניך אלא וירדו כל עבדיך אלה. שאין תלמוד לומר אלה אלא שסופך עתיד להיות בראשם ולירד בראשונה. (אלא) מלמד שמשה חלק כבוד למלכות. וכן הקב"ה אמר לו חלוק כבוד למלכות. שנאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל פרעה. צום לחלוק כבוד למלכות. (שכן) [וכן] מצינו ביוסף שחלק כבוד למלכות שנאמר אלהים יענה את שלום פרעה (בראשית מא). וכן יעקב חלק כבוד למלכות שנאמר ויתחזק ישראל וישב על המטה (שם מח) וכן אליהו חלק כבוד למלכות שנאמר וישנס מתניו וירץ (לקראת) [לפני] אחאב. וכן חנניה מישאל ועזריה חלקו כבוד למלכות שנאמר באדין (נפקין שדרך מישך וגו' (דניאל ג) כד) קרב נבוכדנצר לתרע אתון נורא ענה ואמר שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי די אלהא עלאה פוקו ואתו. וכן דניאל חלק כבוד למלכות שנאמר וכמקרביה לגובא לדניאל בקל עציב זעיק וגו' אדין דניאל עם מלכא וגו' (שם י).

"ויאמר קומו צאו" - אני אמרתי "מי ומי ההולכים" ואתם אמרתם "בנערינו ובזקנינו נלך" - קומו צאו מתוך עמי.

אני אמרתי "רק צאנכם ובקרכם יוצג" ואתם אמרתם "גם אתה תתן בידינו וגו'" - קחו מה שדברתם ולכו (שמות יב לב): "וברכתם גם אותי" והתפללו עלי שתכלה מעלי הפורענות.

פסוק לג

פב.

ותחזק מצרים על העם מגיד שהיו טורדין אותם לצאת בבהלה.

כי אמרו כלנו מתים. אמרו ולא כמדת משה. משה אמר ומת כל בכור בארץ מצרים והיו סבורין שכל מי שיש לו ד' או ה' בנים אין מת אלא הבכור שבהם והם לא היו יודעין שנשותיהן חשודות בעריות וכולן בכורים מרווקים אחרים. הן עשו בסתר והקב"ה פרסם אותם. והרי דברים קל וחומר ומה אם מדת פורענות מועטת העושה בסתר הקדוש ב"ה מפרסמו מדה טובה מרובה על אחת כמה וכמה.

פסוק לד

פג.

וישא העם את בצקו טרם יחמץ. מגיד שלשו את העיסה ולא הספיקו לחמצה. וכן אתה מוצא לעתיד לבא. דכתיב (כלם מנאפים כמו תער בוערה מאופה) ישובות מעיר מלוש בצק עד חומצתו (הושע ו). (וכתיב יום מלכנו החלו שדים חמת מיין וגו').

משארותם אלו שירי מצה ומרור. אתה אומר כן או אינו אלא שירי פסחים? כשהוא אומר לא תותירו ממנו עד בקר הרי שירי פסח. אמור ומה אני מקיים משארותם צרורות בשמלותם - אלו שירי מצה ומרור.

צרויות בשמלותם על שכמם. ר' נתן אומר [וכי] לא היתה שם בהמה? והרי נבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר ומה תלמוד לומר על שכמם - אלא שהיו מחבבין את המצות.

פסוק לה

פד.

ובני ישראל עשו וכי מה אמר להם משה במצרים הרי הוא אומר דבר נא באזני העם וכן עשו. וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות שאין תלמוד לומר ושמלות אלא הכסות היתה חביבה עליהם יותר מכסף וזהב.

וה' נתן כמשמעו (דברי ר' ישמעאל). לא הספיקו לומר השאילני עד שהוא נותן לו. רבי יוסי הגלילי אומר האמינו בם. שהיו אומרים ומה באפלה לא עשו עכשיו הן נחשדין? רבי אליעזר בן יעקב אומר רוח הקודש שרתה עליהם והוא אומר השאילני כלך המונח במקום פלוני ההוא מוציא ונותן לו. ואין חן אלא רוח הקדש שנאמר (ובתתי) [ושפכתי] על בית דוד (רוח חן) ועל [יושב] ירושלים רוח חן וגו' (זכריה יב). רבי נתן אומר אינו צריך (כך) אלא וישאילום מה שלא שאילום היו משאילים אותם. היה אומר לו תן לי חפץ פלוני והיה אומר לו טול לך ואחר כיוצא בו.

וינצלו את מצרים מלמד שעבודה זרה שלהם נתכת ובטלה וחזרה לתחלתה. ומנין שביזת הים גדולה מזו. שנאמר ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים (יחזקאל טז) בעדי זו מצרים עדיים זו בזת הים. ואומר כנפי יונה נחפה בכסף (תהלים סח) בזת מצרים ואברותיה בירקרק חרוץ זו בזת הים. תורי זהב נעשה לך זו בזת הים עם נקודות הכסף זו בזת מצרים.

ויסעו בני ישראל. מרעמסס (לסכות מאה ועשרים פרסה מהלך ארבעה מיל פרסה) הולך קולו של משה מהלך ארבעים יום. ואל תתמה שהרי כתוב ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם והיה לאבק וגו' (שמות ט). והרי דברים קל וחומר ומה אם אבק שאין דרכו להלך הלך מהלך ארבעים יום קל וחומר לקול שדרכו להלך (כהרף עין). נסעו בני ישראל מרעמסס לסכות. לקיים מה שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים וגומר (שם יט)).

סכות סכות ממש. דכתיב ויעקב נסע סכותה (בראשית לג) דברי רבי אליעזר. (וחכמים אומרים אין סכות אלא מקום. שנאמר ויסעו מסכות ויחנו באתם (במדבר לג) מה איתם מקום אף סכות מקום). רבי עקיבא אומר אין סכות אלא ענני כבוד. שנאמר וברא ה' על מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ונוגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה (ישעיה ד). אין לי אלא לשעבר לעתיד לבא מנין - תלמוד לומר (וסכה תהיה לצל יומם מחורב וגו' ואומר) ופדויי ה' ישובון (שם לה). רבי נחמיה אומר סכותה לפי שצריך למ"ד מתחלתו נותן לו ה"א בסופו.

כשש מאות אלף כששים רבוא (דברי רבי ישמעאל) שנאמר הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה וגו' (שיר השירים ג') של מי שהשלום שלו וששים (רבוא) גבורים מגבורי ישראל. כלם אחוזי חרב מלומדי מלחמה (וגו') [ואומר] על כן יאמר בספר מלחמות ה' (במדבר כא). וכתוב יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות אל בגרונם. ואומר לאסור מלכיהם בזיקים. ואומר לעשות בהם משפט כתוב הדר וגו' (תהלים קמט).

לבד מטף לבד (נשים וקטנים. רבי יוחנן) אומר לבד מטף לבד מנשים טף וזקנים.

וגם ערב רב וגו' מאה ועשרים רבוא דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר מאתים וארבעים רבוא. רבי נתן אומר (מאתים) וששים רבוא. וצאן ובקר עליהם אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. עם יציאתן ממצרים אני ממלאן כסף וזהב.

ויאפו את הבצק מגיד שלשו את העיסה ולא הספיק לחמצה עד שנגאלו. וכן לעתיד לבא ישבות מעיר וגומר (יום מלכנו וגו').

עוגות אין עוגות אלא חררה שנאמר ועוגת שעורים תאכלנה (יחזקאל ד) וכתוב אף עשי לי משם עוגה קטנה (מלכים א' יז). נס גדול נעשה להם בחררה שאכלו ממנה (לחם) עד שירד המן.

כי גורשו ממצרים שומע אני מאליהם (שנאמר) [תלמוד לומר] ולא יכלו להתמהמה (עד שנגאלו).

וגם צדה לא עשו להם להודיע (הקדוש ב"ה) שבחן של ישראל (עד) שלא אמרו למשה היאך נצא למדבר ואין לנו צדה לדרך אלא האמינו והלכנו אחר משה. ועליהם מפורש בקבלה הלוך וקראת באזני ירושלים (ירמיה ב) מה שכר נטלו [על כך] - קדש ישראל לה' (לכך נאמר) [וגו'].

פסוק מ

פה.

ומושב בני ישראל וגו'. כתוב אחד אומר שלשים שנה וארבע מאות שנה וכתוב אחד אומר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (בראשית טו). כיצד יתקיימו שני מקראות הללו? שלשים שנה עד שלא נולד יצחק נגזרה גזרה בין הבתרים. רבי אומר כתוב אחד אומר ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה וכתוב אחד אומר ודור רביעי ישובו הנה. כיצד יתקיימו שני כתובין אלו? אמר הקדוש ב"ה אם עושין תשובה אני גואלם לדורות ואם לאו אני גואלם לשנים.

ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים (ובארץ כנען ובארץ גושן ל' שנה וד' מאות שנה) וזה אחד מן הדברים שכתבו לתלמי המלך. כיוצא בו כתבו אליו אלהים ברא בראשית. אעשה אדם בצלם ובדמות. זכר ונקוביו בראם ויכל ביום הששי וישבות ביום השביעי. הבה ארדה ואבלה שם שפתם. ותצחק שרה בקרוביה לאמר. כי באפם הרגו (איש) [שור] וברצונם עקרו אבוס. ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על (נושא אדם לא חמור) אחד מהם נשאתי. אשר חלק ה' אלהיך אותם להאיר לכל העמים. אשר לא צויתי (לאומות) לעבדם וכתבו לו ואת צעירת הרגלים. ומושב בני ישראל וגו'.

ויהי מקץ שלשים שנה מגיד שמכיון שהזמן הגיע לא עכבן הכתוב כהרף עין. בחמשה עשר בניסן באו מלאכי השרת לאברהם לבשרו. בט"ו בניסן נגזרה גזרה בין הבתרים שנאמר ויהי מקץ קץ אחד לכולן.

ויהי בעצם היום הזה יצאו [וגו' אלו צבאות מלאכי השרת] וכן אתה מוצא כל זמן שישראל משועבדין כביכול שכינה עמהם. שנאמר ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו (שמות כד). וכשנגאלו מה הוא אומר וכעצם השמים לטוהר. ונאמר בכל צרתם לו צר (ישעיה סב). אין לי אלא צרת ציבור צרת יחיד מנין? תלמוד לומר יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה (תהלים צא). ואומר ויקח אדוני יוסף אתו. [וגו'] ויהי ה' את יוסף (בראשית לט) ואומר מפני עמך אשר פדית ממצרים גוי ואלהיו (דברי הימים א' יז). רבי אליעזר אומר עבודה

זרה עברה עם ישראל בים שנאמר ועבר בים צרה והכה בים גליו (זכריה י'). ואי זה? זה צלמו של מיכה. רבי עקיבא אומר אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו כביכול אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא עצמך פדית. וכן את מוצא בכל מקום שגלו שכינה עמהם. גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים (שמואל א ב'). גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר ושמתני כסאי בעילם (ירמיה מט). גלו לאדום שכינה עמהם שנאמר מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה (ישעיה סג). וכשעתידין לחזור כביכול שכינה עמהם. שנאמר ושב ה' אלהיך (דברים ל) אינו אומר והשיב אלא ושב. ואומר אתי מלבנון כלה (שיר השירים ד) וכי מלבנון היא באה והלא מלבנון הוא עולה. כביכול אני ואת (ללבנון) עולים

פסוק מב

פו.

ליל שמורים הוא לה' [וגו' הוא הלילה הזה לה'] בו נגאלו ובו עתידין להגאל דברי רבי יהושע. שנאמר הוא הלילה הזה לה'. רבי אליעזר אומר בו נגאלו. לעתיד לבא אין נגאלים אלא בתשרי שנאמר תקעו בחודש שופר וגומר (תהלים פא). מפני מה כי חק לישראל הוא וגו'. ומה תלמוד לומר הוא הלילה הזה לה' - אלא הוא הלילה הזה שאמר הקב"ה לאברהם אבינו אברהם אני גואל את בניך (לעתיד לבוא) וכשהגיע הקץ לא עכבו הקב"ה כהרף עין.

שמורים לכל בני ישראל מגיד שכל ישראל צריכין להשתמר בו.

פסוק מג

פז.

ויאמר ה' אל משה ואל אהרן. יש פרשיות כולל בתחלה ופורט בסוף פורט בתחלה וכולל בסוף. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים (שמות יט) פרט. אלה הדברים אשר תדבר כלל. זאת חקת התורה (במדבר יט) כלל. ויקחו אליך פרה אדומה פרט. זאת חוקת הפסח כלל. כל בן נכר פרט. כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. זאת חוקת הפסח בפסח מצרים ובפסח דורות הכתוב מדבר דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר בפסח מצרים הכתוב מדבר. אין לי אלא פסח מצרים פסח דורות מנין - תלמוד לומר ככל חקותיו וככל משפטיו. גם לו רבי יאשיה בפסח מצרים ובפסח דורות הכתוב מדבר ומה תלמוד לומר ככל חקותיו וככל משפטיו - אלא בא הכתוב ללמד דברים המחוסרים בו. רבי איסי בן עקיבא אומר חוקה האמורה בפסח אינה אלא מפה.

פח.

כל בן נכר לא יאכל בו. אחד ישראל מומר ואחד נכרי במשמע. שנאמר וכל בן נכר ערל לב (יחזקאל מד).

פסוק מד

פט.

וכל עבד איש אין לי אלא עבד איש [של] אשה וקטן מנין- תלמוד לומר מקנת כסף מכל מקום.

צ.

ומלתה אותו אז יאכל בו רבו. מגיד שמילת עבדיו מעכבתו לאכול בפסח. אין לי אלא מילת עבדיו מילת זכריו מנין - הרי אתה דן. נאמר כאן אז ונאמר להלן אז מה להלן מילת זכרים אף כאן מילת זכרים. (או מה) [ומה] (להלן) מילת עבדיו אף (כאן) מילת עבדיו [דברי רבי ישמעאל]. רבי אליעזר אומר אין מילת עבדיו מעכבתו לאכול בפסח. ומה תלמוד לומר ומלתה אותו- הרי שהיו לפניו עבדים (וערלים) מנין אתה אומר שאם רצה למולן ולהאכילן רשאי- תלמוד לומר ומלתה אותו אז יאכל בו (רבו) [העבד]. מצינו שהוא רשאי לקיים לו עבדים ערלים. שנאמר וינפש בן אמתך והגר. (רבי אליעזר) אומר אינו רשאי לקיים לו עבדים ערלים (שנאמר ומלתה אותו אז יאכל בו). אם כן מה תלמוד לומר וינפש בן אמתך והגר - לומר לך הרי שלקחו רבו ערב שבת עם חשכה ולא הספיק למולו עד שהחשיך לכך נאמר וינפש בן אמתך והגר

צא.

דבר אחר ומלתה אותו אז יאכל בו. להביא את שנתקיימה בו מצות מילה אפילו שעה אחת אפילו שחזר הבשר וחפה העטרה אינו מעכבו לאכול בפסח ולא בתרומה. על זה נמנו רבותינו בלוד ואמרו אין חוצץ (לטומאה) [לתרומה].

פסוק מה

צב.

תושב זה גר תושב. שכיר זה הגוי. רבי אליעזר אומר תושב ושכיר למה נאמר לדון מן הפסח (בתרומה) לפסול בה הערל. עד שלא יאמר יש לי בדין. ומה פסח הקל פסל בו את הערל תרומה חמורה אינו דין שיפסול בה את הערל. לא אם אמרת בפסח שמיעט בו הכתוב זמן אכילתו לאוכליו לכך פסל בו את הערל. תאמר בתרומה שריבה זמן אכילתה לאוכליה (אינו דין שיפסול) בה את הערל- תלמוד לומר תושב ושכיר בפסח (תושב ושכיר בתרומה. (ואפנה)) [מופנה] להקיש ולדון גזירה שווה. נאמר תושב ושכיר בפסח ונאמר תושב ושכיר בתרומה. מה להלן פוסל בו את הערל אף כאן פוסל בו את הערל. רבי יצחק אומר תושב המכיר למה נאמר? והלא כבר נאמר כל (בן נכר) לא יאכל בו (אבל) אם היה ערבי מהול וגבעוני (כשר) שומע אני יוכשר לאכול בפסח - תלמוד לומר תושב ושכיר.

פסוק מו

צג.

בבית אחד יאכל בחבורה אחת הכתוב מדבר. אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו. כשהוא אומר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם שומע אני שהוא נאכל בבתים הרבה. הא מה תלמוד לומר בבית אחד יאכל - בחבורה אחת. (ומה אני מקיים על הבתים אשר יאכלו אותו בהם) מכאן אמרו הפסח נאכל בשני מקומות ואין נאכל בשתי חבורות. (רבי שמעון בן יוחאי אומר) בשני מקומות כיצד? היו בבית אחד ובקעה עליהם הקורה ויוצאים לחוץ. היו בחצר וירדו גשמים עליהם ונכנסו בתוך הבית. נמצא אוכלים אותו בשני מקומות.

צד.

לא תוציא מן הבית וגו' חוץ לחבורה. (אתה אומר חוצה חוץ לחבורה) או אינו אלא חוץ לבית - תלמוד לומר חוצה חוץ לאכילתו. הא אם הוציא עבר על מצוה. שומע אני יהא כשר והדין נותן הואיל ושלמים קדשים קלים והפסח קדשים קלים אם למדת על שלמים אם הוצאו לחוץ פסלן (יכול) אף הפסח אם הוציאו לחוץ פסלו. (הא מה תלמוד לומר לא תוציא מן הבית הבשר חוצה חוץ לחבורה).

לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה. בבשר הכתוב מדבר. אתה אומר בבשר או אינו אחד בשר ואחד עצם (פסל) תלמוד לומר לא תוציא מן הבית וגו' בבשר הכתוב מדבר.

צה.

ועצם לא תשברו בו. למה נאמר (והלא כבר נאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה)? לפי שנאמר ואכלו את הבשר הבשר שחוצה לעצם. אתה אומר הבשר שחוצה לעצם או אינו אלא הבשר שבתוך העצם. הא מה אני מקיים ועצם לא תשברו בו (עצם שיש בו בשר או) עצם שאין בו בשר. תלמוד לומר ועצם לא תשברו בו עצם שיש בו בשר [או עצם שאין בו בשר] בו ולא בשאר קדשים. שהיה בדין ומה אם פסח הקל הרי הוא עובר עליו משום ועצם לא תשברו בו קדשים חמורים אינו דין שיהא עובר עליהם משום לא תשברו בו. הא מה תלמוד לומר בו - בו ולא בשאר קדשים.

פסוק מז

צו.

כל עדת ישראל למה נאמר? לפי שהוא אומר משכו וקחו לכם צאן כשם שפסח מצרים אינו כשר אלא למשפחה אף פסח דורות אינו כשר אלא למשפחה. תלמוד לומר כל עדת ישראל מגיד שפסח דורות בא בערבוביא

פסוק מח

צז.

וכי יגור אתך גר. שומע אני כשנתגייר יעשה פסח מיד תלמוד לומר והיה כאזרח הארץ. מה אזרח בי"ד אף גר בי"ד. רבי שמעון אומר הרי שנתגייר בין שני פסחים שומע אני יעשה פסח שני תלמוד לומר והיה כאזרח הארץ מה אזרח (עד) שלא עשה את הראשון יעשה את השני. כך גר (כל) שלא עשה את הראשון יעשה השני.

צח.

המול לכם כל זכר מגיד שמילת זכרים מעכבתו (מלאכול) הפסח. אין לי אלא מילת זכרים מילת עבדים מנין- הרי אתה דן נאמר כאן [אז] ונאמר להלן [אז] מה להלן מילת עבדים אף כאן מילת עבדים. (אי מה) [ומה] (להלן) מילת זכרים אף (כאן) מילת זכרים דברי רבי ישמעאל. ר' יונתן אומר אין מילת זכרים מעכבתו מלאכול בפסח ומה תלמוד לומר המול לו כל זכר הרי שהיו לפניו שתי מצות. מצות פסח ומצות מילה איני יודע איזה מהם תקדים. כשהוא אומר המול לו כל זכר תקדים מצות מילה למצות הפסח. רבי נתן אומר שאין תלמוד לומר המול לו אלא (להביא) את העבד שטבל לפני רבו ויצא לבן חורין. מעשה בבלוריא שטבלו מקצת שפחותיה לפניו ומקצת לאחריה. ובא מעשה לפני חכמים ואמרו את שטבלו לפניו בנות חורין לאחריה משועבדות. ואף על פי כן שמשוה עד יום מותה.

צט.

וכל ערל לא יאכל בו למה נאמר? (והלא כבר נאמר) כל בן נכר לא יאכל בו אבל ישראל ערל שומע אני יהא כשר לאכול פסח - תלמוד לומר וכל ערל לא יאכל בו.

פסוק מט

ק.

תורה אחת יהיה לאזרח למה נאמר? והלא כבר נאמר והיה כאזרח הארץ ומה תלמוד לומר תורה אחת יהיה לאזרח. לפי שהוא אומר וכי יגור אתך גר אין לי אלא פסח שהשוה בו הגר לאזרח שאר כל מצות שבתורה מנין- תלמוד לומר תורה אחת יהיה לאזרח בא הכתוב והשוה את הגר לאזרח בכל מצות שבתורה.

מכילתא על שמות יג

פסוק א

קא.

וידבר ה' אל משה וגו' קדש לי כל בכור הוא אחת מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם. בכלל שהוא צריך לפרט ופרט שהוא צריך לכלל. קדש לי כל בכור פטר רחם וגו' כלל (אחד זכרים ואחד נקבות). כל הבכור אשר יולד וגו' פרט. (יצאו נקבות ממשמע) אני אקרא את הכלל מה תלמוד לומר את הפרט שאם אני קורא את הכלל אבל לא את הפרט שומע אני כל שילד ראשון בין זכר בין נקבה יהיה בכור תלמוד לומר כל הבכור זכרים אבל לא נקבות. אני אקרא את הפרט מה תלמוד לומר את הכלל. אם קורא אני את הפרט ולא את הכלל שומע אני כל שהוא זכר בין שהוא פותח רחם ובין שאינו פותח רחם יהיה בכור תלמוד לומר קדש לי כל בכור עד שיהא זכר ופותח רחם. (לקיים מה שנאמר) כל פטר רחם לי וכל מקנך תזכר.

קב.

באדם ובבהמה את שיש לו באדם יש לו בבהמה יצאו הלויים שאין להם באדם אין להם בבהמה. דבר אחר הקיש בכור אדם לבכור בהמה ובכור בהמה לבכור אדם. מה הבהמה הנפלים פוטרים בו הבכורה אף האדם הנפלים פוטרים בו את הבכורה. ומה בכור אדם אתה רשאי ליתנו לו בכל מקום שירצה אף בכור בהמה אתה רשאי ליתנו לו בכל מקום שירצה. לפי שהוא אומר והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם (דברים יב) שומע אני אפילו הוא במקום רחוק יהיה עליו חובה להביאו לבית הבחירה תלמוד לומר באדם ובבהמה. הקיש בכור אדם לבכור בהמה. מה בכור אדם נותנו לכהן בכל מקום שירצה אף בכור בהמה נותנו לכהן בכל מקום שירצה. ומה בכור אדם מטפל בו שלשים יום אף בכור בהמה מטפל בו שלשים יום.

לי הוא למה נאמר? לפי שהוא אומר הזכר תקדיש הקדישו שתקבל שכר או אם הקדשתו מקודש ואם לא הקדישתו אינו מקודש - תלמוד לומר לי הוא מכל מקום. הא מה תלמוד לומר הזכר תקדיש הקדישו קבל שכר. כיוצא (בואתה תצוה [בו אתה] אומר) ובער עליה הכהן (ויקרא ו) למה נאמר? והלא כבר נאמר ולבנון אין די בער (ישעיה מ) הא מה תלמוד לומר ובער עליה הכהן שתקבל שכר. כיוצא בו את הכבש האחד למה נאמר? והלא כבר (שם) נאמר וחיתו אין די עולה הא מה תלמוד לומר את הכבש האחד (למה נאמר) לקבל שכר. כיוצא בו ועשו לי מקדש למה נאמר? והלא כבר נאמר את השמים ואת הארץ אני מלא (ירמיה כג) הא מה תלמוד לומר ועשו לי מקדש (שמות כה) כדי לקבל שכר על העשיה. כבר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת שם רבי יהושע וכשבאו תלמידיו אצלו אמר להם מה דברים היה לכם ביבנה אמרו לו אחר כך רבי. אמר להם ומי שבת שם אמרו לו ר' אלעזר בן עזריה. אמר להם אפשר ששבת שם ר' אלעזר בן עזריה ולא חדש לכם דבר? אמרו לו כלל זה דרש אתם נצבים היום כלכם טפכם נשיכם (דברים כט) וכי טף היה יודע להבין בין טוב לרע אלא ליתן שכר למביאייהם לרבות שכר עושי רצונו. לקיים מה שנאמר ה' חפץ למען צדקו וגו' (ישעיה מב). אמר להם איזה דבר חדש יתר על זה הריני כבן שבעים שנה ולא זכיתי לדבר זה בלתי היום אשריך אברהם אבינו שאלעזר בן עזריה יצא מחלצין אין הדור יתום שרבי אלעזר בן עזריה שרוי בתוכה. אמרו לו רבי עוד כלל זה דרש לכן הנה ימים באים נאם ה' לא יאמר עוד חי ה' וגו' (ירמיה טז) למה הדבר דומה. לאחד שהיה מתאוה לבנים ונולדה לו בת היה נודר בחייה חזר ונולד לו בן הניח הבת

והיה נודר בחיי הבן. רבי שמעון בן יוחאי אומר למה הדבר דומה לאחד שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל והיה מספר מעשה זאב. פגע בו ארי וניצל הימנו הניח מעשה זאב והיה מספר מעשה ארי. כיוצא בו דרש ויקרא שם המקום בית אל (בראשית כה) עבר שם הראשון ונתקיים השני. כיוצא בו דרש ולא יקרא שמך עוד יעקב וגו' (שם יז) (עבר) הראשון ונתקיים השני. כיוצא בו דרש שרי אשתך עבר שם הראשון ונתקיים השני. (כיוצא בו) דרש ולא יקרא שמך עוד יעקב וגו' (שם לה) (עבר) הראשון נתקיים השני נתוסף לו. יצחק לא נשתנה שמו שנקרא מפי הקב"ה. וגו' הם שנקראו מפי הקב"ה יצחק ושלמה ויאשיהו. יצחק מהו אומר אבל שרה אשתך יולדת לך בן וקראת את שמו יצחק (שם יז). בשלמה מהו אומר כי שלמה יהיה שמו (דברי הימים כב). יאשיהו מהו אומר הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וגו' (מלכים א' ג). ויש אומרים אף ישמעאל בגוים. מצינו שמותיהן של צדיקים ומעשיהם גלויים למקום עד שלא נוצרו שנאמר בטרם אצרך בבטן וגו' (ירמיה א). מצינו שמותיהן של צדיקים שמותיהן של רשעים מנין- תלמוד לומר זורו רשעים מרחם וגו' (תהלים נח).

ויאמר משה אל העם וגו' אין לי אלא שמזכירים יציאת מצרים בימים בלילות מנין- שנאמר למען תזכור את יום צאתך וגו' ימי חיך הימים כל ימי חיך הלילות כדברי בן זומא. וחכמים אומרים ימי חיך בעולם הזה כל ימי חיך להביא ימות המשיח. אמר להם בן זומא עתידים ישראל שלא להזכיר יציאת מצרים לעתיד לבוא שנאמר (ירמיה יז) לכן הנה ימים באים נאם ה' לא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את ישראל ממצרים כי אם חי ה' אשר העלה את ישראל מארץ צפון. ר' נתן אומר (שם כג) אשר העלה ואשר הביא שמזכירים יציאת מצרים לעתיד לבוא. ומנין שאומרים ברוך אתה ה' אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שנאמר ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל וגו' (שמות ב). ומנין שהן מברכין על המזון שנאמר ואכלת ושבעת וברכת (דברים ח) זו ברכה ראשונה. על הארץ זו ברכה שנייה. הטובה זו ירושלים שנאמר ההר הטוב הזה והלבנון (שם ג). אשר נתן לך שגמלם כל טוב. ר' חייא בר נחמני אמר משום רבי ישמעאל הרי הוא אומר ואכלת ושבעת מה זה מחוסר אשר נתן לך בין מדה טובה למדת פורענות. אין לי אלא ברכת המזון שהוא טעון ברכה לאחריו לפניו מנין - היה ר' ישמעאל אומר קל וחומר מה כשאכל לשובע טעון ברכה שהוא תאב לא כל שכן. ר' נתן אומר הרי הוא אומר בבואכם אל העיר כן תמצאון אותו בטרם יעלה הבמתה אכול כי לא יאכלו העם עד בואו כי הוא יברך הזבח וגו' (שמואל א' ט). רבי יצחק אומר ועבדתם את ה' [אלהיכם] וברך את לחמך ואת מימך אימתי הוא לחמך עד שלא אכלתו. אין לי אלא אכילת מזון שטעון ברכה לפניו ולאחריו תורה מנין- רבי ישמעאל אומר קל וחומר ומה אם מזון שהוא חיי שעה טעון ברכה לפניו ולאחריו תורה שיש בה עולם הבא דין הוא שתטעון ברכה לפניו ולאחריה. ר' יהודה בן בתירא אומר הרי הוא אומר ואכלת ושבעת מה זה מחוסר טובה אלא זו תורה דכתיב כי לקח טוב וגו' (משלי ד). רבי חנינא בן אחי ר' יהושע אומר כי שם ה' אקרא זה המברך הבו גודל לאלהינו אלו העונים אחריו. ומה הן עונין אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד. וכשהוא קורא בשמו יהו עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. וכן גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו (תהלים לד). ר' אומר זכר צדיק לברכה (משלי י) כשהוא מזכיר את הצדיק צדיק חי העולמים שנאמר צדיק ה' בכל דרכיו וגו' (תהלים קמה) לברכה אמן.

פסוק ג

קג.

ולא יאכל חמץ לעשות את המאכיל כאוכל. או אינו אלא לאסרו בהנאה כשהוא אומר לא תאכל עליו חמץ למדנו (שאסור) בהנאה. הא מה תלמוד לומר לא יאכל חמץ לעשות את המאכיל כאוכל דברי רבי יאשיהו. רבי יצחק אומר אינו צריך ומה אם שרצים קלים עשה בהם את המאכיל כאוכל חמץ שהוא חמור אינו דין שנעשה (כזאת) [בו את] המאכיל כאוכל. הא מה תלמוד לומר לא יאכל חמץ לא בא הכתוב אלא לאסרו בהנאה. רבי יוסי הגלילי אומר לא יאכל חמץ היום מגיד שלא (אכלו ישראל מצה) במצרים אלא יום אחד בלבד.

היום אתם יוצאים בחדש האביב. שאין תלמוד לומר חדש האביב אלא חדש שהוא כשר. לא חמה קשה ולא גשמים. וכן הוא אומר מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות (תהלים פח). שאין תלמוד לומר בכושרות ומה תלמוד לומר בכושרות- אלא חדש שהוא כשר לכם לא חמה קשה ולא גשמים. ר' (נתן) [יונתן] אומר בכושרות אלו בוכים ואלו שוחקים. שבמצרים בוכים שנאמר (במדבר לג) ומצרים מקברים וישראל משוררים שנאמר קול רנה וישועה אהלי צדיקים וגו' (תהלים קיח). שהקב"ה מתרומם על מצרים. רבי נתן אומר בכושרות במעשי הכשרות שלהם. (ר') [וכן הוא] אומר במראות הצובאות. ר' אלעזר בן עזריה אומר בזכות אברהם אבינו הוציאם ממצרים שנאמר כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו (שם קה). ואומר ויוציא עמו בששון ברנה. רבי שמעון בן יוחאי אומר בזכות המילה הוציאם הקב"ה שנאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך וגו' (יחזקאל טז). דבר אחר בזריזות יצאו ישראל ממצרים שנאמר כי בחזק יד הוציא ה' אתכם מארץ מצרים. דבר אחר בזריזות עצמן יצאו ממצרים שנאמר וככה תאכלו אותנו מתניכם חגורים וגו'. (דבר אחר) [רבי אומר] מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות אך סוררים שכנו צחיחה. סוררים היו אלא שנוהג עמהם בהכשרות. וכן הוא אומר ואומר אליכם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו. ואומר לשפוך חמתי עליהם להפיצם במדבר. ואומר וימרו בי ולא אבו לשמוע לי איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם אשר נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים (שם כ). אך סוררים היו אלא שנוהג עמהם בהכשרות.

היום אתם יוצאים שאין תלמוד לומר בחדש האביב מגיד שהשנה שיצאו ישראל ממצרים אינה צריכה לעבר.

פסוק ה

קד.

[

קה.

ועבדת את העבודה הזאת. כעבודה שעבדת במצרים כך עשה לדורות דברי רבי נתן.

שבעת ימים תאכל מצות . שומע אני כל מצה במשמעו תלמוד לומר לא תאכל עליו חמץ לא אמרתי אלא דברים שבאים לידי (מצה וחמץ) ואי זה? זה חמשת המינין החטים והשעורים והכוסמים ושבולת שועל ושיפון יצאו אורז ודוחן והפרגון והשומשמין והקטניות שאין באין לידי (מצה וחמץ) אלא לידי סרחון. שבעת ימים תאכל מצות לעשות הראשון חובה ושאר הימים רשות. או אינו אלא לעשות הראשון רשות (והאחרון חובה תלמוד לומר בראשון בארבעה עשר יום בערב הכתוב קבעו חובה. הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון.

שבעת ימים תאכל מצות כתוב אחד אומר) שבעת ימים וכתוב אחד אומר ששת ימים (דברים טז) כיצד יתקיימו שני כתובים אלו (השביעי הזה היה בכלל יצא מן הכלל ללמד על הכלל - מה שביעי רשות אף כולן רשות. אי מה שביעי רשות אף לילה הראשון רשות - תלמוד לומר בארבעה עשר הכתוב קבעו חובה. הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון לילה הראשון חובה ושאר כל הימים רשות. השביעי הזה מן הכלל יצא וכו'). [דבר אחר] כתוב אחד אומר ששת ימים וכתוב אחד אומר שבעת ימים כיצד יתקיימו שני מקראות הללו? אלא ששה מן החדש ושבעה מן הישן.

וביום השביעי חג לה' למה נאמר - לפי שהוא אומר וחגותם אוותו חג לה' אין לך אלא י"ום טוב הראשון שהוא (מעון) [טעון] חגיגה יום טוב האחרון מנין - תלמוד לומר שבעת ימים תאכל מצות. אין לי אלא יום טוב ראשון ואחרון שהן טעונים חגיגה חולו של מועד מנין - הרי אתה דן הואיל ויום טוב הראשון והאחרון שהם קרויים מקרא קדש וחולו של מועד קרוי מקרא קדש. אם למדת על יום טוב הראשון והאחרון שהם קרויים מקרא קדש שהם טעונים חגיגה חולו של מועד קרוי מקרא קדש דין הוא שיטעון חגיגה. ועוד קל וחומר ומה אם יום טוב ראשון ואחרון שאין קדושה לא לפנייהם ולא לאחרייהם הן טעונים חגיגה חולו של מועד שיש קדושה לפניו ולאחריו דין הוא שיטעון חגיגה. דבר אחר (את) [אם] יום טוב הראשון והאחרון שאין קדושה לפניו ולאחריו ואין טעונים חגיגה לפנייהם ולאחרייהם הרי הן טעונים חגיגה - חולו של מועד שהוא טעון חגיגה לפניו ולאחריו לא דין הוא שיטעון חגיגה. או כל זמן שיש חגיגה יש מצה כל זמן שאין חגיגה אין מצה

פסוק ז

קו.

תלמוד לומר מצות יאכל .

קז.

מצות יאכל [את שבעת הימים] למה נאמר? לפי (שלא למדנו) על החמץ שהוא אסור משש שעות ולמעלה (מנין שהוא אסור) משש שעות ולמעלה - תלמוד לומר מצות יאכל [את שבעת הימים]. מכאן היה רבי יהודה אומר בשלשה פרקים [פסחים פ"א מ"ג] בודקין את החמץ אור ארבעה עשר ובארבעה עשר בשחרית ובשעת הבעור.

ולא יראה לך חמץ הקיש חמץ לשאור ושאור לחמץ. מה זה בבל יראה אף זה בבל יראה מה זה בבל ימצא אף זה בבל ימצא מה זה מחמשת המינין אף זה מחמשת המינין.

בכל גבולך למה נאמר בבתים שומע אני כמשמעו- תלמוד לומר בכל גבולך מה גבולך ברשותך אף ביתך ברשותך. יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי אף על פי שהוא יכול לבערו אבל אינו ברשותו. יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל וחמץ שנפלה עליו מפולת אף על פי שהוא ברשותו אבל אינו יכול לבערו. אתה אומר לכך בא או אינו בא אלא ללמד בגבולין שבעה ובבתים לעולם תלמוד לומר לא יראה לך שאור וגו' מה בגבולין שבעה אף בבתים שבעה.

פסוק ח

קח.

והגדת לבנך. שומע אני מראש חדש תלמוד לומר ביום ההוא. אי ביום ההוא יכול מבעוד יום תלמוד לומר בעבור זה- בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך (על שולחן). בעבור זה למה נאמר- לפי שהוא אומר מה העבודה הזאת לכם אלא זה בן רשע הוא שהוציא את עצמו מן הכלל ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה הוציאהו מן הכלל בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לי ולא לך ולפי שהוציא את עצמך מן הכלל אלו היית שם לא היית נגאל.

פסוק ט

קט.

והיה לד לאות וגו' כרך אחד של ארבע פרשיות. והדין נותן הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד תן תפילין בראש מה בראש ארבע טוטפות אף ביד ארבע טוטפות- תלמוד לומר והיה לך לאות על ירך כרך אחד של ארבע פרשיות. יכול כשם שביד כרך אחד כך בראש כרך אחד- והדין נותן הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד תן תפילין בראש מה ביד כרך אחד אף בראש כרך אחד תלמוד לומר לטוטפות לטוטפות הרי ארבע טוטפות אמורות. או יעשה ד' כיסין של ארבע פרשיות תלמוד לומר לזכרון בין עיניך כיס אחד של ארבע פרשיות.

קי.

על ירך על גובה של יד. אינו אלא על יד כמשמעו והדין נותן הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד תן תפילין בראש מה בראש על גובה של ראש אף ביד על גובה של יד. רבי אליעזר אומר על ירך על גובה של יד. אתה אומר על גובה של יד או אינו אלא על יד כמשמעו- תלמוד לומר והיה לך לאות על ירך לך לאות ואינה אות לאחרים. ר' יצחק אומר על גובה של יד. או אינו אלא על ירך כמשמעו- תלמוד לומר ושמתם את דברי אלה על לבבכם (דברים יא) לא אמרתי אלא דבר שהוא מכוון כנגד הלב ואיזהו מכוון כנגד הלב זה גובה של יד.

קיא.

על ידכה זה שמאל. אתה אומר זה שמאל או אינו אלא ימין? אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר:

נאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישעיה מה) ואומר ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים (שופטים ה) - הא אינו יד בכל מקום אלא שמאל.

ר' יונתן אומר וקשרתם.. וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין.

אבא יוסי אומר מניין שהימין קרויה יד אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר שנאמר כי ישית אביו יד ימינו (בראשית מה). ומה תלמוד לומר על ידך להביא את הגידם שיהא נותן בימין.

ק"ב.

והיה לך לאות על ירך [וגו'] כל זמן של יד ביד תן את של ראש בראש. מכאן אמרו מצות תפלין כשהוא נותן נותן של יד ואחר כך נותן של ראש. וכשהוא חולץ חולץ את של ראש ואחר כך של יד.

ק"ג.

בין עיניך על גובה של ראש. אתה אומר גובה של ראש או אינו אלא בין עיניך כמשמעו. תלמוד לומר בנים אתם לה' אלהיכם וגו' מה (בעיניכם) (בין עיניכם) האמור להלן על גובה של ראש אף בין עיניך [האמור כאן] על גובה של ראש. רבי יהודה אומר הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד תן תפילין בראש מה ביד מקום שהוא ראוי להטמא בנגע [אחד] אף בראש מקום שהוא ראוי ליטמא בנגע אחד.

ק"ד.

למען תהיה תורת ה' בפיו למה נאמר? לפי שנאמר והיה לך לאות שומע אני אף הנשים במשמע. והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפילין מצות עשה אם למדת על מזוזה שהיא נוהגת בנשים כבאנשים יכול אף תפילין נהגו בנשים כבאנשים - תלמוד לומר למען תהיה תורת ה' בפיו לא אמרתי אלא במי שהוא חייב בתלמוד תורה. מכאן אמרו הכל חייבין (בתלמוד תורה) [בתפילין] חוץ מנשים ועבדים. מיכל בת כושי היתה מנחת תפילין. אשתו של יונה היתה עולה לרגלים. טבי עבדו של רבן גמליאל היה מניח תפילין. ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיו מכאן אמרו המניח תפילין כאלו קורא בתורה. וכל הקורא בתורה פטור מן התפילין

פסוק י

קטו.

ושמרת את החקה הוואת למועדה למה נאמר? לפי שנאמר (ושמרת את החקה) והיה לך לאות על ירך שומע אני אף הקטנים. והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפילין מצות עשה אם למדת על מזוזה שהוא נוהג בקטנים כבגדולים יכול אף תפילין ינהגו בקטנים כבגדולים - תלמוד לומר ושמרת את החקה הזאת. לא אמרתי אלא במי שיודע לשמור תפילין. מכאן אמרו קטן היודע לשמור תפילין הרי הוא עושה לו תפילין.

ושמרת את החקה הזאת זו חקת תפילין. אתה אומר [זו חקת תפילין] או אינו אלא חקת המצות. אמרת במה הענין מדבר בתפילין.

קטז.

מימים ימימה למה נאמר- לפי שהוא אומר והיה לך לאות שומע אני אף הלילות במשמע. והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפלין מצות עשה אם למדת על מזוזה שנוהגת בלילות כבימים יכול אף תפלין נוהגין בלילות כבימים- תלמוד לומר מימים (ימימה) בימים אתה נותן ולא בלילות. (דבר אחר מימים) ימימה למה נאמר- לפי שהוא אומר והיה לך לאות שומע אני אף שבתות וימים טובים במשמע. והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפלין מצות עשה אם למדת על מזוזה שנוהגת בשבתות ובימים טובים יכול תפלין ינהגו בשבתות ובימים טובים- תלמוד לומר (מימים ימימה יצאו שבתות וימים טובים. רבי יאשיה אומר מימים ימימה הואיל ומזוזה מצות עשה ותפלין מצות עשה אם למדת על מזוזה שנוהגת בשבתות ובימים טובים יכול אף תפלין כן. תלמוד לומר מימים ימימה. דבר אחר) מימים ימימה יש ימים שאתה נותן ויש ימים שאין אתה נותן יצאו שבתות וימים טובים. רבי יצחק אומר הואיל ושבת קרויה אות ותפלין קרויין אות לא יתן אות בתוך אות. או יתן אות לתוך אות אמרת תדחה שבת שחייבין עליה כרת ומיתת בית דין לתפלין שאינן חייבין עליו לא כרת ולא מיתת בית דין. דבר אחר מימים ימימה מגיד שאדם צריך לבדוק את התפלין אחת לשנים עשר חדש. נאמר כאן מימים ימימה ונאמר להלן ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה) מה ימים האמור להלן אין פחות משנים עשר חדש אף ימים האמור כאן אין פחות משנים עשר חדש דברי בית הלל. בית שמאי אומרים אינו צריך לבדקן עולמית. שמאי הזקן אומר אלו תפלין של אבי אימא.

פסוק יא

קיז.

והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני זכה כנען שנקרא הארץ על שמו. וכי מה עשה כנען אלא כיון ששמע כנען שישראל נכנסין לארץ עמד ופנה מפניהם. אמר לו הקב"ה אתה פנית מפני בני אני אקרא הארץ על שמך ואתן לך ארץ יפה כארצך ואי זו- זו אפריקא. וכן הוא אומר וכנען ילד את צידן בכורו ואת חת (בראשית ד). וכתוב ויענו בני חת וגו' שמענו אדני וגו' (שם כג) אמר להם הקב"ה אתם כבדתם את ידידי אף אני אקרא הארץ על שמכם ואתן לכם ארץ יפה כארצכם.

כאשר נשבע לך והיכן נשבע לו- והבאתי אתכם אל הארץ וגו' (שמות ז). כאשר נשבע לאבותיך והיכן נשבע- באברהם הוא כתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם וגו' (בראשית טו). ביצחק כתיב גור בארץ הזאת וגו' (שם כו). ביעקב כתיב הארץ אשר אתה שוכב עליה (שם כח).

ונתנה לך שלא תהא בעיניך כירושת אבות אלא תהא בעיניך כאלו היום נתונה לך.

פסוק יב

קיח.

והעברת כל פטר רחם איו העברה אלא הפרשה. וכן הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו (במדבר כז). שמעון בן עזאי אומר והעברת מה תלמוד לומר- לפי שהוא אומר כל אשר יעבור תחת השבט (ויקרא כז) שומע אני אף היתום במשמע. והדין נותן ומה אם בעל מום שאינו כשר לגבי מזבח נכנס לדיר להתעשר

יתום שהוא כשר לגבי מזבח לא יהא נכנס לדיר להתעשר. והרי הלקוח יוכיח שהוא כשר על גבי המזבח ואינו נכנס לדיר להתעשר. הוא יוכיח על היתום אף על פי שהוא כשר על גבי המזבח לא יהא נכנס לדיר להתעשר. לא אם אמרת בלקוח שאינו נולד ברשותו לכך אינו נכנס לדיר להתעשר תאמר ביתום שנולד ברשותו לכך יהא נכנס לדיר להתעשר. לא זכיתי מן הדין נאמר כאן (עבודה) [העברה] ונאמר להלן (עבודה) [העברה] מה (להלן) [העברה האמורה כאן] אין קדושה חלה עליו אלא בחיי אמו אף (עבודה) [העברה] האמורה (כאן) [להלן] דין הוא שלא תהא קדושה חלה אלא בחיי אמו. אי מה כאן זכרים אף להלן זכרים - תלמוד לומר כל אשר יעבור אחד זכרים ואחד נקבות במשמע.

קט.

וכל פטר שגר בהמה אין פטר שגר בהמה אלא ששגרתו אמו יהא (פטור) [פטור] מן הבכורה והבא אחריו אינו בכור.

קכ.

אשר יהיה לך להוציא את המוכר (עובר) בהמת לנכרי (אשר יולד) במשמע. מוציא אני את המוכר (עובר) בהמתו לנכרי ומביא אני את הלוקח עובר בהמתו של נכרי - תלמוד לומר אשר יולד בבקר ובצאן (דברים טו) להוציא את הלוקח עובר בהמתו של נכרי.

הזכרים לה' מכאן היה (בכורות פ"ב מ"ו) ר' יוסי הגלילי אומר רחל שלא בכרה וילדה שני זכרים ויצאו שני ראשיהם כאחת שניהם לכהן שנאמר הזכרים לה'. וחכמים אומרים אי אפשר אלא אחד לו ואחד לכהן. וכל פטר חמור תפדה בשה (שם פ"א מ"ה) בשה ולא בעגל ולא בחיה ולא בשחווטה ולא בטרפה ולא בכוי ולא בכלאים.

פסוק יג

קכא.

ופטר חמור תפדה בשה למה נאמר? לפי שנאמר אך פדה תפדה (במדבר יח) שומע אני כל בכור בהמה טמאה במשמע - תלמוד לומר ופטר חמור תפדה בשה (שמות לד). חמור אתה פודה ואי אתה פודה כל בכור בהמה טמאה. (דבר אחר וכל פטר חמור תפדה בשה) יכול כל פטר חמור אתה פודה בשה ושאר בהמה טמאה בכסות וכלים - תלמוד לומר (* (אך). אם כן מה תלמוד לומר פדה תפדה - אם אינו ענין שפודין בהמה טמאה תנהו ענין שמקדישין בהמה טמאה לבדק הבית ופודין אותה מהקדש הבית.

(גירסת הגאון בעל התורה והמצוה: תלמוד לומר ופטר חמור תפדה בשה. פטר חמור אתה פודה ואי אתה פודה פטר שאר כל בהמה טמאה. אם כן וכו')

קכב.

ואם לא תפדה וערפתו מכאן אמרו [שם מז] מצות פדייה קודמת למצות עריפה. דבר אחר ואם לא תפדה וערפתו אם אין אתה פודהו- עורפהו. הואיל ואבדת נכסי כהן אף נכסיך יאבדו. ומנין שאסור בהנאה- נאמר כאן עריפה ונאמר להלן עריפה מה להלן אסור בהנאה אף כאן אסור בהנאה.

קכג.

וכל בכור אדם בבניך למה נאמר? לפי שהוא אומר ופדויו מבן חדש תפדה (במדבר יח) כלל בערכך כסף חמשת שקלים פרט וכלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. כשהוא אומר וכל בכור אדם בבניך תפדה חזר וכלל. או כלל ככלל הראשון אמרת לאו אלא כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש בנכסים המטלטלים שאין להם אחריות וגופן ממון אף אני איני מרבה אלא נכסים שאין להם אחריות [וגופן ממון]. מכאן אמרו בכל ((מקום) [דבר]) פודין בכורי אדם חוץ מעבדים ושטרות וקרקעות והקדשות.

קכד.

וכל בכור אדם בבניך תפדה הרי שהיו לו בכורות מחמש נשים מנין שחייב לפדות את כלן- תלמוד לומר וכל בכור אדם בבניך תפדה.

כל בכור בני אפדה מנין אם לא פדאו אביו יפדה את עצמו- תלמוד לומר כל בכור בני אפדה. ר' יוסי הגלילי אומר הואיל ואמרה תורה פדה את בנך ולמד את בנך תורה אם למדת על תלמוד תורה שאם לא למדו אביו הוא מלמד לעצמו כך אם לא פדאו אביו הוא פודה את עצמו. לא אם אמרת בתלמוד תורה שהוא שקול כנגד הכל שאם לא למדו אביו הוא מלמד לעצמו תאמר בפדיה שאינה שקולה כנגד הכל לכך אם לא פדאו אביו הוא לא יפדה את עצמו. והרי המילה תוכיח שאינה שקולה כנגד הכל ואם לא מלו אביו הוא מל את עצמו כך אם לא פדאו אביו הוא יפדה את עצמו. לא אם אמרת במילה שחייבין עליה כרת שאם לא מלו אביו הוא מל את עצמו תאמר בפדיה שאין חייבין עליה כרת לכך אם לא פדאו אביו הוא לא יפדה את עצמו. אמרת הפרש ואדון בנין אב מבין שלשתן לא הרי מילה כהרי תלמוד ולא הרי תלמוד כהרי מילה ולא זה וזה כהרי פדייה ולא הרי פדייה כהרי זה וזה הצד השווה שבהן שהוא מצות האב על הבן אם לא עשה אביו יעשה הוא לעצמו. אף כל שהוא מצות האב על הבן אם לא עשה לו אביו הוא יעשה לעצמו. מכאן אמרו מן התורה חייב אדם למול את בנו ולפדותו וללמדו תורה וללמדו אומנות ולהשיאו אשה רבי עקיבא אומר אף ללמדו שייט. רבי אומר אף ישוב מדינה.

פסוק יד

קכה.

והיה כי ישאלך בנך מחר עכשיו ויש מחר לאחור זמן. מה זאת הרי מחר לאחור זמן. מחר יהיה האות הזה (שמות ח) הרי מחר עכשיו. מחר יאמרו בניכם לבנינו (יהושע כג) הרי מחר לאחור זמן. מה העדות החקים והמשפטים נמצאת אומר ארבעה בנים הם אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו יודע

לשאול. חכם מה הוא אומר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אותנו אף אתה פתח לו בהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר אף אתה הקהה את שניו ואמור לו- בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים (שמות יב). לי ולא לך אילו היית שם לא היית נגאל. תם מה הוא אומר מה זאת- ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים. ושאינו יודע לשאול את פתח לו- שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא וכו'. (דבר אחר) מה העדות ר' אליעזר אומר מנין אתה אומר שאם היתה חבורה של חכמים או של תלמידים שצריכים לעסוק בהלכות פסח עד מצות לך נאמר מה העדות וגו'.

ויהי כי הקשה פרעה לשלח נו שומע אני מאליו- תלמוד לומר ויחזק ה' את לב פרעה.

ויהרוג ה' כל בכור מכאן אמרו זובחין בכורי בהמה כנגד בכורי אדם כנגד בכורי אדם.

והיה לאות וגו' בארבעה מקומות מזכירין פרשת תפילין. קדש לי והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע. מכאן אמרו מצות ארבע פרשיות של יד הם כרך אחד. ד' פרשיות של ראש הם ד' טוטפת ואלו הן קדש לי והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע. כותבן כסדרן ואם לא כותבן כסדרן הרי אלו יגנזו.

מכילתא על שמות יד

פסוק ב

וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל וישבו ר' שמעון בן יוחאי אומר כל מקום שהוא אומר לאמר ואמרת אליהם הרי זה לדורות וכל מקום שאינו אומר לאמר ואמרת אליהם הרי זה לשעה. רבי אומר אפילו בכל מקום שאינו אומר לאמר ואמרת אליהם הרי זה לדורות חוץ משלשה מקומות: וישבו ויחנו לפני פי החירות מה היו חירות הללו לא היו משופעות אלא גדודיות ולא היו תרוטות אלא מוקפות ולא היו עגולות אלא מרובעות ולא היו מעשה אדם אלא מעשה שמים ועינים היו להם לפותחות כמין זכר וכמין נקיבה היו דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר החירות מצד זה ומגדול מצד זה הים לפניהם ומצרים לאחריהם. ד"א פי החירות אין חירות אלא מקום חירותן של מצריים מקום איטלין מקום עבודה זרה שלהם. לשעבר היתה נקראת פיתום שנא' ויבן ערי מסכנות לפרעה את פיתום ואת רעמסס (שמות א) חזרו להם להקראת פי החירות שהיא מאחרת לעובדיה. נסעו בני ישראל מרעמסס לסכות ומסכות לאיתם ומאיתם לפני פי החירות. יום חמישי נסעו ממצרים ובאו עד רעמסס וביום ששי ובשבת שבתו שם ובאחד בשבת שהוא רביעי לנסיעתן התחילו ישראל מתקנין כליהם ומציעין בהמתם לצאת אמרו להם האקטורין הגיעה פרותזימיה שלכם לחזור למצרים שנ' דרך שלשת ימים אמרו להם ישראל וכשיצאנו ברשות פרעה יצאנו שנ' ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אמרו להם האקטורין רוצין ולא רוצין סופכם לקיים דברי מלכות עמדו עליהם ישראל הכו מהם פצעו מהם הרגו מהם הלכו והגידו לפרעה. אמר להם משה חזרו לאחריכם כיון שתקעה קרן לחזור התחילו מחוסרי אמונה שבישראל תולשין שעריהן ומקרעין בגדיהם עד שאמר להם משה מפי הגבורה נאמר לי שאתם בני חורין לפיכך נאמר וישבו ויחנו לפני פי החירות: בין מגדול ובין הים שם היתה גדולתן של מצריים שם היתה תפארתם שם היתה מיומם שלהם שם כנס יוסף את הכסף ואת הזהב שנ' וילקט יוסף את כל הכסף וגו' (בראשית

מז יד): לפני בעל צפון בעל צפון נשתייר מכל הייראות שלהן בשביל לפתות לבן של מצרים ועליו הוא אומר משגיא לגוים ויאבדם וגו' (איוב יב): נכחו תחנו על הים בשביל לפתות לבן של מצרים.

פסוק ג

ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ אין נבוכים אלא מטורפים שנ' מה נאנחה בהמה נבוכו עדרי בקר (יואל א). ד"א נבוכים אין נבוכין אלא מעורבבין שנ' והמלך והמן ישבו לשתות והעיר שושן נבוכה (אסתר ג). ד"א ואמר פרעה לא ידע מה אמר אמר משה הטען ולא היה יודע להיכן מוליכן שנאמר נבוכים אין נבוכים אלא משה שנ' עלה אל הר העברים הזה הר נבו (דברים לב). ד"א ואמר פרעה לא ידע מה אמר עתידין ישראל לבכות במדבר שנ' ותשא אל הר העדה ויתנו את קולם ויבכו (במדבר יד). ד"א ואמר פרעה לא ידע מה אמר עתידין ישראל לנפול במדבר שנ' במדבר זה יפלו פגריכם (שם): סגר עליהם המדבר כיון שראו ישראל את הים סוער ושונא רודף הפכו פניהם למדבר והקב"ה זמן להם חיות רעות ולא היו מניחות אותם לעבור שנ' סגר עליהם המדבר ואין סגירה אלא חיה רעה שנ' אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני כל קבל די קדמוהי זכו השתכחת לי ואף קדמך מלכא חבולא לא עבדת (דניאל ו).

פסוק ד

וחזקתי את לב פרעה שהיה לבו חלוק אם לרדוף אם לא לרדוף: ואכבדה בפרעה ובכל חילו פרעה התחיל בעבירה שנא' כל הבן הילוד (שמות א) ממנו התחילה הפורענות טבע הוא וכל חילו כיוצא בו וימח את כל היקום (בראשית ז) מי שהתחיל וכו' כיוצא בו ואת האנשים אשר פתח הבית (שם יט) מי שהתחיל בעברה וכו' אף כאן אתה אומר ואכבדה בפרעה וגו' מי שהתחיל בעבירה והרי דברים קל וחומר ומה מדת פורענות מעוטה מי שהתחיל בעבירה וגו' מדה טובה מרובה לא כל שכן. ד"א ואכבדה בפרעה מגיד הכתוב שכשהמקום פורע מן האומות שמו מתגדל בעולם שנ' ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פלטים אל הגוים תרשיש פול ולוד מושכי קשת (ישעיה סו) וכתוב כה אמר ה' יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יעבורו ולך יהיה אחריו ילכו בזיקים יעבורו ואלו ישתחוו ואלו יתפללו בך ואין עוד אפס אלהים ואחריו מה הוא אומר אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע (שם מה) ואומר ונשפטתי אתו בדבר ובדם ובגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית וגו' (יחזקאל לח) ואח"כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני ה' (שם) וכתוב ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון וגו' (תהלים עו) ואומר שמה שבר רשפי קשת מגן וחרב ומלחמה סלה (שם) מהו אומר נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו (שם): וידעו מצרים כי אני ה' לשעבר לא היו יודעין את ה' אבל כאן וידעו מצרים כי אני ה': ויעשו כן להודיע חכמתם של ישראל שלא אמרו היאך נחזור לאחורינו שלא לשבור לב טף ונשים שעמם. ד"א ויעשו כן אמרו רוצים או לא רוצים אין לנו לעשות אלא דברי בן עמרם.

פסוק ה

ויוגד למלך מצרים מי הגיד לו האקטורין שלו ויש אומרים דורכיות היו לו ויש אומרים עמלק הגיד לו: כי ברח העם וכי בורחים היו והלא כבר נאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה ומה ת"ל כי ברח העם אלא מתוך שהכו את האקטורין שלו הלכו והגידו לפרעה אמרו לו ראה ישראל הכו ממנו פצעו ממנו הרגו

ממנו ולא מיחה אדם בידם אין להם לא מושל ולא שר כענין שנא' מלך אין לארבה ויצא חוצץ כלו (משלי ל): ויהפך לבב פרעה וגו' לשעבר ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשיו ויהפך לבב פרעה ועבדיו ויאמרו מה זאת עשינו וגו' אמרו אלו לקינו ולא שלחנו כדי הוא לנו אלא לקינו ושלחנו או אלו לקינו ושלחנו ולא היו נוטלין ממונינו כדי הוא לנו אלא לקינו ושלחנו ונטלו ממונינו. משל למה הדבר דומה לאחד שאמר לעבדו צא והבא לי דג מן השוק יצא והביא לו דג מן השוק מבאיש אמר לו בגזירה או תאכל הדג או תלקה מאה מכות או תתן לי מאה מנה אמר לו הריני אוכל התחיל לאכול לא הספיק לגמור עד שאמר הריני לוקה לקה ששים לא הספיק לגמור עד שאמר הריני נותן מאה מנה נמצא אוכל את הדג ולוקה ונותן מאה מנה כך נעשה למצרים לקו ושילחו וניטל ממונם. ד"א ויהפך מגיד הכתוב שכשיצאו ישראל ממצרים בטלה מלכותם של מצרים שנ' ממי נעמת רדה והשכבה את ערלים (יחזקאל לב): ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו אמרו עכשיו יהו אומות העולם מקישות עלינו כזוג לומר מה אלו שהיו ברשותם הניחום והלכו להם עכשיו היך אנו שולחים לארם נהרים ולארם צובה להעלות לנו מס ולהביא לנו עבדים ושפחות לכך ויהפך לבב פרעה ללמדך שהיה פרעה שולט מסוף העולם ועד סופו והיו לו שלטונים מסוף העולם ועד סופו בשביל כבודן של ישראל עליו הוא אומר שלח מלך ויתירהו מושל עמים ויפתחוהו שמו אדון לביתו מושל בכל קנינו (תהלים קה). וכן אתה מוצא שכל אומה ולשון ששלטה על ישראל שולטה מסוף העולם ועד סופו בשביל כבוד ישראל במלכי אשור מהו אומר ותמצא כקן ידי לחיל העמים וכאסוף ביצים עזובות כל הארץ אני אספתי ולא היה נודד כנף ופוצה פה ומצפצף (ישעיה י) במלכות בבל מהו אומר והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אותנו את נבוכדנאצר מלך בבל ואשר לא יתן צוארו בעול מלך בבל (ירמיה כז) במלכות מדי מהו אומר באדיין דריוש מלכא כתב לכל עממיא אומיא ולשניא די דירין בכל ארעא שלמכון ישגא וגו' (דניאל ו) במלכות יון מהו אומר חזה הוית כחזו ליליא וארו חיוא אחרי כנמר ולה גפין ארבע דעוף על גבה וגו' ושלטן יהב (שם ז) במלכות רביעית מהו אומר כן אמר חיותא רביעיתא מלכות פליגא תהוי בארעא די תשנא בכל מלכותא ותיכול ארעא ותדושינה ותדקינה (שם) הא למדת שכל אומה ואומה ששעבדה בהם בישראל שלטה מסוף העולם ועד סופו בשביל כבוד ישראל. ד"א ויהפך אמרו לא בשבילן היתה הטובה באה עלינו ר' יוסי הגלילי אומר משל למה הדבר דומה לאדם שנפל לו בית כור בירושה ומכרה בדבר מועט הלך הלוקח ופתח בה מעינות ונטע בה גנות ואילנות ופרדסין והתחיל המוכר ליחנק על שנתן ירושתו בדבר מועט כך נעשה למצריים ששלחו ולא ידעו מה שלחו עליהם מפורש בבקלה/בקבלה/ שלחין פרדס רמונים (שה"ש ד). ד"א מה זאת עשינו רבי שמעון בן יוחאי אומר משל למה הדבר דומה לאחד שנפלה לו פלטרית במדינת הים בירושה ומכרה בדבר מועט והלך הלוקח וחפרה ומצא בה אוצרות כסף ואוצרות זהב ואבנים טובות ומרגליות התחיל המוכר ליחנק כך עשו מצרים ששלחו ולא ידעו מה שלחו דכתיב ויאמרו מה זאת עשינו וגו'.

פסוק ו

ויאסור את רכבו הוא בידו אסרו דרך מלכים להיות עומדים ואחרים מציעין להם תשמיש המרכבה ואוסרין אותה אבל פרעה הרשע הוא בידו אסרו והציע תשמישי רכבו וכיון שראו גדולי מלכות עמדו כולם ואסרו מרכבותיהם והציעו לעצמן. ארבעה אסרו בשמחה אברהם אסר בשמחה שנא' וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו (בראשית כב) ולא היו לו כמה עבדים אלא לכבוד המקום יוסף אסר בשמחה שנ' ויאסור יוסף את מרכבתו (שם מו) ולא היו לו כמה עבדים אלא לכבוד אביו בלעם אסר בשמחה שנ' ויקם בלעם בבוקר ויחבוש את אתונו (במדבר כב) פרעה אסר בשמחה שנ' ויאסור את רכבו.

תבא חובשה של אברהם שהלך לעשות רצון המקום ותעמוד על חובשה של בלעם שהלך לקלל את ישראל תבא אסרה של יוסף שאסר לילך לקראת אביו ותעמוד על אסרה של פרעה הרשע שהלך לרדוף את ישראל. ד"א ר' שמעון בן יוחאי אומר [תבא חרב יד ותעמוד על חרב יד] תבא חרב יד שעשה אבינו אברהם לילך לשחוט את בנו ותעמוד על חרב יד שעשה פרעה הרשע לילך לרדוף אחרי ישראל שנ' אריק חרבי תורישימו ידי: ואת עמו לקח עמו לקחן עמו בדברים אמר להם דרך מלכים להיות מנהיגין בסוף וחיילותיהם מקדימין לפנייהם אבל אני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב דרך מלכים כל העם בוזזין ונותנין לפניו והוא נוטל חלק בראש אני אשווה אתכם בבזה שנאמר אחלק שלל ועוד שאני אפתח לכם אוצרות כסף ואוצרות זהב ואבנים טובות ומרגליות ואתן לכם לכך נאמר ואת עמו לקח עמו לקחם עמו בדברים.

ויקח שש מאות רכב בחור משל מי היו הבהמות שהיו טוענין המרכבות אם תאמר משל מצרים היו והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים (שמות ט) ואם תאמר משל פרעה היו והלא כבר נאמר הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה (שם) ואם תאמר משל ישראל היו והלא כבר נאמר וגם מקנינו ילך עמנו לא תשאר פרסה (שם י) אלא של מי היו של הירא את דבר ה' נמצינו למדין הירא את דבר ה' הם היו תקלה לישראל מכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר טוב שבגוים הרוג טוב שבנחשים רצץ את מחו ר' שמעון בן גמליאל אמר בא וראה עושרה וגודלה של מלכות חייבת זו שאין לה נומירון אחת בטלה שכולן רצות ביום ובלילה וכנגדן של מצרים כולהן עומדות בטילות: ושלישים על כולו אין שלישים אלא גבורים שנא' שלישים וקרואים רוכבי סוסים כלם (יחזקאל כג). ד"א ושלישים על כולו שהיו משולשין בזיין רשב"ג אמר זה השלישי שעל המרכבה לשעבר לא היו אלא ב' ופרעה הוסיף עליהם עוד אחד בשביל למהר לרדוף אחרי ישראל. רבי אומר אנטונינוס הוסיף עליהם עוד אחד. ד"א ושלישים שלשה על כל אחד ואחד [וי"א שלישים על כל אחד ואחד] וי"א שלש מאות על כל אחד ואחד. ומנין היה פרעה יודע כמה מתו מישראל בשלשת ימי אפילה וכמה היוצאים ממצרים אלא הוציא טומסין שלהן ולפי הטומסין הוסיף עליהם חיילים. כיוצא בדבר דרש ר' ירמיה ויצא אליהם זרח הכושי בחיל אלף אלפים ומרכבות שלש מאות (דה"ב יד) ולפי מרכבות הוציא עליהם חיילים. ד"א ושלישים על כולו על מנת לכלות לשעבר כל הבן הילוד אבל כאן ושלישים על כולו על מנת לכלות שנ' אריק חרבי תורישימו ידי.

פסוק ח

ויחזק ה' את לב פרעה שהיה לבו חלוק אם לרדוף אם לא לרדוף: וירדוף אחרי בני ישראל להודיע שבחן של ישראל שאלו היתה אומה אחרת לא היה פרעה רודף אחריה: ובני ישראל יוצאים ביד רמה מגיד הכתוב שכשהיו המצרים רודפים אחרי ישראל היו מנאצים ומחרפים ומגדפים אבל ישראל מרוממים ומשבחים ונותנים שיר שבח וגדולה תהלה תפארת למי שהמלחמה שלו כענין שנאמר רוממות אל בגרונם (תהלים קמט) במקום חרב פיפיות בידם ואומר רומה על השמים אלהים (שם נז) ואומר ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן (ישעיה כה): ד"א ובני ישראל יוצאים ביד רמה בריש גלי ד"א ביד רמה שהיתה ידן של ישראל רמה על מצרים.

פסוק ט

וירדפו מצרים אחריהם מגיד שלא נכשל אחד מהם בדרך שמא ינחשו ויחזרו להם לאחוריהם וכן מצינו שהגוים מנחשים שנ' כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו (דברים יח) וכתוב וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם (במדבר כב) ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב (שם לא) וזקני מדין נחשו וחזרו לאחוריהם וישגו אותם חונים על הים וגו'.

פסוק י

ופרעה הקריב הוא הקריב את הפורענות לבא עליו כיון שראה פרעה שנשארו בעל צפון אמר בעל צפון הסכים על גזרתי אני חשבתי לאבדם במים ובעל צפון הסכים על גזרתי התחיל מזבח ומקטר ומנסך ומשתחוה לעבודה זרה שלו לכך נאמר ופרעה הקריב הקריב לזבח ולקטר. ד"א ופרעה הקריב מה שהלכו ישראל בשלשה ימים הלכו האקטורים ביום ומחצה ומה שהלכו האקטורים ביום ומחצה הלך פרעה ביום אחד לכך נאמר ופרעה הקריב.

וישאו בני ישראל את עיניהם כיון שהכו ישראל את האיקטורין היו יודעין שסופן לרדוף אחריהם: והנה מצרים נוסע אחריהם נוסעים אין כתיב כאן אלא נוסע מגיד שנעשו כולן תורמיות תורמיות כאיש אחד מכאן למדה המלכות להיות מנהגת תורמיות תורמיות: וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה' מיד תפסו להם אומנות אבותם אומנות אברהם יצחק ויעקב. באברהם הוא אומר בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח ויקרא בשם ה' (בראשית יב) ויטע אשל בבאר שבע וגו' (שם כא) ביצחק הוא אומר ויצחק בא מבוא באר לחי רואי (שם כד) וכתוב ויצא יצחק לשוח בשדה (שם) אין שיחה אלא תפלה שנ' ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי (תהלים נה) וכתוב אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד וגו' (שם קמב) וכתוב תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' וגו' (שם קב) ביעקב מהו אומר ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש (בראשית כח) אין פגיעה אלא תפלה שנ' ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי (ירמיה ז) וכתוב יפגעו נא בה' צבאות לבלתי בואו הכלים הנותרים בית ה' (שם כז) וכה"א אל תראי תולעת יעקב מתי ישראל (ישעיה מא) מה תולעת זו אינה מכה את הארץ אלא בפה כך אין להם לישראל אלא תפלה ואומר ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי (בראשית מח) וכי בחרבו ובקשתו לקחה אלא לומר לך חרבי זו תפלה בקשתי זו בקשה וכה"א גור אריה יהודה וגו' (שם מט) ואו' וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה (דברים לג) וכן ירמיה אומר ארור הגבר אשר יבטח באדם (ירמיה יז) ובתפלה מהו אומר ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו (שם) וכן אמר דוד לגולית אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואני בא אליך בשם ה' צבאות אלהי ישראל (שמ"א יז) וכתוב אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו (תהלים כ) וכן באסא הוא אומר ויקרא אסא אל ה' אלהיו ויאמר ה' אין עמך לעזור בין רב לאין כח עזרנו אלהי כי עליך נשעננו ובשמך באנו על ההמון הזה ה' אלהינו אתה אל יעצור עמך אנוש (דה"ב יד) במשה מהו אומר וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וגו' וירדו אבותינו מצרימה ונצעק אל ה' וישמע קולנו (במדבר כ) אמר להם אתם מתגאים על מה שהוריש לכם אביכם יצחק דכתיב הקול קול יעקב וישמע ה' את קולי ואלו מתגאים על מה שהוריש לנו אבינו יצחק דכתיב והידים ידי עשו ועל חרבך תחיה (בראשית כז) ה"ד ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך (במדבר כ) שאינן

בטוחים אלא בחרב ואף כאן אתה אומר וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה' תפשו להם אומנות אבותיהם אומנות אברהם יצחק ויעקב.

פסוק יא

ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים מאחר שנתנו שאור בעיסה באו להן אל משה ואמרו לו הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים וכי מה אמרו ישראל למשה במצרים הרי הוא אומר ויפגעו את משה ואת אהרן ויאמרו אליהם ירא ה' עליכם וישפוט (שמות ה) היינו מצטערים על שעבוד מצרים מיתת אחינו באפלה קשה לנו משעבודנו במצרים היינו מצטערים על מיתת אחינו באפלה מיתתנו במדבר קשה לנו ממיתת אחינו באפלה שאחינו נספדו ונקברו ואנחנו תהיה נבלתנו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה.

פסוק יג

ויאמר משה אל העם אל תיראו התיצבו וראו הרי משה מזרזן להודיע חכמתו של משה היאך היה עומד ומפייס לכל אותם האלפים והרבבות עליו מפורש בקבלה החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר וגו' (קהלת ז): התיצבו וראו את ישועת ה' אמרו לו ישראל אימתי אמר להם משה היום שרת עליכם רוח הקדש שאין יציבה בכל מקום אלא רוח הקדש שנא' ראיתי את ה' נצב על המזבח ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים ובצעם בראש כלם ואחריהם בחרב אהרוג (עמוס ט) ואומר ויבא ה' ויתיצב ויקרא כפעם בפעם שמואל שמואל (שמ"א ג) ואומר קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו (דברים לא) ואומר ותתצב אחותו מרחוק (שמות ב) ששרתה עליה רוח הקדש. למה היו ישראל דומים באותה שעה ליונה שברחה מפני הנץ ונכנסה לנקיף הסלע והיה נחש נושף בה אם תכנס לפנים הרי הנחש ואם תצא לחוץ הרי הנץ כך היו ישראל דומים באותה שעה הים סוגר ושונא רודף מיד נתנו עיניהם בתפלה עליהם מפורש בקבלה יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה וגו' (שה"ש ב). כי קולך ערב ומראך נאוה כי קולך ערב כתפלה ומראך נאוה בתלמוד תורה. ד"א כי קולך ערב בתפלה ומראך נאוה במעשה הטוב. ד"א התיצבו וראו את ישועת ה' אמרו לו אימתי אמר להם למחר אמרו לו משה רבינו אין בנו כח לסבול התפלל משה באותה שעה והראה להם הקב"ה תורמיות תורמיות של מלאכי השרת עומדים עליהם כענין שנאמר וישכם משרת איש האלהים וגו' ויראו והנה חיל סביבות העיר סוס ורכב ויאמר נערו אליו אהה אדוני איכה נעשה ויאמר אל תירא כי רבים אשר אתנו מאשר אתם ויתפלל אלישע ויאמר ה' פקח נא את עיניו ויראה ויפקח ה' את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים אש סביבות אלישע (מל"ב ו) כך התפלל משה באותה שעה והראה להם המקום תורמיות תורמיות של מלאכי השרת עומדים עליהם וכה"א מנוגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש (תהלים יח) עביו כנגד תורמיות שלהם ברד כנגד בלסטראות שלהם גחלי כנגד טרמסנה שלהם אש כנגד הנפט שלהם וירעם בשמים ה' כנגד אגפת תריסין ושיפת קולגסין שלהם ועליון יתן קולו כנגד צחצוח חרבות שלהם וישלח חציו ויפיצם כנגד חצים שלהם וברקים רב ויהומם כנגד צוחה שלהם. ד"א וישלח חציו ויפיצם שהיו חצים מפזרים אותם וברקים מכנסין אותן ויהומם הממם וערבבם נטל סגניות שלהם ולא היו יודעים מה היו עושים. ד"א ויהומם אין הממה אלא מגפה כענין שנאמר והמם מהומה גדולה וגו' (דברים ז): כי אשר ראיתם את מצרים בשלשה מקומות הזהיר המקום לישראל שלא לחזור למצרים שנא' כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עד עולם ואומר וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד (שם יז) ואומר והשיבך ה' מצרים באניות בדרך אשר אמרת לך לא תוסיף

עוד לראותה (שם כח). בשלשתם חזרו שם ובשלשתם נפלו הראשונה בימי סנחריב שנ' הוי היורדים מצרים לעזרה (ישעיה לא) השנית בימי יוחנן בן קרח שנ' והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים והחרב אשר אתם דואגים ממנו שם ידבק אחריכם מצרים ושם תמותו (ירמיה מב) והשלישית בימי טורנינוס. בשלשתן חזרו ובשלשתן נפלו הה"ד אפרים יונה פותה אין לב וגו' (הושע ז). ארבע כתות נעשו ישראל על הים אחת אומרת ליפול אל הים ואחת אומרת לשוב למצרים ואחת אומרת לעשות מלחמה כנגדן ואחת אומרת נצווה כנגדן. זאת שאמרה ליפול אל הים נאמר להם התיצבו וראו את ישועת ה' זו שאמרה לשוב למצרים נאמר להם כי אשר ראיתם את מצרים זו שאמרה נעשה מלחמה כנגדן נאמר להם ה' ילחם לכם זו שאמרה נצווה כנגדן נאמר להם ואתם תחרישון.

פסוק יד

ה' ילחם לכם לא לשעה זו בלבד ילחם לכם אלא לעולם ילחם כנגדן של אויביכם. ר' מאיר אומר ה' ילחם לכם אם כשתהיו עומדים ושותקין ה' ילחם לכם ק"ו כשתהיו נותנין לו שבח. רבי אומר ה' ילחם לכם המקום יעשה לכם נסים וגבורות ואתם תהיו עומדין ושותקין אמרו ישראל למשה רבינו משה מה עלינו לעשות אמר להם אתם תהיו מפארים ומרוממים ונותנין שיר ושבח וגדולה ותפארת למי שהמלחמות שלו כענין שנאמר רוממות אל בגרונם (תהלים קמט) ואומר רומה על השמים אלהים על כל הארץ כבודך (שם נז) ואומר ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן (ישעיה כה) באותה שעה פתחו ישראל פיהם ואמרו שירה ושירה לה' כי גאה גאה.

פסוק טז

ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי ר' יהושע אומר אמר הקב"ה למשה משה אין להם לישראל אלא ליסע בלבד. ר' אליעזר אומר אמר הקב"ה למשה משה בני נתונים בצרה הים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה. מה תצעק אלי שהיה אומר יש שעה לקצר ויש שעה להאריך אל נא רפא נא לה (במדבר יב) הרי זה לקצר ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום (דברים ט) הרי זה להאריך. ר' מאיר אומר אם לאדם יחידי עשיתי לו ים יבשה שנאמר ויאמר אלהים יקוו המים (בראשית א) ולעדת קדושים אלו איני עושה להם את הים יבשה. מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו ר' ישמעאל אומר מה תצעק אלי בזכות ירושלים אני אקרע להם את הים שנ' עורי עורי לבשי עוזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלים עיר הקדש כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא (ישעיה נב) ואומר עורי עורי לבשי עוז זרוע ה' עורי כימי קדם דורות עולמים הלא את היא המחצבת רהב מחוללת תנין הלא את היא המחרבת ים מי תהום רבה השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים (שם נא). ד"א בשביל הבטחה שהבטיחום אבותיהם אני אקרע לכם את הים שנ' והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה (בראשית כח). ר' יהודה בן בתירה אומר לו הקב"ה כבר עשיתי הבטחה שהבטחתי אברהם אביכם שנ' וישם את הים לחרבה: ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים ר' שמעון בן יוחאי אומר כבר חמה ולבנה מעידין בהם שקרעתי להם את הים שנ' כי כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חוקות ירח וכוכבים לאור לילה רוגע הים ויהמו גליו ה' צבאות שמו (ירמיה לא). ר' בנאה אומר בזכות מצוה שעשה אביהם אברהם אני אקרע להם את הים שנ' ויבקע עצי עולה (בראשית כב) וכתוב ויבקעו המים. שמעון התימני אומר בזכות המילה אני אקרע להם את הים שנ' אם לא בריתי יומם חוקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה לג) אמרת צא וראה אי זו היא ברית שהיא נוהגת ביום ובלילה הוי

אומר זו מילה. ר' אבטולס הזקן אומר משל למה הדבר דומה לאדם שכעס על בנו וטרדו מביתו נכנס אוהבו לבקש הימנו ולהחזירו לביתו אמר לו כלום אתה מבקש ממני אלא מפני בני כבר נתרצתי לבני כך אמר לו המקום מה תצעק אלי כבר אני מרוצה עליהם. ד"א אמש היית אומר ומאז באתי אל פרעה [לדבר בשמך הרע לעם הזה] (שמות ה) ועכשיו אתה עומד ומרבה בתפלה מה תצעק אלי. ד"א רבי אומר דבר אל בני ישראל ויסעו ויסעו דברים שהיו דוברים מלבן אמש היו אומרים המבלי אין קברים במצרים ועכשיו אתה עומד ומרבה בתפלה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו ויסעו דברים מלבן. וחכמים אומרים למען שמו עשה עמהם שנ' למעני למעני אעשה וגו' (ישעיה מח) וכתוב בוקע מים מפניהם (שם סג) מפני מה לעשות לו שם עולם. רבי אומר כדי היא האמנה שהאמינו בי שאקרע להם את הים שנ' וישבו ויחנו לפני פי החירות. ר' אלעזר בן עזריה אומר בזכות אברהם אביהם אני קורע להם את הים שנ' כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו וכתוב ויוציא עמו בששון ברנה את בחיריו (תהלים קה). ר' אלעזר בן יהודה איש ברתותא אומר בזכות השבטים אני קורע להם את הים שנ' נקבת במטיו ראש פרזיו וגו' (חבקוק ג) מהו אומר לגוזר ים סוף לגזרים (תהלים קלו). שמעיה אומר כדי היא האמנה שהאמין בי אברהם אביהם שאקרע להם את הים [שנ' והאמין בה' ויחשבה לו צדקה (בראשית טו). אבטולין אומר כדי היא האמנה שהאמינו בי שאקרע להם את הים] שנ' ויאמן העם וישמעו וגו' (שמות ד). שמעון איש קטרון אומר בזכות עצמות של יוסף אני קורע להם את הים שנ' ויעזוב בגדו אצלה וינס החוצה (בראשית לט) וכתוב הים ראה וינס (תהלים קיד ג). ר' נתן אומר משום אבא יוסי המחוזי והלא כבר הכתבתי בתורתך בכל ביתי נאמן הוא (במדבר יב) אתה ברשותי והים ברשותי ואני עשיתיך עליו גזבר. ר' חנניה בן חלניסי אומר והלא כבר הכתבתי אח לצרה יולד (משלי יז) אח אני לישראל בשעת צרתן אחים אלו ישראל שנ' למען אחי ורעי וגו' (תהלים קכב). ר' שמעון בן יהודה אומר מה תצעק אלי כבר צעקתם קדמה לצעקתך שנ' וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה'. ר' אחא אומר מה תצעק אלי בשבילך אני עושה אמר הקב"ה אלולי צעקתך כבר אבדתי אותם מן העולם [על עבודה זרה שביניהם שנ' ועבר בים צרה (זכריה י) ואין צרה אלא עבודה זרה שנ' והמסכה צרה כהתכנס (ישעיה כח) ואומר ואשה אל אחותה לא תקח לצרור (ויק' יח) ועל צעקתך אני משיב את חמתך] שנ' ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית (תהלים קו) לכך נאמר מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו מפני צעקתך נוסעים. ר' אליעזר המודעי אומר מה תצעק אלי על בני אני צריך צווי על בני ועל פועל ידי תצונוי (ישעיה מה) והלא כבר מוכנים הם לפני מששת ימי בראשית שנ' אם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבותו מהיות גוי לפני כל הימים (ירמיה לא). אחרים אומ' דבר גדול עשו ישראל כדי היא האמונה שהאמינו בי שאקרע להם את הים שלא אמרו למשה היאך אנו יוצאים למדבר ואין בידינו מחיה לדרך אלא האמינו והלכו אחרי משה עליהם מפורש בקבלה הלך וקראת באזני ירושלים לאמר זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותייך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (שם ב) מה שכר נטלו על כך קדש ישראל לה' ראשית תבואתו כל אוכליו יאשמו רעה תבא עליהם נאם ה'. ר' יוסי הגלילי אומר כשנכנסו ישראל לים כבר הר המוריה נעקר ממקומו ומזבחו של יצחק הבנוי עליו ומערכתו הערוכה עליו ויצחק כאלו עקוד ונתון על המזבח ואברהם כאלו פשט ידו ולקח את המאכלת לשחוט את בנו שנ' וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו (בראשית כב) אמר המקום למשה משה בני נתונים בצרה והים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומאריך בתפלה אמר לפניו ומה בידי לעשות אמר לו ואתה הרם את מטך ונטה ידך על הים וגו' ואתה תהא מרומם ומשבח ונותן שיר ושבח והודאה וגדולה ותפארת והוד והלל למי שהמלחמות שלו.

פסוק טז

ואתה הרם את מטך עשרה נסים נעשו לישראל על הים. נבקע הים ונעשה כמין כיפה שנ' נקבת במטוי ראש פרזיו יסערו להפיצני (חבקוק ג) נחלק לשנים עשר גזרים שנ' ונטה את ידך על הים ובקעהו נעשה הים יבשה שנ' ובני ישראל הלכו ביבשה נעשה כמין טיט שנ' דרכת בים סוסיך חומר מים רבים (שם) נעשה פירורין פירורין שנ' אתה פוררת בעזך ים (תהלים עד) נעשה סלעים סלעים שנאמר שברת ראשי תנינים על המים נעשה גזרים גזרים שנ' לגוזר ים סוף לגזרים (שם קלו) נעשה ערימות שנ' וברוח אפיך נערמו מים נעשו כמו נד שנ' נצבו כמו נד נוזלים הוציא להם זיכרי מים מתוקים מתוך מלוחים שנ' ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים (שם עח) הקפיא להם את הים משני חלקים ונעשה כמין בולוס של זכוכית שנ' קפאו תהומות בלב ים.

פסוק יט

ויסע מלאך האלהים ההולך ר' יהודה אומר הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה. משל למה הדבר דומה לאחד שהיה מהלך בדרך והיה מנהיג את בנו לפניו באו לסטים לשבותו מלפניו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו בא הזאב ליטלו מאחריו נטלו מאחריו ונתנו מלפניו באו לסטים מלפניו וזאבים מאחריו נטלו ונתנו על זרועותיו התחיל הבן מצטער מפני החמה פרש עליו אביו בגדו רעב האכילו צמא השקהו. כך עשה הקב"ה שנ' ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו ולא ידעו כי רפאתים (הושע יא) התחיל הבן מצטער מפני החמה פרש עליו בגדו שנ' פרש ענן למסך ואש להאיר לילה (תהלים קה) הרעיב האכילו לחם שנ' הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טז) צמא השקהו מים שנ' ויוציא נוזלים מסלע (תהלים עח) ואין נוזלים אלא מים חיים שנ' מעין גנים באר מים חיים ונוזלים וגו' (שה"ש ד) ואומר שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך (משלי ה). שאל ר' נתן את ר' שמעון בן יוחאי וימצאה מלאך ה' (בראשית טז) אתה מוצא מלאך ה' בכל מקום ויאמר לה מלאך ה' וירא מלאך ה' וכאן הוא אומר ויסע מלאך האלהים אמר לו אין אלהים בכל מקום אלא דין מגיד הכתוב שהיו ישראל נתונים בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים.

פסוק כ

ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך הענן אל ישראל והחשך אל מצרים מגיד הכתוב שהיו ישראל נתונים באורה ומצרים באפלה שנ' לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים (שמות י). וכן אתה מוצא לעתיד לבא הרי הוא אומר קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח (ישעיה ס) מפני מה כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה. ולא עוד אלא כל מי שהוא נתון באפלה רואה כל מי שהוא נתון באורה שהיו מצרים שרוים באפלה רואים את ישראל שהיו נתונים באורה אוכלים ושותים ושמים והיו מזרקים בהם בחצים ובאבני בליסטרא והיה המלאך והענן מקבלן שנ' אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד (בראשית טו) ואומר מגיני וקרן ישעי משגבי ומנוסי מושיעי מחמס תושיעני (שמ"ב כב) ואומר מגן הוא לכל החוסים בו (שם): ולא קרב זה אל זה כל הלילה מגיד הכתוב שהיה המצרי עומד ולא היה יכול לישב יושב ולא היה יכול לעמוד פורק ואינו יכול לטעון טוען ואינו יכול לפרוק מפני שהוא מש באפלה שנאמר וימש חשך. ד"א ולא קרב זה אל זה כל הלילה לא קרב מחנה מצרים למחנה ישראל ולא מחנה ישראל למחנה מצרים.

פסוק כא

ויט משה את ידו על הים התחיל הים עומד כנגדו אמר לו משה בשם הקב"ה שיבקע ולא קבל עליו הראהו את המטה ולא קבל עליו. משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו שתי גנות זו לפניו מזו מכר את הפנימית ובא הלוקח ליכנס ולא הניחו השומר אמר לו הלוקח לשומר בשם המלך ולא קבל עליו הראהו את הטבעת ולא קבל עליו עד שניהג הלוקח את המלך בעצמו ובא כיון שבא המלך התחיל השומר בורח אמר לו כל היום הייתי אומר לך בשם המלך ולא קבלת עליך ועכשיו מפני מה אתה בורח אמר לו לא מפניך אני בורח אלא מפני המלך כך עמד משה על הים אמר לו משה בשם הקב"ה שיבקע ולא קבל עליו הראהו המטה ולא קבל עליו עד שנגלה הקב"ה עליו בכבודו וכיון שנגלה הקב"ה בכבודו ובגבורתו התחיל הים בורח שנ' הים ראה וינס (תהלים קיד) אמר לו משה כל היום הייתי אומר לך בשם הקב"ה ולא קבלת עליך עכשיו מפני מה אתה בורח מה לך הים כי תנוס אמר לו לא מפניך בן עמרם אני בורח אלא מפני אדון חולי ארץ מלפני אלהי יעקב ההופכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים: ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה בעזה שברוחות ואי זו זו רוח קדים וכן אתה מוצא שלא נפרע המקום מאנשי דור המבול ומאנשי סדום אלא ברוח קדים עזה שנ' מנשמת אלוה יאבדו ומרוח אפו יכלו (איוב ד) מנשמת אלוה יאבדו זה דור המבול ומרוח אפו יאכלו אלו אנשי סדום. וכן אתה מוצא באנשי מגדל שלא נפרע המקום מהם אלא ברוח קדים שנא' ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ (בראשית י) ואין הפצה אלא רוח קדים שנ' ברוח קדים אפיצם (ירמיה יח). וכן אתה מוצא במצרים [שלא נפרע מהם המקום אלא ברוח קדים] שנא' וה' ניהג רוח קדים בארץ (שמות יג). וכן אתה מוצא שלא נפרע הקב"ה מעשרת השבטים אלא ברוח קדים שנא' כי הוא בין אחים יפריא יבא קדים רוח ה' ממדבר עולה ויבש מקורו ויחרב מעיינו הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה (הושע יג). וכן אתה מוצא בעשרת השבטים שלא נפרע המקום מהם אלא ברוח קדים שנא' ברוח קדים אפיצם. וכן את מוצא בצור שלא נפרע מהם הב"ה אלא ברוח קדים שנ' רוח הקדים שברך בלב ימים (יחזקאל כז). וכן את מוצא שאין הקב"ה עתיד ליפרע ממלכות העליזה אלא ברוח קדים שנ' ברוח קדים תשבר וגו' (תהלים מח). וכן את מוצא שאין הקב"ה עתיד ליפרע מן הרשעים בגיהנם אלא ברוח קדים שנ' כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן העמיק הרחיב מדורתה אש ועצים הרבה נשמת ה' כנחל גפרית בוערה בה (ישעיה ל) ואומר הגה ברוחו הקשה ביום קדים (שם כז) אף כאן אתה אומר ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה בעזה שברוחות ואי זו זו רוח קדים: וישם את הים לחרבה עשאו כמין חרבה: ויבקעו המים כל מים שבעולם נבקעו ומנין אתה אומר אף המים שברוחות ושבשחיין ושבמעורות ושבכד ושבכוס ושבצלוחית ושבחבית נבקעו שנ' ויבקעו המים כאן [ויבקעו המים אין כתיב כאן אלא ויבקעו המים מלמד שכל המים שבעולם נבקעו] ומנין אתה אומר אף המים העליונים והתחתונים נבקעו שנ' ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו אף ירגזו תהומות (תהלים עז) ראוך מים אלו שעברו ישראל שנחרבו בדבר הקב"ה שנ' הים ראה וינס ראוך מים יחילו אלו העליונים אף ירגזו תהומות אלו התחתונים וכן הוא אומר זורמו מים עבות קול נתנו שחקים אלו העליונים אף חצצריך יתהלכו (תהלים עז) אלו התחתונים [וכתיב תהום אל תהום קורא לקול צינוריק (תהלים מב)] ואומר נתן תהום קולו וגו' (חבקוק ג) וכשחזרו למקומם כל מים שהיה בעולם חזרו שנ' וישבו המים מלמד שכל מים שבעולם חזרו להם למקומם.

פסוק כב

ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה ר' מאיר או' בלשון אחד ור' יהודה או' בלשון אחר. ר' מאיר אומר בלשון אחד כשעמדו שבטים על הים זה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אני יורד תחלה לים מתוך שהיו עומדין וצוהבין קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחלה שנ' שם בנימן צעיר רודם שרי יהודה רגמתם שרי זבלון שרי נפתלי צוה אלהיך עוזך עזה אלהים זו פעלת לנו (שם סח) אל תקרי רודם אלא רד ים התחילו שרי יהודה מרגמין אותם באבנים שנ' שרי יהודה רגמתם. משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן נכנס לחדרו בלילה אמר לקטן העמידני עם הנץ החמה ואמר לגדול העמידני בשלש שעות ביום בא קטן להעמידו עם הנץ החמה ולא הניחו גדול אמר לו לא אמר לי אלא בשלש שעות ביום והקטן אומר לא אמר לי אלא עם הנץ החמה מתוך שהיו עומדין וצוהבין ננער אביהם אמר להם בני מ"מ שניכם לא כוונתם אלא לכבודי אף אני לא אקפח שכרם כך אמר הקב"ה מה שכר יטלו בני בנימן שירדו לים תחלה שרת שכינה בחלקו שנ' בנימן זאב יטרף (בראשית מט) ואומר לבנימן אמר ידיד ה' ישכן לבטח עליו וגו' (דברים לג יב). ומה שכר נטלו שבטו של יהודה שהיו רוגמין אותם יהודה זכה למלכות שנ' שרי יהודה רגמתם ואין רגמה אלא מלכות שנ' באדין אמר בלשאצר והלבישו לדניאל ארגונה והמניכא דדהבה על צואריה והכריזו עלוהי די להוו שליט תלתא במלכותא (דניאל ה). שרי זבולון ושרי נפתלי בא ולמד שכשם שעשה הקב"ה נסים לישראל על הים על ידי שבט יהודה ובנימין כך עשה להם לישראל נסים על ידי שרי זבולון ונפתלי בימי דבורה וברק שנ' ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם מקדש נפתלי ותאמר אליו הלא צוה ה' אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני זבולון ומבני נפתלי ואומר ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין (שופטים ד) ואומר זבולון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה (שם). ור' יהודה אומר בלשון אחר ויבאו בני ישראל בתוך הים כיון שעמדו שבטים על הים זה אומר אין אני יורד תחלה לים וזה אומר אין אני יורד תחלה לים שנ' סבבוני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל (הושע יב) מתוך שהיו עומדין ונוטלין עצה קפץ נחשון בן עמינדב ונפל לים עליו הכתוב אומר הושעני אלהים כי באו מים עד נפש ואומר טבעתי בין מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים ושבולת מים שטפתי ואומר אל תשטפני שבולת מים ואל תבלעני מצולה ואל תאטר עלי באר פיה (תהלים סט) מיד אמר המקום למשה ידידי טובע בים והים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה אמר לפניו רבונו של עולם ומה בידי לעשות אמר לו ואתה הרם את מטך ומה אמרו משה וישראל על הים ה' ימלוך וגו'. אמר המקום מי שהמליכני תחלה על הים אעשהו מלך על ישראל. כבר היה ר' טרפון וזקנים יושבין בצלו של שובך של יבנה ונשאלה שאלה זו לפנייהם וגמליהם נושאים נכאת וצרי ולוט (בראשית לז) להודיע זכותן של צדיקים כמה מסייעתן שאלו ירד הידיד האהוב הזה עם הערביים לא היו ממיתים אותנו מריח הגמלים ומריח העטרן אלא זמן לו הקב"ה שקים מלאים בשמים וכל ריחנין טובים שלא ימות מריח הגמלים ומריח העטרן אמרו לו למדתנו רבינו שעל זכות יוסף היה אמרו לו למדנו רבינו השותה מים לצמאו כיצד הוא מברך אמר להם אומר אני בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שבראת חי העולמים אמרו לו למדתנו רבינו השותה מים לצמאו כיצד מברך אמרו לו למדנו רבינו באי זו זכות זכה יהודה למלכות אמר להם רבי טרפון אמרו אתם אמרו בזכות שאמר מה בצע כי נהרוג את אחינו (שם) שהצילו ממיתה אמר להם דייה להצלה שתעמוד ותכפר על המכירה שנתן עצה למכרו ולא להשיבו אל אביו או בזכות שאמר ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני וגו' (שם לח) אמר להם דייה להודאה שתכפר על הביאה או בזכות מה בזכות שאמר ישב נא עבדך תחת הנער (שם מד) אמר להם מצינו בכל מקום שהערב משלם. אמרו לו רבי למדנו באי זו זכות זכה יהודה למלכות אמר להם כשעמדו

שבטים על הים זה אומר איני יורד תחלה וזה אומר איני יורד תחלה שנאמר סבבוני בכחש אפרים וגו' (הושע יב) מתוך שהיו נוטלין עצה אלו ואלו קפץ נחשון בן עמינדב ושבטו אחריו לתוך גלי הים לפיכך זכה למלכות שנ' בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז היתה יהודה לקדשו (תהלים קיד) לכך ישראל ממשלותיו אמר להם הקב"ה מי שקדש שמי על הים יבא וימשול על ישראל והודו לו הזקנים לרבי טרפון: והמים להם חומה עשאן כמין חומה [מימינם ומשמאלם מימינם זו תורה ומשמאלם זו תפילין ד"א] מימינם זו מזוזה ומשמאלם זו תפילין.

פסוק כד

ויהי באשמרת הבקר אתה מוצא שתפלות הצדיקים נשמעים בבקר. בקרו של אברהם מנין שנ' וישכם אברהם בבקר וגו' (בראשית כב). בקרו של יצחק מנין שנ' וילכו שניהם יחדו (שם). בקרו של יעקב מנין שנ' וישכם יעקב בבקר (שם כח). בקרו של משה משה בבקר וגו' (שמות לד) בקרו של יהושע מנין שנ' וישכם יהושע בבקר ויסעו מהשטים (יהושע ג). בקרו של שמואל מנין שנ' וישכם שמואל לקראת שאול בבקר (ש"א טו). בקרים של נביאים העתידיים לעמוד מנין שנ' ה' בקר תשמע קולי בקר אערוך לך ואצפה (תהלים ה). בקרו של עולם הבא מנין שנ' חדשים לבקרים רבה אמונתך (איכה ג). וכן אתה מוצא שאין הקב"ה עתיד ליפרע מן הרשעים בגיהנם לעתיד לבא אלא לבקרים שנ' לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר ה' כל פועלי און (תהלים קא ח). אף ירושלם לעתיד לבא כל בקר ובקר דינה יוציא לאור שנ' ה' צדיק בקרבה לא יעשה עולה בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נעדר ולא יודע עול בושתי (צפניה ג). ד"א ויהי באשמורת הבוקר זה האיר המזרח: וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן וגו' הקב"ה רופא הוא לכל באי העולם שנ' כי אני ה' רופאך ואומר רפאני ה' וארפא הושיעני ואושע (ירמיה יז) ואומר שובו בנים שובבים ארפא משובתיכם (שם ג). בא וראה רפואתו של הקב"ה אינה כרפואת בשר ודם רפואת בשר ודם במה שהוא מכה אינו מרפא אלא מכה באזמל ומרפא ברטייה אבל הקב"ה אינו כן אלא במה שהוא מכה הוא מרפא וכשכה את איוב לא הכהו אלא בסערה שנ' אשר בסערה ישופני והרבה פצעי חנם (איוב ט) כשרפאהו לא רפאהו אלא בסערה שנ' ויען ה' את איוב מן הסערה (שם לח) וכשהגלה הקב"ה את ישראל לא הגלם אלא בעבים שנ' איכה יעיב באפו ה' את בת ציון (איכה ב) וכשהוא מכנסן אינו מכנסן אלא בעבים שנ' מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארובותיהם (ישעיה ס) וכשפזרן לא פזרן אלא כיונים שנ' ופלטו פליטיהם והיו אל ההרים כיוני הגאיות כלם הומות איש בעונו (יחזקאל ז) וכשמחזירן אינו מחזירן אלא כיונים שנ' וכיונים אל ארובותיהם וכשהוא מברך את ישראל אינו מברך אלא בהשקפה שנ' השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל (דברים כו) וכשנפרע ממצרים לא נפרע מהם אלא בהשקפה שנ' וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן ויהם וגו' שהיה עמוד ענן יורד ועושה אותנו כטיט ועמוד אש מרתיחו וטלפות סוסיו משתמטות הזכר מלמעלה והנקבה מלמטה שנ' אז הלמו עקבי סוס מדהרות דהרות אביריו (שופטים ה): ויהם את מחנה מצרים הממן ערבבן נטל סגניות שלהם ולא היו יודעים מה הם עושין. ד"א ויהם את מחנה מצרים אין הממה אלא מגפה כענין שנ' והמם מהומה גדולה עד השמדם (דברים ז).

פסוק כה

ויסר את אופן מרכבותיו וינהגו ר' יהודה אומר מחמת האש של מעלה נשרפו הגלגלים של מטה והיו מוטות ומרכבות רצות ונכנסות בעל כרחן שהיו טעונות כלי כסף וכלי זהב ואבנים טובות ומרגליות כדי שיטלו ישראל את הבזה. ר' נחמיה אומר מקול רעם של מעלן נתזו צנורות מלמטן שנ' קול רעמך בגלגל האירו ברקיו תבל (תהלים עז) והיו מוטות ומרכבות רצות מעצמן ונכנסות בעל כרחן לשעבר היו הפרדות מושכות המרכבות ועכשיו מרכבות מושכות את הפרדות: וינהגו בכבודות ר' יהודה אומר במדה שמדדו בה מדד להם דכתיב תכבד העבודה לכך נאמר וינהגו בכבודות: ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל הרשעים והטפשים שבהם היו אומרים מפני דווין וכסופים הללו אנו בורחין [אנוסה מפני ישראל] הפקחים שבהם היו אומרים אנוסה מפני ישראל: כי ה' נלחם להם במצרים אמרו מי שעשה להם נסים במצרים הוא עושה להם נסים על הים. ר' יוסי אומר מנין אתה אומר שבמכות שהיו לוקים אלו על הים כך היו אלו שבמצרים לוקין והיו רואין אלו לכוך נאמר ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים ולא במצרים בלבד אלא בכל המצירין להם לישראל על פני כל הדורות שנ' ויך צריו אחר חרפת עולם נתן למו (תהלים עח) ואומר צרי ואויבי לי המה כשלו ונפלו (שם כז) ואומר כמעט אויביהם אכניע (שם פא) [ואומר עשרת בני המן וגו'] ואומר לשבור אשור בארצי (ישעיה יד) ואומר וסרה קנאת אפרים וצוררי יהודה יכרתו אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצור את אפרים (שם יא) כך היא מדה מהלכת על פני כל הדורות שנ' זאת העצה היעוצה על כל הארץ וזאת היד הנטויה לכל הגוים מפני מה כי ה' צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה מי ישיבנה (שם יד) הא לא במצרים בלבד אלא בכל המצירים להם על פני כל הדורות לכך נאמר כי ה' נלחם להם במצרים.

פסוק כו

ויאמר ה' אל משה נטה את ירך על הים אין הים עומד לנגדך ולא ישנה בדבורך: וישבו המים על מצרים על רכבו ועל פרשיו יחזור עליהם הגלגל ויחזור עליהם זדונם שבמחשבה שחשבו מצרים לאבד את ישראל בה אני דנן. הם חשבו לאבד את בני במים אף אני איני נפרע מהם אלא במים שנ' בור כרה ויחפרהו ויפול בשחת יפעל ואומר ישוב עמלו בראשו (תהלים ז) ואומר כורה שחת בה יפול וגו' (משלי כו) ואומר חופר גומץ בו יפול ואומר מסייע אבנים יעצב בהן (קהלת י) וכן שלמה המלך עליו השלום אומר מפרי פי איש תשבע בטנו וגמול אדם ישיב לו (משלי יב) וכן ישעיה הנביא עליו השלום אומר כעל גמולות כעל ישלם חמה לצריו גמול לאויביו לאיים גמול ישלם (ישעיה נט) ואומר ומדותי פעולתם וגו' (שם סה) וכן ירמיה הנביא אומר גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו (ירמיה לב) וכן הוא אומר השמיעו על בבל רבים כל דורכי קשת חנו עליה סביב אל יהי לה פליטה שלמו לה כפעלה ככל אשר עשתה לה כי אל ה' זדה ואל קדוש ישראל (שם נ) וכן יתרו אמר למשה עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים (שמות יח יא) מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר שנתגדל שמו בעולם שבדבר שחשבו מצרים לאבד את ישראל בו בדבר נפרע מהם שנ' כי בדבר אשר זדו עליהם.

פסוק כז

ויט משה את ידו על הים וישב הים לפנות בקר לאיתנו אין איתנו אלא אלא תקפו שנ' איתן מושבך (במדבר כד). ר' נתן אומר אין איתן אלא ישן וקשה שנ' הנני מביא עליכם גוי ממרחק בית ישראל נאם ה' גוי איתן הוא גוי מעולם הוא (ירמיה ה): ומצרים נסים לקראתו ללמדך שלכל צד שהיה מצרי נס היה הים רץ כנגדו. משל למה הדבר דומה ליונה שברחה מבן נץ ונכנסה לטרקלין של מלך פתח לה המלך חלון מזרחית יצאת היונה והלכה לה נכנס בן נץ אחריה נעל המלך בפניו את כל החלונות התחיל המלך מורה בו בחצים כך כשעלה האחרון שבישראל מן הים ירד האחרון שבמצרים לתוך הים התחילו מלאכי השרת לזרוק בהם חצים ואבני אלגביש אש וגפרית כענין שנאמר ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגו' אמטיר עליו ועל אגפיו ועל עמים רבים אשר אתו (יחזקאל לח): וינער ה' את מצרים כאדם שמנער את הקדרה התחתון שלה עולה למעלה ועליון יורד למטה. ד"א וינער ה' את מצרים נתן להם כח נערות כדי לקבל את הפורענות ד"א וינער ה' את מצרים מסרם כאלו בידי מלאכים נערים כאלו בידי מלאכים אכזרים שנ' ומלאך אכזרי ישלח בו (משלי יז) ואומר תמות בנוער נפשם וגו' (איוב לו).

פסוק כח

וישובו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים אף לפרעה דברי ר' יהודה שנ' מרכבות פרעה וחילו וגו'. ר' נחמיה אומר חוץ מפרעה עליו הכתוב אומר ואולם בעבור זאת העמדתך (שמות ט). ויש אומרים באחרונה ירד פרעה וטבע שנ' כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב ה' עליהם את מי הים.

פסוק כט

ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והיו מלאכי השרת תמהים לומר בני אדם עובדי עבודה זרה מהלכין ביבשה בתוך הים ומנין שאף הים נתמלא עליהם חמה שנ' והמים להם חומה אל תקרי חומה אלא חמה ומי גרם להם לישראל להנצל מימינם ומשמאלם מימינם בזכות התורה שעתידין לקבל מימינם שנאמר מימינו אש דת למו ומשמאלם זו תפלה. ד"א מימינם ומשמאלם מימינם זו מזוזה שעתידין ישראל לעשות ומשמאלם זו תפילין. דרש פפוס לססתי ברכבי פרעה (שה"ש א) רכב פרעה על סוס זכר כביכול נגלה עליו הב"ה על סוס זכר שנא' דרכת בים סוסיך וגו' (חבקוק ג) רכב פרעה על סוס נקבה כביכול נגלה עליו הקב"ה על סוס נקבה שנ' לסוסתי ברכבי פרעה אמר לו ר' עקיבא דייך פפוס אמר לו ומה אתה מקיים לסוסתי ברכבי פרעה אמר לו לססתי כתיב אמר הקדוש ברוך הוא כשם שששתי על המצרים לאבדם כך כמעט ששתי על ישראל לאבדם ומי גרם להם שינצלו מימינם ומשמאלם. דרש פפוס והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש (איוב כג) דן יחידי לכל באי העולם ואין מי ישיב על דבריו אמר לו ר' עקיבא דייך פפוס אמר רבי פפוס ומה אתה מקיים והוא באחד ומי ישיבנו אמר ליה אין להשיב על דברי מי שאמר והיה העולם אלא דן הכל באמת והכל בדין. דרש ר' פפוס הן האדם היה כאחד ממנו (בראשית ג) כאחד ממלאכי השרת אמר ר' עקיבא דייך פפוס אמר ליה פפוס ומה אתה מקיים הן האדם היה כאחד ממנו אלא הקב"ה נותן לפניו שני דרכים אחד של מות ואחד של חיים ובחר לו דרך המות. דרש ר' פפוס וימירו את כבודם (תהלים קו) שומע אני בשור של מעלה ת"ל אוכל עשב אמר לו ר' עקיבא דייך פפוס אמר לו מה

אתה מקיים וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב בשור של מטה יכול בשור של ימות השנה ת"ל אוכל עשב אין לך מנוול ומשוקץ יותר מן השור בשעה שהוא אוכל עשב.

פסוק ל

ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים כצפור שהיא נתונה ביד אדם שאם יכבוש ידו מעט מיד הוא חונקה שנ' נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים הפח נשבר ואנחנו נמלטנו ואומר עזרנו בשם ה' עושה שמים וארץ ברוך ה' שלא נתננו טרף וגו' (שם קכד) וכאדם שהוא שומט את העובר ממעי הפרה שנ' או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי שאין ת"ל גוי מקרב גוי אלא כאדם שהוא שומט את העובר ממעי הפרה ואומר ואתכם לקח ה' ויוצא אתכם מכור הברזל וגו' (דברים ד).

פסוק לא

וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים מפני ארבעה דברים ראו ישראל את המצרים מתים כדי שלא יהו ישראל אומרים כשם שעלינו מן הים מצד זה כך המצרים עלו מן הים מצד אחר וכדי שלא יהו אומרים המצריים כשם שאבדנו בים כך אבדו ישראל בים וכדי שיקחו ישראל את הבזה שהיו המצרים טעונים כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות וכדי שיהיו ישראל נותנים עיניהם בהם ומכירים אותם ומוכיחין בהם שנ' אוכיחך ואערכה לעיניך (תהלים נ) ואומר ותרא אויבתי ותכסה בושה (מייכה ז). מת על שפת הים וכי מתים היו אלא מתים ולא מתים כענין שנאמר ויהי בצאת נפשה כי מתה (בראשית לה) וכי מתה היתה אלא מתה ולא מתה.

וירא ישראל את היד הגדולה מיתות חמורות מיתות משונות זו מזו לפי שהביא עליהם כמה מיתות בים. ר' יוסי הגלילי אומר מנין שלקו המצרים במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות במצרים מה הוא אומר ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע וגו' ועל הים מהו אומר וירא ישראל את היד הגדולה וגו' כמה לקו באצבע עשר מכות אמור מעתה במצרים לקו עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות. ר' אליעזר אומר מנין אתה אומר שכל מכה ומכה שלקו המצרים במצרים היתה של ארבע מכות וגו'. ר' עקיבא אומר מנין אתה אומר שכל מכה ומכה שלקו המצרים במצרים היתה של חמש מכות וכו' ועל הים לקו מאתיים וחמשים מכות: ויראו העם את ה' לשעבר במצרים לא היו יראים ה' אבל כאן ויראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו אם במשה האמינו קל וחומר בה'. בא זה ללמדך שכל מי שמאמין ברועה נאמן כאלו מאמין במאמר מי שאמר והיה העולם. כיוצא בדבר אתה אומר וידבר העם באלהים ובמשה (במדבר כא) אם באלהים דברו קל וחומר במשה אלא זה בא ללמדך שכל מי שמדבר ברועה נאמן כאלו מדבר במי שאמר והיה העולם: ויאמינו בה' גדולה האמונה שהאמינו ישראל במי שאמר והיה העולם שבשכר שהאמינו ישראל בה' שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה שנא' ויאמינו בה' ובמשה עבדו ונאמר אז ישיר משה ובני ישראל. וכן אתה מוצא שלא ירש אברהם אבינו העולם הזה והעולם הבא אלא בזכות אמנה שהאמין בה' שנ' והאמין בה' ויחשבה לו צדקה (בראשית טו):

מכילתא על שמות טו

פסוק א

אז ישיר משה ובני ישראל ר' נחמיה אומר כל המקבל עליו מצוה אחת באמנה כדאי הוא שתשרה עליו רוח הקדש שכן מצינו באבותינו שבשכר אמנה שהאמינו אבותינו בה' זכו ושרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה שנא' ויאמינו בה' ובמשה עבדו ונאמר אז ישיר משה ובני ישראל. וכן את מוצא שלא ירש אברהם אבינו העולם הזה והעולם הבא אלא בזכות אמנה שהאמין בה' שנ' והאמין בה' ויחשבה לו צדקה. וכן את מוצא שלא נאלו ישראל ממצרים אלא בשכר האמנה שנ' ויאמן העם (שמות ד) וכה"א אמונים נוצר ה' (תהלים לא) מזכירין אמונת אבות ואו' ואהרן וחור תמכו בידי וגו' ואומר זה השער לה' צדיקים יבאו בו (שם קיח) בבעלי אמנה מהו אומר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים (ישעיה כו) השער הזה כל בעלי אמונה נכנסין בו וכה"א טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור כי שמחתי ה' בפעליך במעשה ידיך ארנן (תהלים צב) מי גרם לנו לבא לידי שמחה זו שכר אמנה שהאמינו אבותינו בעולם הזה שכלו לילה [לפיכך זכינו לעולם הבא שכולו בקר] לכך נאמר להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות. וכן יהושפט אומר לעם האמינו בה' אלהיכם ותאמנו האמינו בנביאיו והצליחו (דה"ב כ) וכתוב ענין הלא לאמונה (ירמיה ה) וכתוב וצדיק באמונתו יחיה (חבקוק ב) וכתוב חדשים לבקרים רבה אמונתך (איכה ג). וכן אתה מוצא שאין הנליות /הגלויות/ מתכנסות אלא בשכר אמנה שנ' אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש וגו' (שה"ש ד) וכתוב וארשתך לי לעולם וארשתך לי באמונה (הושע ב). הא גדולה אמנה לפני הקב"ה שבשכר אמונה שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה שנ' ויאמינו בה' ובמשה עבדו אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' וכן הוא אומר ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו (תהלים קו)

אז ישיר משה יש אז לשעבר ויש אז לעתיד לבא. אז הוחל (בראשית ד) אז אמרה חתן דמים (שמות ד) אז ישיר משה אז ישיר ישראל (במדבר כא) אז ידבר יהושע (יהושע י) אז אמר דוד (דה"א טו) אז אמר שלמה (מל"א ח) הרי אלו לשעבר. יש אז לעתיד לבא אז תיראי ונהרת (ישעיה ס) אז יבקע כשחר (שם נח) אז ידלג כאיל פסח אז תפקחנה (שם לה) אז תשמח בתולה (ירמיה לא) אז ימלא שחוק פינו (תהלים קכו) אז יאמרו בגוים הרי אלו לעתיד. ד"א אז שר משה אין כתיב כאן אלא אז ישיר משה נמצינו למדין תחיית המתים מן התורה: משה ובני ישראל משה שקול כנגד כל ישראל וישראל שקולין כמשה בשעה שאמרו שירה. ד"א משה ובני ישראל מגיד שאמר משה שירה כנגד כל ישראל: את השירה הזאת וכי שירה אחת היא והלא עשר שירות הן הראשונה שנאמרה במצרים שנ' השיר יהיה לכם כליל התקדש חג וגו' (ישעיה ל) השנייה שנאמרה על הים שנ' אז ישיר משה השלישית שנאמרה על הבאר שנ' אז ישיר ישראל (במדבר כא) הרביעית שאמר משה שנ' ויהי ככלות משה לכתוב את דברי השירה הזאת (דברים לא) החמישית שאמר יהושע שנ' אז ידבר יהושע לה' ביום תת ה' וגו' (יהושע י) הששית שאמרה דבורה וברק שנ' ותשר דבורה וברק בן אבינועם (שופטים ה) השביעית שאמר דוד שנ' וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת (שמ"ב כב) השמינית שאמר שלמה שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד (תהלים ל) וכי דוד בנאו והלא שלמה בנאו שנ' ויבן שלמה את הבית ומה ת"ל מזמור שיר חנוכת הבית לדוד אלא לפי שנתן דוד נפשו עליו לבנותו נקרא על שמו וכה"א זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב הנה שמענוה באפרתה

מצאנוה בשדי יער (שם קלב) וכה"א ראה ביתך דוד (מל"א יב) הא לפי שנתן נפשו עליו נקרא על שמו. וכן אתה מוצא שכל דבר שאדם נותן נפשו עליו נקרא על שמו. בשלשה דברים נתן נפשו משה עליהם ונקראו על שמו. נתן נפשו על התורה ונקראת על שמו שנ' זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג) והלא תורת אלהים היא שנ' תורת ה' תמימה משיבת נפש (תהלים יט) הא מה ת"ל תורת משה עבדי לפי שנתן נפשו עליה נקראת על שמו והיכן מצינו במשה שמסר נפשו על התורה שנ' ויהי שם עם ה' (שמות לד) ואומר ואשב בהר וגו' (דברים ט) הא לפי שנתן נפשו על התורה נקראת על שמו. נתן נפשו על ישראל נקראו על שמו שנ' לך רד כי שחת עמך (שמות לב) והלא עם ה' הם שנ' והם עמך ונחלתך (דברים ט) ואומר באמור להם עם ה' אלה ומאמצו יצאו (יחזקאל לו) הא מה ת"ל לך רד כי שחת עמך לפי שנתן נפשו עליהם נקראו על שמו. והיכן מצינו במשה שנתן נפשו עליהם שנ' ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם (שמות ב) וכתוב ויפן כה וכה הא לפי שנתן נפשו עליהם נקראו על שמו. נתן נפשו על הדיינין ונקראו על שמו שנ' שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך (דברים טז) והלא המשפט לאלהים הוא [שנ' כי המשפט לאלהים הוא (שם א)] מה ת"ל תתן לך אלא מתוך שנתן נפשו עליהם נקראו על שמו. ומנין שנתן נפשו עליהם שנ' ויצא ביום השני וגו' ויאמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו וישמע פרעה וגו' (שמות ב) וכתוב ולכהן מדין שבע בנות ויבאו הרועים ויגרשום (שם) מדינין ברח ולדינין חזר צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל (דברים לג) הא לפי שנתן נפשו עליהם נקראו על שמו. התשיעית שאמר יהושפט שנ' ויועץ יהושפט ויעמד משוררים לה' מהללים בהדרת קדש בצאת לפני החלוץ אומר הודו לה' כי לעולם חסדו (דה"ב כ) ומה נשתנית הודיה זו מכל הודיות שבתורה שבכל הודיות שבתורה נאמר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו ובזו לא נאמר כי טוב אלא כביכול לא היתה שמחה לפניו במרום על אבדן של רשעים אם על מיתתן של רשעים לא היתה שמחה לפניו במרום קל וחומר על הצדיקים שאחד שקול ככל העולם כולו שנ' וצדיק יסוד עולם (משלי י). העשירית לעתיד לבא שנ' שירו לה' שיר חדש תהלתו מקצה הארץ (ישעיה מב) [ואומ' שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים (תהלים קמט)] כל השירות שעברו קרואות בלשון נקבה כשם שהנקבה יולדת כך התשועות שעברו היה אחריהם שעבוד אבל התשועה העתידה להיות אין אחריה שעבוד לכך קרואה בלשון זכר שנ' שאלו נא וראו אם יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו (ירמיה ל) שכשם שהזכר אינו יולד כך התשועה העתידה לבא לא יהא אחריה שעבוד שנ' ישראל נושע בה' תשועת עולמים לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד (ישעיה מה):

לה' לה' אמרוה ולא אמרוה לבשר ודם לא כענין שנאמר להלן ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לשיר והמחולות לקראת שאול וגו' ואומר ותענינה הנשים המשחקות וגו' (שמ"א יח) אבל כאן לה' אמרוה ולא אמרוה לבשר ודם:

ויאמרו לאמר ר' נחמיה אומר שרת רוח הקדש על ישראל ואמרו שירה כבני אדם שהן קוראין את שמע. ר' עקיבא אומר רוח הקדש שרת על ישראל ואמרו שירה כבני אדם שהן קוראין את ההלל. ר' אליעזר בן תדאי אומר משה היה פותח בדברים תחלה וישראל עונין אחריו וגומרין עמו. משה היה פותח ואומר אשירה לה' וישראל עונין אחריו וגומרין עמו אשירה לה' כי גאה גאה משה היה פותח ואומר עזי וזמרת יה וישראל עונין אחריו וגומרין עמו עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה משה היה פותח ואומר ה' איש מלחמה וישראל עונין אחריו וגומרין עמו ה' איש מלחמה ה' שמו:

אשירה לה' נאה גדולה לה' נאה גבורה לה' [נאה התפארת והנצח וההוד לה'] וכן דוד אמר לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד (דה"א כט): אשירה לה' כי גאה גאה משל למה"ד למלך בשר ודם שנכנס למדינה והיו הכל מקלסין לפניו שהוא גבור והוא חלש שהוא עשיר והוא עני שהוא חכם והוא טפש שהוא

רחמני והוא אכזרי שהוא דיין שהוא נאמן ואין בו אחת מכל המדות הללו אלא הכל מחניפין לו אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא כל מה שמקלסין אותו יותר הוא מקלוסו. אשירה לה' שהוא גבור שנ' האל הגדול הגבור והנורא (דברים י) ואומר ה' עזוז וגבור ה' גבור מלחמה (תהלים כד) ואומר ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על אויביו יתגבר (ישעיה מב) ואומר מאין כמוך ה' גדול אתה וגדול שמך בגבורה (ירמיה י). אשירה לה' שהוא עשיר שנ' הן לה' אלהיך השמים וגו' (דברים י) ואומר לה' הארץ ומלואה וגו' (תהלים כד א) ואומר אשר לו הים והוא עשהו (שם צה) ואומר לי הכסף ולי הזהב וגו' (חגי ב) ואומר הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב ונפש הבן לי הנה הנפש החוטאת היא תמות (יחזקאל יח ד): אשירה לה' שהוא חכם שנ' [ה' בחכמה יסד ארץ (משלי ג) ואומר עמו חכמה וגבורה (איוב יב) ואומר] כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה (משלי ב) ואו' יהיב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה (דניאל ב) ואו' מי לא ייראך מלך הגוים כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך (ירמיה י). אשירה לה' שהוא רחמן שנ' ה' אל רחום וחנון וגו' (שמות לד) [ואומר חנון ורחום ה' (תהלים קמה)] ואומר כי אל רחום ה' וגו' (דברים ד) ואומר זכור רחמך ה' וגו' (תהלים כה) ואומר טוב ה' לכל וגו' (שם קמ) ואומר לה' אלהינו הרחמים והסליחות (דניאל ט). אשירה לה' שהוא דיין שנ' כי המשפט לאלהים הוא ואומר אלהים נצב בעדת אל (תהלים פב) ואומר הצור תמים פעלו וגו' (דברים לב ד). אשירה לה' שהוא נאמן שנ' האל הנאמן וגו' (שם ז) ואומר אל אמונה ואין עול וגו' הא לו נאה גדולה וגבורה ותפארת והנצח וההוד. אשירה לה' שהוא נאה שהוא הדור שהוא משובח ואין כערכו שנ' כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים ואומר אל נערץ בסוד קדושים רבה ואומר ה' אלהי צבאות מי כמוך חסין יה (תהלים פט) מהו צבאות אות הוא בתוך צבא שלו וכן הוא אומר ואתא מרבבות קדש (דברים לג) אות הוא בתוך רבבות קדש שלו וכן דוד אומר אין כמוך באלהים ה' ואין כמעשיך (תהלים פו) וכה"א דודי צח ואדום ואומר ראשו כתם פז ואומר עיניו כיונים על אפיקי מים ואומר לחייו כערוגת הבושם ואומר ידיו גלילי זהב ואומר שוקיו עמודי שש (שה"ש ה). ר' יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז (תהלים ח) מפי עוללים אלו עוברים שבמעי אמן שנ' או כנפל טמון לא אהיה וגו' (איוב ג) ויונקים אלו שיונקים משדי אמן שנ' אספו עוללים ויונקי שדים (יואל ב). רבי אומר עוללים אלו עוללים שבחוץ שנ' להכרית עולל מחוץ (ירמיה ט) ואומר עוללים שאלו לחם (איכה ד) ויונקים אלו שעל שדי אמן שנ' אספו עוללים ויונקי שדים (יואל ב) אלו ואלו פתחו פיהם ואמרו שירה לפני המקום שנ' אשירה להי וגו'. ר' מאיר אמר אף עוברין שבמעי אמן פתחו פיהן ואמרו שירה לפני המקום שנ' במקהלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל (תהלים סח) ולא ישראל בלבד אמרו שירה לפני המקום אלא אף מלאכי השרת שנ' ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים (שם ח).

כי גאה גאה גאני וגאניו גאני במצרים שנ' ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל (שמות ד) אף אני גאניו במצרים שנ' השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ושמחת לבב כהולך בחליל לבא בהר ה' אל צור ישראל (ישעיה ל). דבר אחר כי גאה גאה גאני וגאניו גאני על הים שנ' ויסע מלאך האלהים (שמות יד) אף אני גאניו על הים ושרתי לפניו שירה שנ' אשירה לה' כי גאה גאה. ד"א כי גאה גאה גאה ועתיד להתגאות שנ' כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם על כל נשא ושפל ואומר על כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים [ועל כל ההרים הרמים ועל כל מגדל גבוה וגו'] ועל כל אניות תרשיש ועל כל שכיות החמדה ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים ואומר והאלילים כליל יחלוף (ישעיה ב). ד"א כי גאה גאה. מתגאה הוא על כל המתגאים שבמה שאומות העולם מתגאים לפניו בו הוא נפרע מהם שכן הוא אומר בדור המבול שורו עבר ולא יגעיל תפלט פרתו ולא תשכל (איוב כא י) ואומר ישלחו כצאן עויליהם וילדיהם ירקדון ישאו בתוף וכנור וישמחו וגו' מה נאמר שם [ויאמרו לאל סור ממנו וגו'] מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו אמרו לא טפת גשמים היא אין אנו צריכין לה אלא ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה (בראשית ב) אמר להם הקב"ה

שוטים שבעולם בטובה שהשפעתתי לכם אתם מתגאים בה לפני בה אני נפרע מכם שנ' ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה (שם ז). ר' יוסי בן דורמסקית אומר הם נתנו עיניהם העליונה בתחתונה כדי לעשות תאוותם והקב"ה פתח עליהם מעינות מלמעלה ומלמטה כדי לאבדם שנ' ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום וארובות השמים נפתחו (שם). וכן אתה מוצא באנשי מגדל שבמה שנתגאו לפניו בו נפרע מהם שנ' ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן נפוץ ואחריו מה כתיב ויפץ ה' אותם משם (שם יא). וכן את מוצא באנשי סדום שבמה שנתגאו לפניו בו נפרע מהם שנ' ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש מקום ספיר אבניה ועפרות זהב לו ואומר נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה ואומר לא הדריכוהו בני שחץ ולא עדה עליו שחל (איוב כח) אמרו הסדומיים אין אנו צריכין שיבא אדם אצלנו אלא הרי מזון יוצא מאצלנו וכסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות יוצאות מאצלנו בואו ונשכח תורת רגל מארצנו אמר להם הקב"ה שוטים שבעולם בטובה שהשפעתתי לכם אתם מתגאים אתם אמרתם נשכח תורת רגל מארצנו אף אני אשכח אתכם מן העולם שנ' פרץ נחל מעם גר הנשכחים מיני רגל דלו מאנוש נעו (שם) ואומר ישליו אוהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל מי גרם להם לאשר הביא אלוה בידו (שם יב). וכה"א ותגבהינה ותעשנה תועבה לפני ומה גרם להם ואסיר אתהן כאשר ראיתי (יחזקאל טז). וכה"א הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולכך ויד עני ואביון לא החזיקה (שם). וכה"א לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה כגן ה' כארץ מצרים (בראשית יג) ואחר מה כתיב ותשקן את אביהן יין בלילה הוא (שם יט) וכי מאין היה להם יין במערה אלא שזמן להם הקב"ה יין כענין שנאמר והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס (יזאל ד) אם כן זימן הקב"ה למכעיסיו קל וחומר לעושי רצונו. וכן אתה מוצא במצריים שבמה שנתגאו לפניו בו נפרע מהם שנ' ויקח שש מאות רכב בחור וכתוב אחריו מרכבות פרעה וחילו ירה בים וגו'. וכן אתה מוצא בסיסרא שבמה שנתגאה לפניו בו נפרע ממנו שנ' ויזעק סיסרא את כל רכבו תשע מאות רכב וגו' (שופטים ד) וכתוב מן שמים נלחמו הככבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא. וכן אתה מוצא בשמשון הגבור במה שנתגאה לפניו בו נפרע ממנו שנ' ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני ואומר ואביו ואמו לא ידעו כי מה' וגו' (שם יד) וכתוב ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו ויורידו אותו עזתה (שם טז). ר' יהודה אומר תחלת קלקולו בעזה היתה ולכך לא היה ענשו אלא בעזה. וכן אתה מוצא באבשלום במה שנתגאה בו נפרע ממנו שנ' וכאבשלום לא היה איש יפה וגו' ובגלחו את ראשו וגו' (שם"ב יד) ר' יהודה אומר נזיר עולם היה והיה מגלח לשנים עשר חדש שנא' ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום אל המלך אלכה נא וגו' ואומר כי נדר נדר עבדך בשבתי בג' וגו' (שם טו) ר' יוסי הגלילי אומר נזיר ימים היה והיה מגלח אחת לשלשים יום שנ' מקץ ימים לימים וגו' רבי או' כל ערב שבת היה מגלח שכן דרך בני מלכים לגלח בכל ערב שבת מה היה בסופו ויקרא אבשלום לפני עבדי דוד ואבשלום רוכב על הפרד וגו' (שם יח). וכן את מוצא בסנחריב במה שנתגאה בו נפרע ממנו שנ' ביד מלאכיך חרפת ה' וגו' ואומר אני קרתי ושתיתי מים וגו' (מל"ב יט) ואומר ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף (שם) אמרו הגדול שבהם היה ממונה על מאה ושמונים וחמשה אלף והקטון שבהם אין פחות משני אלפים שנ' ואיך תשוב את פני פחת אחד עבדי אדוני הקטנים וגו' (שם יח) ואומר זה הדבר אשר דבר ה' עליו בזה לך לעגה לך וגו' את מי חרפת וגדפת וגו' (שם יט) וכתוב עוד היום בנוב לעמוד (ישעיה י). וכן אתה מוצא בנבוכדנצר במה שנתגאה בו נפרע ממנו שנ' ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה (שם יד) ואומר אעלה על במתי עב מהו אומר אחריו אך אל שאול תורד. וכן אתה מוצא בצור במה שנתגאה בו נפרע ממנו שנ' כה אמר ה' אלקים צור את אמרת אני כלילת יופי בלב ימים גבולך (יחזקאל כז) מה כתיב שם כה אמר ה' אלקים הנני עליך צור והעליתי עליך גוים רבים כהעלות הים לגליו (שם כו) וכן אתה מוצא בנגיד צור שנ' בן אדם אמור לנגיד צור כה אמר ה' אלהים יען גבה לבך ותאמר אל

אני ומה כתיב אחריו מותי ערלים תמות ביד זרים (שם כח) הא במה שאו"ה מתגאין לפניו בו נפרע מהם שנאמר כי גאה גאה: סוס ורוכבו רמה בים וכי סוס אחד היה ורכבו אחד היה והלא כבר נאמר ויקח שש מאות רכב בחור [ואומר מרכבות פרעה וגו'] אלא כשישראל עושין רצונו של מקום אויביהן אין עומדין לפנייהם אלא כסוס אחד ורכבו. כיוצא בו אתה אומר כי תצא למלחמה על אויביך וראית סוס ורכב (דברים כ) וכי סוס אחד היה ורכב אחד היה [והלא כבר נאמר עם רב ממך] אלא כשישראל עושין רצונו של מקום וכו': סוס ורוכבו מגיד שהסוס קשור ברכבו ורכבו קשור בסוס עולים במרום ויורדים לתהום ואין נפרדים זה מזה. משל לאדם שזרק שני כלים לאויר ונפרדים הן מיד זה מזה אבל כאן סוס ורוכבו יחד רמה ירה. כתוב אחד אומר רמה בים וכתוב אחד אומר ירה בים כיצד יתקיימו שני כתובים הללו רמה שהיו עולין למרום ירה שהיו יורדים לתהום ד"א [רמה כיון שראו ישראל שרה של אומה נופל התחילו נותנים שבח לכך נאמר רמה] וכן אתה מוצא שאין הקב"ה עתיד להפרע מן המלכיות לעתיד לבא עד שיפרע משריהן תחלה שנ' והיה ביום ההוא יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואח"כ על מלכי האדמה באדמה (ישעיה כד) ואומר איך נפלת משמים הילל בן שחר (שם יד) ואח"כ נגדעת לארץ חולש על גוים ואומר כי רותה בשמים חרבי (שם לד) ואח"כ הנה על אדום תרד: סוס ורוכבו הקב"ה מביא סוס ורוכבו ומעמידן בדין ואומר לסוס למה רצת אחר בני והוא אומר מצרי הריצני בעל כרחי שנ' וירדפו מצרים וגו' ואומר למצרי למה רצת אחרי בני והוא אומר הסוס הריצני על כרחי שנ' כי בא סוס פרעה וגו'. מה עשה המקום מרכיב את האדם על הסוס ודן אותם יחד שנ' סוס ורוכבו רמה בים. שאל אנטונינוס את רבינו הקדוש בשעה שאדם מת והגוף כלה הקב"ה מעמידו בדין אמר לו עד שתשאלני על הגוף שהוא טמא שאלני על הנשמה שהוא טהור משל למלך בשר ודם שהיה לו פרדס נאה וכו'. איסי בן שמאי אומר נאמר כאן סוס סתום ונאמר להלן סוס מפורש שנ' והיה ביום ההוא נאם ה' אכה כל סוס בתמהון ורוכבו בשגעון ועל בית יהודה אפקח את עיני וכל סוס העמים אכה בעורון (זכריה יב) ונאמר וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה' וגו' (שם יד) ואומר וכן תהיה מגפת הסוס והפרד הגמל והחמור (שם) [בא מפורש ולמד על הסתום] מה מפורש בחמשים מכות אף סתום בחמשים מכות.

פסוק ב

עזי וזמרת יה אין עזי אלא תורה שנ' ה' עוז לעמו יתן (תהלים כט) ואומ' ועז/ועוז/ מלך משפט אהב (שם צט). ד"א עזי אין עזי אלא מלכות שנ' ה' בעוזך ישמח מלך (שם כא) [ואומ' ה' עוז למו וגו' (שם כח)] ואומ' ויתן עוז למלכו (שם"א ב). ד"א עזי אין עזי אלא תקפי שנ' ה' עוזי ומעוזי ומנוסי ביום צרה (ירמיה טז) ואומר ה' עוזי ומגיני בו בטח לבי ונעזרתי (תהלים כח). ד"א עזי עוזר וסומך אתה לכל באי העולם אבל לי ביותר [זמרת אתה לכל באי העולם אבל לי ביותר] עשאתי אימרה ועשיתני אימרה עשאתי אימרה דכתיב וה' האמירך היום (דברים כו) אף אני עשיתני אימרה שנ' את ה' האמרת היום והרי כל אומות שבעולם אומרים שבחו של הקב"ה אבל שלי נעים ונאה לפניו יותר משלהם שנ' ואלה דברי דוד האחרונים נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על משיח אלהי יעקב וגו' ונעים זמירות ישראל (ש"ב כג) ישראל אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו) ורוח הקדש צווחת ואומר' מן השמים [ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ (שם"ב ז)] ישראל אומר מי כמכה באלים ה' ורוח הקדש צווחת ואומרת מן השמים אשריך ישראל מי כמוך (דברים לג) ישראל אומרים מי כה' אלהינו בכל קראינו אליו (שם ד) ורוח הקדש צווחת ואומרת כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו ישראל אומרים כי תפארת עוזמו אתה וגו' (תהלים פט) ורוח הקדש צווחת ואומרת

מן השמים ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מט): ויהי לי לישועה ישועה אתה לכל באי העולם אבל לי ביותר. ד"א ויהי לי לישועה [היה לי ויהיה לי] היה לי לשעבר ויהיה לי לעתיד לבא.

זה אלי ר' אליעזר אומר מנין אתה אומר שראתה שפחה על הים מה שלא ראו ישעיה ויחזקאל שנ' וביד הנביאים אדמה (הושע יב) וכתוב נפתחו השמים ואראה מראות אלהים (יחזקאל א). משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה ועליו צפירה מקיפתו וגבורים מימינו ומשמאלו וחיילות מלפניו ומלאחריו והיו הכל שואלין אי זהו המלך מפני שהוא בשר ודם כמותם אבל כשנגלה הקב"ה על הים לא הוצרך אחד מהם לשאול אי זהו המלך אלא כיון שראוהו הכירוהו פתחו כולן פיהן ואמרו זה אלי ואנוהו וגו'. ואנוהו ר' ישמעאל אומר וכי אפשר לבשר ודם להנוות לקונו אלא אנוהו לו במצות אעשה לפניו לולב נאה סוכה נאה ציצית נאה תפלה נאה. אבא שאול אומר אדמה לו מה הוא רחום וחנן אף אתה רחום וחנן. ר' יוסי הגלילי אומר ניינו ושבחו להב"ה בפני כל אומות העולם. ר' יוסי בן דורמסקית אומר אעשה לפניו בית מקדש נאה אין נוח אלא בית המקדש שנא' ואת נוהו השמו (תהלים עט) ואומ' חזה ציון קרית מועדינו עיניך תראינה ירושלם נוה שאנן (ישעיה לג). ר' עקיבא אומר אדבר בנאותיו ובשבחיו של מי שאמר והיה העולם בפני כל אומות העולם שהרי אומות העולם שואלין את ישראל לומר מה דורך מדוד שככה השבעתנו (שה"ש ה) שכך אתם מתים עליו ובך / וכך / אתם נהרגין עליו שנ' על כן עלמות אהבוך (שם א) אהבוך עד מות וכתוב כי עליך הורגנו כל היום (תהלים מד) הרי אתם נאים הרי אתם גבורים בואו והתערבו עמנו וישראל אומרים להם לאומות העולם מכירין אתם אותנו נאמר לכם מקצת שבחו דודי צח ואדום דגול מרבבה (שה"ש ה) כיון ששומעין שכך שבחו אומרים לישראל נלכה עמכם שנ' אנה הולך דורך היפה בנשים אנה פנה דורך ונבקשנו עמך וישראל אומרים להם אין לכם חלק בו אלא דודי לי ואני לו וגו' (שם ב) אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים (שם ו) וחכמים אומ' אלוננו עד שאבוא עמו לבית מקדשו. משל למלך שהלך בנו למדינת הים ויצא אחריו ועמד עליו הלך למדינה אחרת ויצא אחריו ועמד עליו כך ישראל כשירדו למצרים ירדה שכינה עמהם שנ' אנכי ארד עמך מצרימה (בראשית מז) עלו עלת שכינה עמהם שנ' ואנכי אעלך גם עלה וגו' (שם) ירדו לים שכינה עמהם שנ' ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל (שמות יד) יצאו למדבר שכינה עמהם שנ' וה' הולך לפניהם יומם (שם יג) עד שאבוא עמו לבית מקדשו וכה"א כמעט שעברתי מהם וגו' (שה"ש ג): אלי עמי נהג במדת רחמים ועם אבותי נהג במדת הדין ומנין שאין אלי אלא מדת רחמים שנא' אלי אלי למה עזבתני (תהלים כב) ואומר אל נא רפא נא לה (במדבר יב) ואו' אל ה' ויאר לנו (תהלים קיח): אלהי אבי וארוממנהו אני מלכה בת מלכים אהובה בת אהובים קדושה בת קדושים טהורה בת טהורים. משל לאדם שהלך לקדש אשה פעמים בוש בה פעמים בוש במשפחתה פעמים בוש בקרובותיה אבל אני איני כן אלא מלכה בת מלכים וגו': אלהי אבי וארוממנהו ר' שמעון בן אלעזר אומר כשישראל עושין רצונו של מקום אז מתגדל שמו בעולם שנ' ויהי כשמוע כל מלכי האמורי וגו' (יהושע ה) וכן אמרה רחב לשלוחי יהושע כי שמענו את אשר הוביש ה' ואומר ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל (שם ב) ובזמן שאינן עושין רצונו כביכול שמו מתחלל בעולם שנ' ויבא אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי [באמור להם עם ה' אלה ומארכו יצאו ואחמול על שם קדשי אשר חללוהו בית ישראל וכת' לכן אמור לבית ישראל כה אמר ה' אלהים לא למענכם אני עושה בית ישראל] ואומר וקדשתי את שמי הגדול המחולל בגוים (יחזקאל לו). אלהי אבי וארוממנהו אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם לא על נסים שעשית עמי בלבד אני אומר לפניך שיר זמרה אלא על נסים שעשית עמי ועם אבותי ועושה עמי בכל דור ודור אלהי אבי וארוממנהו.

פסוק ג

ה' איש מלחמה ה' שמו ר' יהודה אומר הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה מגיד שנגלה עליהם הקב"ה בכל כלי זיין נגלה עליהם כגבור חגור חרב שנאמר חגור חרבך על ירך גבור (תהלים מה) נגלה עליהם כפרש שנ' וירכב על כרוב ויעף וגו' (שם יח) נגלה עליהם בשריין וכובע כגבור שנ' וילבש צדקה כשריין וגו' (ישעיה נט) נגלה עליהם בחנית שנ' לנוגה ברק חניתך (חבקוק ג) ואומר והרק חנית וסגור וגו' (תהלים לה) נגלה עליהם בקשת ובחצים שנ' עריה תעור קשתך (חבקוק ג) ואומר וישלח חציו (תהלים יח) נגלה עליהם בצנה ומגן שנ' צנה וסוחרה אמתו וגו' (שם צא) ואו' החזק מגן וצנה (שם לה). שומע אני ולא שהוא צריך לאחת מכל המדות האלו ת"ל ה' איש מלחמה ה' שמו בשמו הוא נלחם ואינו צריך לאחת מכל המדות הללו אם כן למה הוצרך הכתוב לפרט כל אחד בפני עצמו אלא שאם נצרכו לישראל הקב"ה עושה להם מלחמות ואוי לאומות מה הם שומעין באזניהם שהרי מי שאמר והיה העולם עתיד להלחם בם. ה' איש מלחמה למה נאמר לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמה שנאמר ה' איש מלחמה נגלה בסיני כזקן מלא רחמים שנ' ויראו את אלהי ישראל (שמות כ) וכשנגאלו מה הוא אומר וכעצם השמים לטוהר ואומר חזה הוית עד די כרסוון ואומר נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי וגו' (דניאל ז) שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר שתי רשויות הן אלא ה' איש מלחמה ה' שמו הוא במצרים הוא על הים הוא לשעבר הוא לעתיד לבוא הוא בעולם הזה הוא לעולם הבא שנ' ראו עתה כי אני הוא וגו' (דברים לב) [וכתיב עד זקנה אני הוא וגו' (ישעיה מו) וכתיב כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבאות אני ראשון ואני אחרון (שם מד)] ואומר מי פעל ועשה קורא הדורות מראש אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא (שם מא). יש גבור במדינה ועליו כל כלי זיין אבל אין לו כח ולא גבורה ולא תכסיס ולא מלחמה אבל הב"ה אינו כן יש לו כח וגבורה ותכסיס ומלחמה שנ' כי לה' המלחמה ונתן אתכם בידינו (שמ"א יז) וכתיב לדוד ברוך ה' צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה (תהלים קמד). יש גבור במדינה וכחו עליו בן ארבעים שנה אינו דומה [לבן נ' ולא בן נ'] דומה לבן ששים ולא בן ששים לבן שבעים אלא כל שהוא הולך כחו מתמעט אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא אני ה' לא שניתי וגו' (מלאכי ג). יש גבור במדינה שמשקנאה וגבורה לובשתו אפילו אביו ואפילו אמו ואפילו קרובו הכל מכה בחמה והולך לו אבל הקב"ה אינו כן אלא ה' איש מלחמה ה' שמו. ה' איש מלחמה שהוא נלחם במצרים ה' שמו שהוא מרחם על בריותיו שנ' ה' ה' אל רחום וחנון וגו' (שמות לד). יש גבור במדינה בשעה שהחצי יוצא מידו עוד לא יכול להחזירו אליו אבל הקב"ה אינו כן אלא כשאין ישראל עושין רצונו כביכול גזרה יוצאה מלפניו שנ' אם שנותי ברק חרבי וגו' (דברים לב) עשו תשובה מיד הוא מחזירה שנ' ותאחז במשפט ידי או שומע אני שהוא מחזירה ריקם ת"ל אשיב נקם לצרי ועל מי הוא מחזירה על אומות העולם שנ' ולמשנאי אשלם. מלך בשר ודם יוצא למלחמה ומדינות קרבות באות אצלו ושואלות צרכיהן מלפניו והן אומ' להן זעוף הוא למלחמה הוא יוצא לכשינצח במלחמה וישוב באין אתם ושואלין צרכיכם מלפניו אבל הקב"ה אינו כן אלא ה' איש מלחמה שהוא נלחם במצרים ה' שמו שהוא שומע צעקת כל באי העולם שנ' שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו (תהלים סה). מלך בשר ודם עומד במלחמה אינו יכול לזון ולא לספק אכסניות לכל חיילותיו והקב"ה אינו כן אלא ה' איש מלחמה שהוא נלחם במצרים ה' שמו שהוא זן ומפרנס לכל באי העולם שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים וגו' נותן לחם לכל בשר (שם קלו) ה' איש מלחמה איפשר לומר כן והלא כבר נאמר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' (ירמיה כג) וכתוב וקרא זה אל זה ואמר (ישעיה ו) וכתיב והנה כבוד אלהי ישראל וגו' (יחזקאל מג) ומה ת"ל ה' איש מלחמה מפני חבתכם ומפני קדושתכם אקדש שמי בכם שנ' כי אל אנכי ולא איש בקרבך קדוש אקדש שמי בכם (הושע יא): ה' שמו בשמו הוא נלחם ואינו צריך לאחת מכל מדות אלו וכן דוד אומר אתה בא

אלי בחרב ובחנית ובכידון ואני בא אליך בשם ה' צבאות (שמ"א יז) וכתוב אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו (תהלים כ) וכן אסא אומר ויקרא אסא אל ה' אלהיו וגו' (דה"ב יד). מרכבות פרעה וחילו ירה בים במדה שאדם מודד בה מודדין לו. הם אמרו מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ה) ואף אתה באותה מדה מדדת להם לכך נאמר מרכבות פרעה וחילו ירה בים. כתוב אחד אומר ירה וכתוב אחד אומר רמה כיצד יתקיימו שני פסוקים הללו ירה שהן יורדין לתהום רמה שהן עולין למרום. ד"א מרכבות פרעה במדה שמדדו בה מדדת להם הן אמרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (שם א) אף אתה באותה מדה מדדת להם שנאמר מרכבות פרעה ד"א [מרכבות פרעה במדה שמדדו בה מדד' להם] הם אמרו ויקח שש מאות רכב בחרו אף אתה [באותה המדה מדדת להם לכך נאמר מרכבות פרעה] ומבחר שלישי במדה שמד' וגו' הם אמרו ושלישים על כולו ואף אתה באותה המדה מדד' להם ומבחר שלישי טבעו בים סוף: טובעו בים סוף במדה שמ' וגו' הם מררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ואף אתה באותה המדה מדדת להם ואף אתה עשית להם המים כטיט והיו משתקעין בהם לכך נאמר טבעו בים סוף ואין טובעו אלא בטיט שנ' טבעתי בין מצולה (תהלים סט) וכתוב ויטבע ירמיה בטיט (ירמיה לח) לכך נאמר טבעו בים סוף.

פסוק ה

תהומות יכסיומו וכי תהומות יש שם והלא עשונית היא ומה ת"ל תהומות יכסיומו אלא מלמד שעלה תהום התחתון ותהום העליון והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורעניות לכך נאמר תהומות יכסיומו. ד"א תהומות יכסיומו וכי תהומות יש שם והלא עשונית היא ומה ת"ל תהומות יכסיומו אלא מלמד שעלה תהום התחתון על תהום העליון וחפה עליהם את הרקיע והקדיר עליהם את הכוכבים שנ' כל מאורי אור וגו' (יחזקאל לב) ולמה ונתתי חשך על ארצך וכתוב כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם ולמה חשך השמש וגו' (ישעיה יג) וכתוב ובתחפנחס חשך היום וגו' (יחזקאל ל) מפני מה היא ענן יכסנה וכתוב ופקדתי על תבל רעה (ישעיה יג יא). יונה ירד לתהום אחד שנ' תהום יסובבני וגו' (יונה ב) הם ירדו לשני תהומות שנאמר תהומות יכסיומו יונה ירד למצולה אחת [שנ' ותשליכני מצולה (שם)] והם ירדו לשתיים שנ' ירדו במצולות ואין מצולה אלא מים עזים שנ' ותשליכני מצולה בלבב ימים (שם) וכתוב ואת רודפיהם השלכת במצולות כמו אבן במים עזים: ירדו במצולות וכי מצולות יש שם והלא עשונית היתה מה ת"ל ירדו במצולות אלא מלמד שנפרץ הים הגדול לתוכו והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורעניות לכך נאמר ירדו במצולות: כמו אבן במדה שאדם מודד בה מודדין לו הן אמרו וראיתן על האבנים אף אתה עשית להם המים כאבנים והיו המים מכין אותם על מקום האבנים לכך נאמר כמו אבן. ד"א כמו אבן היא היתה מכה בינונית הרשעים שבהן היו מטורפין כקש הבינוניים כאבן הפקחים שבהן צללו כעופרת במים אדירים. ד"א כמו אבן על שהקשו לבם כאבן אבל אתה טובך וחסדיך הרבים ורחמיך עלינו וימינך פשוטה לכל באי העולם שנאמר ימינך ה'. ימינך ה' שני פעמים כי ימינך וזרועך ואור פניך (תהלים מד) וכתוב בי נשבעתי יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב (ישעיה מה): נאדרי בכח נאה אתה ואדיר בכח שנתת ארכה לדור המבול לעשות תשובה ולא עשו תשובה שנ' ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם (בראשית ו) ולא גמרת להם כלייה עד שהשלימו רשעם לפניך. וכן אתה מוצא באנשי המגדל שהארכת להם לעשות תשובה ולא עשו שנ' ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכולם וזה החלם לעשות ועתה וגו' (שם יא) ואין עתה אלא תשובה שנ' ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך (דברים י) ולא גמרת עליהם כלייה עד שהשלימו רשעם לפניך. וכן את מוצא באנשי סדום שהארכת להם לעשות תשובה ולא עשו שנ' ויאמר זעקת סדום ועמורה כי רבה ארדה נא ואראה (בראשית יח) ואומר וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש וגו' אם עשו תשובה

הרי מטר ואם לאו הרי גפרית ואש ולא גמרת עליהן כלייה עד שהשלימו רשען לפניך. עשר מכות הבאת על המצרים במצרים ולא גמרת עליהן כלייה עד שהשלימו רשען. ד"א ימינך ה' נאדרי בכח כשישראל עושין רצונו של מקום הן עושין שמאל ימין שנ' ימינך ה' ימינך ה' שני פעמים וכשאינן ישראל עושין רצונו של מקום כביכול הן עושין ימין שמאל שנ' השיב אחר ימינו (איכה ב) כשישראל עושין רצונו של מקום אין שינה לפניו שנא' הנה לא ינום ולא יישן (תהלים קכא) וכשאינן עושין רצונו של מקום כביכול שינה לפניו שנ' ויקץ כישן ה' כגבור מתרונן מיין (שם עח) כשישראל עושין רצונו של מקום אין חימה לפניו שנ' חימה אין לי (ישעיה כז) וכשאינן עושין רצונו של מקום חימה לפניו שנ' וחרה אף ה' בכם (דברים ז) כשישראל עושין רצונו של מקום הוא נלחם להם שנ' ה' ילחם לכם וכשאינן עושין רצונו של מקום הוא נלחם בם שנ' ויהפך להם לאויב והוא נלדם/נלחם/ בם (ישעיה סג) ולא עוד אלא שעושין רחמן אכזרי שנא' היה ה' כאויב וגו' (איכה ב): תרעץ אויב רעצת אויב אינו אומר כן אלא תרעץ אויב לעתיד לבא שנ' בזעם תצעד ארץ באף תדוש גוים (חבקוק ג). תרעץ אויב זה פרעה שנ' אמר אויב וגו'. ד"א זה עשו שנ' יען אמר האויב עליכם האח וגו' (יחזקאל לו).

פסוק ז

וברוב גאונך תהרוס קמיך הרבית להתגאות נגד מי שקם נגדך ומי הם שקמו נגדך הם שקמו נגד בניך. תהרוס קמיך תהרוס קמינו אין כתיב כאן אלא תהרוס קמיך מגיד הכתוב שכל מי שקם כנגד ישראל כאלו קם כנגד הקב"ה. וכן הוא אומר אל תשכח קול צורריך שאון קמיך עולה תמיד (תהלים עד) [כי הנה אויביך ה' (שם צב)] כי הנה אויביך יהמיון (שם פג) מפני מה על עמך יערימו סוד וגו' הלא משנאיך ה' אשנא ובתקומיך אתקוטט (שם קלט) מפני מה תכלית שנאה שנאתים וגו' וכן הוא אומר כי הנוגע בכם נוגע בבבת עיני (זכריה ב) ר' יהודה אומר בבבת עין אינו אומר כן אלא בבבת עינו כתיב כביכול כלפי מעלה אלא שכנה הכתוב כיוצא בו ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו (מלאכי א) אלא שכנה הכתוב כיוצא בו בעון אשר ידע כי מקללים להם וגו' (שמ"א ג) אלא שכנה הכתוב כיוצא בו למה שמתני למפגע לך ואהיה עלי למשא (איוב ז) כינה הכתוב. כיוצא בו הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי לא נמות (חבקוק א) כינה הכתוב. כיוצא בו ההמיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו (ירמיה ב) כינה הכתוב. כיוצא בו וימירו את כבודם בתבנית שור (תהלים קו) כינה הכתוב ואל אראה ברעתי (במדבר יא) כינה הכתוב. כיוצא בו אין לנו חלק בדוד איש לאהליו ישראל (שמ"ב כ) כינה הכתוב והנם שולחים את הזמורה אל אפם (יחזקאל ח) כינה הכתוב. בצאתו מרחם אמו (במדבר יב) מרחם אמנו היה לו לומר כינה הכתוב. אף כאן אתה אומר כי הנוגע בכם וגו' [ר' יהודה אומר בבבת אין כתיב כאן אלא בבבת עינו] כביכול כלפי מעלה הכתוב מדבר אלא שכנה הכתוב. וכל מי שעוזר את ישראל כאלו עוזר להב"ה שנאמר אורו מרוז אמר מלאך ה' אורו אורו יושביה כי לא באו לעזרת ה' לעזרת ה' בגבורים (שופטים ה) הרבת להתגאות כנגד מי שקם נגדך ומי קמו כנגדך מי שקמו כנגד בניך ומה טיבן את כדרלעומר ותדעל מלך גוים וגו' (בראשית יד) ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם. מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגליו (ישעיה מא) מהו אומר רדפם יעבור שלום וגו'. וכן הוא אומר נאם ה' לאדוני שב לימיני וגו' מטה עוזך ישלח ה' מציון וגו' עמך נדבות ביום חיליך וגו' נשבע ה' ולא ינחם (תהלים קי) מהו אומר ה' על ימינך וגו' הרבית להתגאות כנגד [מי שקמו כנגדך ומי קמו כנגדך מי שקמו כנגד בניך] פרעה וחילו שנ' ויקח שש מאות רכב בחור וגו' מהו אומר מרכבות פרעה וחילו ירה בים וגו' סיסרא וכל רכבו שנ' ויצעק סיסרא את כל רכבו וגו' (שופטים ד) מהו אומר מן שמים נלחמו סנחריב וכל אגפיו שנאמר ביד עבדיך וגו' (ישעיה לז) מהו אומר וישלח ה' מלאך ויך כל גבור חיל (דה"ב לב) נבוכד נצר

וכל המונו שנ' ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה (ישעיה יד) אמר נבוכד נצר אעשה לי עב קטנה ואדור בתוכה שנ' אעלה על במתי עב וגו' אמר הקב"ה אתה רצית לפרוש עצמך מבני אדם סוף בני אדם נפרשין ממך שנ' לקצת ירחין תרי עשר וגו' ענה מלכא ואמר וגו' עוד מלתא בפום מלכא וגו' בה שעתא מלתא ספת על נבוכד נצר וגו' מהו אומר כולא מטא על נבוכד נצר מלכא (דניאל ד) בלשאצר מלכא עבד לחם רב בל שאצר אמ' בטע' חמרא באדין הייתי מאני דהבא וגו' אשתיו חמרא בה שעתא נפקת אצבען די יד אינש וגו' אדין מלכא זיוהי שנוהי וגו' (שם ה) ועליו הוא או' הוי משקה רעהו מספח חמתך ואף שכר (חבקוק ב) ואומר שבעת קלון מכבוד ואומר ביה בליליה קטיל בלשאצר:

תהרוס קמיך הרסת קמיך אין כתיב כאן אלא תהרוס קמיך לעתיד לבא שנ' אלהים הרס שינמו בפימו (תהלים נח) מפני מה כי לא יבינו אל פעולות ה' ואל מעשה ידיו יהרסם ולא יבנם (שם כח) יהרסם בעולם הזה ולא יבנם לעולם הבא:

תשלח חרונוך שלחת חרונוך אין כתיב כאן אלא תשלח חרונוך לעתיד לבא שנ' שפוך עליהם זעמך וגו' (שם ט) ואומר שפוך חמתך על הגוים מפני מה כי אכלו את יעקב וגו' (ירמיה י):

יאכלמו כקש אכלמו כקש אין כתיב כאן אלא יאכלמו כקש לעתיד לבא שנ' והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה (עובדיה א) ואומר ביום ההוא אשים את אלופי יהודה ככור אש וכעצים וכלפיד אש וגו' (זכריה יב) כל העצים כשהן דולקין אין קולן הולך אבל הקש כשהוא דולק קולו הולך כך היה קולן של מצרים הולך מפני הפורענות שהבאת עליהם כל העצים כשהן דולקין יש בהן ממש אבל הקש כשהוא דולק אין בו ממש לפי שנ' ויקח שש מאות רכב בחור וגו' שומע אני שהיה בהם ממש ת"ל יאכלמו כקש מה הקש כשהוא דולק אין בו ממש כך המצריים כשהיו דולקין לא היה בהן ממש מפני הפורענות שהבאת עליהם וכן הוא אומר יחדו ישכבו בל יקומו דועכו כפשתה כבו (ישעיה מג) ללמדך שלא היתה מלכות ירודה משל מצרים אלא שנטלה שררה לשעה בשביל כבודן של ישראל וכשהוא מושל את המלכות אינו מושל אותם אלא בארזים שנאמר הנה אשור ארז בלבנון (יחזקאל לא) ואומר ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגובה ארזים גבהו (עמוס ב) ואומר אילנא די חזית וגו' (דניאל ד) וכשהוא מושל את המצרים אינו מושלם אלא בקש שנ' יאכלמו כקש כשהוא מושל את המלכות אינו מושלם אלא בכסף וזהב שנ' צלמא ראשיה דידהב טב (שם ב) וכשהוא מושל את המצרים אינו מושלם אלא בעופרת שנ' צללו כעופרת כשהוא מושל את המלכות אינו מושלם אלא בחיות שנ' וד' חיון רברבן (שם ז) וכשהוא ממשל את המצרים אינו מושלם אלא בשועלים שנ' אחזו לנו שועלים (שה"ש ב). שאל אנטונינוס את רבינו הקדוש אני מבקש לילך לאכסנדריא שמא יעמוד מלך וינצחני אמר לו איני יודע מכל מקום כתוב לנו שאין ארץ מצרים יכולה להעמיד לא מלך ולא שר שנ' [ונשיא מאר' מצ' לא יהיה עוד (יחזקאל ל)] מן הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד על הגוים והמעטותם לבלתי רדות בגוים (שם כט).

פסוק ח

וברוח אפך נערמו מים במדה שמדדו בה מדדת להם. הם אמרו הבה נתחכמה לו אף אתה נתת ערמה למים והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורעניות לכך נאמר וברוח אפך נערמו מים.

ד"א וברוח אפך נערמו מים עשאן כמין ערימות:

נצבו כמו נד מה נד צרור אינו לא מוציא ולא מכניס כך היתה נפשם של מצרים צרורה בהם ולא מוציאין ולא מכניסין וישראל אוכלין ושותין ושמים יצאו להם זיכרי מים מתוקין מתוך מלוחים שנ' ויוציא נוזלים מסלע (תהלים עח) ואין נוזלים אלא מים חיים שנ' מעין גנים באר מים חיים (שה"ש ד) ואומ' שתה מים מבוריך ונוזלים מתוך בארך (משלי ה).

ד"א נצבו כמו נד מה נד צרור עומד אינו לא מוציא ולא מכניס כך היתה נפשם של מצרים צרורה בהם ולא מוציאין ולא מכניסין מעולפים מריח הים שנ' ירתיח כסיר מצולה וגו' (איוב מא) וישראל נעשה להם הים מיני בשמים שנאמר ים ישים כמרקחה ואומר עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמי (שה"ש ד): קפאו תהומות בלב ים וגו' עשאן כמין כיפה בלב ים היאך לבו של אדם נתון משני חלקים ולמעלן כך קפא עליהם הים משני חלקיו ולמעלה. הים אין לו לב ונתן לו לב שנאמר בלב ים האלה לא היה לה לב ונתן לה לב שנ' עודנו חי בלב האלה (שמ"ב יח) השמים לא היה להם לב ונתן להם לב שנ' וההר בוער באש עד לב השמים (דברים ד) יבא הים שאין לו לב ונתן לו לב ויפרע מן המצרים שהיה להם לב ושעבדו את ישראל בכל מיני פורעניות שנ' ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך (שמות א) תבא האלה שאין לה לב ונתן לה לב ותפרע מאבשלום שהיה לו לב וגנב שלש גנבות לב אביו ולב בית דין ולב אנשי ישראל שנ' ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל (שמ"ב טו) יבואו השמים שאין להם לב ונתן להם לב ויורידו המן כטל לישראל שהיה להם לב וקבלו התורה ועבדו השם בכל לבבם ובכל נפשם שנ' ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך וגו' (דברים ו) ולא השמים בלבד שמחו בגאולת ישראל אלא אף ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים שנ' רונו שמים כי עשה ה' הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל עץ בו מפני מה כי גאל ה' יעקב וגו' (ישעיה מד) ואמר רוננו שמים וגילי ארץ פצחו הרים רנה מפני מה כי נחם ה' עמו גאל ירושלם (שם מט).

פסוק ט

אמר אויב זה היה תחלת הפרשה ולמה נכת' כאן שאין מוקדם ומאוחר בתורה [כיוצא בו ויהי ביום השמיני קרא משה (ויקרא ט) זו היתה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן שאין מוקדם ומאוחר בתורה] כיוצא בו בשנת מות המלך עזיהו וגו' (ישעיה ו) זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו בן אדם עמוד על רגליך (יחזקאל ב) ויש אומרים בן אדם חוד חידה (שם יז) זה היה תחלת הספר ולמה נכתב כאן לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו הלוך וקראת באזני ירושלים וגו' (ירמיה ב) זה היה תחלת הספר ולמה נכתב כאן מפני שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו גפן בוקק ישראל (הושע י) זה היה תחלת הספר ולמה נכתב כאן לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו אני קהלת הייתי מלך בירושלם (קהלת א) זה היה תחלת הספר ולמה נכתב כאן לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה:

אמר אויב זה פרעה וכי מאין ידעו ישראל מה חשב עליהם פרעה במצרים אלא רוח הקדש שרתה עליהם והיו יודעין מה פרעה חשב עליהם במצרים כיון שראה פרעה שיצאו ישראל אמר לא דיינו לרדוף אחרי ישראל אלא בשביל כסף וזהב שלקחו ממנו כדי הוא כיון שראו מקצת העם שאבדו ממונם מועט אמרו הוותרה לא נרדוף אחרי ישראל כיון שראה פרעה כך אמר כולנו שוין בבזה שנאמר אחלק שלל ולא עוד אלא שאני פותח לכם תיסבריות של כסף וזהב ומחלק לכם אבנים טובות ומרגליות. ד"א אמר אויב זה פרעה ולא ידע מה אמר לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון (משלי טז). נרדוף נשיג נחלק אין כתיב כאן אלא ארדוף אשיג אחלק שלל מורדף אני להם מותפש אני להם מחולק הוא שללי וממוני להם. תמלאם אינו

אומר כן אלא תמלאמו נפשי ממלאים הם נפשם ממני. תורישם ידי אינו אומר כן אלא תורישמו ידי מוריש אני עושרי וכבודי להם. לשעבר הייתם בוזזים בהם והייתי תובע מידכם בנימוסי מלכות אבל כאן אחלק שלל לשעבר הייתם הורגים בהם והייתי תובע מידכם בנימוסי מלכות אבל כאן אריק חרבי [לשעבר הייתם רוצים לאנוס נשיהן ובניהן ובנותיהן והייתי תובע מידכם בנימוסי מלכות אבל כאן תורישמו ידי] ויש אומרים אתן חרבי אינו אומר אלא אריק חרבי אמר לבעול את זכוריהם כענין שנאמר ונתתי חרבותם על יפי חכמתך (יחזקאל כח) אינו אומר אלא והריקו חרבותם ולפי שגאה וגבה לבו השפילו הב"ה ובזוהו כל האומות. שלש כתות נעשו מצרים על ישראל על הים אחת אומרת ניטול ממונם וממוננו ולא נהרגם ואחת אומרת נהרגם ולא ניטול ממונם ואחת אומר נהרגם וניטול ממונם זו שאומרת ניטול ממונם ולא נהרגם אחלק שלל זו שאומרת נהרגם ולא ניטול ממונם תמלאמו נפשי זו שאומרת נהרגם וניטול ממונם תורישמו ידי. חמשה דברים היה פרעה עומד ומנאץ בתוך ארץ מצרים אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי. וכנגדן של חמשה דברים השיבתו רוח הקדש ואמ' לו נשפת ברוחך כסמו ים צללו כעופרת במים אדירים ימינך ה' תרעץ אויב וברוב גאונך תהרוס קמיך תשלח חרונוך יאכלמו כקש נטית ימינך משל ללסטים שהיה עומד ומנאץ אחר פלטרין של מלך אומר אם אמצא בן המלך אני תופשו והורגו וצו בו וממיתו מיתה חמורה כך פרעה עמד ונאץ בארץ מצרים ארדוף אשיג אחלק שלל ורוח הקודש מלעגת עליו ואומ' לו נשפת ברוחך כסמו ים ואומ' נטית ימינך וכך הוא אומר למה רגשו גוים (תהלים ב) ואומ' יושב בשמים ישחק ואומר הנה יביעון בפייהם וגו' ואחריו מה כתוב אתה ה' תשחק וגו' (שם נט) [וכה"א שבא ודדן וסוחרי תרשיש וכל כפיריה] ואומר והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל ואומר ורעשו מפני דגי הים ועוף השמים ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות וגו' (יחזקאל לח) הא כל אותן האלפים והרבבות צללו כעופרת במי ים אדירים במים אדירים. ד' נקראו אדירים ואלו הן הקב"ה נקרא אדיר שנאמר אדיר במרום ה' (תהלים צג) ישראל נקראו אדירים שנאמר אדירי כל חפצי במ (שם טז) מצרים נקראו אדירים שנ' אותה ובנות גויים אדירים (יחזקאל לב) [המים נקראו אדירים שנ' מקולות מים רבים אדירים (תהלים צג) נגלה הקב"ה שהוא אדיר על ישראל שנקראו אדירים להפרע מן המצרים שנקראו אדירים] במים שנקראים אדירים שנ' צללו כעופרת במים אדירים.

פסוק יב

נטית ימינך מגיד שכל הנפשות ביד הב"ה שנ' אשר בידו נפש כל חי (איוב יב) ואומר בידך אפקיד רוחי (תהלים לא):

תבלעמו ארץ באי זו זכות נתנה להם קבורה בזכות שאמרו ה' הצדיק אמר הב"ה אתם צדקתם עליכם את הדין אף אני לא אקפח לכם שכרכם ואתן לכם מקום קבורה שנ' נטית ימינך תבלעמו ארץ. ד"א נטית ימינך תבלעמו ארץ מגיד שהים זורקן ליבשה והיבשה זורקתן לים אמ' היבשה ומה אם בשעה שלא קבלתי אלא דם הבל שהוא יחידי נאמר לי ארורה האדמה וגו' (בראשית ד) עתה איך אוכל לקבל דמן של אכלוסין הללו עד שנשבע לה הקב"ה שאיני מעמידך בדין שנ' נטית ימינך תבלעמו ארץ ואין ימין אלא שבועה שנ' נשבע ה' בימינו (ישעיה סב).

ד"א נטית ימינך מגיד הכתוב כשהב"ה נוטה ידו רשעים כלים מן העולם שנ' ויט ידו על צפון ויאבד את אשור וגו' (צפניה ב) ואומר הנני נוטה ידי על פלשתים וגו' (יחזקאל כה) ואומר ונטיתי ידי על יהודה (צפניה

א) ואומר ונטיתי ידי על אדום (יחזקאל כה) משל למה הדבר דומה לבצים הנתונות ביד אדם שאם יטה ידו מעט כולן נופלות ומשתברות שנ' וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור וגו' (ישעיה לא).

פסוק יג

נחית בחסדך חסד עשית לנו שלא היה בידינו מעשים שנ' חסדי ה' אזכיר וגו' (שם סג) חסדי ה' עולם אשירה וגו' (תהלים פט) והעולם מתחלתו לא נבנה אלא בחסד שנ' כי אמרתי עולם חסד יבנה וגו' (שם): עם זו גאלת לפי שכל העולם שלך ואין לך עם אלא ישראל שנ' עם זו יצרת לי וגו' (ישעיה מג) וכה"א ששים המה מלכות ושמונים פלגשים (שה"ש ו) ששים המה מלכות אלו ששים רבוא ושמונים פלגשים אלו מבן כ' שנה ולמעלה ועלמות אין מספר אלו הקטנים שאין להם מנין אף על פי כן אחת היא יונתי תמתי (שם) זה משה שנשקל כנגד הכל. וכבר היה רבי יושב ודורש שילדה אשה במצרים ס' רבוא נענה תלמיד אחד מלפניו ואמר לו רבי מי גדול העולם או הצדיק א"ל הצדיק. למה כשילדה יוכבד את משה היה שקול כנגד כל העולם כולו וכי היכן מצינו שהיה משה שקול כנגד הכל שנ' כאשר צוה ה' את משה ובני ישראל ואו' אז ישיר משה ובני ישראל ואו' ולא קם נביא עוד בישראל כמשה (דברים לד). נהלת בעזך בזכות התורה שהם עתידין לקבל ואין עוזך אלא תורה שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (תהלים כט) ואומר ועוז מלך משפט אהב (שם/תהלים/צט ד)

ד"א נהלת בעזך בזכות מלכות בית דוד ואין עזך אלא מלכות שנ' ה' בעזך ישמח מלך וגו' (שם כא) [ואומ' ה' עוז למו ומעוז ישועות משיחו הוא (שם כח)] ואומר ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו (שמ"א ב):

אל נוח קדשך. בזכות בית המקדש שהן עתידין לבנות ואין נוח אלא מקדש שנ' ואת נוחו השמו (ירמיה י) ואו' חזה ציון קרית מועדינו עיניך תחזינה ירושלם בנה שאנן אוהל בל יצען ובל יסע יתידותיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו (ישעיה לג).

פסוק יד

שמעו עמים ירגזון כיון ששמעו האומות שאבד פרעה וחילו בים ומלכות המצרים בטלה ונעשו שפטים בעבודה זרה שלהן התחילו מתרגזין לכך נאמר שמעו עמים ירגזון.

ד"א שמעו עמים ירגזון כיון ששמעו האומות שהקדוש ברוך הוא מגביה קרנן של ישראל ומכניסן לארץ התחילו מתרגזין אמר להם הקדוש ברוך הוא שוטים שבעולם כמה מלכים מלכו מכם ולא כעסו ישראל שנ' ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום (בראשית לו) וכמה שלטונות שלטו מכם ולא כעסו ישראל שנ' אלוף לוטן אלוף שובל ועכשו אתם כועסים אף אני אתן לכם כעס שאין בו רצון שנ' ה' מלך ירגזו עמים (תהלים צט):

חיל אחז יושבי פלשת כיון ששמעו יושבי פלשת שישראל נכנסין לארץ אמרו עכשיו הן באין לעזור עידותן של בני אפרים שנאמר בני אפרים שותלח ובכר בנו וגו' (דה"א ז) ואומר בני אפרים נושקי רומי קשת (תהלים עח) מפני מה על אשר לא שמרו ברית אלהים ובתורתו מאנו ללכת על שעברו על הקץ ועל השבועה.

ד"א אמרו אין להם דרך בכל מקום אלא עלינו ועכשיו הם באים ובוזזים את נכסינו ומחריבים את ארצנו.

פסוק ט

אז נבהלו אלופי אדום אם תאמר שהם באים לירש את ארצם והלא כבר נאמר אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו וגו' ונשמרתם מאד אל תתגרוו בם (דברים ב) הא מה ת"ל אז נבהלו אלופי אדום מפני אנינות. ד"א אמרו עכשו הם באים לעורר מריבה ששטם אבינו לאביהם שנ' וישטום עשו את יעקב (בראשית כז): אילי מואב יאחזמו רעד אם תאמר שהם באים לירש את ארצם והלא כבר נאמר ויאמר ה' אלי אל תצר את מואב וגו' (דברים ב) ואו' וקרבת מול בני עמון (שם ט) הא מה ת"ל אילי מואב יאחזמו רעד מפני אנינות. [ד"א אמרו עכשיו] הם באים לעורר מריבה שבין אבינו לאביהם שנ' ויהי ריב וגו' (בראשית יג):

נמוגו כל יושבי כנען כיון ששמעו יושבי כנען שאמר הקב"ה למשה רק מערי העמים וגו' כי החרם תחרימם (דברים כ) אמרו אלו ואלו לא היו מתיראין אלא מפני ממונם ומפני נכסיהם אבל עלינו אינן באין אלא לכלותינו ולירש את ארצנו התחילו להמס שנ' נמוגו ואין נמיגה אלא מסייה שנ' נמוגים ארץ וכל יושביה (תהלים עה) ואומר למען למוג לב (יחזקאל כא).

פסוק טז

תפול עליהם אימתה ופחד אימתה על רחוקים ופחד על קרובים כענין שנ' ויהי כשמוע כל מלכי האמורי וגו' (יהושע ה) וכן רחב אומרת לשלוחי יהושע כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף וגו' ונשמע וימס לבבנו (שם ב) בגדול זרועך ידמו כאבן כיון שיצאו ישראל מן הים כנס עמלק את כל אומות העולם ובא ונלחם עם ישראל ונתפלל משה באותה שעה ודממו כולן כאבן לכך נאמר בגדול זרועך ידמו כאבן.

ד"א בגדול זרועך ידמו כאבן כיון שנכנסו מרגלים לארץ כל מי שהיה אומר אלו מרגלי ישראל היה דומם כאבן. ד"א בגדול זרועך כיון שעברו ישראל את הירדן נתקבצו כל מלכי כנען ובאו ונלחמו עם ישראל שנא' ויהי כשמוע יבין מלך חצור וגו' ואל המלכים אשר מצפון וגו' ויצאו הם וכל מחניהם וגו' ויועדו כל המלכים האלה (שם יא). ואומר ויתקבצו יחדו להלחם עם יהושע ועם ישראל פה אחד (שם ט) באותה שעה התפלל יהושע ודממו כולן כאבן לכך נאמר ידמו כאבן.

עד יעבור עמך ה' עד יעבור [את הים עד יעבור את הירדן עד יעבור נחלי ארנון] עם זו קניית לפי שכל העולם שלך ואין לך עם אלא ישראל שנ' עם זו יצרתי לי (ישעיה מג). ארבעה נקראו קניין ישראל נקראו קניין שנ' עם זו קניית שמים וארץ נקראו קניין שנא' קונה שמים וארץ (בראשית יד) בית המקדש נקרא קניין שנא' הר זה קנתה ימינו (תהלים עח) התורה נקראת קניין שנ' ה' קנני ראשית דרכו (משלי ח) יבואו ישראל שנקראו קניין לארץ שנקראת קניין ויבנו בית המקדש שנקרא קניין בזכותה של תורה שנקראת קניין לכך נאמר עם זו קניית.

פסוק יז

תביאמו ותטעמו נתנבאו אבות ולא ידעו מה נתנבאו. תביאנו ותטענו אין כתיב כאן אלא תביאמו ותטעמו אמרו הבנים נכנסין ולא האבות וכה"א אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך וגו' (שה"ש א) אמרו גדיים נכנסין ולא תיישים.

ד"א תביאמו ותטעמו ככרם זה שהוא נטוע שורות שורות שנאמר מפאת קדים עד פאת ימה יהודה אחד דן אחד נפתלי אחד (יחזקאל מח).

ד"א תביאמו ותטעמו נטיעה שאין בה נטיעה שנ' ובניתים ולא אהרום ונטעתים ולא אתוש (ירמיה כד) ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד (עמוס ט):

בהר נחלתך בהר שהבטחתנו בו שנ' כי בהר קדשי בהר מרום ישראל (יחזקאל כ). ארבעה נקראו נחלה בית המקדש נקרא נחלה שנ' בהר נחלתך ארץ ישראל נקראת נחלה שנ' בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה (דברים כה) וכן התורה נקראת נחלה שנ' וממתנה נחליאל (במדבר כא) וכן ישראל קרויין נחלה שנ' עמי ונחלתי ישראל (יזאל ד) אמר הקב"ה יבא ישראל שנקראו נחלה לארץ ישראל שנקראת נחלה ויבנו בית המקדש שנקרא נחלה בזכות התורה שנקראת נחלה לכך נאמר בהר נחלתך: מכון לשבתך זה אחד מן הדברים שכסא של מטה הוא מכוון כנגד כסא של מעלה וכה"א ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו (תהלים יא) ואו' בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים (מל"א ח):

פעלת ה' חביב בית המקדש לפני מי שא' והיה העולם שכשברא הקב"ה את העולם לא בראו אלא במאמר שנאמר בדבר ה' שמים נעשו (תהלים לג) כשבא לבית המקדש כביכול פעולה לפניו שנאמר פעלת ה'. אוי להם לאומות העולם מה הן שומעין באזניהם שהרי בית המקדש שקרוי פעולה לפניו עמדו והחריבוהו והם אמרו ערו ערו עד היסוד בה (שם קלז) לענין כן מהו אומר ה' ממרום ישאג [ממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהן] (ירמיה כה): מקדש ה' כוננו ידיך חביב בית המקדש לפני הקב"ה שכשברא הב"ה את עולמו לא בראו אלא בידו אחת שנ' אף ידי יסדה ארץ (ישעיה מח) וכשבא לבנות בית המקדש כביכול בשתי ידיו שנ' מקדש ה' כוננו ידיך אימתי תבנהו בשתי ידיך. משל ללסטים שנכנסו לפלטרין של מלך בזזו נכסיו והרגו פמליא של מלך והחריבו פלטרין של מלך לאחר זמן ישב המלך עליהם בדין תפש מהם הרג מהם צלב מהן וישב בפלטרין שלו ואחר כך נתודעה מלכותו בעולם לכך נאמר מקדש ה' כוננו ידיך: ה' ימלוך לעולם ועד ר' יוסי הגלילי אומר אלו אמרו ישראל על הים ה' מלך לעולם ועד לא היתה אומה ולשון שולטת בהן לעולם אלא אמרו ה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבא על עמך צאן מרעיתך זרע אברהם אוהבך בני יחידך יצחק עדת יעקב בנך בכורך גפן שהסעתה ממצרים וכנה אשר נטעה ימינך. - ה' ימלוך לעולם ועד מפני מה כי בא סוס פרעה ברכבו ופרשיו בים וישב ה' עליהם וגו'.

פסוק כ

ותקח מרים הנביאה וכי היכן מצינו שנביאה היתה מרים אלא שאמרה לאביה סופך אתה מוליד בן שמושיע את ישראל מיד מצרים מיד וילך איש מבית לוי ויקח וגו' (שמות ב) ותהר ותלד בן וגו' ולא יכלה עוד הצפינו. נזף בה אביה אמ' לה בתי היכן נבואותיך ועודה מחזקת בנבואתה שנ' ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו ואין יציבה אלא נבואה שנ' ראיתי את ה' נצב על המזבח (עמוס ט) ואומר ויבא ה' ויתיצב (שמ"א ג) ואומר קרא את יהושע והתיצבו וגו' וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל מועד (דברים לא): מרחוק אין מרחוק בכל מקום אלא רוח הקדש שנאמר מרחוק ה' נראה לי (ירמיה לא): לדעה אין דעה אלא רוח הקדש שנ' כי מלאה הארץ דעה את ה' וגו' (ישעיה יא) [ואומר כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה' כמים יכסו על ים (חבקוק ב)]: מה יעשה לו אין עשייה אלא רוח הקדש שנ' כי לא יעשה ה' אלהים דבר וגו' (עמוס ג): אחות אהרן ולא אחות משה ומה ת"ל אחות אהרן אלא לפי שנתן אהרן נפשו על אחותו נקראת אחותו על שמו כיו"ב ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה (בראשית לד) והלא אחות כל השבטים היתה מה

ת"ל אחי דינה אלא לפי שנתנו נפשם עליה נקראת אחותם על שמם. וכן כזבי בת נשיא מדין אחותם (במדבר כה) וכי אחותם היתה והלא בת ראש אומות בית אב היתה שנא' ולכהן מדין שבע בנות ומה ת"ל אחותם אלא על שנתנה נפשה על אומתה נקראת אומתה על שמה:

את התוף בידה וכי מנין היו להם לישראל תופים ומחולות במדבר אלא הצדיקים היו מובטחים ויודעים שהקב"ה עושה להם נסים וגבורות עת שיוצאין ממצרים והתקינו להם תופים ומחולות. ותען להם מרים שירו לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים מגיד הכתוב כשם שאמר משה שירה לאנשים כך אמרה מרים שירה לנשים שנאמר שירו לה' וגו'. חסלת שירתא.

פסוק כב

ויסע משה אמר רבי יהושע זו נסיעה לא נסעו אלא על פי משה ושאר כל המסעות כולן נסעו על פי הגבורה שנ' על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו (במדבר ט) אבל נסיעה זו לא נסעו אלא על פי משה שנ' ויסע משה את ישראל ר' אליעזר או' על פי הגבורה נסעו שכן מצינו בשנים ושלושה מקומות שלא נסעו אלא על פי הגבורה וכאן לא נסעו אלא על פי הגבורה ומה ת"ל ויסע משה את ישראל להודיע שבחן של ישראל שכיון שאמר להם משה קומו סעו לא אמרו היאך אנו יוצאין במדבר ואין בידינו מחיה לדרך אלא האמינו והלכנו אחר משה ועליהם מפורש בקבלה הלוך וקראת באזני ירושלים וגו' (ירמיה ב). וכן מצינו שחזר מסען לאחוריהם שלשה מסעות שנ' ויסעו מפני החירות ויסעו ממרה ויבואו אילימה ויסעו מאילים ויחנו על ים סוף (במד' לג). וכן מצינו שחזרו לכבודו של אהרן לקבורתו שמונה מסעות שנ' ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן וגו' שם מת אהרן וגו' (דברים י) וכי במוסרה מת והלא לא מת אלא בהר ההר שנ' ויעל אהרן הכהן וגו' (במדבר לג) ומה ת"ל שם מת אהרן ויקבר שם אלא מלמד שחזרו לאחוריהם לכבודו של אהרן לקבורתו שמונה מסעות שנ' ויסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן ויחנו בחור הגדגד ויסעו מחור הגדגד ויחנו ביטבתה ויסעו מיטבתה ויחנו בעברונה ויסעו מעברונה ויחנו בעציון גבר ויסעו מעציון גבר ויחנו במדבר צין הוא קדש ויסעו מקדש ויחנו בהר ההר (שם). ר' אליעזר אומר על פי הגבורה נסעו שכן מצינו בשנים ושלושה מקומות ומה ת"ל ויסע משה את ישראל שהסיען בעל כרחן במקל שכיון שראו בפגרי האנשים שהעבידום בפרך ובעבודה קשה כולן פגרים מתים מוטלין על שפת הים אמרו כמדומה לנו שלא נשתייר אדם במצרים נתנה ראש ונשובה מצרימה ונעשה לנו עבודה זרה ותרד בראשנו ונחזור למצרים יכול שאמרו ולא עשו הרי הוא אומר וימאנו לשמוע ולא זכרו נפלאותיך אשר עשית עמהם ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדותם ואתה אלהי הסליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ולא עזבתם ואומר ואף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו אלהי אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצ' ויעשו נאצות גדולות (נחמיה ט) ר' יהודה בן אלעאי אומר עבודה זרה עברה עם ישראל בים והסיעה משה באותה שעה שנאמר ויסע משה את ישראל מים סוף מדבר שהיה עם ישראל בים סוף ואי זו זו זו עבודה זרה לכך נאמר ויסע משה את ישראל מים סוף:

ויצאו אל מדבר שור הוא מדבר כוב אמרו עליו על מדבר כוב שהיה שמנה מאות פרסה על שמנה מאות פרסה כלו מלא נחשים ועקרבים שנ' המוליך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וגו' (דברים ח) וכת' משא מדבר ים (ישעיה כא) וכת' משא בהמות נגב בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם אפעה שרף מעופף וגו' (שם ל) אין אפעה אלא עכס אמרו שעכס זה רואה צל עוף שהוא פורח באויר וכשהוא רואה העוף ומתחבר אל צלו איבריו נושרין ואף על פי כן לא אמרו איה ה' המעלה אותנו מארץ מצרים המוליך אותנו

במדבר בארץ ערבה ושוחה ארץ ציה וצלמות (ירמיה ב) מהו צלמות מקום צל ועמו מות. אמר ר' אבא הדבר הזה הסיח לי רבינו הגדול אדם אחד היה בארץ ישראל והיו קורין אותו מרוטה פעם אחת עלה להר ללקוט עצים וראה את הנחש ישן והנחש לא ראהו מיד נשר שער ראשו ולא צמח בו שער עד יום מותו והיו קורין אותו מרוטה: וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים ר' יהושע אומר כשמועו. ר' אליעזר אומר והלא המים תחת רגלי ישראל היו והארץ אינה צפה אלא על המים שנ' לרוקע הארץ על המים (תהלים קלו) הא מה ת"ל ולא מצאו מים כדי ליגען. אחרים אומרים מים שנטלו ישראל בין הגזרים שלמו מהן באותה שעה הא מה ת"ל ולא מצאו מים שאף בכליהם לא מצאו מים כענין שנ' ואדיריהם שלחו צעיריהם למים ולא מצאו שבו כליהם ריקם (ירמ' יד). דורשי רשומות אמרו ולא מצאו מים. דברי תורה שנמשלו למים ומנין שנמשלו למים שנ' הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נה) לפי שפרשו מדברי תורה שלשת ימים לכך מרדו ולכך התקינו להם הנביאים והזקנים שיהיו קורין בתורה בשבת בשני ובחמישי הא כיצד קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת וקורין בשני ומפסיקין בשלישי וברביעי וקורין בחמישי ומפסיקין בערב שבת.

פסוק כג

ויבאו מרתה ר' יהושע אומר לשלשה מקומות באו ישראל באותה שעה שנ' ויבואו מרתה. ר' אלעזר המודעי אומר לא באו אלא למקום אחד:

פסוק כד

וילונו העם על משה ר' יהושע אומר היה להם לישראל להמלך בגדול שבהם תחלה לומר מה נשתה אלא שעמדו ואמרו דברי תרעומת על משה. ר' אלעזר המודעי אומר לימודין היו ישראל בדברי תרעומת על משה ולא על משה בלבד אמרו אלא על הגבורה לכך נאמר לאמר מה נשתה.

פסוק כה

ויצעק אל ה' ויורהו עץ מכאן שהצדיקים אין קשין לקבל לפי דרכך את למד שתפלת צדיקים קצרה. מעשה בתלמיד אחד שעבר לפני ר' אליעזר וקצר בברכותיו אמרו לו תלמידיו רבי ראית פלוני שקצר בברכותיו והיו מלעיגין עליו ואומרים עליו תלמיד חכם קצרן הוא זה אמר להם לא קצר זה יותר ממשה שנ' אל נא רפא נא לה (במדבר יב) שוב מעשה בתלמיד אחד שעבר לפני ר' אליעזר והיה מאריך בברכותיו אמרו לו תלמידיו רבי ראית זה שהאריך בברכותיו והיו אומרים עליו תלמיד חכם מארכך הוא זה אמר להם לא האריך זה יותר ממשה שנ' ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום וגו' (דברים ט) שהיה אומר יש שעה לקצר ויש שעה להאריך:

ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים שם שם לו חוק ומשפט וגו'. ר' יהושע אומר זה עץ של ערבה ר' אלעזר המודעי אומר זה עץ של זית שאין לך עץ מר יותר מעץ זית ר' יהושע בן קרחה אומר זה עץ הרדופני. ר' שמעון בן יוחאי אומר דבר מן התורה הראהו שנאמר ויורהו ה' עץ ויראהו ה' עץ אינו אומר אלא ויורהו כענין שנאמר ויורני ויאמר לי יתמוך דברי לבך (משלי ד) ר' נתן אומ' זה עץ קתרוס ויש אומרים

עקר תאנה ועקר רמון דורשי רשומות אמרו הראהו דברי תורה שנמשלו לעץ שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה וגו' (משלי ג). ר' שמעון בן גמליאל אומר בא וראה כמה מופרשין דרכי הקדוש ברוך הוא מדרכי בשר ודם בשר ודם במתוק מרפא את המר אבל הקדוש ברוך הוא מרפא את המר במר הא כיצד נותן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל כדי לעשות בו נס. כיו"ב א"א ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים וגו' (ישעיה לח) והלא בשר חי כשאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד הוא נסרח הא כיצד נתן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל כדי לעשות בו נס. כיוצא בו ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח ויאמר כה אמר ה' וגו' (מל"ב ב) מהו רפואתו והלא המים היפין שתתן בהם מלח מיד הם נסרחין הא כיצד נתן דבר המחבל לתוך דבר שמתחבל כדי לעשות בו נס: וישלך אל המים אחרים אומרים היו ישר' מתחננים ומתפללין לפני אביהם שבשמים כבן [שהוא מתחנן לפני אביו וכתלמיד] שמתגדר לפני רבו כך היו ישראל מתחננין ומתגדרים לפני אביהן שבשמים ואומרים לפני רבוננו של עולם חטאנו לפניך שנתרעמנו לפניך על המים: וימתקו המים ר' יהושע אומר מרים נהיו לפי שעה ונמתקו ר' אלעזר המודעי אומר מרים היו מתחלתם שנ' המים המים ב' פעמים: שם שם לו חק ומשפט חק זה השבת ומשפט זה כיבוד אב ואם דברי ר' יהושע ר' אלעזר המודעי אומר חק אלו עריות שנ' לבלתי עשות מחוקות התועבות (ויקרא יח ל) ומשפט אלו דיני אונסין ודיני קנסיות ודיני חבלות: ושם נסהו שם נשא לו גדולה דברי ר' יהושע שנ' נשא אויל מרודך את ראש יהויכין מלך יהודה (מל"ב כה) ואומ' נשא את ראש בני גרשון (במדבר ד) אמר לו רבי אלעזר המודעי והלא גדולה אינה תלויה אלא בשי"ן וכאן לא כתיב אלא בסמ"ך הא מה ת"ל ושם נסה המקום את ישראל.

פסוק כו

ויאמר אם שמוע תשמע מכאן אמרו שמע אדם מצוה אחת משמיעין לו מצות הרבה שנ' אם שמע תשמע שכח אדם מצוה אחת משכחין לו מצות הרבה שנ' והיה אם שכח תשכח (דברים ח יט): לקול ה' אלהיך אלו עשרת הדברות שנתנו מפה לפה בעשרה קולות: והישר בעיניו תעשה אלו אגדות משובחות הנשמעות באזני כל אדם: והאזנת למצותיו אלו גזרות: ושמרת כל חקיו אלו הלכות: כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך הא אם אשים כי אני ה' רופאך דברי ר' יהושע ר' אלעזר המודעי אומר אם שמוע יכול רשות ת"ל תשמע חובה ולא רשות תשמע זה הכלל שהתורה כלולה בו. לקול ה' אלהיך מלמד שכל מי ששומע מפי גבורה מעלין עליו כאלו עומד ומשמש לפני חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים. והישר בעיניו תעשה זה משא ומתן מלמד שכל מי שנושא ונותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו מעלין עליו כאלו קיים את כל התורה כולה. והאזנת למצותיו אלו הלכות ושמרת כל חוקיו אלו עריות. כל המחלה אשר שמתי במצרים וגו' ומה ת"ל כי אני ה' רופאך אמר לו הקב"ה למשה אמור להם לישראל דברי תורה שנתתי לכם רפואה הם לכם חיים הם לכם שנ' כי חיים הם למוצאייהם ולכל בשרו מרפא (משלי ד) ואו' רפאות תהי לשריך ושיקוי לעצמותיך (שם ג). ר' יצחק אומ' הא אם אין בהם מחלה מפני מה הם צריכין רפואה אלא כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך בעולם הזה ואם אשים כי אני ה' רופאך בעולם הבא. שמעון בן עזאי אומר שמוע מה ת"ל תשמע מכאן שאם רצה אדם לשמוע משמיעין אותו לשכח משכחין אותו יכול לאחר זמן ת"ל והיה אם שמעו תשמע שכח תשכח מיד. הא כיצד רצה לשמוע משמיעין אותו מיד לשכח משכחין אותו מיד. הוא היה אומר רצה אדם לשמוע בטובתו משמיעין לו שלא בטובתו לשכח בטובתו משכחין אותו שלא בטובתו הרשות נתונה אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן (שם) אחרים אומרים אם חבול תחבול (שמות כב) אם חבלת חבולה אחת סוף שחובלין בך חבולות הרבה.

פסוק כז

ויבאו אלימה ושם שתים עשרה עינת מים מגיד הכתוב שאותו מקום מהולל במים מכל המקומות תדע שכן שהרי היו שנים שנים עשר מבוועין ולא ספקו אלא לשבעים דקלים כיון שבאו ישראל ושרו עליהם ששים רבוא בני אדם וספקו להם ולנו ושנו ושלוש: ויחנו שם על המים לעולם אין ישראל חונין אלא על המים דברי ר' יהושע. ר' אלעזר המודעי אומר כיון שברא הקב"ה את עולמו ברא שם שנים עשר מבוועין כנגד שנים עשר שבטי יעקב ושבעים תמרים כנגד שבעים זקנים ומה ת"ל ויחנו שם על המים מלמד שהיו עוסקים בדברי תורה שנתנו להם במרה.

מכילתא על שמות טז

פסוק א

ויסעו מאלים ויבואו למה נאמר יום מגיד שאותו היום אירעה שבת להיות שהיא סדורה ובאה מששת ימי בראשית עד שנתנה להם לישראל [בעשרים ושנים באייר ד"א] בחמשה עשר יום לחדש למה נאמר יום לידע באיזה יום נתנה תורה לישראל ניסן שיצאו בו ישראל ממצרים אירע להיות בחמישי בשבת השלים ניסן אירע אייר להיות בשבת חסר אייר אירע סיון להיות באחד בשבת ואומר ממחרת הפסח יצאו (במדבר לג א) ואומ' בחמשה עשר יום לחדש השני ואומ' בחדש השלישי לצאת בני ישראל ממצרים (שמות יט א) נמצאת אומר בחדש השלישי בששי בחדש בששי בשבת ד"א בחמשה עשר יום למה נאמר יום לידע באי זה יום ירד המן לישראל חררה שנטלו ישראל ממצרים אכלו ממנה שלשים ואחד יום שנ' ויאפו את הבצק וגו' (שם/שמות יב לט/ג) ואומר בחדש השני לצאתם מארץ מצרים ובצדו מה הוא אומר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. רבי שילא אומר נתפרנסו ממנה ששים ואחת סעודות.

פסוק ב

וילונו כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר ר' יהושע אומר היה להם לישראל להמלך בגדול שבהם מה נאכל אלא עמדו ואמרו דברי תערומת על משה. רבי אלעזר המודעי אומר למודין היו ישראל להיות אומרים דברי תרעומת על משה ולא על משה בלבד אלא אף על אהרן.

פסוק ג

ויאמרו אליהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד ה' אמרו להם לואי מתנו בשלשת ימי אפלה של מצרים: בשבתנו על סיר הבשר ר' יהושע אומר תאבים היו ישראל לאכל. ר' אלעזר המודעי אומר עבדים היו ישראל למלכים במצרים יצאו לשוק נוטלין פת בשר ודגים וכל דבר ואין כל בריה מוחה בידם יוצאין לשדה נוטלים ענבים ותאנים ורימונים וכל דבר ואין בריה מוחה בידם. ר' יוסי אומר תדע שלא נתן להם אלא באחרונה לכך נאמר את הקשואים שהיו קשים למעיהם: כי הוצאתם אותנו אל המדבר אמרו להם הוצאתם אותנו אל המדבר הזה תוהו שאין בו כלום: להמית את כל הקהל הזה ברעב ר' יהושע בן קרחה

אומר אין לך מיתה קשה יותר ממיתת רעב שנ' טובים היו חללי חרב מחללי רעב וגו' (איכה ד ט). ר' אלעזר המודעי אומר ברעב בא עלינו רעב אחר רעב דבר אחר דבר חשך אחר חשך

ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם וגו' ר' יהושע אומר אמר הקב"ה למשה הריני נגלה מיד ואיני מעכב. ר' אלעזר המודעי אומר אינו אומר הנני אלא בזכות אברהם יצחק ויעקב [לכם ר' יהושע אומר בוודאי אינו ראוי לכם. ר' אלעזר המודעי אומר אינו אומר לכם אלא בזכות אברהם יצחק ויעקב] מן השמים מאוצר הטוב של השמים שנ' יפתח ה' לך את אוצרו הטוב (דברים כח יב). רבן שמעון בן גמליאל אומר בא וראה כמה חביבין ישראל לפני המקום ולפי שהן חביבין לפניו שנה עליהם מעשה בראשית עשה להם תחתונים עליונים ועליונים תחתונים. לשעבר היה הלחם עולה מן הארץ והטל יורד מן השמים שנאמר ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל (שם/דברים/ לג כח) ועתה נתחלפו הדברים התחיל הלחם יורד מן השמים והטל עולה מן הארץ דכת' הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וכתוב ותעל שכבת הטל וגו': ויצא העם ולקטו שלא יהיו יוצאין לחצרות ומלקטין אלא יהיו יוצאין למדברות ומלקטין:

דבר יום ביומו ר' יהושע אומר כדי שילקוט אדם מהיום למחר כעין מערב שבת לערב שבת. ר' אלעזר המודעי אומר כדי שלא ילקט אדם מהיום למחר כעין מערב שבת לערב שבת שנ' דבר יום ביומו מי שברא יום ברא פרנסתו מכאן היה ר' אלעזר המודעי אומר כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מחוסר אמנה שנאמר למען אנסנו הילך בתורתך אם לא ר' יהושע אומר שנה אדם שתי הלכות בשחרית ושתים בערבית ועוסק במלאכתו כל היום מעלין עליו כאלו קיים כל התורה כולה מכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן הא כיצד היה יושב ודורש ולא היה יודע מהיכן אוכל ושותה ומהיכן היה לובש ומתכסה הא לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושניים להם אוכלי תרומה.

פסוק ה

והיה ביום הששי והכינו מכאן שמערב אדם מערב שבת לשבת: והיה משנה לחם משונה אתה אומר לחם משונה הוא או אינו אלא לחם כפול כשהוא אומר שני העמר לאחד הרי לחם כפול אמור הא מה ת"ל והיה משנה לחם שהוא משונה כיצד בכל יום היה בו עומר אחד ובשבת שני עמרים בכל יום היה ריחו נודף ובשבת יותר בכל יום היה מצולהב כזהב ובשבת יותר.

פסוק ו

ויאמר משה ואהרן אל כל בני ישראל ערב וידעתם וגו' אמרו להם עד שאתם ישנים במטותיכם הקב"ה מפרנס אתכם:

וידעתם כי ה' הוציא אתכם מכאן אתה למד ששקולה יציאת מצרים כנגד כל נסים וגבורות שעשה הקב"ה לישראל.

פסוק ז

ובקר וראיתם את כבוד ה' מכאן אתה למד שבפנים מאירות ניתן המן לישראל השלו ששאלו אותו ממלא מעים ניתן להם בפנים חשכות אבל המן ששאלו אותו כהלכה ניתן להם בפנים מאירות: בשמעו את תלונותיכם ונחנו מה כי תלינו עלינו אמרו להם וכי מה אנו ספונין שאתם עומדים ומתרעמים עלינו.

פסוק ח

ויאמר משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול מכאן את למד שבפנים חשיכות ניתן השלו לישראל והמן ששאלו אותו כהלכה ניתן להם בפנים מאירות: בשמוע ה' את תלונותיכם אמרו להם אלו עלינו הייתם עומדים ומתרעמים היינו סובלין אתכם אלא הרי אתם עומדים ומתרעמים לפני חי וקיים לעולמים: ויאמר משה אל אהרן אמור אל כל עדת בני ישראל קרבו לפני ה' ר' יהושע אומר קרבו על שנגלתה גבורה. ר' אלעזר המודעי אומר קרבו כדי ליתן את הדין.

פסוק י

ויהי כדבר אהרן מה ת"ל ויהי מלמד שכשם שגזר הקב"ה כן היה: ויפנו אל המדבר ר' יהושע אומר לא נפנו עד שנגלתה גבורה. ר' אלעזר אומר לא הפנו אלא על מעשה אבות שנאמר המדבר מה מדבר אין בו כלום אף אבות הראשונים אין בהם לא עון ולא חטאת: והנה כבוד ה' נראה בענן ר' יוסי בן שמעון אומר כל זמן שישראל מבקשין לרגום את משה ואת אהרן מיד וכבוד ה' נראה בענן ולהלן הוא אומר ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים (במד' יד י) וכאן מהו אומר וכבוד ה' נראה בענן וכל כך למה אמר הקדוש ברוך הוא מוטב שילקה עמוד הענן ואל יסקל משה ואהרן.

פסוק יב

שמעתי את תלונות בני ישראל ר' יהושע אומר אמר הקב"ה למשה גלוי לפני מה שאמרה כנסת ישראל ומה שהן עתידין לומר: דבר אליהם לאמר בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבועו לחם אמור להם בין שני דברים אתם עומדים שאלתם לחם לפי שאי אפשר לבשר ודם בלא לחם וגתתיו /וננתיו/ לכם חזרתם שאלתם בשר ממלא מעים הרי אני נותנו לכם מפני מה אני נותנו לכם שלא תאמרו אין ספק בידו ליתנו לנו אלא הריני נותנו לכם ולבסוף אפרע מכם: וידעתם כי אני ה' אלהיכם דיין אני להפרע מכם.

פסוק יג

ויהי בערב ותעל השלו מכאן אתה למד שבפנים חשכות ניתן להם השלו: ותכס את המחנה איני יודע כמה ת"ל וכאמתים על פני כל הארץ (במדבר יא) שתי אמות היתה גבוהה מן הארץ כדי שיהא אדם עומד כנגד לבו ונוטל כדי שלא יצטער שמלבו ולמטה שתי אמות ומלבו ולמעלה אמה אחת. ר' יוסי הגלילי אומר ויטוש על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה (במדבר יא לא) שלשה פרסאות לכל רוח וכאמתים על פני כל הארץ ואו' ויפל בקרב מחנהו סביב למשכנותיו (תהלים עח) ר' יאשיה אומר הרי הוא אומר ויטוש

על המחנה שלשה פרסאות לכל רוח ורוח ומה ת"ל כדרך יום כה וכדרך יום כה שלשה כלפי למעלה שלשה על שלשה הרי תשעה ותשעה על תשעה הרי שמונה עשר וכאמתיים על פני כל הארץ ואומר ויפל בקרב מחנהו סביב למשכנותם אחרים אומרים ויטוש על המחנה כדרך יום דרך בינונית עשרה פרסאות כה הרי עשרים כדרך יום כה הרי ארבעים וכאמתיים על פני כל הארץ ואו' תערוך לפני שלחן (שם כג) יכול יהוא אסטרטיאות מקולקלות ת"ל על פני כל הארץ על הפנוי שבארץ כתוב אחד אומר סביבות המחנה וכתוב אחד אומר סביב למשכנותיו אלא שהיה סובב למשכנות. ר' אליעזר אומר וכאמתיים על פני כל הארץ שתי אמות היה המן גבוה מן הארץ ולא נטלוהו ישראל אלא מן הגבוה אמרת צא וראה כיצד היה המן יורד לישראל יוצאה רוח צפונית ומכבדת המדבר יורד מטר ומכבש הארץ והטל עולה והרוח מנשבת בו ועושהו כמין שלחנות של זהב והמן יורד עליהם ומהם היו ישראל נוטלין ואוכלין אם כן זמן הקב"ה למכעיסיו קל וחומר שישלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא: הבשר עודנו בין שיניהם אמרו הכשר שביניהם אוכלו ונתרז מיד הרשע שביניה' אוכלו ומצטער עד שלשים יום. ואף ה' חרה בעם ויך ה' בעם מכה רבה מאד מקברות התאוה נסעו העם מחצרות וכי מחצרות נסעו ובחצרות חנו אלא מלמד שחזר מסען לאחוריהם שלשה מסעות בשביל מרים

פסוק יד

ובבקר היתה שכבת הטל וגו' ותעל שכבת הטל לענין שאמרנו והרי בא ללמדך הכתוב כיצד המן יורד לישראל יוצאה רוח צפונית ומכבדת המדבר יורד מטר מכבש הארץ והטל עולה והרוח מנשבת בו ועושהו כמין שולחנות של זהב והמן יורד עליהם: והנה על פני המדבר לא על המדבר כלו אלא על מקצתו: דק מלמד שהיה דק: מחספס [מלמד שהוא מחספס ככפור] מלמד שהיה יורד כגליד על הארץ דברי ר' יהושע. ר' אלעזר המודעי אומר ותעל שכבת הטל עלה פלול תפלתן של אבותינו שהיו שכובים כטל על פני הארץ: והנה על פני המדבר לא על המדבר כלו אלא על מקצתו. דק שהיה יורד מן הרקיע שנ' הנוטה כדוק שמים ולפי שהיה יורד מן הרקיע יכול יהא יורד צונן ת"ל חם יכול יהא יורד בקולות ומנין שאינו יורד אלא בשתיקה ת"ל חם יכול יהא יורד על הארץ ומנין שאינו יורד אלא על הכלים ת"ל ככפור. רבי טרפון אומר אינו יורד אלא על האופסים [ככפור על הארץ] כביכול פשט הקב"ה ידו ונטל תפלתן של אבותינו שהיו שכובים בעפר והוריד המן כטל לישראל כענין שנ' ויחננו ויאמר פדעוהו מרדת שחת מצאתי כופר (איוב לג כד). כבר היה רבי טרפון והזקנים יושבין ורבי אלעזר המודעי יושב לפנייהם אמר להם רבי אלעזר המודעי ששים אמה היה גבהו של מן אמרו לו מודעי עד מתי אתה מתמיה עלינו אמר להם מקרא הוא מן התורה וכי איזו מדה מרובה טובה או רעה הוי אומר מדה טובה מרובה ממדת פורענות במדת פורענות הרי הוא אומר חמש עשרה אמה מלמעלה גברו [המים] (בראשית ז כ) מה נפשך על גבי ההר חמש עשרה אמה ובבקעה חמש עשרה אמה [ובמדה טובה מה הוא אומר ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח (תהלים עח כג) מיעוט דלתות שמים וכמה ארובות בדלת ארבע על ארבע הרי שמונה ח' על ח' ט"ז באו וחשבו ס' אמה היה גבהו של המן. אסי בר שמיי אומר כשירד המן לישראל ראוהו כל האומות שנאמר תערוך לפני שלחן נגד צוררי (שם/תהלים/ כג ה).

פסוק טו

ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו וגו' כאדם שאומר לחבירו מה הוא כך אמרו זה לזה מה הוא. דורשי רשומות אמרו ישראל קראוהו מן: ויאמר משה אליהם הוא הלחם רבי יהושע אומר אמר משה לזקנים וזקנים לכל ישראל [ר' אלעזר המודעי אומר משה אומר לזקנים ולכל ישראל הוא הלחם] מכאן היה רבי יוסי ורבי שמעון אומ' כסוסים נתפטמו ישראל באותו שעה נאמר כאן לאכלה ונאמר להלן לחם אבירים אכל איש (שם /תהלים/ עה כה) אל תיקרי אבירים אלא איברים לחם שנטוח באיברים אמר להם המן הזה שאתם אוכלים נטוח באיברים אכל איש צדה שלח להם לשובע זה יהושע בן נון שירד לו מן כנגד כל ישראל ויש אומרים על איבריו היה יורד ומאבריו היה נוטל ואוכל לכך נאמר לחם אבירים אכל איש.

פסוק טז

זה הדבר אשר צוה ה' לקטו ממנו וגו' אמרו עכשיו יצא נחשון בן עמינדב וביתו ומלקט הרבה יצא עני שבישראל ומלקט קימעא וכשהן באין לידי מדה [נמצאו כולן שוין שנ'] וימודו בעומר וגו' אמרו אוכל כשיעור הזה הרי הוא בריא ומבורך פחות מכאן קללה במעיו יותר מכן רעבתן.

פסוק יז

ויעשו כן בני ישראל עשו מה שנתפקדו ולא עברו על גזרת משה: וילקטו המרבה והממעט וימודו בעומר ולא העדיף המרבה והממעט לא החסיר ויאמר אליהם משה איש אל יותר ממנו עד בקר.

פסוק כ

ולא שמעו אל משה אלו מחוסרי אמנה שבישראל: ויתירו אנשים ממנו אמרו אנשים לא הותירו שאינן אנשים הותירו: וירם תולעים ויבאש הרי זה מקרא מסורס וכי מאחר שמרחיש הוא מבאיש אלא מבאיש ואחר כך מרחיש כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו: ויקצוף עליהם משה כעס עליהם ואמר להם מפני מה עשיתם כן.

פסוק כא

וילקטו אותו בבקר בבקר בשחרית בשחרית דורשי רשומות אמרו מכאן שהיה במן בזיעת אפך תאכל לחם: וחם השמש ונמס בארבע שעות אתה אומר בארבע שעות או אינו בשיש שעות כשהוא אומר וחם השמש משמע בשעה שהשמש חם והצל צונן זו היא שעה רביעית ביום. ונמס כיון שחמה זורחת עליו היה פושר והולך ונחלים היו מושכין ממנו והולכין לים הגדול ובאין אילים וצבאים ויחמורים וכל בהמה ושותין מהם ואחר כך באין האומות וצדין מהם ואוכלים אותן וטועמים בהם טעם מן שהיה יורד לישראל:

פסוק כב

ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה ר' יהושע אומר זה לחם כפול שני העומר לאחד: ויבאו כל נשיאי העדה וגו' אמרו לו משה רבינו מה נשתנה היום הזה מכל הימים.

פסוק כג

ויאמר אליהם הוא אשר דבר ה' אמרו לו אימתי אמר להם מחר: את אשר תאפו אפו ר' יהושע אומר מי שהוא רוצה אפוי היה מתאפה לו והרוצה מבושל היה מתבשל לו. ר' אלעזר המודעי אומר הרוצה לאכול דבר אפוי היה טועם בו כל אפויים שבעולם והרוצה לאכול דבר מבושל היה טועם בו כל בשולים שבעולם ר' אליעזר אומר על אפוי אפו ועל מבושל בשלו הא כיצד יום טוב שחל להיות ערב שבת מנין שאין רשאין לא לאפות ולא לבשל אלא אם כן עירבו ת"ל את אשר תאפו אפו על אפוי ובשלו על מבושל: ואת כל העודף הניחו אותנו למשמרת ויניחו אותו עד הבקר לענין שאמר.

פסוק כה

ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה רבי זריקה אומר מכאן שלש סעודות בשבת לפי שהיו רגילין לצאת בשחרית אמרו לו משה רבינו נצא בשחרית אמר להם אכלוהו היום אמרו לו הואיל ולא יצאנו שחרית נצא בין הערבים אמר להם כי שבת היום לה' ומה ת"ל היום לא תמצאוהו בשדה אמרו בקע לבן של אבותינו באותה שעה שהיו אומרים הואיל ולא מצאנוהו היום שמא לא נמצאהו למחר אמר להם היום הזה אי אתם מוצאים אותו אבל אתם מוצאים אותו מחר. רבי אלעזר חסמא אומר בעולם הזה אי אתם מוצאים אותו אבל לעולם הבא אתם מוצאים אותו. ד"א ויאמר משה אכלוהו היום רבי יהושע אומר אם תזכו לשמור את השבת עתיד הקב"ה לתת לכם שלשה מועדות פסח ועצרת וסוכות לכך נאמר ויאמר משה אכלוהו היום ר' אלעזר המודעי אומר אם תזכו לשמור את השבת עתיד הקב"ה ליתן לכם שש מדות טובות ארץ ישראל ועולם הבא ועולם חדש ומלכות בית דוד וכהונה ולוייה לכך נאמר אכלוהו היום. ר' אליעזר אומר אם תזכו לשמור את השבת תנצלו משלש פורעניות מיומו של גוג ומגוג ומחבלו של משיח ומיום דין הגדול לכך נאמר אכלוהו היום.

פסוק כז

ששת ימים תלקטוהו ר' יהושע אומר למדנו שאין יורד בשבת ביו"ט מנין ת"ל שבת לא יהיה בו. ר' אלעזר המודעי אומר למדנו שאינו יורד בשבת ביו"ט מנין ת"ל לא יהיה בו ביום הכפורים מנין ת"ל שבת לא יהיה בו:

פסוק כז

ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו אלו מחוסרי אמנה שבישראל.

פסוק כח

ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם ר' יהושע אומר אמר לו הקב"ה למשה משה אמור להם לישראל הוצאתי אתכם ממצרים וקרעתי לכם את הים והורדתי לכם המן והעליתי לכם הבאר והגזתי לכם השליו ונלחמתי לכם מלחמת עמלק ועשיתי לכם נסים וגבורות עד מתי מאנתם לשמור מצותי ותורותי שמא תאמרו מצות הרבה הטלתי לכם שבת זו הטלתי לכם ממרה לשמרה ולא שמרתם אותה שמא תאמרו כל מי שמשמר השבת מה שכר נוטל עליו ת"ל אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע (ישעיה נב ב) הא למדנו שכל מי שמשמר את השבת מרוחק מן העבירה.

פסוק כט

ראו כי ה' נתן לכם השבת אמר להם משה לישראל הזהירו כי ה' נתן לכם את השבת שתשמרוה: על כן הוא נותן לכם וגו' זהו שהיה ר' יהושע אומר לחם כפול שני העומר לאחד: שבו איש תחתיו אלו ארבע אמות: אל יצא איש ממקומו אלו אלפים אמה ומנין ששמעו דבר זה וקבלו עליהם שנ' וישבתו העם ביום השביעי.

פסוק ל

ד"א וישבתו העם ביום השביעי רבי יהושע אומר אמר להם לישראל אם תשמרו שבת זו עתיד הקב"ה ליתן לכם שלשה מועדות חג ניסן וחג סיון וחג תשרי כיון ששמעו דבר זה קבלו עליהם ושבתו. ר' אלעזר המודעי אומר אמר להם המקום אם תשמרו שבת זו עתיד אני ליתן לכם שש מדות טובות ארץ ישראל וכו'. ר' אליעזר אומר אם תשמרו שבת זו תנצלו משלש פורעניות מחבלו של משיח ומיזמו של גוג ומיום דין הגדול וכששמעו דבר זה קבלו ושבתו.

פסוק לא

ויקראו בית ישראל את שמו מן דורשי רשומות אמרו בית ישראל קראו את שמו מן: והוא כזרע גד איני יודע של מי דומה רבי יהושע אומר דומה לזרע פשתן יכול מה זרע פשתן אדום כך זה אדום ת"ל לבן. ר' אלעזר המודעי אומר דומה לדבר הגדה שהוא מושך לבו של אדם אחרים אומרים הוא מעיד על עצמו שהוא מן שאינו יורד לא בשבת ולא ביום טוב ולא ביום הכפורים. ר' יוסי אומר כשם שהנביא מגיד חדרים וסתרים לישראל כך היה המן מגיד לישראל חדרים וסתרים הא כיצד איש ואשה שבאו לפני משה וכן שנים שבאו לפני בית דין זה אומר עבדי גנבת וכו': וטעמו כצפיחית בדבש ר' יהושע אומר כלפס וכעין אסקריטי. ר' אליעזר אומר כסולת זו שצפה על גבי נפה ונלושה בדבש וחמאה. אם אומר אני זה הדבר אשר צוה ה' וגו' יכול לומר לא הניחו אהרן אלא בשנת הארבעים ת"ל ויניחו אהרן לפני העדות אימתי נעשה הארון בשנה שניה כך לא הניחו אהרן אלא בשנה שניה וזה אחד מעשרה דברים שנבראו בערב שבת בין השמשות אלו הן הקשת והמן והמטה והכתב והשמיר והלוחות ופתיחת פי הארץ לבלוע הרשעים ופתיחת פי האתון וקברו של משה ומערה שעמד בה משה ואליהו ויש אומרים אף בגדיו של אדם הראשון ומקלו של אהרן שקדיו ופרחיו. שבעה דברים מכוסין מבני אדם ואלו הן יום המיתה ויום

הנחמה ועומק הדין ואין אדם יודע במה משתכר ואין אדם יודע מה בלבו של חבירו ומלכות בית דוד אימתי תחזור למקומה ומלכות זו חייבת אימתי תעקור.

פסוק לג

ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת איני יודע של מה היא אם של כסף היתה או של ברזל או של עופרת או של נחשת או של בדיל ת"ל צנצנת לא אמרתי אלא דבר שהוא מציץ מחברו אי אתה מוצא אלא כלי חרס: ותן שמה מלא העומר מן והנח אותו לפני ה' למשמרת לדרותיכם רבי יהושע אומר לאבות רבי אלעזר המודעי אומר לדורות רבי אליעזר אומר לימות ירמיה הנביא שבשעה שאמר ירמיה לישראל מפני מה אין אתם עוסקין בתורה אמרו לו במה נתפרנס באותה שעה הוציא להם צלוחית של מן ואמר להם הדור אתם ראו דבר ה' וגו' (ירמיה ב לא) אבותיכם שהיו עוסקין בתורה ראו במה נתפרנסו אף אתם אם תעסקו בתורה הקדוש ברוך הוא יפרנסכם מזה וזה אחד משלשה דברים שאליהו עתיד להעמיד לישראל צלוחית המן וצלוחית של מי נדה וצלוחית של שמן המשחה ויש אומרים אף מקלו של אהרן שקדיו ופרחיו שנ' השב את מטה אהרן (במדבר יז כה).

פסוק לה

ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה ר' יהושע אומר ארבעים יום אכלו את המן אחרי מות משה כיצד משה מת בשבעה באדר ואכלו ממנו ארבעה ועשרים יום של אדר וששה עשר של ניסן הרי ארבעים שנאמר וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ (יהושע ה יב) ואומר ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי (שם/יהושע ה/יא). ר' אלעזר המודעי אומר שבעים יום אכלו את המן אחר מיתתו של משה הא כיצד משה מת בשבעה באדר ואכלו ממנו עשרים וארבעה ימים של אדר הראשון ושלישים של אדר השני ששנת עבוד היתה וששה עשר של ניסן הרי שבעים שנאמר וישבות העם ממחרת. ר' אליעזר אומר שבעים יום אכלו ישראל את המן אחר מיתתו של משה הא כיצד משה מת בשבעה בשבט ואכלו הימנו עשרים וארבעה של שבט ושלישים של אדר ואותה שנה לא היתה מעוברת וששה עשר של ניסן שנאמר וישבות המן ממחרת. ר' יוסי אומר חמשים וארבע שנה אכלו ישראל את המן ארבעים שנה בחיי משה וארבע עשרה אחר מיתתו שנאמר ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד באם שאין ת"ל את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען אלא אלו ארבע עשרה שנה שאכלוהו אחר מיתת משה ואלו הן שבע שכבשו ושבע שחלקו מתה מרים נסתלקה הבאר מת אהרן נסתלקו ענני כבוד מת משה נסתלק המן. ר' יהושע אומר מתה מרים נסתלקה הבאר וחזרה בזכות משה ואהרן מת אהרן נסתלק עמוד הענן וחזרו שניהם בזכות משה מת משה נסתלקו שלשתן ולא חזרו והצרעה לא עברה עמהם את הירדן: והעומר איני יודע כמה הוא ת"ל עשירית האיפה וכמה הוא עשירית האיפה אחד משבעה רביעים ועוד ועוד זה כמה הוא אחד מחמשה ברביע.

מכילתא על שמות יח

פסוק א

א.

וישמע. מה שמועה שמע ובא מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו דברי ר' יהושע. ר' אלעזר המודעי אומר מתן תורה שמע ובא שבשעה שנתנה תורה לישראל זעו כל מלכי האדמה בהיכליהם שנאמר (תהלים כט) ובהיכלו כלו אומר כבוד. באותה שעה נתקבצו כל מלכי אומות העולם אצל בלעם הרשע. אמרו לו בלעם שמא המקום עושה לנו כמו שעשה לדור המבול שנא' (תהלים י) למבול ישב וישב ה' מלך לעולם. אמר להם שוטים שבעולם כבר נשבע הקב"ה לנח שאינו מביא מבול לעולם שנא' (ישעיה נד) כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ. אמרו לו שמא מבול של מים אינו מביא מבול של אש מביא. אמר להם אינו מביא לא מבול של אש ולא מבול של מים אלא תורה נותן הקב"ה לעמו ולידידיו שנא' (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן. כיון ששמעו כולם מפיו הדבר הזה ענו כולם ואמרו אחר כך /תהלים כט יא/ ה' יברך את עמו בשלום ופנו והלכו איש למקומו. רבי אלעזר אומר קריעת ים סוף שמע ובא שבשעה שנקרע ים סוף נשמע מסוף העולם ועד סופו שנא' (יהושע ה א) ויהי כשמוע כל מלכי האמורי. וכן אמרה רחב הזונה לשלוחי יהושע (יהושע ב) כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים וגו' ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם. אמרו רחב הזונה בת עשר שנים היתה כשיצאו ישראל ממצרים וכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר זנתה לסוף נ' שנה נתגיירה והיא אומרת: רבש"ע בשלשה דברים חטאתי בשלשה דברים מחול לי בחבל בחלון בחומה שנ' (שם) ותורידם בחבל בעד החלון כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת.

וישמע יתרו. שבעה שמות נקראו לו: יתר יתרו חובב רעואל חבר פוטיאל קני. יתר שהותיר פרשה אחת בתורה. יתרו שייתר במעשים טובים. חובב שהיה חביב למקום. רעואל שהיה כריע למקום. חבר שנעשה כחבר למקום. פוטיאל שנפטר מעבודה זרה. קני שקנא לשמים וקנה לו תורה. - ד"א וישמע יתרו מתחלה לא היו קוראין לו אלא יתר שנאמר (שמות ד) וילך משה וישב אל יתר חותנו וכשעשה מעשים טובים הוסיפו לו אות אחת. וכן אתה מוצא באברהם שמתחלה לא היו קוראין אותו אלא אברם וכשעשה מעשים טובים הוסיפו לו אות אחת ונקרא שמו אברהם. וכן אתה מוצא בשרה שמתחלה היו קוראין אותה שרי וכשעשתה מעשים טובים הוסיפו לה אות אחת גדולה ונקראת שמה שרה. וכן אתה מוצא ביהושע [שמתחלה היו קוראין אותו הושע וכשעשה מעשים טובים הוסיפו לו אות אחת ונקרא יהושע] שנא' (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע. ויש אחרים שפחתו מהם; יש לך ללמד מעפרון שמתחלה היו קוראין אותו עפרון וכששקל הכסף מיד אברהם פחתו אות אחת משמו שנאמר וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרן את הכסף עפרן כתיב. וכן אתה מוצא ביונדב שמתחלה היו קוראין אותו יהונדב וכשבא לאותו מעשה פחתו לו אות אחת ונקרא יונדב שנאמר (דה"ב כ) בהתחברך לרשע פרץ ה' מעשיך. מכאן אמרו חכמים אל יתחבר אדם לרשע אפילו לקרבו לתורה.

כהן מדין. רבי יהושע אומר כומר היה כענין שנאמר (שופטים יח) ויהונתן בן גרשום בן מנשה ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ. רבי אלעזר המודעי אומר שר היה כענין שנאמר (שמו"ב ח) ובני דוד כהנים היו.

חותן משה. מתחלה היה משה מתכבד בחמיו שנאמר (שמות ד) וילך משה וישב אל יתר חתנו. עכשיו חמיו מתכבד בו אמרו לו מה טיבך אמר להם אני חותן משה.

את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו. שקל משה כישראל וישראל כמשה שקל רב כתלמיד ותלמיד כרב. - כי הוציא ה' את ישראל ממצרים מגיד ששקולה יציאת מצרים כנגד כל הנסים וגבורות שעשה הקדוש ב"ה לישראל.

פסוק ב

ב.

ויקח יתרו חותן משה את צפורה אשת משה אחר שלוחיה. רבי יהושע אומר אחר שנפטרה ממנו בגט. נאמר כאן שלוח ונאמר להלן שילוח מה שלוח האמור להלן גט אף כאן גט. ר' אלעזר המודעי אומר מאחר שנפטרה ממנו במאמר שבשעה שאמר הקדוש ברוך הוא למשה לך הוצא את עמי בני ישראל ממצרים שנאמר (שמות ג) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה באותה שעה נטל אשתו ושני בניו והיה מוליכם למצרים שנ' (שמות ד) ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור וישב ארצה מצרים. באותה שעה נאמר לאהרן (שם) לך לקראת משה. יצא לקראת משה וחיבקו ונשקו. א"ל משה היכן היית כל השנים הללו אמר לו במדין. א"ל מה טף ונשים אלו עמך אמר לו אשתי ובני. אמר לו ולאן אתה מוליכם אמר לו למצרים; א"ל על הראשונים אנו מצטערים ועכשיו נצטער גם באלו. באותה שעה אמר לצפורה לכי לבית אביך. ובאותה שעה הלכה לבית אביה ונטלה שני בניה לכך נאמר אחר שלוחיה.

פסוק ג

ג.

ואת שני בניה וגו' נכריה ר' יהושע אומר ארץ נכריה היתה לו ודאי. ר' אלעזר המודעי אומר בארץ נכריה [נכר יה]. אמר משה הואיל וכל העולם עובדי עבודה זרה אני אעבוד למי שאמר והיה העולם. שבשעה שאמר משה ליתרו תן לי צפורה בתך לאשה אמר לו יתרו קבל עליך דבר זה שאומר לך ואני נותנה לך לאשה אמר לו מהו אמר לו בן שיהיה לך תחלה יהיה לעבודה זרה מכאן ואילך לשם שמים וקבל עלי. אמר לו השבע לי וישבע לו שנ' (שם ב) ויואל משה. אין אלה אלא לשון שבועה שנ' (שמו"א יד) ויואל שאול את העם לאמר וכתוב (מל"ב ה כג) ויאמר נעמן הואל וקח ככרים. לפיכך הקדים המלאך להרוג את משה מיד ותקח צפורה צר ותכרות את ערלת בנה וגו' וירף וגו'. ר' אלעזר בן עזריה אומר מאוסה ערלה שנתגנו בה רשעים שנ' (ירמיה ט) כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב. ר' ישמעאל אומר גדולה מילה ששלש עשרה בריתות נכרתו עליה. ר' יוסי הגלילי אומר גדולה מילה שדוחה את השבת החמורה שחייבין עליה כרת. ר' יהושע בן קרחא אומר גדולה מילה שלא נתלה למשה עליה מלא שעה. ר' נחמיה אומר גדולה מילה שדוחה את הנגעים. רבי אומר גדולה מילה שכל זכותיו של משה לא עמדו לו בשעת דחקו כשאמר לו המקום לך הוצא את עמי בני ישראל ממצרים ועל שנתעצל במילה שעה אחת בקש המלאך להרגו שנ' ויהי בדרך במלון. ר' יוסי אומר חס ושלום לאותו צדיק שנתעצל במילה שעה אחת אלא אמר ימול ויצא הרי סכנת נפשות ישהה וימול המקום אמר לו לך והוציא את עמי ישראל ממצרים;

אלא על שנתרשל בלינה קודם המילה לכך בקש המקום להרגו שנ' ויהי בדרך במלון וגו'. ר' שמעון בן גמליאל אומר לא בקש המלאך להרוג את משה אלא לתינוק שנאמר כי חתן דמים אתה לי אמרת צא וראה מי קרוי חתן תינוק או משה הוי אומר תינוק.

פסוק ד

ד.

ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה. ר' יהושע אומר אימתי הצילו המקום באותה שעה שאמר לו דתן מי שמך לאיש שר ושופט עלינו וגו' וישמע פרעה את הדבר הזה. אמר תפשו את משה והעלוהו לבימה וכפתוהו והניחו הסייף על צוארו. באותה שעה ירד מלאך ונדמה להם כדמותו של משה. תפסו את המלאך והניחו את משה. [ר' אליעזר אומר בני אדם שתפשו את משה] עשאן המקום כתים כתים אלמים חרשים וסומים והיו אומרים לאלמים היכן הוא משה ולא היו מדברים ולחרשים ולא היו שומעין ולסומין ולא היו רואין כענין שנאמר (שמות ד) ויאמר ה' אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם וגו' לכך נאמר כי אלהי אבי בעזרי.

פסוק ה

ה.

ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה והלא כבר נאמר ואשתך ושני בניה עמה שומעני שהיו בניה ממקום אחר ת"ל ובניו ואשתו אל משה. בניו של משה היו ולא היו בניה ממקום אחר. אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים. הרי הכתוב מתמיה עליו שהיה שרוי בתוך כבודו של עולם ובקש לצאת למדבר ציה ותוהו ואין בו כלום לכך נאמר אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים.

פסוק ו

ו.

ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך ואשתך ושני בניה עמה ר' יהושע אומר: כתב לו באגרת; ר' אלעזר המודעי אומר שלח לו ביד שליח ואמר לו עשה בגיני ואם אין אתה עושה בגיני עשה בגין אשתך ואם לאו עשה בגין בניך לכך נאמר ויאמר אל משה וגו'. ר' אליעזר אומר: נאמר למשה אני אני הוא שאמרתי והיה העולם אני הוא המקרב ולא המרחק שנאמר (ירמיה כג) האלוה מקרוב אני נאם ה' ולא אלהי מרחוק. אני הוא שקרבתי את יתרו ולא רחקתי אף אתה כשיבא אדם אצלך להתגייר ואינו בא אלא לשום שמים אף אתה קרבהו ולא תרחיקהו. מכאן אתה למד שיהא אדם דוחה בשמאל וימין מקרב ולא כשם שעשה אלישע לגחזי ודחפו לעולם.

פסוק ז

ז.

ויצא משה לקראת חתנו. אמרו יצא משה אהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל [ואחריהם כל ישראל
[ויש אומרים אף שכינה יצאת עמהם.

וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי או מי נשק למי כשהוא אומר: וישאלו איש לרעהו לשלום
מי קרוי איש הלא משה שנא' (במדבר יב) והאיש משה עניו מאד הוי אומר לא השתחוה ולא נשק אלא
משה לחמיו מכאן אמרו שיהא האדם מוכן לכבוד חמיו. - ויבאו האהלה זה בית המדרש.

פסוק ח

ח.

ויספר משה לחותנו למושכו לקרבו לתורה. - את כל אשר עשה ה' שנתן תורה לעמו ישראל. - את כל
התלאה במצרים. - אשר מצאתם על הים. - בדרך זו מלחמת עמלק. - ויצילם ה' הצילם המקום מן הכל.

פסוק ט

ט.

ויחד יתרו על כל הטובה וגו'. ר' יהושע אומר: בטובת המן הכתוב מדבר אמרו לו: המן הזה שנתן לנו
המקום אנו טועמין בו טעם הפת טעם בשר טעם דגים טעם חגבים טעם כל המטעמים שבעולם שנאמר
טובה הטובה על כל הטובה. ר' אלעזר המודעי אומר: בטובת הבאר הכתוב מדבר; אמרו לו:
הבאר הזה שנתן לנו המקום אנו טועמין בו טעם יין טעם יין חדש טעם חלב טעם דבש טעם כל
הממתקים שבעולם שנאמר טובה הטובה על כל הטובה. ר' אליעזר אומר: בטובת ארץ ישראל
הכתוב מדבר אמרו לו: עתיד המקום ליתן לנו שש מדות טובות ארץ ישראל והעולם הבא ומלכות בית
דוד ועולם חדש וכהונה וליה. לכך נאמר: טובה הטובה על כל הטובה. [מיד פתח ואמר: ברוך ה'].

פסוק י

י.

ויאמר יתרו ברוך ה' וגו'. אמר ר' פפיס בגנות ישראל הכתוב מדבר שהרי יש שם ששים רבוא בני אדם
ולא עמד אחד מהם לברך למקום עד שבא יתרו וברך למקום שנא' ויאמר יתרו ברוך ה'.

אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה. מיד התנן הגדול הוא שנאמר בו (יחזקאל כט) התנן הגדול
הרובץ בתוך יאוריו אשר אמר לי יאורי ואני עשיתיני. - מתחת יד מצרים מתחת שעבוד ההוא של מצרים.

פסוק יא

יא.

עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים. עד עכשיו לא הודה לו בדבר כי גדול ה' אמר מתחלה לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה סוגרת ומסוגרת ועכשיו הוציא ששים ריבוא בני אדם ממצרים לכך נאמר כי גדול ה'. ומה ת"ל מכל האלהים אמרו: לא הניח יתרו עבודה זרה בכל העולם שלא חזר עליה ועבדה שנאמר מכל האלהים. ונעמן הודה בדבר יותר ממנו שנא' מל"ב ה) הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל. וכן רחב הזונה אומרת (יהושע ב) ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. כי בדבר אשר זדו עליהם. אמר: מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר שנתגדל שמו בעולם שבמה שחשבו מצרים לאבד את ישראל בו בדבר נפרע מהם המקום שנאמר כי בדבר אשר זדו עליהם.

פסוק יב

יב.

ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים לאלהים. הרי הכתוב מתמיה עליו אדם שהיה עובד ומזבח ומקטר ומנסך ומשתחוה לעבודה זרה שלו עכשיו הוא מביא עולה וזבחים לאלהים.

ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים. ומשה להיכן הלך והלא מתחלה יצא לקראתו שנא' ויצא משה לקראת חותנו ועכשיו להיכן הלך. אלא מלמד שהיה עומד ומשמש עליהם. מהיכן למד מאברהם אבינו. אמרו הדבר הזה דרש ר' יצחק ואמר כשעשה רבן גמליאל סעודה לחכמים היו כל חכמי ישראל מסובים אצלו; עמד רבן גמליאל ושמשן אמרו החכמים; אין אנו כדי שישמשנו; אמר להן ר' יהושע הניחו לו שישמש שמצינו שגדול מרבן גמליאל שמש את הבריות; אמרו לו אי זה זה אמר להם: אברהם אבינו גדול העולם ששימש מלאכי השרת והיה סבור בהן שהם בני אדם ערביים עובדי עבודה זרה רבן גמליאל שישמש חכמים לומדי תורה על אחת כמה וכמה. אמר להן ר' צדוק הניחו לו שישמש מצינו גדול מרבן גמליאל ומאברהם ששימש את הבריות; אמרו לו אי זה זה אמר להם: שכינה שבכל שעה מספיק מזון לכל באי העולם כדי צרכן ומשביע לכל חי רצון ולא לבני אדם הכשרים והצדיקים בלבד אלא אף הרשעים עובדי עבודה זרה רבן גמליאל על אחת כמה וכמה שישמש חכמים ובני תורה.

ויבא אהרן וכל זקני ישראל. מה ת"ל לפני האלהים אלא מלמד שכל המקבל פני חברו כאלו מקבל פני שכינה.

פסוק יג

יג.

ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם ממחרת יום הכפורים. - מן הבקר עד הערב. וכי מן הבקר עד הערב היה משה דן את ישראל והלא אין הדיינין דנין אלא עד זמן סעודה ומה ת"ל מן הבקר עד הערב

אלא מלמד שכל מי שמוציא דין אמת לאמתו מעלה עליו הכתוב כאלו היה שותף עם הקב"ה במעשה בראשית; כתיב הכא מן הבקר עד הערב ובמעשה בראשית כתיב ויהי ערב ויהי בקר וגו'.

פסוק יד

יד.

וירא חתן משה. מה ראה ראהו שהיה כמלך יושב על כסאו והכל עומדין עליו; אמר לו מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם מדוע אתה יושב לבדך.

פסוק טז

טז.

ויאמר משה לחתנו וגו'. אמרו: הדבר הזה שאל יהודה איש כפר עכו את רבן גמליאל מה ראה משה לומר כי יבא אלי העם. אמר לו אם לאו מה יאמר [אמ' לו יאמר כי יבא העם לדרוש אלהים; אמר לו] כשהוא אומר לדרוש אלהים יפה אמר.

פסוק טז

טז.

כי יהיה להם דבר בא אלי בין טומאה לטהרה. - ושפטתי בין איש זה הדין שאין בו פשרה. - בין רעהו זה הדין שיש בו פשרה ששניהם נפטרין זה מזה כרעים. - והודעתי את חוקי האלהים ואת תורותיו. חקים אלו מדרשות והתורות אלו ההוראות דברי ר' יהושע; ר' אלעזר המודעי אומר חקים אלו עריות שנאמר (ויקרא יח) לבלתי עשות מחקות התועבות והתורות אלו ההוריות

פסוק יז

ויאמר חותן משה אליו לא טוב הדבר נבול תבול. ר' יהושע אומר יחללו אותך וינשרו אותך; ר' אלעזר המודעי אומר ינבלו אותך ויקנטרו אותך כתאנה זו שעליה נובלות שנ' (ישעיה לד) כנבול עלה מגפן וכנובלת מתאנה. - גם אתה. אתה זה משה. גם זה אהרן. העם הזה אשר עמך אלו שבעים זקנים דברי ר' יהושע; ר' אלעזר המודעי אומר: אתה זה משה. גם זה אהרן. גם זה נדב ואביהוא העם הזה אשר עמך אלו שבעים זקנים.

פסוק יח

כי כבד ממך הדבר. אמר לו: הסתכל בקורה זו כשהיא לחה שנים שלשה נכנסין תחתיה ואין יכולין לעמוד בה ארבעה חמשה נכנסין תחתיה יכולין לעמוד בה. כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשוהו לבדך.

פסוק יט

ועתה שמע בקולי איעצך אם תשמעני ייטב לך. איעצך ויהי אלהים עמך צא והמלך בגבורה. - היה אתה לעם וגו' היה להם ככלי מלא דברות. - והבאת אתה את הדברים דברים שאתה שומע תביא ותרצה בהם.

פסוק כ

והזהרת אתה את החוקים אלו מדרשות. והתורות אלו ההוריות דברי ר' יהושע; ר' אלעזר המודעי אומר: חוקים אלו עריות שנאמר (ויקרא יח) לבלתי עשות מחוקות התועבות והתורות אלו ההוראות.

והודעת להם את הדרך ילכו בה זה תלמוד תורה; ואת המעשה אשר יעשון זה מעשה הטוב דברי ר' יהושע; ר' אלעזר המודעי אומר והודעת להם הודע להם בית חייהם; את הדרך זה בקור חולים; ילכו זו קבורת מתים; בה זו גמילות חסדים; ואת המעשה זו שורת הדין; אשר יעשון זה לפנים משורת הדין.

פסוק כא

ואתה תחזה מכל העם תחזה להם בנבואה. אנשי חיל אלו עשירים בעלי ממון. יראי אלהים אלו שהם יריאים מן המקום בדין. אנשי אמת אלו בעלי אבטחה. שונאי בצע אלו שהם שונאים לקבל ממון בדין דברי ר' יהושע; ר' אלעזר המודעי אומר ואתה תחזה מכל העם אתה תחזה להם באספקלריא כמחזית זו שחוזין בה המלכים. אנשי חיל אלו בעלי אבטחה. יראי אלהים אלו שעושין פשרה בדין. אנשי אמת כגון ר' חנינא בן דוסא וחביריו. שונאי בצע אלו ששונאים ממון עצמם ואם ממון עצמם שונאין קל וחומר ממון אחרים.

ושמת עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות. שרי אלפים שש מאות; שרי מאות ששת אלפים; שרי חמשים שנים עשר אלף; שרי עשרות ששים אלף. נמצאו כל שרי ישראל שבע רבוא ושמונה אלפים ושש מאות.

פסוק כב

והיה כל הדבר הגדול יביאו אליך. דברים גדולים יביאו אליך דברים קטנים ישפוטו הם. אתה אומר כן או אינו אלא דברים של בני אדם גדולים יביאו אליך ודברים של בני אדם קטנים ישפוטו הם.

ושפטו את העם בכל עת. ר' יהושע אומר בני אדם שהם בטילים ממלאכתם [יהיו דנין את העם בכל עת. ר' אלעזר המודעי אומר בני אדם שהם בטילין ממלאכתם] ועוסקים בתורה יהיו דנין את העם בכל עת. כשהוא

אומר את הדבר הקשה יביאון אל משה הא אינו מדבר בבני אדם אלא בדברים גדולים הכתוב מדבר ונשא
אתך והקל מעלך.

פסוק כג

אם את הדבר הזה תעשה וגו' צא והמלך בגבורה. - וצוך אלהים ויכלת עמוד אם מודה לך ויכלת עמוד
ואם לאו אי אתה יכול לעמוד. וגם כל העם הזה וגו' אהרן נדב ואביהוא ושבעים איש מזקני ישראל על
מקומו יבא בשלום.

פסוק כד

וישמע משה לקול חותנו. ודאי ויעש כל אשר אמר כל אשר אמר לו חותנו דברי ר' יהושע; ר' אלעזר
המודעי אומר וישמע משה לקול חותנו ודאי ויעש כל אשר אמר לו אלהים.

וישלח משה את חותנו ר' יהושע אומר שלחו בכבודו של עולם; ר' אלעזר המודעי אומר נתן לו מתנות
רבות; שמתוך תשובה שנתן לו אתה למד שנא' (במדבר י) אל נא תעזוב אותנו. אמר לו אתה נתת לנו עצה
טובה ועצה יפה והמקום הודה לדברך אל נא תעזוב אותנו. אמר לו כלום הנר מהנה אלא במקום החושך
וכי מה הנר מהנה בין חמה ולבנה אתה חמה ואהרן אחיך לבנה מה יעשה הנר ביניכם; אלא הרני הולך
לארצי ואגייר לכל בני מדינתי ואביאם לתלמוד תורה ואקרבם תחת כנפי השכינה. יכול שהלך ולא עשה
ת"ל (שופטים א) ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים. ואומר וילך וישב את העם ואין עם אלא חכמה
שנ' (איוב יב) אמנם כי אתם עם ועמכם תמות חכמה אל תקרי תמות אלא תומת כל זמן שחכם מתקיים
חכמתו מתקיימת מת חכם אבדה חכמתו עמו. וכן מצינו משמת רבי נתן אבדה חכמתו עמו. הלכו וישבו
להם אצל יושבי יעבץ וכי יושבי יעבץ היו והלא תלמידי יעבץ היו שנאמר (דה"א ב) ומשפחת סופרים
יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים המה הקנים הבאים מחמת אבי בית רכב. תרעתים שהיו
מתריעים ונענים; שמעתים ששמעו קול תרועת תורה בסיני; סוכתים על שום שישבו בסוכות שנ' (ירמיה
לה) ונשב באהלים ונשמע ונעש ככל אשר צונו יונדב אבינו.

מעשה באחד שהקריב קרבן מבני שותה מים ויצאת בת קול מקדשי הקדשים ואמרה מי שקבל
קרבנותיהם במדבר הוא יקבל קרבנותיהם בשעה זו. - ר' נתן אומר גדול הברית שנכרתה עם יונדב בן רכב
מהברית שנכרתה עם דוד שהברית שנכרתה עם דוד לא נכרתה אלא על תנאי שנאמר (תהלים קלב) אם
ישמרו בניך בריתי ואם לאו (שם) ופקדתי בשבט פשעם; אבל הברית שנכרתה עם יונדב בן רכב לא נכרתה
עמו על תנאי שנ' (ירמיה לה) לכן כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני
כל הימים.

שלישה דברים נתנו על תנאי ארץ ישראל ובית המקדש ומלכות בית דוד חוץ מספר תורה ובריתו של
אהרן שלא נתנו על תנאי. ארץ ישראל מנין שנאמר (דברים יא) השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו' וחרה אף
ה' בכם. ובית המקדש מנין שנ' (מל"א ו) והבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בחקתי ואת משפטי תעשה
ושמרת את כל מצותי ללכת בהם והקימותי את בריתי אתך אשר דברתי אל דוד אביך וגו' ואם לאו (שם)
והבית הזה יהיה עליון כל עובר עליו ישם ושרק. ומלכות בית דוד מנין ת"ל תהלים קלב) אם ישמרו בניך
בריתי ועדותי זו אלמדם; ואם לאו (שם) ופקדתי בשבט פשעם. ומנין לספר תורה שלא ניתן על תנאי שנ'

(דברים לג) תורה צוה לנו משה מורשה. ומנין לבריתו של אהרן שלא ניתן על תנאי שנ' (במדבר יח) ברית מלך עולם הוא ואומר (שם) והיתה לו ולזרעו אחרייו ברית כהונת עולם. ומנין לבני יונדב בן רכב שהם מבני בניו של יתרו שנ' (דה"א ב) המה הקנים הבאים מחמת אבי בית רכב. הם בקשו את הרב ויעבץ בקש חכמה שנא' (שם) ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי והיתה ידך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל. אם ברך תברכני בתלמוד תורה; והרבית את גבולי בתלמידים; והיתה ידך עמי שלא אשכח את משנת; ועשית מרעה שתעשה לי רעים כמותי; לבלתי עצבי שלא יעציבני יצר הרע מלעסוק בתורה; ויבא אלהים את אשר שאל מלמד שנתן לו מה ששאל ולהם נתן מה ששאלו שנאמר (משלי כט) רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה' ואומר (שם) עשיר ורש נפגשו עושה כלם ה'. - הא כיצד תלמיד ששימש את הרב והרב רוצה להשנותו מאיר עיני שניהם ה' זה קונה חיי עולם וזה קונה חיי עולם; אבל תלמיד ששימש את הרב והרב אינו רוצה להשנותו עושה כלם ה' מי שעשה זה חכם סוף יעשהו טפש ומי שעשה לזה טפש סוף יעשהו חכם.

כיוצא בו אתה מוצא בנותני צדקה כיצד עני שפשט ידו לבעל הבית ובעל הבית רוצה ליתן לו מאיר עיני שניהם ה'; אבל עני שפשט ידו לבעל הבית ואין בעל הבית רוצה ליתן לו עושה כלם ה'. מי שהעני זה סוף שיעשרנו ומי שהעשיר זה סוף שיעני אותו. - ר' יהודה הנשיא אומר הרי הוא אומר ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי וגו'; אם ברך תברכני בפריה ורביה; והרבית את גבולי בבנים ובבנות; והיתה ידך עמי במשא ובמתן; ועשית מרעה חיים שנתת לי לא יהיה בהם לא חולי מיעים ולא מיחוש עינים ולא מיחוש הראש; לבלתי עצבי הא אם אין אתה עושה לי כן הרני יורד כבן סיסי לשאול; ויבא אלהים את אשר שאל נתן לו מה ששאל.

רבי חנינא בן גמליאל אומר לא נאמרו כל שיעורים הללו אלא בשנה שנייה בשעה שבקש משה להעמיד מכסיוטינוס על ישראל שנ' (במדבר ב) איש על דגלו באותות לבית אבותם. חסלת מסכתא דעמלק.

מכילתא על שמות יט

פסוק א

"בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים". מגיד שמונים חדשים ליציאת מצרים אין לי אלא חדשים שנים מנין ת"ל בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים; אין לי אלא באותו הפרק בפרק אחר מנין ת"ל (במדבר לג) בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים. כל אלו עד שלא נכנסו לארץ משנכנסו לארץ מנין ת"ל (מל"א ו) ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים. כל אלו עד שלא נבנה הבית משנבנה הבית מנין [שמונין לבניינו] ת"ל (דה"ב ח) ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את בית ה'. לא רצו למנות לבנינו ימנו לחורבנו שנאמר (יחזקאל מ) אחר אשר הוכתה העיר. לא רצו למנות לעצמם ימנו לאחרים שנאמר (דניאל ב) בשנת שתים למלכות נבוכד נצר חלם נבוכד נצר חלומות; ואומר (חגי א) בששי בשנת שתים לדריוש המלך; ואומר (שה"ש א) אם לא תדעי לך היפה בנשים; ואומר (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך ועבדת את אויביך.

כבר היה רבן יוחנן בן זכאי עולה למעון יהודה; ראה ריבה אחת מלקטת שעורים מתחת גללי הסוס אמר להם רבן יוחנן בן זכאי ראיתם ריבה זו מה היא אמרו לו עברית סוס זה של מי הוא אמרו לו של פרש ערבי אחד. אמר להם רבי יוחנן בן זכאי לתלמידיו כל ימי הייתי מצטער על הפסוק הזה והייתי קורא אותו ולא הייתי יודע מה הוא. אם לא תדעי לך היפה בנשים. לא רציתם להשתעבד לשמים הרי אתם משועבדים לפגומי גוים ערביים; לא רציתם לשקול לשמים בקע לגולגולת הרי אתם שוקלים חמשה עשר שקלים במלכות אויביכם; לא רציתם לתקן הדרכים והרחובות לעולי רגלים הרי אתם מתקנין את הבורגסין ואת הבורגנין לעולי לכרכי מלכים. וכן הוא אומר תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך באהבה ועבדת את אויביך בשנאה; תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשובע ועבדת את אויביך ברעב ובצמא; [תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך מלובש ועבדת את אויביך בעירום; תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך מרוב כל ועבדת את אויביך בחוסר כל]; מהו בחוסר כל שניטלה דעת מהם. - ד"א ובחוסר כל שיהו חסרים מתלמוד תורה.

ביום הזה באו מדבר סיני. ראש חדש היה לכך נאמר בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים.

פסוק ב

ויסעו מרפידיים ויבואו מדבר סיני. והלא כבר נאמר בפרשת מסעות (במדבר לג) ויסעו מרפידיים ויחנו במדבר סיני ומה ת"ל ויסעו מרפידיים ויבאו מדבר סיני? הקיש נסיעתן מרפידיים לביאתם למדבר סיני מה ביאתם למדבר סיני בתשובה אף נסיעתם מרפידיים בתשובה. - דבר אחר הקיש ביאתם מדבר סיני לנסיעתם מרפידיים מה נסיעתם מרפידיים מכעיסין למקום ולשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו אף ביאתם מדבר סיני היו מכעיסין למקום ולשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו.

אמר רבי אלעזר ב"ר יוסי הגלילי הרי הוא אומר (תהלים פא) בצרה קראת ואחלצך אענך בסתר רעם אבחנך משעה שהייתי עונך ומגין עליך ומרעים עליך את כל העולם מאותה שעה היה גלוי לפני מה שאתה עתיד לעשות במי מריבה.

אבא שאול אומר: הרי הוא אומר אענך בסתר רעם אתה קורא בסתר ואני אענך בגלוי ומרעים עליך את כל העולם.

רבי יהודה בן לקיש אומר: הרי הוא אומר (שמות ב) וירא אלהים את בני ישראל ראה בהם שעשו תשובה והם לא ראו זה את זה; וידע אלהים ידע בהם שעשו תשובה והם לא ידעו זה בזה.

ר' אלעזר ב"ר יוסי אומר משום אבא יוסי בן דורמסקית הרי הוא אומר (שמות ב) וירא אלהים את בני ישראל שהם עתידין להכעיס. וידע אלהים שהם עתידין לנאץ. וכל כך למה מכח התשובה בה הקשה.

כיוצא בו דרש רבי אלעזר בן יוסי הרי הוא אומר (ישעיה סג) בכל צרתם לו צר (שם) ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו וכי לא היה גלוי לפניו שעתידין לשקר ת"ל אך גלוי היה לפניו שהן עתידין לשקר. ומה ת"ל ויהי להם למושיע אלא לא הושיען כבני אדם שהם עתידין להכעיס אלא כבני אדם שאינם עתידין לבגוד בו עולמית. וכן הוא אומר (תהלים עח) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו ואף על פי כן והוא רחום יכפר עון; ואומר (ישעיה ו) השמן לב העם הזה וגו' ושב אננקי לתשובה לעשות שלה ורפא לו.

ויחננו במדבר. נתנה תורה דימוס פרהסייא במקום הפקר שאלו נתנה בארץ ישראל היו אומרים לאומות העולם אין להם חלק בה לפיכך נתנה במדבר דימוס פרהסייא במקום הפקר וכל הרוצה לקבל יבא ויקבל. יכול נתנה בלילה ת"ל (שמות יט) ויהי ביום השלישי בהיות הבקר; יכול נתנה בשתיקה ת"ל ויהי קולות וברקים; יכול לא היו שומעים את הקולות ת"ל (שמות כ) וכל העם רואים את הקולות. ואומר (תהלים כט) קול ה' בהדר אמר בלעם הרשע לכל העומדים עליו (שם) ה' עוז לעמו יתן ופתחו כולם ואמרו ה' יברך את עמו ישראל בשלום.

ר' יוסי אומר: הרי הוא אומר (ישעיה מה) לא בסתר דברתי במקום ארץ חשך וגו'. כשנתתה אני בתחלה לא נתתה בסתר ולא במקום ארץ חושך ולא במקום אפלה; ולא אמרתי לזרע יעקב לאלו אני נותנה; אלא תוהו בקשוני לא נתתה פנגוס; וכן הוא אומר (ישעיה מה) אני ה' דובר צדק מגיד מישרים כבר עד שלא נתתי לכם המצות הקדמתי לכם מתן שכרן שנאמר (שמות טז) והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה וכתוב (ויקרא כה) וצוית את ברכתי לכם בשנה הששית וכו'. יכול אלו בלבד ת"ל (תהלים קה) ויתן להם ארצות גוים מפני מה? (שם) בעבור ישמר חקיו ותורותיו ינצורו.

היה ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר: הרי הוא אומר (שם קמז) מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי וכי מה עשו הגוים דווים האלו שלא רצה ליתן להם את התורה משפטים בל ידעום שלא רצו לקבל שנאמר (חבקוק ג) אלוה מתימן יבא וגו' ונוגה כאור תהיה וגו' לפניך ילך דבר וגו' עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים וגו'.

ויחן שם ישראל. כל מקום שהוא אומר ויסעו ויחננו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת אבל כאן השוו כולם לב אחד לכך נאמ' ויחן שם ישראל נגד ההר. (שם) מגיד שאמר להם זמן הרבה אתם עושים שם וכן מצינו שהיו שנים עשר חדש פחות עשרת ימים. - נגד ההר. לצד מזרחו של הר; כל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח.

פסוק ג

ומשה עלה אל האלהים זה יום שני. - ויקרא אליו ה' מגיד שהקריאה קדמה לדיבור. - כה תאמר כה בלשון הקדש כה כסדר הזה כה כענין הזה כה שלא תפחות ולא תוסיף. כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים; ותגד לבני ישראל אלו האנשים. [ד"א כה תאמר לבית יעקב בזכות יעקב; ותגד לבני ישראל בזכות ישראל] ד"א כה תאמר לבית יעקב אמור בלשון רכה אמור ראשי דברים לנשים; ותגד לבני ישראל ותדקדק עמהם ואמור להם.

פסוק ד

אתם ראיתם. לא במסורת אני אומר לכם לא כתבים אני משגר לכם לא עדים אני מעמיד עליכם אלא אתם ראיתם אשר עשיתי במצרים. ראו על כמה הם חייבין לי על עבודה זרה ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים לשעבר ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם.

ואשא אתכם על כנפי נשרים. ר' אליעזר אומר זה יום רעמסס לפי שנתקבצו כולם ובאו רעמסס לשעה קלה. - ואביא אתכם אלי לפני הר סיני ר' עקיבא אומר זה יום מתן תורה; לפי שהיו ישראל נרתעין

לאחוריהם שנים עשר מיל וחוזרין לפניהם שנים עשר מיל הרי עשרים וארבעה מילין על כל דיבור ודיבור. ואביא אתכם אלי לבית הבחירה.

ד"א ואשא אתכם על כנפי נשרים מה נשתנה נשר זה מכל העופות כולם שכל העופות כולן נותנין את בניהם בין רגליהם מפני שהן מתייראין מעוף אחר שהוא פורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתיירא אלא מאדם זה בלבד שלא יזרוק בו חץ אמר מוטב שיכנס בו ולא בבנו. - משל לאחד שהיה מהלך בדרך והיה בנו מנהיג לפניו ובאו לסטים לשבותו מלפניו נטלו מלפניו ונתנו מלאחריו; בא הזאב לטרפו מאחוריו נטלו מאחריו ונתנו לפניו לסטים מלפניו וזאב מלאחריו נטלו ונתנו על כתיפו שנ' (דברים א) ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך וגו'.

פסוק ה

ועתה אם שמוע תשמע בקולי ועתה קבלו עליכם שכל התחלות קשות. - אם שמוע תשמעו מכאן אמרו שמע אדם מצוה אחת משמיעין לו מצות הרבה שנאמר אם שמוע תשמעו; שכח אדם מצוה אחת משכחין לו מצות הרבה שנאמר אם שכח תשכח. - ושמרתם את בריתי. רבי אליעזר אומר זה ברית שבת; ורבי עקיבא אומר זה ברית מילה ועבודה זרה.

והייתם לי. שתהיו פנויין לי ועוסקים בתורה ולא תהיו עוסקין בדברים אחרים. סגלה מה סגולתו של אדם חביבה עליו כן תהיו חביבין עלי. ר' יהושע בן קרחא אומר כדי שתבקע אוזן כשם שהאשה מסנלת/מסגלת/ מאחר בעלה והבן מאחר אביו והעבד מאחר רבו והשפחה מאחר גבירתה יכול אף אתם מסוגלין לי מאחרי ת"ל (שמות יט) כי לי כל הארץ.

פסוק ו

ואתם תהיו לי. כביכול איני מעמיד ואיני משליט עליכם אחרים אלא אני וכה"א (תהלים קכא) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. - ממלכת איני ממליך עליכם מאומות העולם אלא מכם וכה"א (שה"ש ו) אחת היא יונתי תמתי וגו'. ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר מנין אתה אומר שכל אחד ואחד מישראל עתיד להיות לו בנים כיוצאי מצרים שנאמר (תהלים מה) תחת אבותיך יהיו בניך. אי בנים יכול יהו דווים וסגופים ת"ל תשיתמו לשרים בכל הארץ; אי שרים יכול פרגמיטיוטין ת"ל ממלכת; אי מלך יכול יהא חוזר ומכבש ת"ל כהנים; אי כהנים יכול בטלנין כענין שנאמר (שמו"ב ח) ובני דוד כהנים היו ת"ל וגוי קדוש. מכאן אמרו ראוין היו כל ישראל לאכל בקדשים עד שלא עשו העגל משעשו העגל נטלו מהם ונתנו לכהנים. - שנאמר (ירמיה נ) שה פזורה ישראל אריות וגו' נבוכד נצר מלך בבל המשילן כשה מה שה זו כשהיא לוקה מאחת מאבריה כל איבריה מרגישין כך ישראל אם נהרג אחד מהן כלן מרגישין ומצטערין אבל אומות העולם אינן כן אלא אם נהרג אחד מהם כולם שמחים במפלתו. - וגוי קראן גוי שנאמר (שמו"ב ז) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ וגו'. - קדוש קדושים ומקודשים פרושים מאומות העולם ומשקוציהם. - אלה הדברים שלא תפחות ולא תוסיף. - אשר תדבר אל בני ישראל כסדר הזה.

פסוק ז

ויבא משה ויקרא לזקני העם. מגיד שמושה חלק כבוד לזקנים. - וישם לפניהם האיר עיניהם. - את כל הדברים ראשון אחרון אחרון. - אשר צוהו ה' אף לנערים ולנשים אמור.

פסוק ח

ויענו כל העם יחדיו לא ענו בחנופה ולא קבלו זה מזה אלא השוו כלם לב אחד ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה. - וישב משה את דברי העם אל ה'. וכי צריך היה משה להשיב אלא למדה תורה דרך ארץ; בא משה והשיב תשובה לשולחו שכן אמר משה אף על פי שהוא יודע ועד אשיב תשובה לשולחני. דבר אחר כדי ליתן שכר למשה על כל עליה ועליה ועל כל ירידה וירידה.

פסוק ט

ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן. בענן עבה ואי זה זה זה ערפל שנאמר (שמות כ) ומשה נגש אל הערפל. - בעבור ישמע העם בדברי עמך. רבי יהודה אומר מנין אתה אומר שאמר הקב"ה למשה הריני אומר לך דבר ואתה מחזירני ואני מודה לך שיהיו ישראל אומרים גדול משה שהודה לו המקום שנאמר וגם בך יאמינו לעולם. רבי אומר אין אנו צריכין לעשות למשה גדול אלא אם כן עשינו להקב"ה שחזר בו בדבורו אלא מלמד שאמר לו המקום למשה הריני קורא לך מראש ההר ואתה עולה שנאמר (שם יט) ויקרא ה' למשה אל ראש ההר ויעל משה. - וגם בך יאמינו לעולם. גם בך גם בנביאים העתידים לעמוד אחריך.

ויגד משה את דברי העם אל ה'. וכי מה אמר המקום למשה לאמר לישראל או מה אמרו לישראל למשה לאמר למקום. ר' יוסי הגלילי אומר מתוך שנאמר (שם) והגבלת את העם סביב לאמר. ר' אליעזר בן פרטא אומר וכי מה אמר המקום לאמר לישראל או מה אמרו לישראל למשה לאמר למקום אלא מתוך שנאמר (שם כד) ויבא משה ויספר לעם אמר להם אם מקבלים אתם עליכם עונשים בשמחה הרי אתם מקבלים שכר ואם לאו הרי אתם מקבלים פורענות וקבלו עליהן עונשין בשמחה. רבי אומר וכי מה אמר המקום למשה לאמר לישראל או מה אמרו לישראל למשה לאמר למקום אלא אמרו רצוננו לשמוע מפי מלכנו לא דומה שומע מפי פרגוד לשומע מפי המלך. אמר המקום תן להם מה שבקשו בעבור ישמע העם בדברי עמך. - ד"א אמרו רצוננו לראות את מלכנו לא דומה שומע לרואה [א"ל המקום תן להם מה שבקשו] כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני.

פסוק י

(שמות יט) ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם היום. זה יום רביעי ומחר זה יום חמישי והיו נכונים ליום השלישי זה יום ששי שבו נתנה תורה. ומה עשה משה בחמישי השכים בבקר ובנה מזבח תחת ההר שנאמר (שם כד) וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר העמיד שתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל דברי רבי יהודה וחכמים אומרים שתים עשרה מצבה על כל שבט ושבט. בנה מזבח והקריב עליו עולה ושלמים נטל מדם העולה בשתי כוסות חלק למקום וחלק לציבור נטל מדם השלמים בשתי כוסות

חלק למקום וחלק לציבור שנאמר (שם) ויקח משה חצי הדם וישם באגנות זה חלק למקום וחצי הדם זרק על המזבח זה חלק לציבור.

ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם. אבל לא שמענו מהיכן קרא באזניהם. רבי יוסי בר' יהודה אומר מתחלת בראשית ועד כאן; רבי אומר מצוות שנצטווה אדם הראשון ומצוות שנצטוו בני נח ומצוות שנצטוו במצרים ובמרה ושאר כל המצוות כולן. - ר' ישמעאל אומר בתחלת הענין מה הוא אומר (ויקרא כה) ושבתה הארץ שבת לה' - שש שנים תזרע שדך וגו' שמטים ויבלות ברכות וקללות; בסוף הענין מה הוא אומר (שם כו) אלה החוקים והמשפטים והתורות. אמרו מקבלין אנו עלינו כיון שראה שקבלו עליהם נטל הדם וזרק על העם שנאמר (שמות כד) ויקח משה את הדם ויזרק על העם. אמר להם הרי אתם קשורים ענובים תפוסים מחר בואו וקבלו עליכם המצוות כולן. ר' יוסי בר' יהודה אומר בו ביום נעשו כל המעשים.

וכבסו שמלותם. ומנין שיטענו טבילה הריני דן ומה אם במקום שאין טעונין כיבוס בגדים טעונין טבילה כאן שהוא טעון כיבוס בגדים אינו דין שיהא טעון טבילה אין כיבוד בגדים בתורה שאינו טעון טבילה.

פסוק יא

(שמות יט) והיו נכונים ליום השלישי. זה יום ששי שבו נתנה תורה שנאמר (שמות יט) כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני זו אחת מעשר ירידות שכתובות בתורה. - לעיני כל העם. מלמד שלא היו בהם סומים. ד"א לעיני כל העם מלמד שראו באותה שעה מה שלא ראה ישעיה ויחזקאל שנאמר (הושע יב) וביד הנביאים אדמה. דבר אחר לעיני כל העם מלמד שאם היו חסרים עד אחד אינו כדאי לקבל. רבי יוסי אומר אפילו יש שם שני אלפים ושני רבבות הם כדי לקבל שנאמר (במדבר י) ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל.

פסוק יב

והגבלת את העם. שומע אני למזרחו ת"ל סביב. - לאמר. מלמד שהותרו ה' /זה/ בזה. - השמרו לכם בלא תעשה. - עלות בהר. יכול לא יעלה אבל יגע ת"ל ונגוע בקצהו. יכול לא יעלה ולא יגע אבל יכנס בלקטקא ת"ל עלות בהר ונגוע בקצהו. כל הנוגע בהר מות יומת הרי זה עונש.

פסוק יג

לא תגע בו יד לא בשילה ולא באהל מועד ולא בבית עולמים. - כי סקול יסקל מניין שידחה ת"ל ירה. ומנין שאם מת בדחייה יצא [ת"ל ירה. ומניין לכל הנסקלין נתלין ת"ל כי סקול יסקל או ירה ירה]. - אם בהמה. אין לי אלא בהמה חיה מניין ת"ל אם בהמה. - אם איש. אין לי אלא איש; אשה מניין ת"ל אם איש. - לא יחיה. רבי עקיבא אומר נאמר כאן לא יחיה ונאמר להלן (שמות כב) מכשפה לא תחיה מה כאן בסקילה אף להלן בסקילה.

במשוך היובל המה יעלו בהר. כשימשוך היובל את קולו אתם רשאים לעלות בהר. ר' יוסי אומר מכאן אמרו לא מקומו של אדם מכבדו אלא הוא מכבד את מקומו כל זמן שהשכינה בהר כל הנוגע בהר מות יומת נסתלקה שכינה הכל רשאים לעלות בהר.

פסוק יד

וירד משה מן ההר אל העם. מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו ולא היה יורד לביתו אלא מן ההר אל העם; יכול לדיבור זה בלבד ושאר כל הדברות מניין ת"ל וירד ה' על הר סיני. כבר זה אמור ומה ת"ל וירד משה מן ההר אל העם מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו ולא יורד לתוך ביתו אלא מן ההר אל העם. אין לי אלא דברות הר סיני דברות אוהל מועד מניין ת"ל (שם לד) ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה. ומניין שכל העליות שהיה עולה בבקר היה עולה ת"ל (שם) והיה נכון לבקר ואיש לא יעלה עמך ויפסול שני לוחות אבנים וגו'; שאין ת"ל כאשר צוה ה' אותי אלא זה בניין אב כל זמן שהיה עולה בבקר היה עולה. - ויקדש את העם זמנן וכבסו בגדיהם והטהרו.

פסוק טז

ויאמר אל העם היו נכונים לשלשת ימים. אבל לא שמענו שאמר המקום לפרוש מן האשה אלא היו נכונים - (שם טז) והיו נכונים לגזירה שוה מה היו נכונים האמור כאן לפרוש מן האשה אף והיו נכונים האמור להלן לפרוש מן האשה. רבי אומר ממקומו הוא מוכרע לך אל העם וקדשתם היום ומחר ואם על ענין טבילה יטבול בחמישי ויהי טהור כמו הערב שמש. ומה ת"ל לך אל העם אלא שאמר המקום למשה לפרוש מן האשה.

אל תגשו אל אשה. מכאן אמרו הפולטת שכבת זרע ביום השלישי שהיא טהורה ראייה לדבר מסיני דברי רבי אלעזר בן עזריה; רבי אליעזר אומר פעמים שהם ארבע עונות פעמים שהן חמש פעמים שהן שש; ר' עקיבא אומר לעולם חמש.

פסוק טז

ויהי ביום השלישי בהיות הבקר. מלמד שהקדים המקום על ידו לקיים מה שנאמר: (שה"ש א) עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו. - ויהי קולות. קולי קולות מיני קולות משונים זה מזה. - וברקים. ברקי ברקים מיני ברקים משונים זה מזה. - וענן כבד על ההר. זה ערפל שנאמר ומשה נגש אל הערפל.

וקול שופר חזק מאד. מנהג הדיוט כל זמן שהוא הולך קולו עמום; אבל כאן כל זמן שהוא הולך קולו מגביר. ולמה כך מתחלה לשכך את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע. - ויחרד כל העם אשר במחנה מלמד שנזדעזעו.

פסוק יז

ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה. אמר ר' יוסי יהודה היה דורש (דברים לג) ויאמר ה' מסיני בא אל תקרא כן אלא ה' לסיני בא ליתן תורה לישראל או אינו אומר כן אלא ה' מסיני בא לקבל את ישראל כחתן זה שהוא יוצא לקראת כלה.

ויתיצבו נצפפו. [מלמד שהיו ישראל מתיראין מפני הזיקין מפני הזועות מפני הרעמים מפני הברקים הבאים. - בתחתית ההר]. מלמד שנתלש ההר ממקומו וקרבו ועמדו תחת ההר שנאמר (שם ד) ותקרבו ותעמדון תחת ההר. עליהם מפורש בקבלה (שה"ש ב) יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאוה. הראיני את מראיך אלו שתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל; השמיעני את קולך אלו עשרת הדברות; כי קולך ערב לאחר הדברות; ומראך נאוה (ויקרא ט) ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה'.

רבי אליעזר אומר על ים סוף הדבר אמור: הראיני את מראיך (שמות יד) התיצבו וראו את ישועת ה'; השמיעני את קולך (שם) ויראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה'; כי קולך ערב (שם ב) ויזעקו ותעל שועתם; ומראך נאוה (שם ד) ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם. ד"א כי קולך ערב על הים (שמות טו) אשירה לה' כי גאה גאה; ומראך נאוה (תהלים ח) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז למען צורריך להשבית אויב ומתנקם.

פסוק יח

והר סיני עשן כלו. יכול מקום הכבוד בלבד ת"ל כולו; מפני מה מפני אשר ירד עליו ה' באש. מגיד שהתורה אש ומאש נתנה ובאש נמשלה. מה דרכה של אש שאם קרב אדם אצלה נכוה רחק ממנה צונן אין לו לאדם אלא להתחמם כנגד אורה.

ויעל עשנו. יכול כעשן זה בלבד ת"ל כבשן; אי כבשן יכול ככבשן זה בלבד ת"ל וההר בוער באש עד לב השמים. ומה ת"ל כבשן לשכך האוון מה שהיא יכולה לשמוע. כיוצא בו (עמוס ג) אריה שאג מי לא יירא. וכי מי נתן כח וגבורה בארי לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו מבריותיו לשכך את האוון מה שהיא יכולה לשמוע. כיוצא בו (יחזקאל מג) והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים. וכי מי נתן כח וגבורה במים לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו מבריותיו לשכך האוון.

ויחרד כל ההר. והלא בכלל כל ההרים היה שנאמר (שופטים ה) הרים נזלו מפני ה' זה סיני; ואומר (תהלים סח) למה תרצדון הרים גבנונים. אמר להם כלכם גבנים אתם כמה דאת אמר (ויקרא כא) או גבן או דק. ומפני מה שרתה שכינה בחלקו של בנימן שכל השבטים היו שותפין במכירתו של יוסף ובנימן לא היה שותף עמהם ועוד שכל השבטים נולדו בחוצה לארץ ובנימן נולד בארץ ישראל ואף על פי כן (תהלים סח) ההר חמד אלהים לשבתו אף ה' ישכון לנצח.

פסוק יט

ויהי קול השופר. הרי זה סימן יפה בכתובים כל מקום שנאמר שופר הרי זה סימן יפה לישראל שנאמר (תהלים מז) עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר; ואומר (ישעיה כז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול; ואומר (זכריה ט) וה' אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן. - הולך וחזק מאד. מנהג ההדיוט כל זמן שהוא הולך קולו עמום אבל כאן כל זמן שהוא הולך קולו מגביר ולמה כך מתחלה כדי לשכך את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע.

משה ידבר והאלהים יעננו בקול. ר' אליעזר אומר מנין אתה אומר שאין הקב"ה מדבר עד שמושה אמר דבר שכבר קבלו עליהם בניך לכך נאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול. אמר לו ר' עקיבא בודאי כן הוא הדבר ומה ת"ל משה ידבר אלא מלמד שנתן הב"ה כח וגבורה במושה והיה הקב"ה מסייעו בקולו ובנעימה שהיה משה שומע בו היה משמיע את ישראל לכך נאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול.

פסוק כ

וירד ה' על הרי סיני. שומע אני על כלו תלמוד לומר אל ראש ההר; יכול ממש שירד הכבוד והוצע על הר סיני תלמוד לומר כי מן השמים דברתי עמכם. מלמד שהרכין הב"ה שמים התחתונים ושמי השמים העליונים על ראש ההר וירד הכבוד והוצע על גב הר סיני כאדם שהוא מציע את הכר על ראש המטה וכאדם שהוא מדבר מעל גבי הכר שנאמר (ישעיה סד) כקדוח אש המסים מים תבעה אש להודיע שמך לצריך מפניך גוים ירגזו; וכן הוא אומר (שם) בעשותך נוראות לו נקוה מפניך הרים נזולו. - רבי יוסי אומר הרי הוא אומר (תהלים קטו) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם לא עלה משה ואליהו למעלה ולא ירד הכבוד למטה. אלא מלמד שאמר המקום למשה הריני קורא לך מראש ההר ואתה עולה שנאמר ויקרא ה' למשה.

פסוק כא

ויאמר ה' אל משה רד העד בעם. [הסדה בהם. פן יהרסו אל ה'] שמא ידחקו לראות. ונפל ממנו רב מלמד שנתנה רשות לשלוחים לחבל. דבר אחר אפילו רב אחד מהם שיפול הרי הוא עלי ככולם. מלמד שאף אחד ממעט על ידי כולן. דבר אחר יחידי שיוטל מהם הרי הוא עלי כנגד כל מעשה בראשית שנאמר (זכריה ט) כי לה' עין אדם וכל שבטי ישראל.

פסוק כב

וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו. יכול הכהנים בכלל העם [ת"ל לך אל העם וקדשתם היום ומחר אין הכהנים בכלל העם] שנאמר (ויקרא טז) ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר אין הכהנים בכלל העם. [ואומר (דברים יח) וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם אין הכהנים בכלל העם]. ואילו הם הכהנים רבי יהושע בן קרחא אומר נדב ואביהוא. אינו אומר הכהנים אלא הכהנים הנגשים אל ה' וכשהוא אומר וגם אף הזקנים עמהם.

פסוק כג

ויאמר משה אל ה' לא יוכל העם. כבר העידותי בהם וקבעתי להם תחומין.

ויאמר אליו ה' לך רד. יפה אמרת זהו שהיה ר' יהודה אומר מניין אתה אומר שאמר הב"ה למשה הרני אומר לך דבר ואתה מחזירני ואני מודה לך שיהו ישראל אומרים גדול משה שהודה לו הב"ה. רבי אומר אין אנו צריכין לעשות למשה גדול אלא אם כן עשינו להקב"ה שחזר בו ובדברו אלא מזרזין לאדם בשעת תלמוד ומזרזין את האדם בשעת מעשה.

ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם. יכול הכל יעלו תלמוד לומר והעם אל יהרסו לעלות אל ה' פן יפרוץ בם. יכול אף הכהנים יעלו עמך תלמוד לומר ועלית אתה. אמור מעתה מה אתה מחיצה לעצמך [אף הן מחיצה לעצמן] והעם כל עיקר אל יהרסו לעלות אל ה'. - פן יפרץ בם שמא יתריעו.

וירד משה אל העם ויאמר אליהם. אמר להם מיד ולא עכב. [דבר אחר ויאמר אליהם אמר להם היו עתידין לקבל מלכות שמים בשמחה]. דבר אחר ויאמר אליהם אמר להם היו אומרין על לאו לאו ועל הן הן.

מכילתא על שמות כ

פסוק יט

א.

כי מן השמים דברתי עמכם כתוב אחד אומר כי מן השמים וגו' כתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני כיצד יתקיימו שני מקראות הללו- הכריע השלישי מן השמים השמיעך את קולו ליסרך דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר מלמד שהרכין הקב"ה שמים העליונים על ראש ההר ודבר עמהם מן השמים. שנאמר ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו. [תהלים יח]. רבי אומר וירד ה' על הר סיני [אל] ראש ההר ויקרא ה' למשה אל ראש ההר. ויעל משה שומע אני כמשמעו. אמרת ומה אחד משמש שמשיו (הרי הוא בא במקומו ושלא) במקומו קל וחומר לכבודו של מי שאמר והיה העולם.

פסוק כ

ב.

לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב רבי ישמעאל אומר דמות שמישי המשמשין לפני במרום לא דמות מלאכים ולא דמות אופנים ולא דמות כרובים. ר' נתן אומר לא תעשון אתי שלא תאמר עושה אני כמין דמות ואשתחוה לו תלמוד לומר לא תעשון (לכם) [אתי ואומר] ונשמרתם מאד. רבי עקיבא אומר לא תעשון אתי כדרך שהאחרים מנהגין במדינות. כשהטובה באה עליהם הם מכבדין את אלהיהם שנאמר על כן יזבחו לחרמו (חבקוק א). וכשהפורענות באה עליהן הם מקללין את אלהיהם שנאמר וקלל במלכו ובאלהיו. אבל (ישראל) אם אביא עליכם הטובה תנו הודאה וכשתבא עליכם יסורים תנו הודאה. וכן דוד

אומר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא (תהלים קיז). וכן איוב אומר ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך על מדה טובה ועל מדת פורענות. מה אשתו אומרת לו- עודך מחזיק בתומתך ברך אלהים ומות. (וכן) הוא משיב כדבר אחת הנבלות תדברי (איוב א).

(ואנשי) דור המבול שהיו (כעוררין) [כעורין] בטובה וכשבאה עליהם פורענות קבלו אותה בעל כרחם אנו שהיינו נאים בטובה לא נהיה [נאים] בפורענות. לפיכך אמר כדבר אחת הנבלות תדברי. ועוד שיהא שמח אדם ביסורין יותר מהטובה שאפי' אדם עומד בטובה כל ימיו אינו נמחל לו העבירות שבידו. ומי מוחל לו העבירות הוי אומר היסורין. רבי אליעזר [בן יעקב] אומר הרי הוא אומר מוסר ה' בני אל תמאס וגו' (משלי ג) מפני מה כי את אשר יאהב ה' יוכיח. אמרת בוא וראה מי גרם לבן זה לרצות את האב הוי אומר יסורין. רבי מאיר אומר וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו וגו' (דברים ח) [אתה ולבך יודעים המעשים שעשית והיסורים שהבאתי עליך שלא כנגד מעשיך שעשית הבאתי לך]. רבי יונתן אומר חביבין יסורין כשם שברית כרותה לארץ כך ברית כרותה ליסורין. [שנא] ה' אלהיך מיסרך (ואומר) כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה.

רבי שמעון בן יוחאי אומר חביבין יסורים ששלש מתנות טובות נתנו לישראל ואומות העולם מתאוין להם ולא נתנו (להם) אלא ביסורין. ואלו הן תורה וארץ ישראל ועולם הבא. תורה דכתיב לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה (משלי א). [ואומר] אשרי הגבר אשר תיסרנו יה (תהלים צד). ארץ ישראל מנין- דכתיב ה' אלהיך מיסרך (ואומר) כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה. עולם הבא מנין - דכתיב כי נר מצוה ותורה אור וגו' (משלי ד). אמרת אי זה דרך שמביאה את האדם לחיי העולם הבא הוי אומר אלו יסורין. ר' נחמיה אומר חביבין יסורין שכשם שהקרבות מרצין כך יסורין מרצין. בקרבנות מהו אומר- ונרצה לו לכפר עליו (ויקרא א). ביסורין מה הוא אומר והם ירצו את עונם (שם כו). ולא עוד אלא שהיסורין מרצין יותר מן הקרבנות מפני שהקרבות בממון והיסורין בגוף. וכן הוא אומר עור בעד עור (איוב א). כבר היה רבי אליעזר חולה ונכנסו ארבעה זקנים לבקרו. ר' טרפון ורבי יהושע ור' אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא. נענה רבי טרפון ואמר טוב אתה לישראל מגלגל חמה הא למדת שחביבין יסורין.

ג.

אלהי כסף ואלהי זהב למה נאמר? לפי שהוא אומר ועשית שנים כרובים זהב (אמר) הריני עושה ארבעה -תלמוד לומר אלהי (כסף) [זהב] אם הוספת על שנים הרי הם כאלהי זהב. אלהי כסף למה נאמר (והלא כבר נאמר אלהי זהב ומה תלמוד לומר אלהי כסף-) לפי שמצינו כל כלי בית עולמים שאם אין להם של זהב עושים אותן של כסף. שומע אני אף כרובים כן- תלמוד לומר אלהי כסף הא אם אינו (נותן) של זהב הרי הם כאלהי כסף.

לא תעשו לכם שלא תאמר הואיל ונתנה תורה רשות לעשות בבית המקדש הריני עושה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות -תלמוד לומר לא תעשו לכם. דבר אחר לא תעשו לכם אלהי כסף שלא תאמרו הרי אנו עושין בדרך שאחרים עושים במדינות תלמוד לומר לא תעשו לכם.

פסוק כא

ד.

מזבח אדמה תעשה לי מזבח מיוחד לי שלא תבנהו מתחלה לשום אחר. ר' ישמעאל אומר מזבח אדמה תעשה לי שלא תבנהו על גבי כפים ולא על גבי (עמודים). רבי נתן אומר חלול באדמה נעשה שנאמר נבוב לוחות תעשה אותן (שמות כז). איסי בן עקיבא אומר מזבח נחשת מלא אדמה תעשה לי) שנאמר כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל את העולה (מלכים א' ה). וכי קטן היה והלא כבר נאמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא (שם ג). ומה תלמוד לומר קטן אלא ביום שנבנה זה נגנז זה.

ה.

וזבחת עליו כנגדו. אתה אומר עליו כנגדו או אינו אלא עליו כמשמעו. והדין נותן ומה אם צפון המזבח שאינו כשר לכפרה כשר לשחיטה ראש המזבח שהוא כשר לכפרה דין הוא שיוכשר לשחיטה. והרי מזבח הפנימי יוכיח שהוא כשר לכפרה ואינו כשר לשחיטה והוא יוכיח על מזבח החיצון אף על פי שהוא כשר לכפרה לא יוכשר לשחיטה. לא אם אמרת במזבח הפנימי שאינו לא מכשיר ולא מתיר ואינו גומר הכפרה לפיכך לא יוכשר לשחיטה - תלמוד לומר ועשית עולותיך הבשר והדם (דברים יג). הבשר והדם בראש המזבח ואין שחיטה בראש המזבח. רבי (אסי) [יוסי] אומר אף לשחוט בראש המזבח. והכתוב מסייעו שנאמר מזבח אדמה תעשה לי [וגו']. כתוב אחד אומר את עולותיך ואת שלמיך וכתוב אחד אומר ועשית עולותיך הבשר והדם. כיצד יתקיימו שני מקראות הללו. אמר רבי יוסי ברבי יהודה מחצי המזבח לצפון כצפון ומחצי המזבח לדרום כדרום. ואין לי אלא צפון המזבח שיהא כשר לשחיטה שאר כל צפון העזרה מנין - תלמוד לומר ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את העולה (ויקרא ד). שאין תלמוד לומר במקום הקדש אלא להכשיר בו כל (הקדשים) [הקדש]. אין לי אלא חטאת ועולה ושלמים שאר כל קרבנות מנין - תלמוד לומר את צאנך ואת בקרך משמע מביא את הקדשים ואת החולין. אמרת במי הענין מדבר בקדשים.

ו.

בכל המקום וגו' שאני נגלה עליך בבית הבחירה. מכאן אמרו שם המפורש אסור להאמר בגבולין. ר' אליעזר בן יעקב אומר אם תבא לביתי אבא לביתך ואם לא תבא לביתי לא אבא לביתך. מקום שלבי אוהב שם רגלי מוליכות אותי. מכאן אמרו כל עשרה בני אדם שנכנסין לבית הכנסת שכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל (תהלים פב). ומנין אפילו שלשה שדנין שנאמר בקרב אלהים ישפוט. ומנין אפילו שנים שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו (מלאכי ג). ומנין אפילו אחד שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך (שמות כ).

פסוק כב

ז.

ואם מזבח אבנים תעשה לי רבי ישמעאל אומר כל אם שבתורה רשות חוץ משלשה. ואם תקריב מנחת בכורים (ויקרא ב) חובה. אתה אומר חובה או אינו אלא רשות - תלמוד לומר תקריב את מנחת בכוריך חובה ולא רשות. כיוצא בו אם כסף תלוה את עמי וגו' חובה. אתה אומר חובה או אינו אלא רשות - תלמוד לומר העבט תעביטנו חובה ולא רשות. כיוצא בו ואם מזבח אבנים תעשה לי חובה. אתה אומר חובה או אינו אלא רשות - תלמוד לומר אבנים שלמות תבנה (רשות). אתה אומר רשות או אינו אלא חובה תלמוד לומר מזבח אבנים תעשה לי רשות ולא) חובה. ומה תלמוד לומר ואם מזבח אבנים אלא רצה של אבנים יעשה של (לבנים) [אדמה] יעשה. והרי דברים קל וחומר לשאר כל הכלים ומה אם מזבח החמור אם רצה לשנות ישנה קל וחומר לשאר כל הכלים.

לא תבנה אתהן גזית אין גזית אלא גזוזות שהונף עליהם ברזל. רבי נתן אומר הרי שבנה שתי אבנים גזוזות שהניף עליהם ברזל שומע אני יהא המזבח כלו פסול - ת"ל לא תבנה אתהן גזית הן פסולות ולא המזבח כלו פסול.

ח.

לא תבנה אתהן גזית בו אי אתה בונה אבל אתה בונה בהיכל ובקדש הקדשים. שהיה בדין ומה אם מזבח הקל אסור לבנות בו ההיכל וקדש הקדשים החמורים דין הוא שלא יהו בונין בו גזית. תלמוד לומר לא תבנה אתהן גזית בו אי אתה בונה גזית אבל אתה בונה גזית בהיכל ובקדש הקדשים. ומה אני מקיים ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו (מלכים א' ו) בבית אינו נשמע אבל בחוץ נשמע

כי חרבך הנפת עליה וגו' (מכאן) היה רבי שמעון בן אלעזר אומר המזבח נברא להאריך שנותיו של אדם והברזל לקצר שנותיו של אדם אינו רשאי להניף המקצר על המאריך. רבי יוחנן בן זכאי אומר הרי הוא אומר אבנים שלמות תבנה אבנים שמטילות שלום. והרי דברים קל וחומר ומה אם אבני מזבח שאינם לא רואות ולא שומעות ולא מדברות על שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אמר הקב"ה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין עיר לעיר בין אומה שומה בין ממשלה לממשלה בין משפחה למשפחה על אחת כמה וכמה שלא תבא עליו פורענות.

פסוק כג

ט.

ולא תעלה במעלות על מזבחי מכאן אמרו עשה כבש למזבח. אין לי אלא עליה ירידה מנין - תלמוד לומר לא תגלה ערותך עליו הא לא עליה ולא ירידה גרמה אלא כסוי גורם. ר' ישמעאל אומר (אינו צריך) והלא כבר נאמר ועשה להם מכנסי בד (שמות כח) ומה תלמוד לומר אשר לא תגלה ערותך עליו שלא ילך פסיעה גסה אלא גודל בצד עקב ועקב בצד גודל. אשר לא תגלה ערותך עליו עליו אי אתה פוסע פסיעה גסה אבל אתה פוסע פסיעה גסה בהיכל ובקדש הקדשים. שהיה בדין ומה מזבח הקל אסור לפסוע בו פסיעה [גסה]

ההיכל וקדש הקדשים החמורים דין הוא שאסור לפסוע פסיעה גסה בהן (לפי שהן חמורין) - תלמוד לומר אשר לא תגלה ערותך עליו בו אי אתה פוסע פסיעה יתירה אבל אתה פוסע פסיעה יתירה בהיכל ובקדש הקדשים. והרי דברים קל וחומר ומה אם אבנים שאין בהם דעת לא לרעה ולא לטובה אמר הקב"ה לא תנהג בהן מנהג בזיון חברך שהוא בדמותו של מי שאמר והיה העולם דין הוא שלא תנהג בו מנהג בזיון. אשר לא תגלה ערותך עליו ואלה המשפטים אשר תשים נמצינו למדין שסנהדרין באין בצד מזבח. אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר וינס יואב ויחזק בקרנות המזבח.

מכילתא על שמות כא

פסוק א

י.

ואלה המשפטים ר' ישמעאל אומר אלו מוסיפין על העליונים מה עליונים מסיני אף תחתונים מסיני. (רבי עקיבא אומר ואלה המשפטים למה נאמר - לפי שהוא אומר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אין לי אלא פעם אחת מנין שנה ושלוש ורבע עד שילמדו תלמוד לומר ולמדת את בני ישראל (דברים לא). יכול למדין ולא שונין - תלמוד לומר שימה בפיהם. יכול שונין ולא יודעין - תלמוד לומר ואלה המשפטים וגו' ערכם לפניהם כשלחן ערוך כענין שנאמר אתה הראית לדעת (שם ד).

יא.

רבי יהודה אומר אלה המשפטים במרה שנאמר שם שם לו חק ומשפט (שמות טו). רבי אלעזר בן עזריה אומר הרי הכותים שדנו בדיני ישראל שומע אני יהו קיימים - תלמוד לומר ואלה המשפטים וגו' אתה דן את שלהם והם אינן דנין את שלך. מכאן אמרו (גיטין פח) גט המעושה בישראל כשר ובכותים פסול. אבל כותים חובטין אותו ואומרין לו עשה מה שישראל אומר לך כשר. רבי שמעון אומר מה ראו דינין לקדום לכל מצות שבתורה שכשהדין בין אדם לחברו תחרות ביניהם נפסק הדין נעשה שלום ביניהם. וכן יתרו אומר אם את הדבר הזה תעשה וגו'.

פסוק ב

יב.

כי תקנה עבד עברי בנמכר בבית דין הכתוב מדבר שהוא עובדו ועובד הבן או אינו מדבר אלא במוכר עצמו כשהוא אומר כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך (ויקרא כה) הרי מוכר עצמו אמור הא מה תלמוד לומר כי תקנה עבד עברי - בנמכר בבית דין על גנתו הכתוב מדבר שיהא עובדו ועובד את הבן.

יג.

כי תקנה עבד עברי בבן ישראל הכתוב מדבר או אינו אלא בעבדו של עברי ומה אני מקיים והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם וגו' - בנלקח מן הנכרי אבל בנלקח מישראל שומע אני שיהא עובד שש ויוצא בשביעית תלמוד לומר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה וגו' (דברים טז). שאין תלמוד לומר העברי שהרי כבר נאמר אחיך ומה תלמוד לומר העברי - מופנה להקיש ולדון ממנו גזירה שוה. נאמר כאן עברי ונאמר להלן עברי מה עברי האמור להלן בבן ישראל הכתוב מדבר אף עבד עברי האמור כאן בבן ישראל הכתוב מדבר. (ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו (וגו') (שמות ז) [ואומר] לאברם העברי.

יד.

עבד יכול תקראנו עבד לשום בזיון - תלמוד לומר כי תקנה עבד עברי התורה קראתו עבד בעל כרחו).

טו.

(כי תקנה עבד עברי למה נאמר-) להביא הגר דברי רבי ישמעאל. רבי אליעזר אומר אינו צריך - אם ישראל עובד הגר לא יעבוד. אם ישראל עובד שש שנים הגר יעבוד שתים עשרה - אמרת דיו לבא מן הדין להיות כנדון - מה ישראל עובד שש אף הגר יעבוד שש. לפי שהוא אומר אם אין לו ונמכר בגנתו שומע אני לעולם.

טז.

תלמוד לומר שש שנים יעבוד מגיד הכתוב שהוא עובד שש ויוצא בשביעית.

יז.

שש שנים יעבוד שומע אני (כל עבודה במשמע) - תלמוד לומר לא תעבוד בו עבודת עבד (ויקרא כה). מכאן אמרו לא ירחץ לו רגליו ולא ינעיל לו מנעליו ולא יטול לו כליו לבית המרחץ ולא יסמוך לו במתניו. כיון שעולה במעלה ולא יטלנו לא בפוריון ולא בכסא ולא בלקטקא כדרך שעבדים עושין (תלמוד לומר ובאחיכם בני ישראל וגו') אבל בבנו ובתלמידו רשאי.

שש שנים יעבוד שומע אני (בין עבודה שיש בה בזיון בין עבודה שאין בה בזיון) תלמוד לומר כשכיר כתושב מה שכיר אי אתה רשאי לשנותו מאומנותו אף עבד עברי אי אתה רשאי לשנותו מאומנותו מכאן אמרו לא יושיבנו רבו באומנות שהיא משמשת לרבים כגון חייט בלן ספר טבח נחתום. רבי יוסי אומר אם היתה מלאכתו מיוחדת לכך יעשה אבל רבו לא ישנה עליו. כשכיר כתושב מה שכיר עובד ביום ואינו עובד בלילה אף עבד עברי עובד ביום ואינו עובד בלילה. ר' יוסי אומר הכל לפי אומנותו.

יח.

שש שנים יעבוד להביא את (החולה משמע מביא את החולה (ברייתא) [בורח] מנין - תלמוד לומר שש שנים יעבוד). אמרת במי הענין מדבר במי שראוי לעבוד.

יט.

ובשביעית שביעית למכירה. אתה אומר שביעית למכירה או אינו אומר אלא לשנים - תלמוד לומר שש שנים יעבוד שביעית למכירה ולא שביעית לשנים.

כ.

יצא לחפשי למה נאמר - לפי שהוא אומר וכי תשלחנו (חפשי) שומע אני שיכתוב לו גט שחרור - תלמוד לומר יצא לחפשי או יתן לו מעות ויצא - תלמוד לומר יצא לחפשי חנם.

פסוק ג

כא.

אם בגפו למה נאמר לפי שהוא אומר אם אדוניו יתן לו אשה רשות. אתה אומר רשות או אינו אלא חובה - תלמוד לומר אם בגפו יבא בגפו יצא - רשות ולא חובה דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר אם בגפו יבא בגפו יצא אם בראשי אברים נכנס - בראשי אברים יצא. לפי שהוא אומר וכי ימכור איש את בתו לאמה לא תצא לא תצא בראשי אברים כדרך שהכנענים יוצאים. אתה אומר לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי אברים כדרך שהכנענים יוצאים או לא תצא בשנים וביובל כדרך שהעבדים יוצאים - תלמוד לומר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מגיד שהיא יוצאה בשש. ביובל מנין - תלמוד לומר כי עבדי הם (ויקרא כה) מכל מקום. הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי אברים כדרך שהכנענים יוצאים. אין לי אלא עבריה שאינה יוצאה בראשי אברים עברי מנין - (תלמוד לומר העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה. מה עבריה אינה יוצאה בראשי אברים אף עברי אינו יוצא בראשי אברים. ועוד) קל וחומר ומה עבריה שהיא יוצאה בסימנין אינה יוצאה בראשי אברים עברי שאינו יוצא בסימנין דין הוא שלא יצא בראשי אברים. לא אם אמרת בעבריה שאינה נמכרת על הגנבה לפיכך אינה יוצאה בראשי אברים תאמר בעברי שהוא נמכר על גנבתו לפיכך יוצא בראשי אברים - תלמוד לומר העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה. מה היא אינה יוצאה בראשי אברים אף הוא אינו יוצא בראשי אברים.

כב.

אם בעל אשה הוא בבת ישראל הכתוב מדבר. אתה אומר בבת ישראל הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בכנענית. כשהוא אומר אם אדוניו יתן לו אשה הרי כנענית אמורה הא מה תלמוד לומר אם בעל אשה הוא - בבת ישראל הכתוב מדבר.

כג.

ויצאה אשתו עמו רבי יצחק אומר מי הביאה שהכתוב מוציאה מה תלמוד לומר ויצאה אשתו עמו סגיד - שהוא חייב במזונותיה ובמזונות בניו. שנאמר ויצא מעמך הוא ובניו עמו (ויקרא כה) מכלל יציאה אתה

למד על הכניסה. יכול יהא חייב במזונות ארוסה ושומרת יבם -תלמוד לומר אשתו להוציא שומרת יבם שאינה אשתו עמו להוציא ארוסה שאינה עמו.

פסוק ד

כד.

אם אדוניו יתן לו אשה רשות. אתה אומר רשות או אינו אלא חובה. כשהוא אומר אם בגפו יבא בגפו יצא רשות ולא חובה דברי רבי ישמעאל. (רבי עקיבא אומר) אם אדוניו יתן לו (אשה) המיוחדת לו שלא תהא כשפחת הפקר.

(אם אדוניו יתן לו) אשה בכנענית הכתוב מדבר. או אינו אלא בעברית. כשהוא אומר האשה וילדיה תהיה לאדוניה הא בכנענית הכתוב מדבר.

כה.

וילדה לו בנים [או בנות] אין לי אלא בנים ובנות טומטום ואנדרוגינוס מנין -תלמוד לומר האשה וילדיה תהיה לאדוניה מכל מקום. רבי נתן אומר אין תלמוד לומר אלא (האשה וילדיה) וילדה לו להביא את הרב שבא על שפחתו שילדיה עבדים.

כו.

האשה וילדיה (מה תלמוד לומר) - מגיד שילדיה כמוה. אין לי אלא שפחה שילדיה כמוה נכרית מנין - היה רבי ישמעאל אומר (קל וחומר). מה שפחה כנענית שאין לה קידושין מכל אדם ילדיה כמוה אף כל שאין לה קידושין מכל אדם ילדיה כמוה ואי זה - זה ולד נכרית.

כז.

והוא יצא בגפו שאינה צריכה ממנו גט. אין לי אלא אמה שאינה צריכה גט מן (העבד) [בן] ישראל] (ישראלית מן העבד מנין) - תלמוד לומר מהם תקנו עבד ואמה הקיש עבד לאמה (ואמה לעבד). מה אמה אינה צריכה גט אף בת ישראל אינה צריכה מן העבד גט.

ד"א והוא יצא בגפו למה נאמר - לפי שהוא אומר שש שנים יעבוד אין לי אלא עובד שש שנהג בו מנהג האמור בפרשה נרצע מנין - תלמוד לומר (שש שנים יעבוד) [והוא יצא בגפו] להביא את הנרצע. ר' יצחק אומר אינו צריך. ומה העובד שש שמיעט הכתוב יציאתו הרי הוא נוהג בו מנהג האמור בפרשה נרצע שריבה הכתוב יציאתו אינו דין שינהוג בו מנהג האמור בפרשה

פסוק ה

כח.

ואם אמור יאמר העבד מגיד שאינו נרצע עד שיאמר וישנה.

כט.

אהבתי את אדוני (אין לי אלא בזמן שיש) לו אשה ובנים (ולרבו אשה ובנים) אין לרבו אשה ובנים מנין - תלמוד לומר והיה כי יאמר אליך וגו' (דברים טז). מכאן אמרו לעולם אינו נרצע אלא אם כן יש לו אשה ובנים ולרבו אשה ובנים.

ל.

אהבתי את אדוני וגו' הוא אוהב את רבו ורבו אוהבו שנתברכו נכסים על ידו. (לכך נאמר והיה כי יאמר אליך וגו') כי טוב לו עמך (דברים ט) שתהא טובתו שוה לך. מכאן אמרו לא ישנה רבו עליו מאכלו ומשקהו והסבו משלו. לכך נאמר כי טוב לו עמך. ד"א כי טוב לו עמך (שתהיה שוה לו) אם היה חגר או סומא אינו נרצע.

פסוק ו

לא.

והגישו אדוניו אל האלהים אצל הדיינין שימלך במוכריו. רבי אומר בנמכר בבית דין על גנבתו הכתוב מדבר אבל כאן אינו נרצע אלא בינו לבין עצמו.

לב.

והגישו אל הדלת או אל המזווה וגו' (מקיש) דלת למזווה. מה מזווה מעומד אף דלת מעומד. אתה אומר לכך בא או (ירצענו במזווה?) והדין נותן מה הדלת שאינו כשר למצוה כשר לרציעה מזווה שהיא כשרה למצוה אינו דין שתכשר לרציעה. (תלמוד לומר ונתתה באזנו ובדלת. בדלת אתה נותן אבל אי אתה נותן במזווה או) יעבור באזנו ובדלת - תלמוד לומר ורצע אדוניו את אזנו במרצע באזנו אתה מעביר ואי אתה מעביר בדלת. הא אין עליך לומר בלשון האחרון אלא כלשון הראשון - הקיש דלת למזווה מה מזווה מעומד אף דלת מעומד.

לג.

ורצע אדוניו (את אזנו) למה נאמר - לפי שמצינו בכל מקום ששלוחו של אדם כמותו. אבל כאן הוא ולא שלוחו.

אזנו בשל ימין הכתוב מדבר. אתה אומר בשל ימין הכתוב מדבר או אינו אלא בשל שמאל. הרי אתה דן נאמר כאן אזנו ונאמר להלן אזנו - מה להלן בימין אף כאן בימין

לד.

אזנו מן המילת דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר (אף) מן הסחוס. שהיה ר' מאיר אומר אין כהן נרצע (והן אומרים נרצע. אין כהן נמכר והן אומרים נמכר). ומה ראתה אוזן שתרצע מכל אברים- היה רבן יוחנן אומר כמין חומר (אומר) אוזן ששמעה לא תגנוב והלך וגנב היא תרצע מכל אבריו.

לה.

במרצע (בכל דבר. והתורה אמרה ורצע אדוניו את אזנו במרצע. ואמרה בכל דבר) רבי אומר במין מתכת בלבד.

לו.

ועבדו לעולם עד היובל. שהיה בדין ומה אם הכסף שיפה כחו וקונה הכל אינו קונה אלא שש רציעה שאינה קונה אלא עבדים אינו דין שלא תקנה אלא שש. הא מה תלמוד לומר ועבדו לעולם - עד היובל. או ועבדו לעולם כמשמעו תלמוד לומר ושבתם איש אל אחוזתו (ויקרא כח). רבי אומר בוא וראה שאין העולם אלא חמשים שנה שנאמר (ועבדו לעולם עד היובל. הא כיצד הגיע היובל יצא מת האדון יצא).

לז.

ועבדו אותו הוא עובד ואינו עובד את הבן. שהיה בדין מה אם העובד שש שמיעט הכתוב יציאתו הרי הוא עובדו ועובד את הבן נרצע שריבה הכתוב יציאתו אינו דין שיהא עובדו ועובד את הבן. תלמוד לומר ועבדו אותו הוא עובד ואינו עובד את הבן. מכאן אמרו עבד עברי עובד את הבן ואינו עובד את הבת. נרצע והעבריה לא את הבן ולא את הבת

פסוק ז

לח.

וכי ימכור איש את בתו בקטנה הכתוב מדבר. אתה אומר בקטנה הכתוב מדבר או אינו אלא בגדולה. אמרת הואיל ורשאי בהפרת נדריה ורשאי במכירתה מה הפרת נדריה קטנה ולא גדולה אף מכירתה קטנה ולא גדולה. ממוקום שבאת מה להלן כשהיא נערה אף כאן כשהיא נערה. אמרת הואיל ומוציאין אותה הסימנים (מרשות אביה שהוא רשאי בקידושיה כשהיא נערה) קל וחומר עד שלא נמכרה.

וכי ימכור איש את בתו האיש מוכר את בתו ואין האשה מוכרת את בתה. שהיה בדין ומה אם הבן שאין אביו רשאי למכרו הרי היא מוכר את בתו הבת שאביה רשאי למכרה אינו דין שתמכור את בתה. תלמוד לומר וכי ימכור איש מוכר את בתו ואין אשה מוכרת את בתה.

וכי ימכור איש (האיש) [את בתו] את בתו מוכר ואינו מוכר את בנו. שהיה בדין מה אם הבת שאינה נמכרת על הגנבה אביה רשאי למכרה הבן שהוא נמכר על הגנבה אינו דין שיהא אביו רשאי למכרו. תלמוד לומר וכי ימכור איש את בתו (האיש) מוכר את בתו ואינו מוכר את בנו.

וכי ימכור (איש. האיש מוכר את (עצמו) [בתו] ואין האשה) מוכרת את עצמה. שהיה בדין מה אם הבן שאין אביו רשאי למכרו מוכר את עצמו הבת שאביה רשאי למכרה אינו דין שתמכור את עצמה. לא אם אמרת בבן שהוא נמכר בגנבתו לכך הוא מוכר את עצמו הבת שאינה נמכרת בגנבתה לפיכך לא תמכור את עצמה. ותמכר על גנבתה והדין נותן ומה אם הבן שאין אביו רשאי למכרו הרי הוא נמכר על גנבתו הבת שאביה רשאי למכרה אינו דין שתמכר על גנבתה. לא אם אמרת בבן שהוא נרצע לכך הוא נמכר בגנבתו. תאמר בבת שאינה נרצעת לפיכך לא תמכר על גנבתה. ותרצע והדין נותן מה אם הבן שאין אביו רשאי למכרו הרי הוא נרצע הבת שאביה רשאי למכרה אינו דין שתרצע. תלמוד לומר (כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה וגו'. אמרת) אם מוציאה הכתוב מיד מכר החמור קל וחומר מיד רציעה הקלה.

לט.

וכי ימכור איש למדנו שהוא רשאי במכירתה. ומנין שהוא רשאי בקדושיה. אמרת אם מוציאה הוא מידי קדושיה לידי אמהות קל וחומר לידי קידושיה.

מ.

ומנין שתהא נקנית בכסף. היה רבי ישמעאל אומר קל וחומר. ומה אם שפחה כנענית שאינה נקנית בבעילה נקנית בכסף. בת ישראל שהיא נקנית בבעילה אינו דין שתהא נקנית בכסף. ומנין אף בשטר תלמוד לומר והלכה והיתה מקיש הויה להליכה. מה הליכתה בשטר אף הויתה בשטר. ר' עקיבא אומר הרי הוא אומר אם אחרת יקח לו מקיש תחתונה לעליונה מה עליונה בכסף אף תחתונה בכסף.

מא.

לאמה לאמה הוא מוכרה ואינו מוכרה לשתיה אמהות. רבי יוסי הגלילי אומר נמצינו למדין שמקדשה קידוש אחר קידוש וקידוש אחר אמהות אבל לא אמהות אחר (קידוש) ואין צריך לומר אמהות אחר (אמהות).

לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי אברים כדרך שהכנענים יוצאים. אתה אומר לא תצא בראשי אברים כדרך שהכנענים יוצאים או אינו אלא לא תצא בשנים וביובל כדרך שהעבדים יוצאים. תלמוד לומר כי ימכר לך אחיך העברי וגו' (דברים טז). מגיד שהיא יוצאה בשנים וביובל. אין לי אלא עבריה שאינה יוצאה בראשי אברים וכו' (ועוד) קל וחומר ומה אם עבריה שיוצאה בסימנין וכו'. לא אם אמרת עבריה שאינה נמכרת בגנבתה לפיכך אינה יוצאה בראשי אברים וכו'.

אם רעה בעיני אדוניה אין רעה אלא שלא נגמלה חסד לפניו.

פסוק ח

מב.

(אשר לא יעדה והפדה מכאן אמרו (בכורות פ"א מ"ו) מצות יעוד קודמת למצות פדיה. (דבר אחר) אשר לא יעדה אם לא יעדה אדון (זה) יפדה אב) לא ייעד לשנים כאחת.

מג.

לא ימכור על מנת [שלא] ליעד דברי ר' יוסי. רבי עקיבא אומר מוכר הוא אם רצה ליעד מיעד.

מד.

לעם נכרי הרי זה אזהרה (לבית דין) שלא ימכרנה לנכרי

מה.

בבגדו בה מאחר שבגד בה (נהג) בה מנהג בזיון ולא נהג בה כמשפט הבנות. אף הוא אינו רשאי (לקיימה) דברי ר' יונתן בן אבטולמוס (אומר אין) ([ואין] בגידה אלא שקירה שנאמר בגדה יהודה (מלאכי ב) ואומר כי בגוד בגדו בית ישראל (ירמיה ה)). רבי ישמעאל אומר באדון הכתוב מדבר אשר לקחה על מנת ליעד ולא ייעד. אף הוא אינו רשאי לקיימה (רבי עקיבא אומר בבגדו בה מאחר שפירש בגדו עליה).

פסוק ט

מו.

ואם לבנו ייעדנה לבנו ולא לאחיו. שהיה בדין ומה הבן שאינו נכנס תחתיו ליבום הרי הוא מיעד אחיו שהוא בא תחתיו ליבום דין הוא שייעד. לא אם אמרת בבן שהוא נכנס תחתיו לאחוזתו תאמר באחיו שאינו נכנס תחתיו לאחוזתו לפיכך לא ייעד. תלמוד לומר ואם לבנו ייעדנה לבנו ולא לאחיו.

מז.

כמשפט הבנות וכי מה למדנו על משפט הבנות. אלא הרי הוא בא ללמד ונמצא למד. מה זה שארה כסותה ועונתה לא יגרע אף בת ישראל שארה כסותה ועונתה לא יגרע דברי ר' יאשיה. רבי יונתן אומר בעבריה (הכתוב מדבר). אתה אומר כן או אינו אלא בבית ישראל. כשהוא אומר אם אחרת יקח לו הרי בת ישראל אמור ומה תלמוד לומר כמשפט הבנות בעבריה הכתוב מדבר

פסוק י

מח.

אם אחרת יקח לו מכאן אמרו חייב אדם להשיא את בנו קטן. במקום אחר מהו אומר והודעתם לבניך ולבני בניך (דברים ד) אימתי אתה זכאי לראות את בני בניך בזמן שאתה משיא בניך קטנים

מט.

שארה אלו מזונותיה. וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי (מיכה ג). וכתוב וימטר עליהם כעפר שאר (תהלים עח).

כסותה כמשמעה.

ועונתה זו דרך ארץ שנאמר וישכב אותה ויענה (בראשית לה) דברי רבי יאשיה.

רבי יונתן אומר שארה כסותה כסות שהוא נופל לשארה. אם היתה ילדה לא יתן לה של זקנה זקנה לא יתן לה של ילדה. ועונתה שלא יתן של ימות החמה בימות הגשמים ולא של ימות הגשמים בימות החמה. אלא נותן כל אחד ואחד בעונתה. מזונה מנין- אמרת קל וחומר ומה דברים שאינן קיום נפש אי אתה רשאי למנוע הימנה דברים שהם קיום נפש דין הוא שלא תהא רשאי למנוע הימנה. דרך ארץ מנין - אמרת קל וחומר ומה דברים שלא נשאת עליהם מתחלה אינו רשאי למנוע הימנה דברים שנשאת עליהם מתחלה דין הוא שלא יהא רשאי למנוע הימנה.

ר' אומר שארה זו דרך ארץ שנאמר אל כל שאר בשרו (ויקרא יח). וכתוב שאר אביך שאר אמך. כסותה כמשמעו. עונתה אלו מזונות שנאמר ויענך וירעיבך (דברים ד).

ג.

לא יגרע רבי יאשיה אומר למה נאמר. לפי שנאמר אם אחרת יקה לו. שומע אני בבת ישראל הכתוב מדבר. תלמוד לומר לא יגרע ממי גורעים מי שנתנו לו כבר. ר' (נתן) אומר בבת ישראל הכתוב מדבר. אתה אומר בבת ישראל או אינו אלא בעבריה. כשהוא אומר כמשפט הבנות יעשה לה הרי עבריה אמורה. הא מה ת"ל אם אחרת יקה לו בבת ישראל הכתוב מדבר.

פסוק יא

גא.

ואם שלש אלה לא יעשה לה ייעד לך או לבנך או פדה. אתה אומר ייעד לך או לבנך או פדה או אינו אלא שארה כסותה ועונתה. (אמרת אין הדבר אמור אלא בעבריה.)

ואם שלש אלה וגו' שומעני חנם מן הגט ומה אני מקיים וכתב לה ספר כריתות- בשאר הנשים חוץ מעבריה. או בעבריה תלמוד לומר ואם שלש אלה וגו' חנם מהכסף ולא חנם מהגט.

גב.

ויצאה חנם בבגר אין כסף בנעורים. (שהיה בדין הואיל ותצא) בימי הנעורים לא תצא בימי בגרות. שאלו לא נאמר אלא אחת הייתי אומר הן הן ימי בגרות. והדין נותן הואיל ויצאה מרשות אב ויצאה מרשות אדון מה יוצאה מרשות אב שנשתנית ממה שהיתה אף יוצאה מרשות אדון שנשתנית ממה שהיתה. ואימתני נשתנית ממה שהיתה בשעה שהיתה נערה ובגרה. לכך נאמר שניהם שלא ליתן מקום לבעל דין לחלוק.

ויצאה חנם בבגר אין כסף בנעורים. רבי יונתן אומר ויצאה חנם (בבגר אין כסף) בנעורים. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר ויצאה חנם (בבגר) אין כסף בסימנין . מגיד שהיא יוצאה בגרעון כסף (רבי נתן אומר) הואיל ואמרה תורה תן כסף ובל תתן כסף. (מה) תן כסף עד שלא באו הסימנין (אף) בל תתן כסף משיבואו בה סימנין .

פסוק יב

נג.

מכה איש ומת מות יומת למה נאמר. לפי שנאמר ואיש כי יכה כל נפש אדם (ויקרא כד) שומעני אפילו סטרו סטירה. תלמוד לומר מכה איש ומת מגיד שאינו חייב עד שתצא נפשו.

נד.

מכה איש אין לי אלא שהכה את איש הכה את האשה ואת הקטן מנין- תלמוד לומר ואיש כי יכה כל נפש אדם להביא את שהכה את האשה ואת הקטן. אין לי אלא איש או אשה שהרגו את האיש והאיש שהרג את האשה ואת הקטן האשה שהרגה את הקטן ואת חברתה מנין- תלמוד לומר רוצח הוא. לתלמודו בא. (מכה איש שומעני להוציא את הקטן. תלמוד לומר ואיש כי יכה כל נפש אדם להביא את הקטן. שומע אני אף בן שמונה במשמע- תלמוד לומר מכה איש מגיד שאינו חייב עד שיהרוג בן קיימא). מכה איש אף הקטן במשמע תלמוד לומר איש כי יכה כל נפש אדם להוציא את הקטן. שומעני אף בן שמונה במשמע- תלמוד לומר מכה איש מגיד שאינו חייב עד שיהרוג בן קיימא.

נה.

מות יומת בהתראת עדים. אתה אומר בהתראת עדים או אינו אלא שלא בהתראת עדים. תלמוד לומר על פי שנים עדים (דברים טו). הא מה תלמוד לומר מות יומת בהתראת עדים.

מות יומת בבית דין. אתה אומר בבית דין או אינו אלא שלא בבית דין. תלמוד לומר (יומת הרוצח) הא מה תלמוד לומר מות יומת - בב"ד.

מות יומת בסייף. אתה אומר בסייף או אינו אלא בחנק. הרי אתה דן נאמר כאן מות יומת ונאמר להלן בנוסף מות יומת (ויקרא ב) מה להלן (בסייף) [בחנק] אף כאן (בסייף) [בחנק]. (אתה מקישו למנאף ואני) מקישו למגדף. נאמר כאן מות יומת ונאמר להלן מות יומת. מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה. (אתה מקישו למנאף ואני מקישו למגדף) תלמוד לומר שופך דם האדם וגו' (בראשית ט). עדין אנו אומרים יקיז לו דם משני אברים וימות תלמוד לומר וערפו שם את העגלה בנחל ואתה תבער הקיש שופכי דמים לעגלה ערופה. מה עגלה ערופה בהתזת ראש אף כל שופכי דמים בהתזת הראש. עונש שמענו אזהרה לא שמענו תלמוד לומר לא תרצח.

פסוק יג

נו.

ואשר לא צדה וגו' אחד שהרג נפש בשוגג ואחד שהרג נפש במזיד בא מזיד ונפל ביד שוגג. הא כיצד היה מעגל במעגלה ונפלה עליו והרגתו היה יורד בסולם ונפל עליו והרגו היה משלשל בחבית ונפלה עליו והרגתו (הרי זה גולה. אבל היה מושך במעגלת ונפלה עליו והרגתו היה עולה בסולם ונפל עליו והרגו היה דולה בחבית

ונפסק החבל ונפל עליו והרגו הרי זה אינו גולה) בא מזיד ונפל ביד שוגג וכן הוא אומר כאשר יאמר משל הקדמוני וגו' והיכן אמור ואשר לא צדה והאלהים - אנה וגו'.

גז.

[ושמתי לך מקום] (אבל) לא שמענו היכן אתה דן. הרי נאמר מנוס לשעה ונאמר מנוס לדורות. מה מנוס האמור לדורות ערי הלויים קולטות אף מנוס האמור לשעה מחנות הלויים קולטות. איסי בן עקיבא אומר ושמתי לך מקום למה נאמר. לפי שהוא אומר שבו איש תחתיו וגו' (שמות יז) אלו אלפים אמה. אתה אומר אלו אלפים אמה או אינו אלא ד' אמות. הרי אתה דן נאמר כאן מקום ונאמר להלן מקום מה מקום האמור (להלן) אלפים אמה אף מקום האמור (כאן) אלפים אמה (ושמתי לך מקום וגו').

פסוק יד

גח.

וכי יזיד איש למה נאמר פרשה זו. לפי שהוא אומר ואיש כי יכה כל נפש אדם וגו' יכול (אף) [בין] המזיד והשוגג (ואחרים) והמרפא שהמית והמכה ברשות בית דין והרודה בבנו ובתלמידו במשמע. תלמוד לומר וכי יזיד (להוציא את השוגג)].

איש להוציא את הקטן. איש להביא את האחרים. רעהו להביא את הקטן. רעהו להוציא את אחרים. איסי בן עקיבא אומר קודם מתן תורה היינו מוזהרים על שפיכות דמים לאחר מתן תורה תחת שהוחמרו הוקלו. באמת אמרו פטור מדיני בשר ודם ודין מסיר לשמים. (להרגו בערמה) להוציא חרש שוטה. (וקטן שאינן מערימין).

להרגו בערמה להוציא מרפא שהמית והמכה ברשות בית דין והרודה בבנו ובתלמידו. ואף על פי שהן מזדיין אינן מערימין

גט.

מעם מזבחי וגו' (מגיד שמבטלים העבודה מידו ויוצא ליהרג).

ס.

מעם מזבחי תקחנו (בא הכתוב ללמדך על רציחה שתדחה את העבודה. שהיה בדין ומה אם שבת שעבודה דוחתה אין רציחה דוחתה. עבודה שהיא דוחה את השבת אינו דין שלא תהא רציחה דוחתה. תלמוד לומר מעם מזבחי תקחנו למות בא הכתוב ללמד על רציחה שתדחה את העבודה ((אינו [ותהא רציחה]) דוחה את השבת. שהיה בדין ומה אם עבודה שהיא דוחה את השבת הרי רציחה דוחתה שבת שעבודה דוחתה דין הוא שתהא רציחה דוחתה. לא אם אמרת בעבודה שקבורת מת מצוה דוחתה לפיכך רציחה דוחתה. תאמר בשבת שאין קבורת מת מצוה דוחתה לפיכך לא תהא רציחה דוחתה.

אמר תלמיד אחד מתלמידי ר' ישמעאל הרי הוא אומר לא תבערו אש וגו' (שם לה) שרפה היתה בכלל ויצאת ללמד. מה שרפה מיוחדת שהיא אחת ממיתות בבית דין אינה דוחה את השבת אף כל שאר מיתות ב"ד לא ידחו את השבת. (ותהא קבורת מת מצוה דוחה את השבת. והדין נותן ומה אם עבודה שהיא דוחה שבת קבורת מצוה דוחתה שבת שעבודה דוחתה דין הוא שתהא קבורת מצוה דוחתה). לא אם אמרת בעבודה שרציחה דוחתה לפיכך קבורת מצוה דוחתה תאמר בשבת שאין רציחה דוחתה לפיכך לא תהא קבורת מצוה דוחתה. (לכך נאמר) לא תלין נבלתו על העץ וגו' (דברים כא) בו ביום שנהרג בו ביום יקבר. רציחה דוחה את העבודה (ואין פקוח) נפש דוחה את העבודה. (שהיה בדין) [ודין הוא] ומה אם שבת שאין רציחה דוחתה פקוח נפש דוחתה עבודה שרציחה דוחתה אינו דין שיהא פקוח נפש דוחה את העבודה. (ר' שמעון בן מנסיא אומר ויהא פקוח נפש דוחה את השבת. והדין נותן אם רציחה דוחה את העבודה שהיא דוחה את השבת [וכו']).

מעם מזבחי תקחנו למות למות ולא לדון ולא ללקות ולא לגלות.

מעם מזבחי תקחנו למות נמצינו למדין שסנהדרין בצד המזבח (אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח (מלכים א') וגו').

פסוק טו

סא.

ומכה אביו ואמו מות יומת למה נאמר. לפי שהוא אומר עין תחת עין וגו' (ויקרא כב) והרי הכתוב מוציא מכללו להחמיר עליו שיהא במיתה לכך נאמר פרשה זו.

ומכה אביו ואמו אין לי אלא אביו ואמו. אביו שלא אמו אמו שלא אביו מנין. הרי אתה דן הואיל והמכה חייב והמקלל חייב. מה המקלל אחד אחד בפני עצמו אף המכה אחד אחד בפני עצמו. לא אם אמרת במקלל שהוא חייב על המתים כחיים לפיכך הוא חייב על כל אחד ואחד בפני עצמו תאמר במכה שאינו חייב על המתים כחיים לפיכך אינו חייב אביו ואמו אלא (ומכה אדם יומת) אפי' אחד מהן על כל אחד ואחד בפני עצמו (שאינו) תלמוד לומר) ומכה דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר משמע שניהם כאחת ומשמע אחד ואחד בפני עצמו עד שיפרוט לך הכתוב (אחד) [יחדו]. רבי יצחק אומר וכי לא באת אמו אלא להחמיר או להקל עליו לא מפני שהוחמר בו הוקל בו. תלמוד לומר ומכה אביו ואמו.

ומכה אביו ואמו מכה שיש בה חבורה. אתה אומר מכה שיש בה חבורה או אינו אלא מכה שאין עליה חבורה. אמרת ומה אם מדת נזיקין מרובה אינו חייב עד שיעשה בה חבורה מדת עונשין מעוטה לא יהיה חייב עד שיעשה בהם חבורה. הא מה תלמוד לומר ומכה אביו ואמו מכה שיש בה חבורה.

מות יומת בחנק. אתה אומר בחנק או אינו אלא באחת מכל המיתות האמורות בתורה. אמרת זו (מדה) [מיתה] בתורה (כל) [וכל] מיתה האמורה [בתורה] אין אתה רשאי למושכה להחמיר עליה אלא להקל דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר לא מפני שהיא קלה אלא מפני שנאמרה סתם. וכל מיתה האמורה סתם הרי זו בחנק. ר' אומר (במיתה שנאמרה בידי שמים) מה מיתה שנאמרה בידי שמים מיתה שאין בה רושם אף מיתה שנאמרה (כאן) מיתה שאין בה רושם. מכאן אמרו (סנהדרין פ"ז מ"ב) מצות חנק היו משקעין אותו בזבל עד ארכובותיו ונותנין סודרין קשין ברכין וכורך על צוארו. זה מושך להלן וזה מושך להלן עד שנפשו יוצאה זה סדר חנק. עונש שמענו אזהרה לא שמענו. תלמוד לומר ארבעים יכנו לא יוסיף (דברים כה). והרי

דברים ק"ו ומה מי שהוא מצווה להכות הרי הוא מוזהר שלא להכות מי שהוא מצווה שלא להכות דין הוא שיהא מוזהר שלא להכות.

פסוק טז

סב.

וגונב איש ומכרו למה נאמר. לפי שהוא אומר כי ימצא איש גונב נפש מאחיו וגו' (שמות כד). אין לי אלא עדים על גנבה עדים על מכירה מנין- ת"ל וגונב איש ומכרו וגו'.

וגונב איש אין לי אלא (איש) שגנב את האיש גנב את האשה ואת הקטן מנין- תלמוד לומר וכי ימצא איש גונב נפש מאחיו להביא את שגנב את האשה ואת הקטן. אין לי אלא איש ואשה שגנבו את האיש והאיש שגנב את האשה ואת הקטן האשה שגנבה חברתה ואת הקטן מנין- תלמוד לומר ומת הגנב ההוא מכל מקום.

(וגונב איש להוציא את הקטן להביא את הקטן מנין- תלמוד לומר כי ימצא איש גונב נפש להביא את הקטן משמע מביא את הקטן ואת בן שמונה- תלמוד לומר וגונב איש מגיד שאינו חייב עד שיגנוב בן קיימא.

וגונב איש אף הקטן במשמע תלמוד לומר כי ימצא איש גונב נפש מאחיו להוציא את הקטן).

וכי אצא איש גונב נפש שומעני אף בן שמונה במשמע ת"ל וגונב איש ומכרו.

(וכי יגנוב איש) מגיד שאינו חייב עד שיגנוב בן קיימא.

סג.

ומכרו ולא שמכר את חציו.

ונמצא אין מציאה אלא בעדים.

סד.

בידו אין בידו בכל מקום אלא רשותו. ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כא) ואומר ויקח העכד עשרה גמלים וגו' (בראשית כד) ח הא אין בידו בכל מקום אלא רשותו. מות יומת בחנק. אתה אומר בחנק או אינו אלא באחת מכל מיתות האמורות בתורה. אמרת זו (מדה) [מיתה] בתורה (כל) [וכל] מיתה האמורה בתורה סתם אין אתה רשאי למושכה להחמיר עליה אלא להקל עליה דברי רבי יאשיה . רבי יונתן אומר לא מפני שהיא קלה אלא מפני שנאמרה סתם וכל מיתה שנאמרה סתם הרי זו בחנק. רבי אומר (במיתה שנאמרה בידי שמים) מה מיתה שנאמרה בידי שמים מיתה שאין בה רושם אף מיתה שנאמרה (כאן) מיתה שאין בה רושם מכאן אמרו מצות חנק וכו .

סה.

עונש שמענו אזהרה לא שמענו- תלמוד לומר לא תגנוב (לא תגנוב) הרי זו אזהרה לגונב נפש. אתה אומר אזהרה לגונב נפש או אינו אלא אזהרה לגונב ממון. כשהוא אומר לא תגנובו ולא תכחשו וגו' הרי זו אזהרה לגונב ממון (אמור) הא מה תלמוד לומר לא תגנוב הרי זו אזהרה לגונב נפש. או הרי זו אזהרה לגונב ממון (והלא) [והלא] אזהרה לגונב נפש. אמרת שלש מצות נאמרו בענין. שתיים מפורשות ואחת סתומה. נלמד סתומה מפורשות מה מפורשות מצות שחייבין עליה מיתת בית דין אף סתומה מצוה שחייבין עליה מיתת בית דין. הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון זו אזהרה לגונב נפש (והלא) [והלא] אזהרה לגונב ממון.

פסוק יז

סו.

ומקלל אביו ואמו וגו' למה נאמר. לפי שהוא אומר (* איש איש אשר יקלל את אביו וגו' (אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל ומקלל אביו ואמו. ומקלל אביו ואמו) אין לי אלא אביו ואמו אמו אמו שלא אביו מנין- תלמוד לומר אביו ואמו קלל מכל מקום דברי ר' יאשיהו. ר' יונתן אומר משמע שניהם כאחד ומשמע אחד אחד בפני עצמו עד שיפרוט לך הכתוב (אחד). ומה ת"ל ומקלל אביו ואמו לפי שנאמר איש אין לי אלא איש אשה טומטום ואנדרוגינוס מנין- תלמוד לומר ומקלל אביו ואמו. (אין לי אלא בחיים במתים מנין- תלמוד לומר (ומקלל) אביו ואמו [קלל] מכל מקום).

הגהות הגאון מלבי"ם. איש איש אשר יקלל את אביו ואמו. אין לי אלא איש אשה מנין- תלמוד לומר איש איש. אין לי אלא אביו ואמו כו' תלמוד לומר אביו ואמו קלל מכל מקום. אין לי אלא בחיים במתים מנין- תלמוד לומר ומקלל אביו ואמו דברי רבי יאשיהו. ר' יונתן אומר כו' טומטום ואנדרוגינוס מנין- תלמוד לומר ומקלל אביו ואמו. אין לי אלא בחיים במתים מנין- תלמוד לומר אביו ואמו קלל מכל מקום

סז.

ומקלל אביו ואמו בשם המפורש. או אינו. אלא בכנוי שאין תלמוד לומר בנקבו שם יומת להביא המקלל אביו ואמו אינו חייב עד שיקללם בשם המפורש דברי ר' אחאי. רבי חנינא בן אידי אומר הואיל ואמרה תורה השבע אל תשבע קלל ואל תקלל. מה השבע בשם אף אל תשבע. בשם מה קלל בהשם אף אל תקלל בשם.

מות יומת בסקילה. אתה אומר בסקילה או אינו אלא באחת מכל מיתות האמורות בתורה. הרי אתה דן נאמר כאן דמיו בו ונאמר להלן דמיהם בם מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה. עונש שמענו אזהרה מנין - תלמוד לומר אלהים לא תקלל (שמות כב) אם דיין הוא אביך הרי הוא בכלל אלהים לא תקלל ואם נשיא הוא הרי הוא בכלל ונשיא בעמך לא תאור. אינו לא דיין ולא נשיא (אלא בור) הרי אתה דן בנין אב משניהם. לא הרי דיין כהרי נשיא ולא הרי נשיא כהרי דיין הצד השוה שבהן שהם בעמך ואתה מוזהר על קללתם אף אביך שבעמך אתה מוזהר על קללתו. אי מה הצד השוה שבהן שהם גדולים (ובעמך) וגדולתך גרם להם לפיכך אתה מוזהר עליהם על קללתם. תאמר באביך- תלמוד לומר לא תקלל חרש (ויקרא יט). דבר

הכתוב באמללים שבאדם. הרי אתה דן בנין אב מבין שלשתן לא הרי דיין כהרי נשיא ולא הרי נשיא כהרי
דין ולא הרי זה וזה כהרי חרש ולא הרי חרש כהרי זה וזה הצד השווה שבהן שהם בעמך ואתה מוזהר על
קללתם אף אביך שבעמך אתה מוזהר על קללתו

פסוק יח

סח.

וכי יריבון אנשים למה נאמר פרשה זו. לפי שהוא אומר עין תחת עין אבל שבת ורפוי לא שמענו- ת"ל
וכי יריבון אנשים.

אם יקום בא הכתוב ללמד דברים המחוסרים בו.

סט.

וכי יריבון אנשים. אין לי אלא אנשים נשים מנין- היה רבי ישמעאל (דורש) אומר הואיל ושכל הנזקים
שבתורה סתם ופרט הכתוב באחד מהם שעשה בו נשים כאנשים אף פורט אני לכל הנזקים שבתורה
לעשות בהם נשים כאנשים. רבי יאשיה אומר (והמית) איש (ואשה) [או אשה] למה נאמר. אלא לפי שהוא
אומר וכי יפתח איש בור אין לי אלא איש אשה מנין- תלמוד לומר איש ואשה השווה הכתוב אשה לאיש
לכל הנזקין שבתורה. רבי יונתן אומר אינו צריך והלא כבר נאמר בעל הבור ישלם שלם המבעיר את
הבערה הא מה תלמוד לומר איש ואשה לתלמודו הוא בא

ע.

והכה איש את רעהו לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו.

עא.

באבן או באגרופ יהא חייב ובשאר כל דבר יהא פטור. תלמוד לומר ואם באבן יד [וגו'] (במדבר לה) מגיד
שאינו חייב עד שיכה בדבר שיש בו כדי להמית. ומנין במקום שיש בו כדי להמית-תלמוד לומר וארב לו
וקם עליו (דברים יט) מגיד שאינו חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית ובמקום כדי להמית.

עב.

ר' נתן אומר הקיש אבן לאגרופ ואגרופ לאבן. מה אבן שיש בו כדי להמית אף אגרופ שיש בו כדי להמית.
ומה אגרופ בידוע אף אבן בידוע. הא אם נתערבה באבנים אחרות פטור.

עג.

(ולא ימות ונפל למשכב מגיד שהצהיבה מביאה לידי מיתה).

ולא ימות ונפל למשכב הא אם הכהו מכה שיש בו כדי להמית פטור משבת ורפוי.

פסוק יט

עד.

אם יקום והתהלך (בחוי) שומע אני בתוך הבית. תלמוד לומר בחוי. שומע אני אף (בשוקים) [מתנונה] תלמוד לומר על משענתו על בוריו. זה אחד משלשה דברים שהיה ר' ישמעאל (יושב ו) דורש בתורה כמין משל. כיוצא בו אם זרחה השמש עליו. וכי השמש עליו בלבד זרחה והלא על כל העולם זרחה אלא מה שמש זה שלום בעולם אף זה אם ידוע בו שבשלוש (נהרג) [עמו והרגו] הרי זה חייב. כיוצא בו ופרשו השמלה (דברים כב) דברים המחורין כשמלה. אף כאן אתה אומר על משענתו על בוריו.

עה.

ונקה המכה שומע אני יתן ערבים ויטייל בשוק. תלמוד לומר אם יקום והתהלך בחוי מגיד שחובשין אותו עד שמרפא.

עו.

ונקה המכה מן המיתה שומע אני מן שבת והרפוי. תלמוד לומר רק שבתו יתן ורפא ירפא חוי ממה שנותנין לו דמי אבריו נותנין לו דמי שבתו ורפוי.

עז.

רק שבתו יתן שומע אני לעולם. תלמוד לומר ורפא ירפא מה רפוי מחמת מכה אף שבת מחמת מכה או (לא) [כשם שלא] חלק) מכלל רפוי כך (לא) נחלוק מכלל השבת. שכשם שהוא זקוק לרפאות את זה (כך הוא זקוק לרפאות את זה. כשם שנותנין שבת לזה) כך נותנים שבת לזה. תלמוד לומר רק שבתו יתן מגיד שחלוק (מכלל השבת).

ורפא ירפא [מנין] שאם נתרפא וחזר ונתרפא וחזר אפי' ארבעה פעמים וחמישה חייב לרפאותו- תלמוד לומר ורפא ירפא. (ועלו) [עלו] בו צמחים מחמת מכה סביבות המכה חייב לרפאותו שלא מחמת המכה פטור וכשאמרה תורה רק שבתו יתן (ורפא ירפא מה שבת מחמת מכה אף רפואה מחמת מכה).

דבר אחר בא הכתוב ללמדך דרך ארץ מן התורה (רק שבתו יתן ורפא ירפא [שניתן רשות לרפואה]).

פסוק כ

עח.

וכי יכה איש את עבדו אף (את) עבדו ושפחתו בכלל שנאמר (והמית איש או אשה) [מכה איש ומת] מות יומת. והרי הכתוב מוציא מכללו להקל עליו שיהא נדון ביום או יומים. לכך נאמרה פרשה זו.

וכי יכה איש אין לי אלא איש אשה מנין (-תלמוד לומר) היה רבי ישמעאל אומר הואיל ונאמרו כל הנזקין שבתורה סתם ופרט לך וכו'. רבי יאשיה אומר איש ואשה למה נאמרו וכו'. רבי נתן אומר אינו צריך וכו' כדכתוב לעיל.

עט.

את עבדו (ואת) [או את] אמתו לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. ר' אליעזר אומר בכנעני הכתוב מדבר. אתה אומר בכנעני הכתוב מדבר [או] אינו אלא בעברי. תלמוד לומר (מהם תקח עבד אמה (ויקרא כח) מקיש עבד לאמה ואמה לעבד. (מה) עבד שגדלו וקטנו עבד (אף) אמה שגדלה וקטנה אמה. יצא עבד עברי שאף על פי שגדלו עבד אין קטנו עבד. יצאת אמה העבריה שאף על פי שקטנה אמה אין גדלה אמה. אמר רבי יצחק שומע אני עבד של שני שותפין ועבד שחציו בן חורין במשמע. תלמוד לומר עבדו ואמתו. (מה) עבדו שכלו שלו (אף) אמה שכלה שלו. יצא עבד של שני שותפין ועבד שחציו בן חורין שאין כולו שלו. רבי ישמעאל אומר (בכנעני הכתוב מדבר. או אינו אלא בעברי תלמוד לומר) לא יוקם כי כספו הוא. מה כספו שקנינו קנין עולם ורשותו גמורה לו. יצא עבד עברי אף על פי שרשותו קנויה לו אבל אין קנינו קנין עולם. יצא עבד של שני שותפים ועבד שחציו בן חורין אף על פי שקנינו קנין עולם אין רשותו גמורה לו.

פ.

בשבט שומע אני בין שיש בו כדי להמית ובין שאין בו כדי להמית. תלמוד לומר או בכלי עץ. מגיד שאיני חייב עד שיש בו כדי להמית. ומנין אל מקום שהוא כדי להמית תלמוד לומר וארב לו וקם עליו (דברים יט) מגיד שאינו חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית אל מקום שיש בו כדי להמית. (עד שלא יאמר יש לי בדין) ומה אם ישראל שהחמיר בו שאין ביום או יומים אינו חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית ולמקום שיש בו כדי להמית כנעני שהקל בו שהוא ביום או ביומים דין הוא שלא יהא חייב עד שיהא בו כדי להמית ובמקום כדי להמית. (אם אמרת כן הבאת עונש מן הדין לכך נאמר בשבט ללמדך שאין עונשין מן הדין. דבר אחר בשבט למה נאמר. עד שלא יאמר יש לי בדין. אם ישראל שאין בו יום או יומים אינו חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית כנעני שהקל בו שהוא ביום או ביומים אינו דין שלא יהא חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית. (לא אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר בשבט.) ומה תלמוד לומר בשבט. אלא מופנה להקיש לדון גזרה שוה. נאמר כאן בשבט ונאמר להלן בשבט. מה (להלן) להוציא (הלקוח) של שני שותפים אף (כאן) להוציא (הלקוח) של שני שותפין.

פא.

ומת תחת ידו שתהא מכתו ומיתתו ברשותו. הא אם הכהו ומכרו לאחר ומת הרי זה (פטור).

פב.

נקם ינקם מיתה. אתה אומר מיתה או אינו אלא ממון. ר' נתן אומר נאמר כאן נקימה ונאמר להלן נקימה נוקמת נקם ברית (ויקרא כו) מה להלן חרב אף כאן חרב (שם) (מה כאן בב"ד אף להלן בב"ד).

פסוק כא

פג.

אך אם יום (או יומים) שומע אני כמשמעו. תלמוד לומר (אם יום.) כיצד יתקיימו שני מקראות הללו. יום שהוא כיומים יומיים שהן כיום. הא כיצד מעת לעת. רבי יוסי הגלילי אומר אך אם יום שומע אני כמשמעו. תלמוד לומר אך חלק.

פד.

לא יוקם וגו' והוא שהיה רבי ישמעאל אומר בכנעני הכתוב מדבר. רבי שמעון בן יוחאי אומר למה נאמר. עד שלא יאמר יש לי בדין. הואיל ושורו במיתה על עבדו ועל אמתו ושור אחר (א') במיתה על עבדו ועל אמתו הוא במיתה על עבדו ועל אמתו ואחר במיתה על עבדו ועל אמתו. אם למדת שלא חלק בין שורו לשור אחר במיתה על עבדו ועל אמתו לא נחלוק בינו לבין אחר במיתה על עבדו ועל אמתו. תלמוד לומר לא יוקם כי כספו הוא. מגיד הכתוב שאף על פי שלא חלק בין שורו לשור אחר במיתה על עבדו ועל אמתו נחלוק בינו לבין אחר במיתה על עבדו ועל אמתו (הא מה תלמוד לומר) לא יוקם כי כספו הוא.

פסוק כב

פה.

וכי ינצו אנשים למה נאמרה פרשה זו. לפי שהוא אומר וכי יזיד איש. לא שמענו אלא על המתכוין להכות שונאו והכה שונאו שהוא במיתה. אבל המתכוין להכות שונאו והכה אוהבו לא שמענו. תלמוד לומר וכי ינצו אנשים.

ואם אסון יהיה בא הכתוב ללמדך על המתכוין להכות שונאו והכה את אוהבו שהוא במיתה לכך נאמר פרשה זו. רבי אומר אם נתכוון להכות שונא זה והכה אחר שהוא שונאו פטור. (אבל) המתכוון (שלא) להכות שונאו והכה אוהבו (דין הוא) שיהא פטור אבל בא הכתוב ללמדך שחבל אשה לבעל ודמי ולדות לבעל (וכל המתחייב מיתה פטור מן התשלומין). רבי יצחק אומר אף המתכוון להכות והכה פטור עד שיאמר לאיש פלוני אני מכה. (תלמוד לומר) "וארב לו וקם עליו והכהו נפש" (דברים יט) ומה תלמוד לומר וכי ינצו (שומע) לפי שהוא אומר ואיש כי יכה כל נפש אדם שומע אני אף בן שמונה. תלמוד לומר כי ינצו אנשים מגיד שאינו חייב עד שיהרוג בן של קיימא.

וכי ינצו אנשים אין לי אלא אנשים נשים מנין - היה רבי ישמעאל וכו' כדלעיל רבי יאשיה אומר איש איש למה נאמר וכו'. רבי יונתן אמר אינו צריך והלא כבר נאמר בעל הבור ישלם וכו' כדלעיל.

פו.

ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה. אבא חנן משום ר' אליעזר ונגפו אשה הרה למה נאמר (לפי שנאמר) ויצאו ילדיה הא למדנו שהיא הרה ומה תלמוד לומר הרה. שאם הכה על ראשה או על אחת מאבריה שומע אני יהא חייב. תלמוד לומר הרה מגיד שאינו חייב עד שיכה במקום עובריה.

דבר אחר ונגפו אשה הרה מה תלמוד לומר. לפי שנאמר כאשר ישית עליו בעל האשה אף על פי שאין ההריון שלו. תלמוד לומר הרה מגיד שאינו חייב אלא לבעל ההריון.

פז.

ויצאו ילדיה מיעוט ולדות שנים. ומנין אפילו אחד- תלמוד לומר הרה מכל מקום.

לא יהיה אסון באשה. ענוש יענש בולדות. אתה אומר כן או אינו אלא אסון בולדות וענוש באשה. תלמוד לומר ואם אסון יהיה הא מה תלמוד לומר ולא יהיה אסון באשה. ענוש יענש בולדות. או לא יהיה אסון לא באשה ולא בולדות. אלא אם אמרת כן אף צריך ליתן שכר דמי חיה. הא מה תלמוד לומר ולא יהיה אסון באשה ענוש יענש בולדות.

פח.

ענוש יענש ממון. אתה אומר ממון או אינו אלא מיתה. הרי אתה דן. נאמר כאן ענוש ונאמר להלן וענושו אותנו. מה להלן ממון אף כאן ממון.

כאשר ישית עליו בעל האשה בא ללמדך הכתוב שחבל אשה לבעל ודמי ולדות לבעל. וכל המחויב מיתה פטור מן התשלומים. (דבר אחר)

פט.

כאשר ישית עליו בעל האשה שומע אני כל שירצה. תלמוד לומר ונתן בפלילים מגיד שאינו משלם אלא על פי דיינין שנאמר (ונתן) בפלילים. ואין פלילים אלא דיינין שנאמר ואויבינו פלילים (דברים לג) וכתוב כי יחטא איש לאיש ופללו אלהים (שמואל א' ב).

פסוק כג

צ.

ואם אסון יהיה אין אסון אלא מיתה. ואף על פי שאין ראה לדבר זכר לדבר וקראהו אסון.

ונתתה נפש תחת נפש הוא משלם ואינו משלם ממון תחת נפש. רבי אומר נפש תחת נפש ממון. אתה אומר ממון או אינו אלא מיתה. הרי אתה דן נאמר כאן מיתה ונאמר להלן מיתה מה להלן ממון אף כאן ממון.

פסוק כד

צא.

עין תחת עין ממון. אתה אומר ממון או אינו אלא עין ממש. היה רבי אלעזר אומר ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת. הקיש הכתוב נזקי אדם לנזקי בהמה (נזקי בהמה לנזקי אדם). מה נזקי בהמה לתשלומין אף נזקי אדם לתשלומין. רבי יצחק אומר הרי הוא אומר אם כופר יושת עליו. והרי דברים קל וחומר. ומה במקום שענש הכתוב מיתה לא ענש אלא ממון. כאן שלא ענש מיתה דין הוא שלא יענש אלא ממון. רבי יצחק [אליעזר] אומר עין תחת עין. (שומע אני בין מתכוין בין שאינו מתכוין אינו משלם אלא ממון. והרי הכתוב מוציא המתכוון לעשות בו מום שאינו משלם אלא ממון) שנאמר ואיש כי יתן מום בעמיתו כלל עין תחת עין פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. כשהוא אומר כאשר יתן מום באדם חזר וכלל. או כלל כלל הראשון. אמרת לאו אלא כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט. מה הפרט מפורש מומין הקבועין בו ובראשי אברים בגלוי ובמתכוין שאינו משלם אלא ממון אף כל מומין הקבועין וראשי אברים בגלוי ובמתכוין משלם ממון. (תלמוד לומר כאשר יתן מום באדם עד שיתכוין) [עשה כן יעשה לו] לעשות בו מום).

פסוק כה

צב.

כזיה תחת כזיה אם תאמר שפצעו והוציא (את) (מוחו) [דם] והלא כבר נאמר פצע תחת פצע. אם תאמר שעשה בו חבורה והלא כבר נאמר חבורה תחת חבורה. ומה תלמוד לומר כזיה תחת כזיה אלא כוואו על צפרנו ועל רגלו ולא רשם בו. טענו אבנים וצערנו הטיל שלג על ראשו וצננו הרי זה נותן לו דמי צערנו. (אבל אם) היה מרוכך מעודן מפונק כל שכן שכפול בו צערנו. זהו הצער האמור בתורה כזיה תחת כזיה.

פסוק כו

צג.

וכי יכה איש את עין עבדו למה נאמר. לפי שהוא אומר לעולם בהם תעבודו (ויקרא ה) שומע אני אף הפיל את שנו וסמא את עינו. תלמוד לומר וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו. והרי הכתוב מוציא עבד כנעני מכללו (להחמיר עליו) שהוא יוצא בראשי אברים לכך נאמרה פרשה זו.

וכי יכה איש אשה מנין- היה רבי ישמעאל אומר וכו'. רבי יאשיה אומר איש ואשה למה נאמר וכו'. רבי יונתן אומר והלא כבר נאמר בעל הבור ישלם וכו' כדלעיל.

את עין עבדו או את עין אמתו לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. רבי אליעזר אומר בכנעני הכתוב מדבר. אתה אומר בכנעני או אינו אלא בעברי-תלמוד לומר (מהם תקנו עבד ואמה).

צד.

את עין עבדו שומע אני אפילו העלה ירוד. תלמוד לומר ושחתה. לא אמרתי אלא מכה שיש בה השחתה. מכאן אמרו טפח על אזנו וחרשו על עינו וסימא אותו הרי זה יוצא בן חורין. כנגד עינו ואינו רואה כנגד אזנו ואינו שומע אינו יוצא בן חורין (דברי רבי חנינא בן גמליאל שנאמר וכי יכה איש עד שיעשה מעשה).

צה.

הפיל שני שניו כאחת סימא שתי עיניו כאחת הרי זה יוצא בן חורין ואינו נוטל כלום. (תלמוד לומר עין תחת עין שן תחת שן). זו אחר זו יוצא על הראשונה ונוטל נזקו על השניה. תלמוד לומר תחת עינו תחת שנו.

לחפשי ישלחנו שומע אני יכתוב לו גט שחרור- תלמוד לומר תחת עינו. ר"א אומר נאמר כאן שלוח ונאמר להלן שלוח מה להלן גט אף כאן גט. אין לי אלא שיכול להשתלח שאינו יכול להשתלח מנין (-תלמוד לומר לחפשי ישלחנו תחת שנו מכל מקום. רבי ישמעאל אומר) הואיל ואמרה תורה במשלח ואמרה במשתלח אם למדת על משלח שאינו משלח אלא מי שהוא גדול יכול אף המשתלח לא יהא משתלח אלא גדול. תלמוד לומר לחפשי ישלחנו תחת עינו מכל מקום.

פסוק כז

צו.

שומע אני אפילו הפיל שן של חלב. תלמוד לומר עין מה עין שאינה יכולה להחזיר אף שן שאינה יכולה להחזיר. אין לי אלא שן ועין מיוחדות שאר כל אברים מנין- הרי אתה אומר ודן בנין אב מביין שניהם. לא הרי שן כהרי עין ולא הרי עין כהרי שן הצד השווה שבהן שהם מומין קבועין וראשי אברים ובגלוי (ומתכין) שאינן יכולין לחזור יוצא עליהם בן חורין אף כל ראשי אברים שאינן יכולין לחזור יוצא עליהן בן חורין.

(לחפשי ישלחנו יכתוב לו גט שחרור. תלמוד לומר ישלחנו. נאמר כאן שלוח ונאמר להלן שלוח. ואין לי אלא שיכול להשתלח שאינו יכול להשתלח מנין -תלמוד לומר לחפשי ישלחנו מכל מקום).

צז.

רבי ישמעאל אומר עבד כנעני אין לו פדיון לעולם ואינו יוצא אלא לרצון שנאמר והתנחלתם אותם. ולפי דרכנו למדנו שעבד כנעני כשדה אחוזה לעולם. אבל אם היה רבו רודהו והפיל את שנו וסימא את עינו או אחד מאבריו שהם ראשין וגלויים הרי זה קונה עצמו ביסורין. והרי דברים קל וחומר מה אם מידי בשר ודם קונה עצמו ביסורין קל וחומר מידי שמים. וכן הוא אומר יסור ירני יה (תהלים קיח).

פסוק כח

צח.

וכי יגח שור [את] איש אף השור היה בכלל שנאמר (והמית איש או אשה) [מכה איש ומת] והרי הכתוב מוציא ומכללו להחמיר עליו שיהא בסקילה לכך נאמר (בפרשה) זו.

צט.

וכי יגח שור אין לי אלא שור מנין לעשות כל הבהמה כשור. הריני דן נאמר כאן שור ונאמר להלן שור מה שור האמור בסיני עשה בו כל בהמה כשור אף שור האמור כאן דין הוא שנעשה כל בהמה כשור. ומנין לעשות כל המיתות כנגיחה. הרי אתה דן הואיל ומועד בסקילה ותם בסקילה אם למדת על המועד שעשה בו כל המיתות כנגיחה אף התם נעשה כל המיתות כנגיחה. לא אם אמרת במועד שכן משלם את הכופר תאמר בתם שאינו משלם את הכופר. (שאיין) תלמוד לומר והמית איש או אשה [שאיין תלמוד לומר איש או אשה] אלא להקיש ולדון גזרה שוה. נאמר כאן איש או אשה ונאמר להלן איש או אשה. מה להלן עשה כל המיתות כנגיחה אף כאן דין הוא שנעשה כל המיתות כנגיחה. ומנין לעשות הקטנים כגדולים. הריני דן הואיל ותם בסקילה ומועד בסקילה אם למדת על מועד שעשה בו קטנים כגדולים אף התם נעשה בו קטנים כגדולים. לא אם אמרת במועד שמשלם את הכופר לפיכך עשה בו את הקטנים כגדולים. תאמר בתם שאין משלם את הכופר שנעשה בו קטנים כגדולים. תלמוד לומר או בן יגח וגו'. אלא מופנה להקיש ולדון גזרה שוה. נאמר כאן יגח ונאמר להלן יגח. מה להלן עשה בו קטנים כגדולים אף כאן עשה בו קטנים כגדולים. ומה אם במקום שלא עשה בו קטנים כגדולים בן יוחאי אומר למה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין. ומה אם במקום שלא עשה בו קטנים כגדולים בהורגין עשה קטנים כגדולים בנהרגין. מקום שעשה קטנים כגדולים בהורגין אינו דין שיעשה קטנים כגדולים בנהרגין. לא אם אמרת להלן עשה בו קטנים כגדולים כמתכוין בנזקין לפיכך עשה בו קטנים כגדולים בנהרגין. תאמר כאן שלא עשה בו שאינו מתכוין כמתכוין שנעשה בו קטנים כגדולים בנהרגין. תלמוד לומר או בן יגח או בת יגח. מופנה להקיש ולדון גזרה שוה נאמר כאן יגח ונאמר להלן יגח (כדכתוב לעיל) [וכו'].

ק.

סקול יסקל השור [ולא יאכל את בשרו] למה נאמר. ממשמע שנאמר סקול יסקל השור איני יודע שבשרו אסור באכילה. מה תלמוד לומר ולא יאכל את בשרו. אל"א שור שיוצא לסקל וקדמו בעלים ושחטוהו בשרו אסור באכילה. לכך נאמר לא יאכל את בשרו. אין לי אלא באכילה מנין שאף בהנאה אסור. אמרת קל וחומר ומה עגלה ערופה שהיא מכפרת על שפיכת דמים הרי היא אסורה בהנאה שור הנסקל שהוא שופך דמים אינו דין שיהא אסור בהנאה. או חלוף ומה שור הנסקל שהוא שופך דמים מותר בהנאה עגלה ערופה שהיא מכפרת על שפיכות דמים אינו דין שתהא מותרת בהנאה. תלמוד לומר וערפו שם את העגלה בנחל (דברים כא). דנתי וחלפתי ובטל החלוף וזכיתי בדין מתחלה. מה עגלה ערופה שמכפרת על שפיכות דמים הרי היא אסורה בהנאה שור הנסקל שהוא שופך דמים אינו דין שיהא אסור בהנאה. (ר' יצחק אומר אינו צריך. מה עגלה ערופה שאינה מטמאה את הארץ ולא מסלקת את השכינה הרי היא אסורה בהנאה שור הנסקל שהוא מטמא את הארץ ומסלק את השכינה אינו דין שיהא אסור בהנאה (רבי אומר ומה פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים (שהן) באין לכפרה לעולם אסור בהנאה (שור הנסקל שאינו בא) לכפרה לעולם אינו דין שיהא אסור

בהנאה. אין לי אלא בשרו עורו מנין- הרי היה רבי ישמעאל אומר קל וחומר. ומה חטאת שבשרה מותר בשחיטה עורה אסור במיתתה שור הנסקל שבשרו אסור בשחיטתו דין הוא שיהא עורו אסור במיתתו. (נבלה) תוכיח אף על פי שבשרה אסור בשחיטתה עורה מותר במיתתה. היא תוכיח על שור הנסקל שאף על פי שבשרו אסור בשחיטתו דין הוא שיהא עורו מותר במיתתו. אמר אחד מתלמידי ר' ישמעאל לא אם אמרת (בנבלה) שהיא מותרת בהנאה לפיכך עורה מותרת במיתתה. תאמר בשור הנסקל שהוא אסור בהנאה לפיכך יהא עורו אסור במיתתו. (סקול יסקל השור).

קא.

ולא יאכל את בשרו (ואת) (בשרו)) למה [נאמר]. להביא דמו וחלבו ועורו.

קב.

ובעל השור נקי ר' יהודה אומר נקי מידי שמים. שהיה בדין הואיל ומועד בסקילה ותם בסקילה אם למדת על מועד שיצאו בעליו מידי בית דין בשר ודם לא יצאו מידי שמים אף התם אף על פי שיצאו בעליו מידי בית דין של בשר ודם לא יצאו מידי בית דין של שמים. (הא מה) תלמוד לומר ובעל השור נקי [נקי] בידי שמים. שמעון בן עזאי אומר ובעל השור נקי נקי מחצי כופר. שהיה בדין הואיל ושור שהמית את השור בתשלומין ושור שהמית את האדם בתשלומין. מה להלן מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק אף כאן באדם כן. ומה תלמוד לומר ובעל השור נקי [נקי] מחצי (נזק). רבן גמליאל אומר ובעל השור נקי נקי מדמי עבד. שהיה בדין הואיל ומועד בסקילה ותם בסקילה אם למדת על מועד שהוא משלם דמי העבד יכול אף בתם כן. (ומה) תלמוד לומר ובעל השור נקי נקי מדמי עבד. רבי עקיבא אומר ובעל השור נקי נקי מדמי ולדות. שהיה בדין הואיל וחייב באדם וחייב בשור אם למדת על אדם שהוא מתכוין לחבירו והכה אישה ויאן ילדיה משלם דמי ולדות אף שור המתכוין לחבירו והכה אישה ויצאו ילדיה משלם דמי ולדות. (וכו'. הא מה) תלמוד לומר ובעל השור נקי נקי מדמי ולדות.

פסוק כט

קג.

ואם שור נגח הוא בא הכתוב לחלק בין שור תם למועד. [חמשה דברים חלק בין שור תם למועד]. מועד צריך עדים ותם אין צריך עדים. מועד משלם את הכופר ותם אינו משלם את הכופר. מועד נותן שלשים סלע ותם אינו נותן שלשים סלע. מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק. מועד משלם מן העליה ותם מגופו.

קד.

מתמול שלשום יום ואמש ושלפניו. זהו שור תם. ואי זה הוא שור מועד מועד שהעידו בו שלשה (פעמים) [ימים]. ותם שיחזור בו שלשה ימים זה אחר זה. ר' (יוסי) אומר אפילו העידו בו שלשה פעמים ביום אחד זה אחר זה חייב. ומה תלמוד לומר מתמול שלשום. אלא אם התרה בו שלשה ימים שלא בזה אחר זה אינו נידון אלא כתם.

קה.

והועד מגיד שאינו חייב עד שיתרו בו.

קו.

ולא ישמרנו. להביא שומר חנם.

ולא ישמרנו בראוי לו. מכאן אמרו שמרו כראוי פטור ושלא כראוי חייב. קשרו במוסרה ויצא והזיק (תם פטור ומועד) חייב. שנאמר ולא ישמרנו בעליו ולא שמור הוא זה דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר תם חייב ומועד פטור שנאמר ולא ישמרנו בעליו ושמור הוא זה (דברי רבי מאיר). רבי אליעזר אומר אין לו שמירה אלא סכין. רבי אליעזר בן יעקב פוטר בזה ובזה.

והמית איש או אשה מופנה להקיש ולדון גזרה שוה.

קז.

השור יסקל למה נאמר. עד שלא יאמר יש לי בדין. אם התם בסקילה מועד לא יהא בסקילה. לא אם אמרת בתם שאינו משלם את הכופר לפיכך בסקילה. תאמר במועד שהוא משלם את הכופר לפיכך לא יהא בסקילה. תלמוד לומר השור יסקל. דבר אחר [מועד] היה) בכלל ויצא לידון בדבר החדש * (והחזירו) הכתוב לכללו. רבי עקיבא אומר השור יסקל וגם בעליו. הקיש מיתת בעלים למיתת השור מה מיתת בעלים בעשרים ושלושה אף מיתת השור בעשרים ושלושה.

(החזירו וכו'.

קה.

וגם בעליו יומת בידי שמים. אתה אומר בידי שמים או אינו אלא בידי אדם. כשהוא אומר אם כופר יושת עליו ונתן פדיון נפשו הא (נותנין פדיה למומתין בידי שמים. ומה תלמוד לומר מות יומת המכה רוצח הוא. ועדיין אני אומר יומת בידי שמים.) אתה אומר בידי שמים או אינו אלא בידי אדם. כשהוא אומר ולא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות הא אין נותנים פדיון למומתין בידי אדם אבל נותנין פדיון למומתים בידי שמים.

פסוק ל

קט.

(אם כופר יושת עליו) ונתן פדיון נפשו של מומת דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר פדיון נפשו של ממתית (וכן מצינו שאין נותנין פדיון מומתים בידי אדם בכל מקום. חייבי מיתות בית דין אין להן פדיון שנאמר כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת (ויקרא כו). אבל כאן ונתן פדיון נפשו.) רבי ישמעאל אומר בוא וראה רחמיו של מי שאמר והיה העולם על בשר ודם. שאדם קונה את עצמו בממון מידי שמים שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם וגו' (שמות ל). ואומר איש כסף נפשות ערכו (מלכים ב' יב). ואומר

כופר נפש איש עשירו (משלי יג). ואומר להן מלכא מלכי ישפר עלך וחטאך בצדקה פרוק (דניאל ד). ואומר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו (איוב לג). ואומר ויחוננו ויאמר פדעוהו מרדת שחת מצאתי כופר (שם). נמצינו למדים קדשים יש להם פדיון וקדשים אין להם פדיון. (אסורין באכילה) יש להם פדיון (אסורים באכילה) אין להם פדיון. אסורים בהנאה יש להם פדיון (אסורין בהנאה) אין להם פדיון. שדות וכרמים יש (להם פדיון ויש) שיש להן פדיון ויש שאין להם פדיון. עו"א אין להם פדיון (תלמוד לומר) אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו ויקר פדיון נפשם (תהלים מט). חביבין ישראל שנתן הקב"ה מצרים תחתיהן כפרה תחת נפשותיהם. שנאמר נתתי כפרך מצרים (ישעיה מג). מפני מה מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתך ולאמים תחת נפשך (שם).

פסוק לא

קי.

או בן יגח או בת יגח למה נאמר. לפי שהוא אומר והמית איש או אשה. אין לי אלא גדולים קטנים מנין. תלמוד לומר או בן יגח או בת יגח. אין לי אלא בן גמור או בת גמורה טומטום ואנדרוגינוס מנין. תלמוד לומר או בן יגח או בת יגח. אין לי אלא בנו ובתו של אחר בנו ובתו שלו מנין. תלמוד לומר או בן יגח או בת יגח מכל מקום

(כמשפט הזה יעשה לו).

קיא.

אין לי אלא ישראל גרים מנין תלמוד לומר (כמשפט הזה יעשה לו).

פסוק לב

קיב.

אם עבד יגח השור או אמה אף עבד ואמה היו בכלל והמית איש או אשה והרי הכתוב מוציא להקל עליו ולהחמיר עליו. להקל עליו שאם יפה מאה מנה נותן שלשים סלעים. להחמיר עליו שאם לא שוה אלא דינר נותן שלשים סלעים

((דבר אחר אם עבד יגח השור או אמה לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו (דבר אחר)).

קיג.

אם עבד יגח השור או אמה בכנעני הכתוב מדבר. או אינו אלא בעברי. כשהוא אומר כסף שלשים שקלים יתן לאדוניו הרי בכנעני הכתוב מדבר.

כסף שלשים ששלים יתן לאדוניו אחד איש ואחד אשה.

(דבר אחר) [השור יסקל למה נאמר. לפי] שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש החזירו הכתוב לכללו. דבר אחר].

קיד.

השור יסקל למה נאמר. עד שלא יאמר יש לי בדין. הואיל והוא במיתה על עבדו ועל אמתו ואחר במיתה על עבדו ועל אמתו ושורו במיתה על עבדו ועל אמתו ושור אחר במיתה על עבדו ועל אמתו. אם למדת שחלק בינו לבין אחר במיתה על עבדו ועל אמתו כך נחלק בין שורו לשור אחר במיתה על עבדו ושפחתו. תלמוד לומר שלשים שקלים והשור יסקל

פסוק לג

קטו.

(שמות כא לג): "וכי יפתח איש בור" - למה נאמר? עד שלא יאמר יש לי בדין. הואיל והשור ממונו והבור ממונו אם למדת שהוא חייב על ידי שורו אינו חייב על בורו. לא אם אמרת בשור שדרכו לילך ולהזיק תאמר בבור שאין דרכו לילך ולהזיק תלמוד לומר "וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש...". לפי שלא זכיתי בדין צריך הכתוב להביאו בפני עצמו.

קטז.

"וכי יפתח איש" אין לי אלא פותח כורה מנין? תלמוד לומר "כי יכרה איש". עד שלא יאמר יש לי בדין. אם הפותח חייב הכורה לא כל שכן?! הקיש פותח לכורה וכורה לפותח. מה פותח ברשות פטור אף כורה ברשות פטור. ומה כורה בשעור אף פותח בשעור.

רבי יהודה בן בתירה אומר: לא הרי פותח כהרי כורה ולא הרי כורה כהרי פותח; הצד השווה שבהן כל שהוא חייב בהשמרו חייב בנזקו; אף כל שהוא חייב בשמרו חייב בנזקו.

אין לי אלא פותח וכורה ציירו וכיירו וסיידו ועשה בו מעשה מנין? תלמוד לומר "ולא יכסנו" הא לא פתיחה גורם ולא כירה גורם אלא כסוי גורם.

קיז.

"לא יכסנו" - להביא שומר חנם.

דבר אחר: "לא יכסנו" - שלא כסה כראוי. מכאן אמרו (בבא קמא פרק ה משנה א): "כסהו כראוי פטור שלא כראוי חייב. כסהו וגלהו אחר המגלה חייב. השותפין שכסו את הבור וגלהו אחד מהם המגלה חייב. נתגלה וידע בו אחד מהם זה שידע בו חייב וזה שלא ידע בו פטור."

קיח.

"ונפל שמה שור או חמור" - חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו.

"שור" ולא שור וכליו "חמור" ולא חמור וכליו. שהיה בדין מה אם במקום שלא חייב על הבהמה חייב על הכלים כאן שחייב על הבהמה אינו דין שיהא חייב על הכלים?! תלמוד לומר "ונפל שמה שור או חמור". "שור" ולא שור וכליו "חמור" ולא חמור וכליו.

קט.

ונפל שמה בדרך (הילוכו); מכאן אמרו (שם) נפל לפניו מקול הכריה חייב לאחריו מקול הכריה פטור. אבל בבור בין לפניו ובין לאחריו (חייב).

פסוק לד

קכ.

בעל הבור ישלם. מכל מקום

קכא.

כסף ישיב לבעליו אין לי אלא כסף בהמה מנין - הרי אתה דן. נאמר כאן והמת יהיה לו ונאמר להלן והמת יהיה לו. מה להלן בהמה אף כאן בהמה מה כאן כסף אף להלן כסף.

קכב.

והמת יהיה לו. לניזק. אתה אומר לניזק או אינו אלא למזיק. אמרת (אלו) כן היה מה תלמוד לומר והמת יהיה לו לניזק (אלא) מגדן ששמין דמי נבלתו ומנכה לו דמי נזקו

פסוק לה

קכג.

וכי יגוף

בכלל נגיחה נגיפה דחיה רביצה בעיטה נשיכה דברי רבי יאשיה.

אבא חנן אומר משום רבי אליעזר: נגיחה נגיפה דחיה רביצה בעיטה. נשיכה מנין? - תלמוד לומר " ולא ישמרנו בעליו". והרי דברים קל וחומר: אם בעליו חייב כשהזיק לא כל שכן עד שלא ישמרנו בעליו! מה תלמוד לומר " ולא ישמרנו"? - הוסיף לו הכתוב שמירה אחרת ואי זו - זו נשיכה.

קכד.

שור איש. להוציא שור של קטן שור איש להביא שור של אחרים.

את שור רעהו להביא שור של קטן.

רעה ו להוציא שור של כותי שור של (תושב גר).

קכה.

ומכרו את השור החי (וחצו וגו'. (יכול)) בשוים הכתוב מדבר. או אינו אלא בשוים ובשאינן שוים. אמרת מה דרך המזיקים נשכרים או מפסידין הוי אומר מפסידין. אף דרך הניזקין נוטלין נזקן או יתר על נזקן הוי אומר [נזקן] ולא יתר על נזקן. ר' אומר נאמר חציה בחי ונאמר חציה במת. הא בשוין הכתוב מדבר.

וגם את המת יחצון. מכאן אמרו שור שוה מנה שנגח שור שוה מנה או שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים נוטל חציו. שור שוה (מאתים) [מנה] שנגח שור שוה מאתים נוטל כולו. שוה מאתים שנגח שוה מנה נוטל רבעו. שוה מאתים שנגח שוה מאתים אמר רבי מאיר על זה נאמר ומכרו את השור החי וגו'. אמר לו רבי (עקיבא) קרא את כל המקרא הזה. וגם את המת יחצון ואי זה זה שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים והנבלה שוה מנה. מוכנרין את החי והמת חולקין בשווה. ובעל הנבלה מטפל בנבלתו. לכך נאמר וגם את המת יחצון.

פסוק לו

קכו.

או נודע. בא הכתוב לחלק בין שור תם למועד וגו'.

מתמול שלשום [יום] ואמש ושלפניו.

ולא ישמרנו להביא שומר חנם וכו'.

שלם ישלם שור. אין לי אלא בבהמה. כסף מנין - הרי אתה דן. נאמר כאן והמת יהיה לו ונאמר להלן והמת יהיה לו. מה להלן בבהמה אף כאן בבהמה. מה כאן כסף אף להלן כסף. והמת יהיה לו. אתה אומר לניזק וכו' או אתה אומר למזיק וכו' כדלעיל.

פסוק לז

קכז.

כי יגנוב איש וגו' אף הטובח והמוכר היו בכלל שנאמר אם ימצא הגנב ישלם שנים. והרי הכתוב מוציא ומכללו להחמיר עליו לשלם תשלומי ד' וה'. לכך נאמרה פרשה זו.

שור או שוה לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו.

קכח.

וטבחו אין לי אלא טובח מוכר מנין- תלמוד לומר או מכרו (עד שלא יאמר יש לי בדין. אם הטובח חייב מוכר לא יהא חיב. אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר או מכרו ללמדך שאין עונשין מן הדין)

ד"א הקיש טובח למוכר ומוכר לטובח. מה מכירה חוץ לרשותו אף טביחה חוץ לרשותו. מה מכירה מותרת באכילה אף טביחה מותרת באכילה. מה מכירה מותרת בהנאה אף טביחה מותרת בהנאה. מה טביחה שאינה יכולה לחזור אף מכירה שאינה יכולה לחזור. מה טביחה כולה אף מכירה כולה.

קכט.

דבר אחר כי יגנב איש. אף מוקדשין היו בכלל שאם גנבן ושחטן בחוץ משלם תשלומי ארבעה וחמשה. (והרי הכתוב מוציאן מכללן להחמיר עליהם לזקקן להכרת. יכול שיהו חייבין בתשלומין הקלים). והדין נותן אם חיבין על כרת החמור לא יהו חייבין בתשלומין הקלים. תלמוד לומר זה הדבר אשר צוה ה' (ויקרא ח) (מכלל כרת) [לכרת] יצאו ולא יצאו מכלל (תשלומין) [לתשלומין].

קל.

חמשה בקר ישלם. ארבעה והוא. וארבע צאן שלשה והוא. אמר רבי מאיר בוא וראה כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם. שור שיש לו מלאכה משלם חמשה שה שאין לו מלאכה משלם ארבעה. רבן יוחנן בן זכאי אומר הקב"ה חס על כבודה של בריות. שור לפי שהוא הולך ברגליו משלם חמשה שה לפי שהוא טוענו על כתפו משלם ארבעה

קלא.

רבי עקיבא אומר תחת השור תחת השה להוציא את החיה. שהיה בדין הואיל והבהמה חייב בתשלומין והחיה חייב בתשלומין. אם למדת על בהמה שהוא משלם ארבעה וחמשה אף החיה ישלם ארבעה וחמשה. לא אם אמרת בבהמה לפי שהיא קרבה על גבי מזבח תאמר בחיה שאינה קרבה לגבי מזבח לפיכך אינו משלם תשלומי ארבעה וחמשה. והרי בעלת מום תוכיח שאינה קרבה וחייבין עליה תשלומין. והיא תוכיח על החיה שאף על פי שאינה קרבה ישלם ארבעה וחמשה. לא אם אמרת בבעלת מום (שמין) במינה קרבה על גבי מזבח תאמר בחיה שאין (מין) במינה קרב על גבי המזבח. (הא מה) תלמוד לומר תחת שור תחת השה להוציא חיה.

מכילתא על שמות כב

פסוק א

קלב.

אם במחותרת ימצא הגנב (ומה) זה ספק שבא לגנוב ספק שבא להרוג. אתה אומר ספק שהוא בא לגנוב וספק להרוג. או אינו אלא ספק לגנוב וספק שלא לגנוב. אמרת אם כשיגנוב ודאי והרגו הרי זה חייב קל וחומר זה שספק בא לגנוב ספק לא בא לגנוב [הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון ספק בא לגנוב ספק בא להרוג]. מכאן אתה דן על פקוח נפש (ששפיכות דמים שמטמאה את הארץ ממסלקת את השכינה (היה דוחה את) [אותה]) הספק (הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון ספק בא לגנוב ספק בא להרוג).

אם זרחה השמש עליו [ר' ישמעאל אומר] וכי השמש עליו בלבד זרחה והלא על כל העולם כולו זרחה. אלא מה שמש שלום בעולם אף זה אם ידוע הוא שבשלום עמו והרגו הרי זה חייב. כיוצא בו ופרשו השמלה וגו' (דברים כב) מחוורין הדברים כשמלה כיוצא בה על משענתו על בוריו. אף כאן אתה אומר כן אם זרחה השמש. (רבי ישמעאל אומר) אתה אומר לכך בא [או אינו בא אלא] לחלק בין יום ללילה. לומר אם הרגו ביום חייב ובלילה יהא פטור. תלמוד לומר ולנערה לא תעשה דבר. וכי מה למדנו (להוציא) [מרוצח] מעתה אלא הרי זה בא ללמד ונמצא למד מה להלן לא חלק בין יום ללילה אף כאן לא תחלוק בין יום ללילה. מה כאן אם קדמו והרגו פטור אף להלן אם קדמה והרגתו פטורה. ומה להלן היו לה מושיעין הימנו והרגתו חייבת אף כאן היו לו מושיעין הימנו והרגו חייב.

פסוק ב

קלג.

דמים לו שלם רבי אליעזר בן יעקב אומר הרי שהיו לפניו כדי יין וכדי שמן ושברן. כל זמן שהוא יודע שבשלום עמו והרגו הרי זה חייב. לכך נאמר דמים לו שלם ישלם.

אם אין לו ונמכר בגנבתו שומע אני לעולם. תלמוד לומר שש שנים יעבוד וגו' מגיד שהוא עובד שש שנים ובשביעית יצא.

קלד.

ונמכר בגנבתו לא פחות ולא יותר. רבי יהודה אומר אם גנב פחות ממה ששוה אינו נמכר. יותר ממה ששוה הרשות ביד בעל הגנבה. אם רצה למכור ימכור ואם לאו כותב לו שטר. רבי אליעזר אומר גנב פחות ממה ששוה אינו נמכר יותר ממה ששוה דיו להשתכר מחצה ולהפסיד מחצה.

פסוק ג

קלה.

אם המצא תמצא (ואין מציאה אלא [בעדים]).

בידו אין בידו אלא רשותו. ואע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר שנאמר ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כא).
וכתיב ויקח העבד עשרה גמלים וגו' (בראשית כד). הא אין ידו בכל מקום אלא רשותו.

קלו.

משור עד חמור שאין תלמוד לומר חיים אלא להביא את החיה.

חיים שנים ישלם ולא מתים.

שנים ישלם נמצא אתה אומר שבעה גנבים הם. הראשון שבגנבים גונב דעת הבריות והמסרב לחברו
לארחו ואין בלבו לקרותו והמרבה בתקרובות ויודע שאינו מקבל והפותח חביותיו והן מכורות לחנונים
והמועל במדות והמשקר במשקולות והמערב את הגרדן בתלתן והחול בפול והחומץ בשמן. (מפני)
שאמרו השמן אינו מקבל (מפני) [מעל] לפיכך מושחין בו מלכים. (ולא עוד אלא שמעלין עליו שאם היה יכול
לגנוב דעת העליונה גונבה). וכן מצינו באבשלום שגנב שלש (גנבות). לב אביו ולב בית דין ולב בית ישראל.
שנאמר ויגנב אבשלום וגו' (שמואל ב' טו). וכי מה גדול הגונב או הנגנב הוי אומר זה הנגנב שהוא יודע
שהוא נגנב והוא מחריש.

וכן מצינו באבותינו כשעמדו על הר סיני בקשו לגנוב דעת העליונה. שנאמר כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע
(שמות יט) כביכול. ונגנב לב (בית דין) [הקב"ה] בידן שנאמר מי יתן והיה לבבם זה להם (דברים ה).

ואם תאמר שאין הכל גלוי וידוע לפניו תלמוד לומר ויפתוהו בפיהם וגו' ולבם לא נכון עמו (תהלים עח). ואף
על פי כן והוא רחום יכפר עוון. ואומר כסף סגים מצופה על חרש וגו' (משלי כד).

למעלה מהן גנב איסורי הנאה פטור מלשלם (כסות וכלים בהמה חיה ועוף משלם תשלומי [כפל] בהמה משלם
תשלומי ארבעה וחמשה. עבדים ושטרות (שפחות) וקרקעות והקדשות אינו משלם אלא קרן). הגונב פטור
חמור משלם תשלומי כפל אף על פי שהוא אסור עכשיו יש לו היתר לאחר זמן. תחת השור ישלם חמשה
תחת השה ישלם ארבעה שני' חמשה בקר וגו'.

למעלה מהם גונב נפש בני אדם שהוא מתחייב בנפשו. רבי שמעון בן יוחאי אומר הרי הוא אומר חולק עם
גנב שונא נפשו (וגו') (שם כט). משלו משל למה הדבר דומה. לאחד שהיה יוצא מביתו של חברו טעון
כלים. מצאו חברו ואמר לו מה אתה עושה. אמר לו טול חלקך ואל תגיד לאדם. לאחר זמן בא בעל הגנבה
ואמר לו משביעך אני שלא ראית לפלוני טעון כלים יוצא מביתי. אמר לו שבועה שאיני יודע הרי זה
מתחייב בנפשו. ועליו הוא אומר חולק עם גנב שונא נפשו [וגו']. אבל המתגנב אחר חברו והלך לשנות
בדברי תורה אף על פי שנקרא גנב הרי זה זכה לעצמו. עליו הוא אומר לא יבוזו גנב כי יגנוב (שם י). לסוף
(נמצא) מתמנה על הצבור (וישלם שבעתים) שנאמר [ונמצא ישלם שבעתים] את כל הון ביתו יתן. ואין
שבעתים אלא דברי תורה שנאמר אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים
(תהלים יב).

פסוק ד

קלז

כי יבער איש שדה למה נאמר. עד שלא יאמר היה לי בדין. הואיל (והבאר) ממונו (וההבער) ממונו אם למדת על (הבאר) שהוא חייב לא יהא חייב על (הבערו). אם זכיתי מן הדין מה תלמוד לומר כי יבער איש. אלא בא הכתוב ללמדך שהשן מועדת לאכול הראוי לה והבהמה מועדת לשבר בדרך הלוכה. (מכאן אמרו לעולם) אינו חייב עד שיצא המזיק מרשותו והזיק ששמיך נזקין בעידית וקל וחומר להקדש.

(דבר אחר)

קלח

כי יבער איש שדה או כרם לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו.
שדה או כרם מה כרם יש בו פירות אף שדה יש בו פירות.

קלט

חפלה את בעירה מכאן אמרו מסר צאנו לבנו לשלוחו ולעבדו פטור. לחרש שוטה וקטן חייב.

קמ

ובער בשדה אחר רבי נתן אומר הרי המגדיש בתוך שדה חברו שלא ברשות. ויצאה בהמתו של בעל הבית והזיקה קורא אני עליו ושלח את בעירה. לכך נאמר ובער בשדה אחר (אלא) [ולא] אחר הוא זה. מיטב שדהו ומיטב כרמו מיטב שדהו של (מזיק) [ניזק] ומיטב כרמו של ניזק דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר לא בא הכתוב ללמדך אלא ששמיך נזקין בעדית. קל וחומר להקדש.

פסוק ה

קמא

כי תצא אש למה נאמר. עד שלא יאמר יש לי בדין. הואיל וחייב על ידי (קוצים) [קנינו] לא יהא חייב על ידי עצמו. אם זכיתי מן הדין למה נאמר כי תצא אש. אלא בא הכתוב לעשות את האונס כרצון ושאינו מתכוין כמתכוין ואת האשה כאיש לכל הנזקין שבתורה.

ומצאה קוצים הא לא באו קוצים אלא ליתן שעור. אם (יש) קוצים יש שעור ואם (אין) קוצים אין שעור. מכאן אמרו (ב"ק דף עט) עברה הנהר והדרך והגדר שהוא גבוה ' טפחים והזיקה פטור מלשלם. כיצד עומדים על הדבר. רואין אותו כאלו הוא עומד באמצע בית כור ומזיק דברי רבי אלעזר בן עזריה. רבי אליעזר אומר שיש עשרה אמה כדרך הרבים. רבי עקיבא אומר חמשים אמה. רבי שמעון אומר שלם ישלם המבעיר את הבערה הכל לפי הדלקה. מעשה שעברה דלקה הירדן והזיקה מפני (שהיא) [שהיתה] מרובה. אימתי בזמן שקפצה. אבל אם היתה מצפצפת ומהלכת אפילו עד מיל הרי זה חייב.

קמב.

[

קמג.

שלם ישלם המבעיר את הבערה למה נאמר. לפי שנאמר איש אין לי אלא איש אשה טומטום אנדרוגינוס מנין- תלמוד לומר שלם ישלם המבעיר את הבערה מכל מקום. אין לי אלא (המבעה) וההבער שאר כל המזיקין שבתורה מנין - הרי אתה דן בנין אב משניהם. לא הרי (המבעה) כהרי הבער ולא הרי הבער כהרי (המבעה). הצד השווה שבהן שדרכן להזיק וממונן ושמירתן עליך וכשהזיק [חייב] המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ. ד' כללות היה רבי (ישמעאל) [שמעון בן אלעזר] אומר משום ר' מאיר בניזקין. כל מקום שיש רשות למזיק ולא לניזק פטור. לניזק ולא למזיק חייב בכל. (לניזק ולא למזיק אפילו מיוחדת כגון חצר של שותפין והפונדק.) לא לניזק ולא למזיק כגון רשות (אחרת) על השן ועל הרגל חייב ועל השאר מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק. בכל מקום שיש רשות לניזק ולמזיק והבקעה ורשות הרבים וכיוצא בהן על השן ועל הרגל פטור. ועל השאר מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק.

פסוק ו

קמד.

כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור רבי ישמעאל אמר עד שיפקיד אצלו ויאמר לו הילך שמור לי זה. אבל אם אמר לי עיניך בו הרי זה פטור.

כסף או כלים מה כסף שדרנו להמנות אף כלים שדרכן להמנות. מכאן אמרו כל טענה שאינה במדה במשקל ובמנין אינה טענה. רבי נתן אומר כסף להביא מסף מעשר. כלים להביא כלים. אין לי אלא כסף וכלים שאר כל דבר מנין- תלמוד לומר לשמור להביא כל דבר שצריך שמירה.

קמה.

וגונב מבית האיש לפטור הגונב מאחר הגנב.

(וגונב מבית האיש אם ימצא הגנב ישלם שנים אימתי בזמן שלא נמצא ברשותו. אבל נמצא ברשותו שומע אני שישבע ויהא פטור) תלמוד לומר אם המצא תמצא בידו הגנבה מכל מקום. הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון וגונב מבית האיש לפטור הגונב מאחר הגנב.

((אם המצא תמצא בידו הגנבה שנים) ישלם [שנים] הגנב משלם תשלומי כפל והגזלן אינו משלם תשלומי כפל). ומה ראתה תורה להחמיר על הגנב יותר מהגזלן. ר' יוחנן בן זכאי אומר הגזלן השווה כבוד העבד לקונו והגנב חלק כבוד לעבד יותר מקונו כביכול. הגנב עשה את העין של מעלה כאלו אינה רואה ואת האוזן כאלו אינה שומעת. כענין שנאמר הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם יאמרו מי רואנו ומי יודענו (ישעיה כט). וכתוב ויאמר לא יראה יה (תהלים צד) וכתוב (כי אמרו כי עזב ה' את הארץ אין ה' רואה) (יחזקאל ח).

פסוק ז

קמו.

אם לא ימצא הגנב למה נאמר. ממשמע שנאמר אם ימצא הגנב ישלם שנים שומע אני אם נמצא הגנב ויש לו בעל הבית פטור מכל דבר. (מה תלמוד לומר אם לא ימצא הגנב. שומע אני) שאם נמצא הגנב ואין לו לשלם לא יאמר לו בעל הגנבה בוא והשבע לי שלא היה בלבך למכרם. (לכך נאמר) אם לא ימצא הגנב שאם נמצא הגנב בעל הבית פטור מכל מקום.

קמז.

ונקרב בעל הבית. שומע אני לשאול באורים ותומים. תלמוד לומר אשר ירשיעון אלהים. לא אמרתי אלא אלהים שהם מרשיעין.

ונקרב בעל הבית אל האלהים לשבועה. אתה אומר לשבועה או אינו אלא בשבועה ושלא בשבועה. הרי אתה דן. נאמר כאן שליחות יד ונאמר להלן שליחות יד. מה להלן שבועה אף כאן שבועה. מה להלן ביו"ד ה"א אף כאן ביו"ד ה"א. מה כאן בבית דין אף להלן בבית דין. מה (להלן) [כאן] לצרכה אף (כאן) [להלן] לצרכה. מה כאן על כל דבר פשע אף להלן על כל דבר פשע.

אם לא שלח ידו במלאכת רעהו לצרכו. אתה אומר לצרכו או אינו אלא (לצרכה ושלא לצרכה) תלמוד לומר על כל דבר פשע.

פסוק ח

קמח.

שבית שמאי (אומרים) מחייבין על מחשבת הלב בשליחות יד שנאמר על כל דבר פשע. ובית הלל (אומרים) אין מחייבין אלא משעה ששלח בה יד. (לכך נאמר) אם לא שלח ידו ((לצרכה) [לצרכיו]).

קמט.

על כל דבר פשע כלל על שור על חמור על שה על שלמה פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. כשהוא אומר על כל אבדה אשר יאמר חזר וכלל. או כלל בכלל הראשון. אמרת לאו. אלא כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט. מה הפרט מפורש בנכסים המלטלין ושאיין להם אחריות אף אין לי אלא הכלל מפורש נכסים מטלטלין ושאיין להם אחריות.

([על כל דבר פשע לא בא הכתוב אלא לחלק]) בין שומר לשומר. או לא בא הכתוב אלא לחלק בין כסף (לכלים) [וכלים] לבהמה. תלמוד לומר (שמלה. ושמלה בכלל היתה ויצאת מן הכלל ללמד. אלא מה (שמלה) מיוחדת בין שומר לשומר הכתוב מדבר אף כל בין שומר לשומר הכתוב מדבר). הא לא בא הכתוב (אלא) לחלק בין כסף (לכלים) [וכלים] לבהמה.

קג.

אשר יאמר כי הוא זה שזה אומר זה הוא וזה אומר אינו הוא. מכאן אמרו (שבועות) עד שתהא הודאה במקצת הטענה.

קנא.

ונקרב בעל הבית אל האלהים הרי אחד. עד האלהים יבא דבר שניהם הרי שנים. אשר ירשיעון אלהים הרי שלשה. מכאן אמרו דיני ממונות בשלשה דברי ר' יאשיה. רבי יונתן אומר הראשון תחלה נאמר ואין דורשין תחלות. עד האלהים יבא דבר שניהם הרי אחד. אשר ירשיעון אלהים הרי שנים. ואין בית דין שקול מוסיפין עליהם עוד אחד הרי שלשה. רבי אומר עד האלהים יבא דבר שניהם בשנים הכתוב מדבר. אתה אומר כן או אינו אלא באחד. כשהוא אומר אשר ירשיעון אלהים. [ירשיעון] * אין כתיב כאן אלא אשר [ירשיעון] * הא בשנים הכתוב מדבר. ואין בית דין שקול מוסיפין עליהם עוד אחד הרי כאן (שלשה). מכאן אמרו דיני ממונות בשלשה. ר' (מאיר) אומר בחמשה כדי שיגמר בשלשה.

כצ"ל * כצ"ל.

קנב.

ישלם שנים לרעהו רבי שמעון אומר קורא אני עליו כאן ישלם שנים לרעהו. וקורא אני להלן ושלם אותו בראשו. כיצד יתקיימו שני מקראות הללו. כל המשלם את הקרן חייב לשלם את החומש (ושאינו משלם אה הקרן) פטור מהחומש

קנג.

לרעהו ולא להקדש לרעהו ולא לאחרים.

פסוק ט

קנד.

כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה ר' ישמעאל אומר שיפקיד אצלו ויאמר לו הילך שמור לי זה. אבל אם אמר לו עיניך בו הרי זה פטור.

חמור או שור או שה אין לי אלא חמור או שה שאר כל בהמה מנין - תלמוד לומר וכל בהמה לשמור. אקרא אני כל בהמה ומה תלמוד לומר חמור או שור או שה. אם נאמר כך שומע אני לא יהיה חייב עד שיפקיד אצלו כל בהמה. תלמוד לומר חמור או שור או שה לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. (ומה תלמוד לומר כל בהמה אלא) (בא הכתוב ללמדך שכל הכלל שהוא מוסיף על (הכלל) [הפרט] הכל בכללו

קנה.

ומת (שתהא מיתתו) בידי שמים.

או נשבר ששברתו חיה.

או נשבה ששבוהו לסטים. (עדיין) אני אומר השבר והשבי בין שיכול להציל בין שאין יכול להציל. תלמוד לומר ומת. מה מיתה מיוחדת שאי אפשר לו להצילה פטור מלשלם אף כל דבר שאי אפשר להצילו פטור מלשלם דברי רבי אליעזר. רבי עקיבא אומר הרי אתה דן אפשר (מי) [משאי אפשר] שאי אפשר למיתה אלא להיות בידי שמים. אבל השבר והשבי אפשר להיות בין בידי שמים בין בידי אדם. חזר ודנן (כמין) גנבה. רבי שמעון אומר הטרפה לא ישלם יש טרפה שאינו משלם.

קנו.

אין רואה. בעדים הכתוב מדבר.

אין רואה שבועת ה' תהיה בין שניהם. הא יש רואה בעל הבית פטור מכל דבר.

פסוק י

קנו.

שבועת ה' תהיה בין שניהם. ביו"ד ה"א. מכאן אתה דן כל השבועות שבתורה. הואיל ונאמרו כל השבועות שבתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהם שאינה אלה ביו"ד ה"א. מכאן לכל שבועות שבתורה שאינן אלא ביו"ד ה"א.

בין שניהם להוציא את היורשין. בין שניהם (להוציא) את שכנגדו חשוד על השבועה. בין שניהם להוציא את הדיין שלא ישביעו בעל כרחו. רבי נתן אומר בין שניהם מגיד ששבועה חלה על שניהם.

אם לא שלח ידו במלאכת רעהו לצרכו. אתה אומר לצרכו או אינו אלא לצרכה ושלא לצרכה. הריני דן. נאמר כאן שליחות יד ונאמר להלן שליחות יד מה כאן שבועה ביו"ד ה"א. אף להלן שבועה ביו"ד ה"א. מה להלן בבית דין אף כאן בבית דין. מה להלן לצרכה אף כאן לצרכה. מה להלן על כל דבר פשע אף כאן על כל דבר פשע.

קנה.

ולקח בעליו ולא ישלם מכאן אמרו כל הנשבעין נשבעין ולא משלמין. ולקח בעליו. מכאן אמרו בעל הנבלה מטפל בנבלתו.

פסוק יא

קנט.

(ואם גנב יגנב מעמו) זה שומר שכר והעליון שומר חנם. אתה אומר כן או אינו אומר אלא זה שומר חנם והעליון שומר שכר. הרי אתה דן. הואיל והשומר חייב (והשוכר) חייב. מה (שוכר) שהוא נהנה אף שומר

שכר שהוא נהנה. יצא שומר חנם שאינו נהנה. הא אין עליד לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון זה שומר שכר והעליון שומר חנם.

קס.

ואם גנב יגנב. אין לי אלא גנבה אבדה מנין- הרי אתה דן. הואיל וגנבה חסרון שמירה ואבדה חסרון שמירה. אם למדת על גנבה שהוא חייב עליה לשלם אף אבדה יהא חייב לשלם. [רבי יוסי אומר] אם גנב יגנב (ר' יוסי אומר) להביא את (הגנבה) [והאבדה].

קסא.

מעמו (להביא) [להוציא] את הצוער (ולהוציא) [ולהביא] את (דמי) הנוקד.

פסוק יב

קסב.

אם טרוף יטרף (זה) (עדר) [עדר] דברי רבי יאשיה. ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר. שנאמר כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן וכו' (עמוס ב). רבי יוחנן בר' יאשיה אומר אם טרוף יטרף יביאהו עד יביא עדים שנטרפה ויהא פטור מלשלם. ר' יונתן אומר יביאהו עד הטרפה יוליך הבעלים אצל טרפה ויהא פטור מלשלם. (או אף על פי כן יהא חייב והדין נותן. הואיל והאבדה חסרון שמירה וטרפה חסרון שמירה. אם למדת על אבדה שחייב לשלם אף טרפה חייב לשלם. (לא) אמרת [לא] ממשמע שנאמר) הטרפה לא ישלם יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם. ואי זה טרפה שחייב לשלם כגון טרפת חתול שועל ונמיה. (ומתוך שאמרה תורה (תלמוד לומר) אם טרוף יטרף. מה טרפה מיוחדת שאפשר לו להצילה חייב לשלם אף כל דבר שאפשר להצילו חייב לשלם.) ואי זו היא טרפה שהוא פטור מלשלם כגון טרפת הזאב והארי והדוב והנמר והברדלס והנחש. ומחוך שאמרה תורה ומת מה מיתה מיוחדת שאי אפשר לו להצילה פטור מלשלם אף כל דבר שאי אפשר לו להצילה פטור מלשלם. (והטרפה לא ישלם.)

פסוק יג

קסג.

וכי ישאל איש מעם רעהו נתקו הכתוב השואל מכלל השומר ואמרו ענין בפני עצמו.

קסד.

מעם רעהו מגיד שאינו חייב עד שיוציאנו חוץ לרשותו.

קסה

ונשבר או מת אין לי אלא שבורה ומתה שבוייה מנין- הרי אתה דן. נאמר כאן מיתה ונאמר להלן מיתה. מה מיתה האמורה להלן שבוייה בכלל אף כאן כך. גנבה ואבדה מנין- אמרת קל וחומר. ומה במקום שלא חייב על מיתה חייב על הגנבה ואבדה. כאן שחייב על המיתה דין שנחייב על הגנבה ועל האבדה.

פסוק יד

קסו

(שמות כב יד): "בעליו אין עמו שלם ישלם אם בעליו עמו לא ישלם": מגיד שכיון שיצאת מרשות הנשאל לרשות השואל אפילו שעה אחת בבעלים פטור שלא בבעלים חייב.

קסז

"אם שכיר הוא בא בשכרו":

שומע אני ישבע ויהא פטור?

הרי אתה דן: הואיל ונושא שכר מהנה והשוכר מהנה הא למדת על נושא שכר שנשבע על האונסין ומשלם הגנבה והאבדה אף שוכר נשבע על האונסין ומשלם הגנבה והאבדה.

והרי שומר חנם יוכיח שהוא מהנה ופטור מלשלם הוא יוכיח על שוכר אף על פי שהוא מהנה פטור מלשלם!

אמרת הפרש הואיל ונושא שכר נהנה ומהנה והשכיר נהנה ומהנה אם למדת על נושא שכר שהוא נשבע על האונסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה אף השכיר נשבע על האונסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה. ואל יוכיח שומר חנם שהוא מהנה אבל אינו נהנה. לכך נאמר "אם שכיר הוא - בא בשכרו".

פסוק טו

קסח

וכי יפתה איש בתולה בא הכתוב ללמד על המפותה שישלם עליה קנס. והדין נותן הואיל ותפוסה ברשות אביה ומפותה ברשות אביה. אם למדת על תפוסה שמשלם עליה קנס אף מפותה משלם עליה קנס. לא אם אמרת בתפוסה שעבר על דעתה ועל דעת אביה לפיכך הוא משלם עליה קנס. תאמר במפותה שלא עבר אלא על דעת אביה לפיכך לא ישלם עליה קנס. הא לפי שלא זכיתי מן הדין צריך הכתוב להביאו.

קסט

אשר לא אורשה להוציא את שנתארמלה ואת שנתגרשה מן (הנשואין) [האירוסין]. דברי ר' יוסי הגלילי. ר' עקיבא אומר (מנין) אפילו נתגרשה ונתארמלה והדין נותן. הואיל ורשאי בהפרת נדרים ורשאי בכסף

קנסה. מה בהפרת נדרים אפילו נתארמלה או נתגרשה אף בכסף קנסה אפילו נתארמלה או נתגרשה. אם כן מה תלמוד לומר אשר לא אורשה. אלא מופנה להקיש ולדון ממנו גזירה שוה. נאמר כאן אשר לא אורשה ונאמר להלן אשר לא אורשה (דברים כב) מה להלן חמשים אף כאן חמשים. מה (להלן בכסף) [כאן שקלים] אף (כאן בכסף) [להלן שקלים].

קע.

מהר ימהרנה לו לאשה למה נאמר. לפי שנאמר ונתן האיש השוכב עמה. (דברים כב) יכול כשם שבתפוסה נותן מיד כך במפותה נותן מיד. תלמוד לומר מהר ימהרנה לו (לאשה) מגיד שהוא עושה עליו מהר. ואין מהר אלא כתובה שנאמר הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי ותנו לי את הנערה לאשה (בראשית לד).

קעא.

מהר ימהרנה לו לאשה בראויה לו לאשה הכתוב מדבר להוציא אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לנתין וממזר.

קעב.

מהר ימהרנה לו לאשה שומע אני בין שהאב רוצה ובין שאינו רוצה. תלמוד לומר ואם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקול כמהר הבתולות. מגיד הכתוב שאם רצה האב יקיים ואם רצה יוציא. ואין לי אלא מפותה תפוסה מנין- הריני דן. הואיל ותפוסה ברשות אביה ומפותה ברשות אביה אם למדת על מפותה שאם רצה האב יקיים אם רצה יוציא אף תפוסה כן. ועוד קל וחומר ומה מפותה שלש עבר [אלא] על דעת אביה רצה האב יוציא רצה האב יקיים. תפוסה שעבר על דעתה ועל דעת אביה דין הוא שאם (לא) רצה האב יוציא רצה האב יקיים

פסוק טז

קעג.

אם מאן ימאן אביה אין לי אלא בזמן שיש לה אב בזמן שאין לה אב מנין- תלמוד לומר אם מאן ימאן מכל מקום (דברי) רבי יוסי הגלילי

קעד.

כסף ישקול (אבל) לא שמענו כמה. הריני דן נאמר כאן כסף ונאמר להלן כסף. מה להלן חמשים אף כאן חמשים.

כמוהר הבתולות וכי מה למדנו מן מוהר הבתולות. מעתה הרי זה בא ללמד ונמצא למד. מה להלן חמשים כסף אף כאן חמשים כסף.

פסוק יז

קעה

מכשפה לא תחיה אחד איש ואחד אשה. ר' ישמעאל אומר נאמר כאן לא תחיה ונאמר להלן לא תחיה. מה להלן בסיף אף כאן בסיף. רבי עקיבא אומר נאמר כאן לא תחיה ונאמר להלן (לא תחיה) אם בהמה אם איש לא יחיה (שמות יט) מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה. רבי ישמעאל אומר הריני דן לא תחיה מלא תחיה ואתה (משיבני) מלא תחיה על לא יחיה. (רבי יוסי הגלילי) אומר נאמר כאן מכשפה לא תחיה ונאמר כל שוכב עם בהמה מות יומת. וסמכו לומר מה זה בסקילה אף זה בסקילה. רבי יהודה (בן בתירה) אומר הרי הוא אומר ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני. והלא אוב וידעוני בכלל מכשפה היו ולמה יצאו. להקיש אליהם ולומר לך מה אלו בסקילה אף כל מכשפים בסקילה. עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף (דברים יח).

פסוק יח

קעו

כל שוכב עם בהמה למה נאמר. לפי שהוא אומר ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה (ויקרא כ) בסקילה. אתה אומר בסקילה או אינו אלא באחת מכל מיתות האמורות בתורה. תלמוד לומר ואת הבהמה תהרוגו (שם). נאמר כאן הריגה ונאמר להלן הריגה. מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה. עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר ובכל בהמה לא תתן שכבתך (שם יח). אין לי אלא עונש ואזהרה לשוכב עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר כל שוכב עם בהמה מות יומת. קרא הכתוב לנשכב כשוכב. מה זה בסקילה אף זה בסקילה. עונש שמענו אזהרה לא שמענו. תלמוד לומר (לא תהיה קדשה מבנות ישראל) ולא יהיה קדש מבני ישראל (דברים כג). ואומר וגם קדש היה בארץ עשו ככל התועבות הגוים אשר הוריש ה' (מלכים א' יד).

פסוק יט

קעז

זובח לאלהים יחרם (עונש שמענו אזהרה לא שמענו. תלמוד לומר לא תשתחוה להם ולא תעבדם) זביחה בכלל היתה ויצאת ללמד. מה זביחה מיוחדת שכיוצא בה עובדים לשמים וחייבין עליה בין שהוא עובדה בכך בין שאינו עובדה בכך. אף כל כיוצא בהן עובדין לשמים יהו חייבין עליהם בין שהוא עובדה בכך ובין שאינו עובדה בכך. (אלא) כל שאין כיוצא בו עובדין לשמים לשום עבודתו חייב שלא לשום עבודתו פטור.

בלתי לה' לבדו ((לפי שאחרים) [אחרים]) אומרים אלולי ששתפו ישראל שמו של הקדוש ברוך הוא בעבודה זרה כלים היו מן העולם. שנאמר (זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו). רבי שמעון בן יוחאי אומר והלא כל המשתף שמו של הקב"ה בעבודה זרה חייב כליה. [כענין] שנאמר את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם (מלכים ב' יז). יש אומרים באותיותיה נתנה תורה שלא יהו

ישראל אומרים. (הואיל ואנו) מצווין על עבודה זרה והן כבושין בבורות שיחין ומערות. (תלמוד לומר) על ההרים הרמים ועל (כל) הגבעות (הנשאות) (דברים יב) על הגלילים ועל הנסתרים.

פסוק כ

קעז.

וגר לא תונה ולא תלחצנו (כי גרים הייתם בארץ מצרים) לא תוננו בדברים ולא תלחצנו בממון. שלא יאמר לו אמש היית עובד לבל קורס נבו והרי חזירים בין שניך ואתה מדבר מלין כנגדי. ומנין שאם הוניתו שהוא יכול להונך תלמוד לומר (וגר לא תונה) [כי גרים הייתם בארץ מצרים]. מכאן היה רבי נתן אומר מום שבך אל תאמר לחברך. חביבין הגרים (שבכל מקום) הוא מזהיר עליהם. וגר לא תונה ואהבתם את הגר (דברים י). ואתם ידעתם את נפש הגר (שמות כג). רבי אליעזר אומר גר לפי שסורו רע לפיכך מזהיר עליו הכתוב במקומות הרבה. רבי שמעון בן יוחאי אומר הרי הוא אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שופטים י). וכי מי גדול מי שאוהב את המלך או מי שהמלך אוהבו. הוי אומר מי שהמלך אוהבו (שנאמר ואוהב גר (דברים י)) חביבין הגרים שבכל (מקום שנקראו [נקראו] בישראל).

נקראו בני ישראל עבדים שנאמר כי לי בני ישראל עבדים (ויקרא כה). ונקראו גרים עבדים שבאמר ולא הבה את שם ה' להיות לו לעבדים (ישעיה נו). נקראו ישראל משרתים שנאמר ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהים יאמר לכם (שם סא). ונקראו הגרים משרתים שנאמר ובני נכר הנלוים על ה' לשרתו (שם נו). נקראו בני ישראל אוהבים שנאמר ורע אברהם אוהבי (שם סא). ונקראו הגרים אוהבים שנאמר ואהב גר. נאמר בישראל ברית שנאמר והיתה בריתי בבשרכם (בראשית י). וכן בגרים שנאמר ומחזיקים בבריתי (ישעיה נו). נאמר בישראל רצון שנאמר לרצון לפני ה' (שמות כה). ונאמר בגרים רצון שנאמר עוולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי (ישעיה נו). נאמר בישראל שמירה שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהלים קכא). ונאמר בגרים שמירה שנאמר ה' שומר את גרים (שם קמו).

אברהם קרא עצמו גר שנאמר גר ותושב אנכי עמכם (בראשית כג). דוד קרא עצמו גר שנאמר גר אנכי בארץ (תהלים קיט). ואומר כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על (האדמה) [הארץ] ואין מקוה (דברי הימים א' כט). ואומר כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי (תהלים לט). חביבין הגרים שלא מל אברהם אבינו אלא בן תשעים ותשע שנים. שאלו מל בן עשרים שנה או שלשים לא היה גר יכול להתגייר אלא בפחות מבן [כ' או בן] שלשים. לפיכך גלגל המקום עמו עד שהגיעו לתשעים ותשע שנים שלא לנעול דלת בפני הגרים הבאים (וליתן שכר ימים ושנים). לרבות שכר עושה רצונו שנאמר ה' חפץ למעך צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישעיה מב). וכן אתה מוצא בארבע כתות שהן עונות ואומרות לפני מי שאמר והיה העולם. (לה' אני) שנאמר זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתוב ידו לה' ובשם ישראל יכנה (שם מד). לה' אני (ואל יתערב בי חטא). וזה יקרא בשם יעקב אלו (גרי צדק). וזה יכתוב ידו לה' אלי בעלי תשובה. ובשם ישראל יכנה אלו (יראי שמים).

פסוק כא

קעט.

כל אלמנה ויתום לא תענון אין לי אלא אלמנה ויתום. שאר נל אדם מנין- תלמוד לומר לא תענון דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר אלמנה ויתום שדרבן לענות בהן דבר הכתוב

פסוק כב

קפ.

אם ענה תענה אחד ענוי מרובה ואחד ענוי מועט.

דבר אחר (רבי אומר) אם ענה תענה מגיד שאינו חייב עד שיענה וישנה. כבר היה רבי ישמעאל ורבי שמעון יוצאין ליהרג. אמר לו רבי שמעון לרבי ישמעאל רבי לבי יוצא שאיני יודע על מה אני נהרג. אמר לו רבי ישמעאל לרבי שמעון מימיך בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועכבתו עד שתהא שותה כוסך (ונוטל) [ונועל] סנדלך או עוטף טליתך. אמרה תורה אם ענה תענה אחד ענוי מרובה ואחד ענוי מועט. אמר לו נחמתני רבי. וכשנהרגו רבי שמעון ורבי ישמעאל אמר להם רבי עקיבא לתלמידיו. התקינו עצמכם לפורענות שאלו טובה עתידה לבא בדורנו לא היו מקבלים אותה אלא רבי שמעון ורבי ישמעאל. אלא גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שפורענות גדולה עתידה לבא בדורנו וסילק אלו מבינותינו. שנאמר הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין וגו' (ישעיה נז). ואומר יבא שלום ינחו על משכבותם הולך נכוחו. ולבסוף ואתם קרבו הנה בני עוננה זרע מנאף ותזנה

כי אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו [יכול] כל זמן שהוא צועק אני שומע ואם אינו צועק איני שומע. (הא מה) תלמוד לומר שמוע אשמע [הא מה תלמוד לומר כי אם צעוק יצעק אלי] אלא ממהר אני ליפרע על ידי שהוא צועק יותר ממי שאינו צועק. והלא דברים קל וחומר. אם כשהיחיד צועק על (היחיד) [הרבים] שמע אשמע צעקתו כשארבים צועקים עאכ"ו. ומה אם מדת פורענות מעוטה כשיחיד צועק על הרבים. כך מדה טובה [מרובה] ורבים מתפללים על היחיד על אחת כמה וכמה.

פסוק כג

קפא.

וחרה אפי ר' ישמעאל אומר נאמר כאן חרון אף. ונאמר להלן חרון אף וחרה אף ה' בכם (דברים ז). מה להלן עצירת גשמים וגלות אף כאן עצירת גשמים וגלות. ומה (להלן) חרב אף (כאן) חרב.

והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים ממשמע שנאמר והרגתי אתכם בחרב איני יודע שנשיכם אלמנות [ובניכם יתומים] ומה תלמוד לומר והיו נשיכם אלמנות (ובניכם יתומים) [אלא אלמנות ולא אלמנות]. כענין שנאמר ותהיין צרורות עד יום מותן (שמואל ב' כ) אלמנות חיות. ובניכם יתומים (אין) ואין יתומין אלא שאין ב"ד מניחין אתם בנכסי אביהן מפני שהן בחזקת קיימים. והרי דברים קל וחומר. ומה אם כשלא

תענון את הדין אין נשיכם אלמנות כשתעשון את הדין על אחת כמה וכמה. [כמו] שכתוב משפט אמת שפוטו אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם (זכריה ז). ואומר כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה בי קרובה ישועתי לבא (ישעיה נז) (עאכ"ו שאין נשיכם אלמנות ובניכם יתומים). וכן הוא אומר למען תירא את ה' אלהיך [וגו' ולמען יארכון ימיך] (דברים ו). ואומר ולמדתם אותם את בניכם (שם יא) ואומר למען ירבו ימיכם (שם). ואומר כי ימי [כימי] העץ ימי עמי. ואומר לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה כי זרע ברוכי ה' המה וצאצאיהם אתם (ישעיה סה). ואומר ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו (שם מח). ואומר כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה וגו' (שם סו). ואומר ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה'. (ואומר) ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך וגו' (שם נט). על אחת כמה וכמה שתארכון ימים בעולם הזה ותראו לכם בנים ובני בנים ותזכו לחיי העולם הבא.

פסוק כד

קפב.

אם כסף תלוה את עמי רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מזה ועוד שנים. ואם תקריב מנחת בכורים (ויקרא ב) חובה. אתה אומר חובה או אינו אלא רשות. תלמוד לומר תקריב [את] מנחת [בכורך] חובה ולא רשות. כיוצא בו ואם מזבח אבנים תעשה לי (שמות כ) חובה. אתה אומר חובה או אינו אלא רשות. כשהוא אומר אבנים שלמות תבנה חובה ולא רשות. אף כאן אתה אומר אם כסף תלוה חובה ולא רשות. אתה אומר חובה או אינו אלא רשות. כשהוא אומר והעבט תעביטנו חובה ולא רשות.

קפג.

אם כסף תלוה כסף בכסף אתה מלווה ואי אתה מלוה פירות בפירות. (דבר אחר כסף בכסף אתה מלווה ואי אתה מלווה כסף בפירות ופירות בכסף (וכסף בפירות)).

קפד.

את עמי ישראל וכותי עומדים לפניך ללוות עמי קודם. עני ועשיר עני קודם. ענייך ועניי עירך ענייך קודמין לעניי עירך. עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין שנאמר את העני עמך.

קפה.

לא תהיה לו כנושה שלא תראה לו בכל זמן.

לא תשימון עליו נשך מה תלמוד לומר. לפי שהוא אומר את כספך לא תתן לו בנשך (ויקרא כה) הרי זה אזהרה למלוה שלא ילוה לו ברבית. (אתה אומר למלוה או אינו אלא ללוה. כשהוא אומר אל תקח מאתו הרי ללוה אמור.) אין לי אלא אזהרה ללוה ולמלוה אזהרה לעדים ולערב וללבלר מנין- תלמוד לומר לא תשימון מכל מקום. מכאן אמרו המלוה ברבית עובר על חמשה דברים. משום בל תתן ובל תקח לא תשימון עליו נשך לא תהיה לו כנושה לפני עור לא תתן מכשול. כשם שהמלוה והלוה עוברין (בחמשה דברים) כך הערב

והעדים והלבלר עוברים. רבי (יהודה) מתיר לבלר. רבי מאיר) אומר המלוה ברבית ואומר לסופר בוא כתוב ולעדים חתמו אין לו חלק במי שפקד על הרבית

פסוק כה

קפו.

אם חבול תחבול רבי ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך שתהא עושה מצוה ותהא נוטל את שלך. עד בא השמש תשיבנו לו זה כסות יום שאתה מחזיר לו כל היום. אין לי אלא כסות יום שאתה מחזיר לו כל היום. כסות לילה שאתה מחזיר לו כל הלילה מנין - תלמוד לומר השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש (דברים כג). מכאן אמרו ממשכנים כסות יום בלילה וכסות לילה ביום. ומחזירין כסות יום ביום וכסות לילה בלילה.

פסוק כו

קפו.

כי היא נסותה לבדה - זו טלית.

היא שמלתו לעורו - זו חלוק.

במה ישכב - להביא עור מצע

(והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני.)

ר' נתן אומר: הרי שיצא חייב לחברו מנה בבית דין ועליו כסות במאתים. לא יאמר לו "מכור כסותך והתכסה במנה ותן לי מנה". לכך נאמר כי היא כסותה אי אתה רשאי למנוע ממנו כסות שהיא נופלת לשארו.

ושמעתי כי חנון אני שברחמים בראתי את עולמי.

קפו.

כי היא נסותה לבדה - זו טלית.

היא שמלתו לעורו - זו חלוק.

במה ישכב - להביא עור מצע

(והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני.)

ר' נתן אומר: הרי שיצא חייב לחברו מנה בבית דין ועליו כסות במאתים. לא יאמר לו "מכור כסותך והתכסה במנה ותן לי מנה". לכך נאמר כי היא כסותה אי אתה רשאי למנוע ממנו כסות שהיא נופלת לשארו.

ושמעתי כי חנון אני שברחמים בראתי את עולמי.

פסוק כז

קפח.

אלהים לא תקלל למה נאמר. לפי שהוא אומר ונוקב שם ה' מות יומת (ויקרא כד) עונש שמענו אזהרה לא שמענו. לכך נאמר אלהים לא תקלל מכל מקום. דברי רבי (ישמעאל) [עקיבא]. ר' (עקיבא) [ישמעאל] אומר בדינין הכתוב דבר. שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם.

אלהים לא תקלל אין לי אלא דיין נשיא מנין - תלמוד לומר ונשיא בעמך לא תאר. אני אקרא ונשיא בעמך לא תאר אחד נשיא ואחד דין במשמע. ומה תלמוד לומר אלהים לא תקלל לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. [אין לי אלא דין נשיא שאר כל אדם מנין - תלמוד לומר בעמך לא תאר מכל מקום]. מכאן אמרו יש מדבר דבר אחד וחייב עליו משום ד' דברים. בן נשיא שקלל את האב חייב משום ד' דברים. משום נשיא ואב ודיין ומשום בעמך לא תאר. רבי יהודה בן בתירה אומר אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאר שומע אני לא יהא חייב עד שיהא דיין ונשיא. תלמוד לומר אלהים לא תקלל לחייב עליו משום דיין ונשיא בעמך [לא תאור] לחייב עליו משם נשיא. ומה תלפמד לומר בעמך בזמן שהן עושין מנהג עמך.

(אלהים לא תקלל אין לי אלא דין ונשיא. שאר כל אדם מנין - תלמוד לומר בעמך לא תאר מכל מקום.)

פסוק כח

קפט.

מלאתך ודמעך לא תאחר מלאתך אלו בכורים הניטלין מהמלאה (ודמעך זו תרומה). לא תאחר שלא תקדים (מעשר שני לראשון וראשון לתרומה ותרומה לבכורים). אבל איני יודע אי זה מהם יקדים אם תרומה לבכורים אם בכורים לתרומה. אמרת יקדמו בכורים שהם קרוים ארבעה שמות ראשית בכורים תרומה (ודמע) [ומלאה] לתרומה שאינה קרויה אלא שלשה שמות ראשית ותרומה (ומעשר) [ודמע. תרומה] למעשר ראשון שאינו קרוי אלא שני שמות. ויקדים מעשר ראשון שהוא קרוי שני שמות (תרומה) ומעשר למעשר שני שאינו קרוי אלא שם אחד בלבד. מכאן אמרו (תרומות) המקדים תרומה לבכורים ומעשר ראשון לתרומה ומעשר שני לראשון אע"פ שהוא עובר בלא תעשה מה שעשה עשוי. (תלמוד לומר) [שנאמר] מלאתך ודמעך לא תאחר.

פסוק כט

קצ.

כן תעשה לשורך (הקיש בכור אדם לבכור בהמה ובכור בהמה לבכור אדם). מה בכור בהמה הנפלים פוטרין בה את הבכורה אף בכור אדם הנפלים פוטרין בה את הבכורה. מה בכור אדם אתה רשאי ליתן פדיונו לכל כהן בכ"מ שירצה אף בכור בהמה אתה רשאי ליתן לכהן בכל מקום שתרצה. לפי שהוא אומר והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם (דברים יג) שומע אני יהיה חובה להביאו לבית הבחירה. תלמוד לומר באדם ובבהמה (שמות יג) הקיש בכור בהמה לבכור אדם ובכור אדם לבכור בהמה. מה בכור אדם אתה מטפל בו שלשים יום אף בכור בהמה אתה מטפל בו שלשים יום.

קצא.

שבעת ימים יהיה עם אמו למה נאמר. לפי שהוא אומר והיה שבעת ימים תחת אמו (ויקרא כב) עם אמו. אתה אומר תחת אמו עם אמו או אינו אלא תחת אמו כמשמעו. תלמוד לומר יהיה עם אמו מה כאן (עם אמו אף להלן עם אמו). רבי נתן אומר לא בא הכתוב (תחת) אלא להדרש (תחת אמו אחר אמו. אתה אומר תחת אמו אחר אמו או אינו אלא תחת אמו ממש. הרי אתה דן נאמר כאן אמו ונאמר להלן אמו. מה להלן בסמוך לו. אף כאן בסמוך לו (מהו). [ד"א] שבעת ימים יהיה עם אמו) מה בכור קדש אינו יונק אלא מן החולין אף כולן לא ינקו אלא מן החולין. מכאן אמרו כל הקדשים לא יניקו את בנייהם ומעושרת קלה לא תניק את בנה. וכולן אין למדין אלא מן הבכור. (מה בכור הקדש אינו יונק אלא מן החולין אף כלן לא ינקו אלא מן החולין). כיצד עושין נוטלין מעות מן ההקדש ולוקחין בהמה מן החולין ומרחמת עליהן ומניקות אותן. אע"פ שאמרו אחרים מתנדבין היו על מנת כן.

קצב.

ביום השמיני תתנו לי אין לי אלא שמיני משמיני ולהלן מנין. הרי אתה דן נאמר כאן שמיני ונאמר להלן שמיני (שם). מה להלן להכשיר (בן שמיני (ומשמיני)) [משמיני] להלן אף כאן להכשיר (בן שמיני (ומשמיני)) [משמיני] להלן. מה כאן ביום השמיני שמיני אף להלן כמו כן.

(וביום השמיני תתנו לי להוציא מחוסר זמן).

פסוק ל

קצג.

ואנשי קדש תהיון לי רבי ישמעאל אומר כשאתם קדושים הרי אתם שלי. איסי בן יהודה אומר כשהמקום מחדש מצוה על ישראל הוא מוסיף להם קדושה. איסי בן גוריא אומר נאמר כאן קדושה ונאמר להלן קדושה. מה (להלן) אסורין באכילה אף (כאן) תהא אסורה באכילה.

קצד.

ובשר בשדה טרפה אין לי אלא בשדה בבית מנין- תלמוד לומר (טרפה ונבלה) [נבלה וטרפה] הקיש (נבלה לטרפה) [טרפה לנבלה] מה נבלה לא חלק בה בין בבית בין בשדה אף טרפה לא נחלק בה בין בבית בין בשדה. הא מה תלמוד לומר ובשר בשדה טרפה דבר הכתוב בהוה. כיוצא בו כי בשדה מצאה (דברים כד). אין לי אלא בשדה בבית מנין- דבר הכתוב בהוה. כיוצא בו ומי האיש אשר נטע [כרם] (שם כ). אין לי אלא כרם שאר אילנות מנין - (לא) דבר הכתוב אלא בהוה. אף כאן בשדה טרפה דבר הכתוב בהוה מקום שדרך בהמות להטרף.

קצה.

לכלב תשליכון אותו לכלב ככלב. אתה אומר [ככלב] או אינו אלא כלב כמשמעו. תלמוד לומר לא תאכלו כל נבלה (דברים יג). והלא דברים קל וחומר מה נבלה שהיא מטמאה במשא הרי היא מותרת בהנאה טרפה שאינה מטמאה במשא אינו דין שתהא מותרת בהנאה. הא מה תלמוד לומר לכלב תשליכון אותו ללמדך (שהכלב מכובד מן (העבד). שהטרפה לכלב ונבלה (לעבד) ללמדך) שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה. שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו (שמות יא). אמר הקב"ה תן לו שכרו. והלא דברים קל וחומר ומה אם חיה כן אדם לא כל שכן שאינו מקפח שכרו. שנאמר (קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל (ירמיה יז)). ואומר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו (שם).

מכילתא על שמות כג

פסוק א

קצו.

לא תשא שמע שוא הרי אזהרה למקבל לשון הרע. דבר אחר אזהרה לדיין שלא ישמע מבעל דין עד שיהא בעל דינו עמו. שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם. דבר אחר אזהרה לבעל דין שלא ישמיע דבריו לדיין עד שיהא בעל דינו עמו שנאמר ועמדו שני האנשים (דברים ט). אבא חנן [אומר] משום רבי אלעזר להביא שבועת הדיין שתהא באמן שאם אינו עונה אמן אחריו עושה אותו שבועת שוא.

קצז.

אל תשת ירך עם רשע אמר לו איש פלוני חייב לי מאתים דינרין ולי עד א' בוא והצטרף עליו וטול אתה מנה ואני מנה. לכך נאמר אל תשת ירך וגו'. (אמר לו רבו אתה יודע בי שאלו נותנין לי כל ממון שבעולם אין אני מבדה מנה לי אצל פלוני ויש לי עד אחד בוא והצטרף עמו כדי שאטול את שלי. לכך נאמר אל תשת ירך וגו'). עד חמס הוא זה. כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין לא היה אחד מהם הולך לבית המשתה עד שהוא יודע מי הולך עמו ולא היה חותם בגט עד שהוא יודע מי חותם עמו. רבי נתן אומר אל תשת ירך [אל תשת רשע עד] אל תשת חמס עד להוציא את החמסנין ואת הגזלנין שהן פסולין לעדות. שנאמר לא יקום עד חמס באיש. מהו [ענשו] ועשיתם לו כאשר זמם (שם).

פסוק ב

קצח.

לא תהיה אחרי רבים ממשמע שאין אתה הווה עמהם לרעה אבל אתה הווה עמהם לטובה. כיצד שנים עשר מזכין ואחד עשר מחייבים זכאי. י"ג מחייבין ועשר מזכין חייב. אחד עשר מזכין וי"ב מחייבין (אחד עשר מחייבין) שומע אני יהא חיב. תלמוד לומר (לא תענה על ריב) [לא תהיה אחרי רבים לרעות]. אמרה תורה הרוג על פי עדים הרוג על פי מטיין. מה עדים בשנים אף מטיין בשנים. אחד עשר מזכין ואחד עשר מחייבין ואחד אומר איני יודע (הרי זו) אזהרה לדיין שלא יטה אלא לכף זכות שנאמר ולא תענה על ריב

פסוק ג

קצט.

ודל לא תהדר בריבו למה נאמר לפי שהוא אומר לא תשא פני דל וגו' (ויקרא יט). אין לי אלא אלו חלופיהן מנין- תלמוד לומר ודל לא תהדר. אבא חנן בשם רבי אלעזר בלקט ושבחה ופאה הכתוב מדבר.

פסוק ד

ד.

כי תפגע שומע אני כמשמעו. תלמוד לומר (כי) תראה. שומע אני אפי' ברחוק ממנו (מלא) מיל- תלמוד לומר כי תפגע. כיצד יתקיימו שני מקראות הללו שערו חכמים אחד משבעה ומחצה במיל (הוי אומר) [וזהו] * ריס. נמצינו למדין שהוא עובר על מצות עשה ועל מצות לא תעשה

נוס' הערוך רוס

דא.

שור אויבך (זהו עובד אלילים דברי רבי יאשיה. (מכאן) [וכן]) מצינו שעובדי אלילים קרויים אויבים לישראל (מכל) [בכל] מקום שנאמר כי תצא מחנה על אויבך (דברים כד) כי תצא למלחמה על איבך (שם כב). רבי אליעזר אומר בגר שחזר לסורו הכתוב מדבר. רבי יצחק אומר בישראל (עברין) הכתוב מדבר [ר' נתן אומר בישראל עצמו] אלא מה תלמוד לומר (על) אויבך. אלא (אם) (כן) הכה את בנך או שעשה עמך מריבה נעשה אויב לשעה.

דב.

שור אויבך או חמורו לחיב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו

רג.

תועה אין תועה בכל מקום אלא חוץ לתחום. אע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר. וימצאהו איש והנה תועה בשדה (בראשית לב).

רד.

השב תשיבנו לו (למה נאמר. לפי שהוא אומר) [אין לי אלא בזמן שהוא קרוב רחוק מנין תלמוד לומר] אם לא קרוב אחיך (דברים כב). אין לי אלא בזמן שהוא קרוב ורחוק. אם אינו מכירו מנין - תלמוד לומר ולא ידעתו. ואספתו מציאה שדרכה להאסף (להוציא) השבורה. והיה עמך ברשותך. עד דרוש אחיך עד שתדרוש את אחיך.

עד דרוש אחיך עד שיצא עליו (כרוז. עד דרוש אחיך אותו. אתה צריך לבדוק (או) [את] אחיך אם רמאי הוא אם אינו רמאי).

והשבותו לו (מצינו) מציאה שהיא עושה ואוכלת ולא מציאה שיש עמה הפסד.

פסוק ה

רה.

כי תראה שומע אני אפילו רחוק ממנו (מלא) מיל. תלמוד לומר כי תפגע. או כי תפגע שומע אני כמשמעו תלמוד לומר כי תראה. כיצד יתקיימו שני מקראות הללו. שערו חכמים אחד משבעה ומחצה במיל הוי אומר ריס.

(וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו נמצינו למדין שהוא עובר על עשה ועל לא תעשה).

רו.

רובץ ולא רבצן. תחת משאו ולא יתר על משאו.

דבר אחר תחת משאו [ולא] שיהא משאו בצדו.

רז.

וחדלת מעזוב לו פעמים שאתה חדל פעמים שאתה עוזב. כיצד חמור של ישראל ומשאו של כותי עזוב תעזוב עמו. חמור של כותי ומשאו של ישראל וחדלת מעזוב לו. פעמים שאתה חדל ופעמים שאתה עוזב. היה ביו הקברות אל יטמא. אמר לו אביו הטמא יכול יטמא מפני שמצות עשה קודמת ללא תעשה. לכך נאמר וחדלת מעזוב (פעמים שאתה חדל ופעמים שאין אתה חדל). אמר לו אביו אל תפרוק עמו אל תטעון עמו ואל תחזיר לו אבדתו. הרי זה לא ישמע לו מפני שאביו ואמו חייבין במצות.

רה.

עזוב תעזוב עמו (לכך) [למה] נאמר. לפי שהוא אומר הקם תקים עמו (דברים כב). אין לי אלא טעינה פריקה מנין - תלמוד לומר עזוב תעזוב עמו. רבי יאשיה אומר אחד זה ואחד זה בפריקה הכתוב מדבר. אין לי אלא פריקה טעינה מנין. דין הוא מה אם פריקה שהוא יכול לפרוק בפני עצמו הרי זה מוזהר עליה. טעינה שאינו יכול לטעון בפני עצמו אינו דין שיהא מוזהר עליה. (מפני שדבר הכתוב בהווה) בקל לתלמוד ממנו את החמור. (רבי יהודה בן בתירא אומר הקם תקים עמו טעינה עזוב תעזוב עמו פריקה. מכאן היה רבי ישמעאל אומר כשם שפריקה מן התורה כך טעינה מן התורה.

עזוב תעזוב עמו למה נאמר. לפי שהוא אומר הקם תקים עמו). אין לי אלא פריקה וטעינה בהמה עצמה מנין - תלמוד לומר הקם תקים עמו.

הקם תקים [עמו] בזמן שאתה שוה לו.

פסוק ו

רט.

לא תטה משפט אביונך בריבו למה נאמר. לפי שהוא אומר ודל לא תהדר בריבו אין לי אלא דל עני תאב מנין? תלמוד לומר לא תטה. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר: (בלקט שכחה ופאה) הכתוב מדבר. [דבר אחר]: רשע וכשר עומדין לפניך בדין שלא תאמר הואיל ורשע הוא אטה עליו את הדין. תלמוד לומר לא תטה משפט אביונך בריבו אביון הוא במצות.

פסוק ז

רי.

מדבר שקר תרחק ((וגו')) [הרי זה אזהרה למדבר לשון הרע. דבר אחר הרי זה אזהרה לדיין שלא יושיב אצלו דיין בור. ד"א שלא יעמיד אצלו סניגורין שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם. ר' נתן אומר מדבר שקר תרחק אזהרה לפרוש מן המינות. וכן הוא אומר ומוצא אני מר ממות וגו' (קהלת ז). והמלך ישמח באלהים וגו' (תהלים סג)]. (כדכתיב).

ריא.

ונקי וצדיק אל תהרוג (כי אלו) היה אחד מעידו שעובד לחמה ואחד (עובד) [שעובד] ללבנה שומע אני שיצטרפו זה עם זה ויהא חייב. תלמוד לומר (ונקי) וצדיק אל תהרוג. ראוהו רודף אחר חברו להרוג והסכיף בידו. אמרו לו הוי יודע שהוא בן ברית והתורה אמרה (ונקי וצדיק אל תהרוג ואומר) שופך דם האדם באדם דמו ישפך (בראשית ט). ואמר יודע אני על מנת כן. והעלימו עדים עיניהם (ואם) [ואחר] כן מצאנוהו הרוג מפרפר והסכיף מנטף דם מיד ההורג. שומע אני יהא חייב תלמוד לומר ונקי וצדיק אל תהרוג.

כבר הרג (שמעון בן שטח) [יהודה ב"ט] עד זומם. אמר לו (יהודה בן טבאי) [שמעון בן שטח] אראה בנחמה אם לא שפכת דם נקי (ואמרה) תורה הרוג על פי עדים הרוג על פי זוממים. מה עדים שנים אף זוממים שנים. וכבר היה (יהודה בן טבאי) [שמעון בן שטח] נכנס לחורבה ומצא שם הרוג ומפרפר והסיף מנטף דם מיד ההורג. אמר לו (יהודה בן טבאי) [שמעון בן שטח] תבא עלי אם לא) אני או אתה הרגנוהו. אבל מה אעשה שהרי אמרה תורה על פי שנים עדים יקום דבר (דברים יט). אבל היודע ובעל מחשבות הוא יפרע מאותו האיש. ולא הספיק לומר עד שנשכו נחש ומת.

ונקי וצדיק אל תהרוג הרי שיצא מבית דין חייב ומצאו לו זכוות לאחר מכאן שומע שני יהא חייב. תלמוד לומר ונקי וצדיק אל תהרוג (יכול) כשם שיצא מבית דין [זכאי] כך יצא מבית דיני. תלמוד לומר כי לא אצדיק (רשע).

וצדיק אל תהרוג הרי שיצא מבית דין זכאי ואחר כך מצאו לו חובה שומע שני יהא חייב. תלמוד לומר וצדיק אל תהרוג. (יכול) כשם שיצא מבית דין כך יצא מבית דיני תלמוד לומר כי לא אצדיק רשע. והרי דברים קל וחומר ומה אם מדת פורענות אמרה תורה כי לא אצדיק רשע קל וחומר למדה טובה מרובה.

פסוק ח

ריב.

ושחד לא תקח שמא תאמר הריני נוטל ממון ואיני מטה את הדין. תלמוד לומר כי השחד יעור עיני חכמים (כי השחד יעור עיני חכמים) בתורה. אתה אומר [בתורה] או אינו אלא [עיני] חכמים כמשמעו) תלמוד לומר יעור עיני פקחים. אלו פקחי הדעת שהן מטהרין ומטמאין מדעת עצמן. מכאן אמרו בל הנוטל ממון ומטה את הדין אינו יוצא מן העולם עד שיחסר מאור עיניו. רבי נתן אומר עד שיהא בו אחד משלשה דברים הללו. או טרוף דעת בתורה שיטהר טמא או שיטמא טהור או יצטרך לבריות או שיחסר מאור עיניו. (ר' נתן אומר) [ד"א] ויסלף דברי צדיקים שונא דברים המצודקים הנאמרים בסיני.

פסוק י

ריג.

ושש שנים תזרע את ארצך. ר"א אומר כשישראל עושין רצונו של מקום הם עושין שמטה אחת בשבוע אחד שנאמר שש שנים תזרע שדך. וכשישראל אין עושין רצונו של מקום הן עושין ד' שמטין בשבוע אחד. הא כיצד נרה שנה וזרעה שנה נרה [שנה] וזרעה שנה נמצאו שהן עושין ארבעה שמטין בשבוע אחד.

ואספת את תבואתה והשביעית להביא פירות ערב שביעית שנכנסו לשביעית. אין לי אלא פירות ערב שביעית שנכנסו לשביעית מנין לפירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית. תלמוד לומר כן תעשה לכרמך לזיתך. הרי אתה דן מבין שניהם כאחד. לא הרי הזית כהרי הכרם ולא הרי הכרם כהרי הזית. הצד השווה שבהן שגדלים על מי שביעית הרי הן כפירות שביעית. אף כל שהוא גדל על מי שביעית הרי הן כפירות שביעית דברי רבי יאשיהו. רבי יונתן אומר אינו צריך והלא כבר נאמר ויתרם תאכל חית השדה להביא

פירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית הרי הן כפירות שביעית. ומה תלמוד לומר כן תעשה לכרמך לזיתך בא הכתוב ליתן בעור לזית בפני עצמו ולכרם בפני עצמו (שנאמר)

פסוק יא

דיד.

והשביעית תשמטנה בעבודתה. ונטשתה באכילתה. אין לי אלא פירות (עשבים) מנין- תלמוד לומר ונטשתה מכל מקום.

דבר אחר והשביעית וגו' [שלא תאמר] מפני מה אמרה תורה לא שיאכלו אותה עניים הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים. תלמוד לומר והשביעית מגיד שפורץ בה פרצות. אלא שגדרו חכמים מפני תקון העולם.

דטו.

ואכלו אביוני עמך כתוב אחד אומר ואכלו אביוני עמך וכתוב אחד אומר לך ולעבדך ולאמתך (ויקרא לב) כיצד יתקיימו שני מקראות הללו. כשהפירות מרובין הכל אוכלים נשהפירות מעוטין לך ולעבדך ולאמתך. רבי יהודה בן בתירא אומר עד שלא הגיע שעת הבעור היו הכל (מבערין) אותה עניים ועשירים. הגיעה שעת הבעור (מבערין) אותה עגים ולא עשירים.

דטז.

ויתרם תאכל חית השדה למה נאמר. לפי שהוא אומר עשר תעשר. שומע אני אף פירות שביעית. כשהוא אומר לך ולעבדך ולאמתך הקיש אדם לבהמה. מה בהמה אוכלת מהראוי לה בשביעית שלא מעושר. אף אדם אוכל מן הראוי לו בשביעית שלא מעושר. אתה אומר לכך בא או לא בא אלא להקיש בהמה לאדם. מה אדם אינו אוכל אלא מן המעושר כך בהמה לא תאכל אלא מן המעושר. תלמוד לומר ויתרם תאכל חית השדה. אחר שלמדת שחיה אוכלת מן הראוי לה בשביעית שאינו מעושר אף אדם אוכל מן הראוי לו בשביעית שאינו מעושר. הא מה תלמוד לומר כן תעשה לכרמך לזיתך כענין שאמרנו.

פסוק יב

דיז.

ששת ימים תעשה מעשיך. נאמר כאן שבת בראשית לענין שביעית שלא תסתרס ענין שבת בראשית ממקומה.

ר"ח.

למען ינוח שורך וחמורך הוסיף לו הכתוב נייח אחד להיות תולש מן הקרקע ואוכל. אתה אומר לכך בא או אינו אלא יחבשנו בתוך ביתו. אמרת אין זה נייח אלא צער. תלמוד לומר למען ינוח שורך וחמורך הוסיף לו הכתוב נייח אחד להיות תולש מן הקרקע ואוכל.

ר"ט.

וינפש בן אמתך והגר זהו עבד ערל. אתה אומר עבד ערל או אינו אלא בן ברית. כשהוא אומר עבדך ואמתך [כמוך] (דברים ד) הרי בן ברית אמור הא מה תלמוד לומר וינפש בן אמתך. זה עבד ערל. והגר זה גר תושב. אתה אומר גר תושב או אינו אלא גר צדק. כשהוא אומר וגרך אשר בשעריך הרי גר צדק אמור. הא מה תלמוד לומר והגר- זה גר תושב. [גר תושב] הרי הוא בשבת כישראל ביום טוב. הלוקח עבדים ערלים מן הנכרים הרי הן בשבת כישראל בחולו של מועד דברי רבי יאשיהו. רבי עקיבא מחליף. אימתי עושין יין נסך בזמן שמזכירים עבודת אלילים על פיהם. ואימתי מזכירין עבודת אלילים בזמן שנודרים בהם.

פסוק יג

ר"כ.

ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו למה נאמר. [לפי] שהוא אומר ושמרת את השלחן וגו' (שמות כו) אם שנה עובר בל"ת. לכך נאמר ובכל אשר אמרתי תשמרו. רבי מאיר אומר לעשות דברי תורה עליך חוב. ר"א אומר לעשות מצוות עשה ומצוות לא תעשה. רבי אליעזר בן יעקב אומר אין לי לא מה שפרט הכתוב שאר דקדוקי פרשה מנין. תלמוד לומר ובכל אשר אמרתי אליכם. דבר אחר ובכל אשר אמרתי וגו' [למה נאמר] לפי שהוא אורמ לא תעשה כל מלאכה. אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה. דברים שהן משום דבות מנין- תלמוד לומר ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו.

ר"כא.

ושם אלהים אחרים לא תזכירו שלא תשבע לכותי ביראתו.

ושם אלהים אחרים לא תזכירו שלא תעשנו בית ועד. לא יאמר היכן אתה שרוי במקום עבודת אלילים פלונית. אתה ממתין לי אצל עבודת אלילים פלונית. רבי נתן אומר הרי הוא אומר הבה נבנה לנו עיר (בראשית יא) ונאמר להלן שם ונאמר כאן שם. מה (להלן) [כאן] עבודת אלילים אף (כאן) [להלן] עבודת אלילים. רבי אומר ושם אלהים אחרים לא תזכירו לשבח. אבל לגנאי (תלמוד לומר) שקץ תשקצנו (דברים ז). עבודת אלילים נקראת בלשון (פגימה) [מגונה] חרם (שקץ) תועבה פסל מסכה אלילים תרפים עצבים גלולים שקוצים (חמנים). אבל המקום קרוי לשון שבח אל אלהים שדי צבאות אהיה אשר אהיה חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ואמת (חסיף) להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו (תהלים צב).

פסוק יד

רכב.

שלוש רגלים למה נאמר. לפי שהוא אומר שלש פעמים. שומע אני בכל (מקום ובכל) עת שירצה. תלמוד לומר בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות ([או בחג המצות ג' פעמים ובחג השבועות ג' פעמים ובחג הסוכות ג' פעמים. תלמוד לומר שלש רגלים תחוג לי בשנה]). יראה להוציא הסומין. זכרך להוציא הנשים.

[דבר אחר רגלים להוציא את החגרים.] כל זכורך להוציא (את החגרים) טומטום ואנדרוגינוס. תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם (דברים לא) להוציא חרשים. ושמחת להוציא חולה (וקטן) [וזקן]. לפני ה' אלהיך להוציא את הטמא. מכאן אמרו הכל חייבין בראיה חוץ מחרש שוטה וקטן וטומטום ואנדרוגינוס החגר והסומא והחולה (והקטן) [והזקן].

פסוק טו

רכג.

(את חג המצות תשמור מכאן היה רבי יהודה בן בתירא אומר כל) אשר צויתך כדי שלא תהא (מביא) אלא בחדש האביב.

רכד.

ולא יראו פני ריקם בזבחים. אתה אומר בזבחים או אינו אלא (בכספים). הרי אתה דן נאמר שמחה באדם ונאמר שמחה (בשלמים) [בשמים]. מה להלן בזבחים אף כאן בזבחים.

דבר אחר ולא יראו פני ריקם בעולות. או אינו אלא בשלמים. הרי אתה דן נאמר (שמחה באדם ונאמר שמחה בשלמים) [בשמים]. מה שמחה האמורה באדם בדבר הראוי לבא בידי אדם אף שמחה האמורה (בשלמים) [בשמים] דבר הראוי לבא בידי שמים. אינו דין שיהא שלחן שלך מלא ושלחן של רבך ריקם.

פסוק טז

רכה.

וחג הקציר בכורי מעשיך נאמר שלש רגלים בשביעית שלא יסתרכו שלש רגלים ממקומן

פסוק יז

רכו.

(שלוש פעמים בשנה וגו' והלא כבר נאמר) את פני האדון ה' (אלהיך). ומה תלמוד לומר אלהי ישראל (שמות לד). אלא על ישראל ייחד שמו ביותר. כיוצא בו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. (דברים ז) והלא כבר נאמר ה' (אלהינו) [אחד] ומה תלמוד לומר ה' (אחד) [אלהינו]. אלא עלינו ייחד שמו ביותר. כיוצא בו לכן כה אמר ה' אלהי ישראל (ירמיה לב) והלא כבר נאמר אלהי כל בשר (שם). ומה תלמוד לומר אלהי ישראל. אלא על ישראל ייחד שמו ביותר. כיוצא בו שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי לא על זבחיך אוכיחך ועולותיך לנגדי תמיד (תהלים נ) אלהים אני לכל באי העולם. אף על פי לא יחדתי שמי אלא על עמי ישראל.

פסוק יח

רכז.

לא תזבח על חמץ דם זבחי לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר אין לי אלא זביחה זריקה מנין- תלמוד לומר דם (זבחיך) [זבחי]. רבי יהודה אומר הזבח שכלו שלי ואי זה זה תמיד.

רכח.

ולא ילין חלב חגי עד בקר בא הכתוב ללמדך על החלבים שהם נפסלין בלינה על גבי הרצפה. וזכיתי לדון על האברים הואיל והחלבים מתנה על האשים ואברים מתנה לאשים. אם למדת על החלבים שהם נפסלין בלינה על גבי הרצפה [אף אברים נפסלין בלינה על גבי הרצפה] יכול אברים יהיו נפסלין בלינה על גבי המערכה. תלמוד לומר (ולא ילין חלב חגי) [כל הלילה] עד הבקר (אחר שלמדת) [הא למדת] על האברים שאין נפסלין בלינה על גבי המערכה. וזכיתי לדון אל החלבים. הואיל ואברים מתנה לאשים והחלבים מתנה לאשים. אם למדת על אברים שאינם נפסלין בלינה על גבי המערכה (יכול אף החלבים לא יהיו נפסלין בלינה על גבי הרצפה) [אף חלבים אינם נפסלים בלינה על גבי המערכה. הא מה] תלמוד לומר ולא ילין חלב חגי עד בקר לענין שאמרנו.

פסוק יט

רכט.

ראשית בכורי אדמתך למה נאמרה פרשה זו. לפי שנאמר ולקחת מראשית כל פרי האדמה (דברים כז). אין לי אלא פירות דרך בכורים משקין מנין. תלמוד לומר תביא בית ה' אלהיך מכל מקום. (ומה הפרש בין אלו לאלו. אלא אלו מביאין וקורין ואלו מביאין ואין קורין.)

(אשר תביא מארצך) להוציא אריסין וחכירות והגולן והסיקריקון. (אשר ה' אלהינו) [אלהיך] להוציא גרים ועבדים. (נותן לנו) [לך] להוציא נשים טומטום ואנדרוגינוס. משמע מוציאן שלא יקראו ומוציאן שלא יביאו. תלמוד לומר תביא מכל מקום. ומה הפרש בין אלו לאלו מביאין וקורין ואלו - מביאין ואין קורין.

דל.

לא תבשל גדי בחלב אמו רבי שמעון אומר מפני מה נאמר בג' מקומות. כנגד - שלש בריתות שכרת הקדוש ברוך הוא עם ישראל. אחת בחורב ואחת בעדבות מואב ואחת בהר גרזים והר עיבל. רבי יאשיה אומר הראשון תחלה נאמר ואין דורשין תחלות. שני (לי מה דין [למה מפני הדין]) בהמה טהורה מטמאה במשא וטמאה מטמאה במשא. אם למדת על טהורה שכשרה אסור להתבשל בחלבה. יכול אף טמאה אסור להתבשל בחלבה. תלמוד לומר בחלב אמו ולא בחלב טמאה. (שלישית) ולא בחלב אדם. ר' יונתן אומר מפני מה נאמר בשלשה מקומות אחד לבהמה ואחד לחיה ואחד לעוף. אבא חנן [אומר] משום רבי אלעזר מפני מה נאמר בשלשה מקומות. אחד לבהמה גסה ואחד לעזים ואחד לרחלים. רבי שמעון בן אלעזר אומר מפני מה נאמר בשלשה מקומות. אחד לבהמה גסה ואחד לדקה ואחד לחיה. דבר אחר אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה ואחד איסור בשול.

דבר אחר אחד בין בארץ בין בחוצה לארץ ואחד בפני הבית ואחד שלא בפני הבית. לפי שהוא אומר ראשית בכורי אדמתך לא שמענו אלא בזמן שהבכורים נוהגים שם נוהג בשר בחלב. מקום שאין הבכורים נוהגים ובזמן שאין הבכורים נוהגים לא שמענו תלמוד לומר לא תאכלו כל נבלה (דברים יד). ונאמר לא תבשל גדי. מה נבלה נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ בין בפני הבית ושלא בפני הבית אף בשר בחלב יהא נוהג כן. רבי עקיבא אומר מפני מה נאמר בשלשה מקומות. פרט לחיה פרט לבהמה פרט לעוף. רבי יוסי הגלילי אומר נאמר לא תאכלו כל נבלה ונאמר לא תבשל גדי בחלב אמו. את שאסור בנבלה אסור לבשל בחלב. עוף שאסור בנבלה יהא אסור לבשל בחלב תלמוד לומר בחלב אמו. יצא עוף שאין לו חלב אם. (יצאת) בהמה טמאה אחת בשחיטתה ואחת במיתתה.

לא תבשל אין לי אלא שהוא אסור בבשול. מנין שהוא אסור באכילה. אמרת קל וחומר מה פסח שאין בו בל תבשל יש בו בל תאכל בשר בחלב שיש בו בל תבשל דין הוא שיש בו בל תאכל. לא אם אמרת בפסח שאוסרו בכל דבר לכך הוא אסור באכילה. תאמר בבשר בחלב שאין איסורו באכילה בכל דבר לכך לא יהא אסור באכילה. [תלמוד לומר לא תאכלנו]. רבי עקיבא אומר אינו צריך. אם גיד הנשה שאין בו בל תבשל יש בו בל תאכל בשר בחלב שיש בו בל תבשל דין הוא שיש בו בל תאכל. לא אם אמרת בגיד הנשה שאיסורו קודם מתן תורה לכך אסור באכילה. תאמר בבשר בחלב שאין איסורו קודם מתן תורה לכך לא יהא אסור באכילה. (תלמוד לומר לא תאכלנו). הרי נבלה תוכיח שאין איסורה קודם מתן תורה והיא אסורה באכילה. לא אם אמרת בנבלה שהיא מטמאה במשא תאמר בבשר בחלב שאינו מטמא במשא. חלב ודם יוכיחו שאין מטמאין במשא ואסורין באכילה הם יוכיחו על בשר בחלב אף על פי שאין מטמא במשא יהא אסור באכילה. לא אם אמרת בחלב ודם שחייבין עליהם כרת תאמר בבשר בחלב שאין איסורו משום כרת. תלמוד לומר לא תאכלנו להביא בשר בחלב שאסור באכילה. איסי אומר ולא תאכל הנפש עם הבשר (דברים יב) להביא בשר בחלב שאסור באכילה. איסי בן גוריא אומר נאמר כאן קדושה ונאמר להלן קדושה. מה להלן אסור באכילה אף כאן אסור באכילה.

אין לי אלא אסור באכילה אסור בהנאה מנין. אמרת קל וחומר. ומה ערלה שלא נעבדה בה עבירה אסורה (באכילה ובהנאה). בשר בחלב שנעבדה בו עבירה אינו דין שיהא אסור (באכילה ובהנאה). לא אם אמרת בערלה שלא היה לה שעת היתר לפיכך אסורה בהנאה. תאמר בבשר בחלב שהיה לה שעת היתר. חמץ בפסח יוכיח שהיה לו שעת היתר ואסור בהנאה. לא אם אמרת חמץ בפסח שחייבין עליו כרת תאמר בבשר בחלב שאין חייבין עליו כרת. כלאי הכרם יוכיחו שאין חייבין עליו כרת ואסורין בהנאה. רבי אומר או מכור לנכרי לא תבשל גדי. אמרה תורה כשתמכרנו לא תבשלנו ותמכרנו. מכאן למדת שאסור בהנאה.

(לא תבשל גדי) בחלב אמו אין לי אלא חלב אמו חלב אחותו גדולה מנין. קל וחומר הוא ומה אמו (שאינה נכנסת) [שנכנסת] עמו לדיר להתעשר אסור לבשל בחלבה. אחותו (שהיא) [שאינה] נכנסת עמו לדיר להתעשר דין הוא שיהא אסור לבשל בחלבה. חלב עצמה בבשרה מנין. אמרת קל וחומר ומה במקום שהתיר פרי עם פרי בשחיטה אסר פרי עם האם. כאן שאסר פרי עם פרי בבשול אינו דין שנאסר פרי עם האם. חלב עזים ברחלים מנין. אמרת קל וחומר ומה במקום שהתיר פרי עם (פרי) ברביעה אסר פרי עם האם. (כאן) [מקום] שנאסר פרי עם פרי ברביעה אינו דין שנאסר פרי עם האם. הוא הדין (אף) לבקר. ומפני מה דבר הכתוב בגדי מפני שהחלב מרובה כאמו. רבי אומר נאמר כאן אמו ונאמר להלן אמו. מה להלן בשור כשב ועז הכתוב מדבר אף כאן בשור וכשב ועז הכתוב מדבר.

לא תבשל גדי בחלב אמו בשר בחלב אתה אסור לבשל ולא כל שאר האיסורין. והדין נותן ומה בשר בחלב שזה מותר בפני עצמו וזה מותר בפני עצמו אסורים בבשול. שאר אסורין שבתורה שזה אסור בפני עצמו וזה אסור בפני עצמו אינו דין שיהו אסורין בבשול. תלמוד לומר לא תבשל גדי בחלב אמו. (אין לי אלא בחולין במוקדשין מנין. אמרת אם נאסר בחולין לא נאסר במוקדשין. לא אם אמרת בחולין שכן אסר מליקה בחולין. תאמר במוקדשין שלא אסר מליקה במוקדשין. תלמוד לומר בית ה' אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו).

מכילתא על שמות לא

פסוק יג

א.

ויאמר ה' אל משה (לאמר ואתה דבר) לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח.

ב.

אך את שבתותי תשמורו למה נאמר. לפי שהוא אומר לא תעשה כל מלאכה. אין לי אלא דברים שהם משום מלאכה. משום שבות מנין. תלמוד לומר את שבתותי להביא דברים שהן משום שבות

ג.

כבר היו רבי ישמעאל ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא מהלכין בדרך. ולוי הסדר ורבי ישמעאל בנו של רבי אלעזר בן עזריה מהלכין אחריהם. ונשאלה שאלה זו בפניהם מנין לפקוח נפש שדוחה את השבת. נענה רבי ישמעאל ואמר אם במחותרת ימצא הגנב (שמות כב). [והרי דברים קל וחומר] ומה זה הוא ספק

שבא לגנוב ספק שבא להרוג ((והרי דברים קל וחומר) ומה) שפיכות דמים שמטמא את הארץ ומסלקת את השכינה הרי היא (דוחה) (שבת) [נפש]. קל וחומר לפקוח נפש שדוחה את השבת. נענה רבי אלעזר בן עזריה ואמר מה מילה שאינה אלא אחד מאבריו של אדם דוחה שבת. קל וחומר לשאר כל גופו. (אמרו לו ממקום שבאת מה להלן בודאי אף כאן בודאי.) רבי עקיבא אומר אם דוחה (רציחה) את העבודה שהיא דוחה שבת קל וחומר לפקוח נפש שדוחה שבת. רבי יוסי הגלילי אומר (כשם שהוא אומר אך) את שבתותי תשמורו. אך חלק יש שבתות שאתה דוחה ויש שבתות שאתה שובת. רבי שמעון בן מנסיא אומר הרי הוא אומר ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם. לכם שבת מסורה ואי אתם מסורין לשבת. רבי נתן אומר ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם חלל שבת אחת כדי שתשמור שבתות הרבה.

ד.

כי אות היא ביני וביניכם ולא ביני ובין אומות עו"א.

לדורותיכם שינהוג הדבר לדורות.

לדעת כי אני ה' מקדשכם למה נאמר. לפי שהוא אומר ושמרו בני ישראל את השבת שומע אני אפילו חרש שוטה וקטן. תלמוד לומר לדעת כי אני ה' לא אמרתי אלא במי שיש לו דעת.

כי אני ה' מקדשכם לעולם הבא. כגון קדושת שבת בעולם הזה. נמצינו למדים שהוא מעין קדושת העולם הבא. וכן הוא אומר מזמור שיר ליום השבת לעולם שכלו שבת.

פסוק יד

ה.

ושמרתם את השבת זה הוא שהיה ר' שמעון בן מנסיא אומר לכם שבת מסורה ואי אתם מסורים לשבת. כי קדש היא לכם מגיד שהשבת מוספת קדושה על ישראל. (מה לפלוני חנותו נעולה שהוא משמר את השבת מה לפלוני בטל ממלאכתו שהוא משמר את השבת [ולא עוד אלא כל מי שמשמר את השבת] מעיד למי שאמר והיה העולם שברא את עולמו בששה ימים ונח ביום השביעי. וכן הוא אומר ואתם עדי נאם ה' ואני אל (ישעיה מג)).

ו.

מחלליה מות יומת למה נאמר לפי שהוא אומר כל העושה מלאכה ביום השבת. עונש שמענו ואזהרה לא שמענו. תלמוד לומר ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה. אין לי אלא עונש ואזהרה על מלאכת היום. עונש ואזהרה על מלאכת הלילה מנין. תלמוד לומר מחלליה מות יומת. עונש שמענו ואזהרה לא שמענו. תלמוד לומר ויום השביעי שבת לה' אלהיך. שאין תלמוד לומר שבת ומה תלמוד לומר שבת. אלא להביא את הלילה בכלל אזהרה. דברי רבי (יוסי) [אחא] ברבי יאשיה. ר' יהודה בן בתירה אומר הרי הגויים שהקיפו את ארץ ישראל וחללו ישראל את השבת. שלא יהו ישראל אומרין הואיל וחללנו מקצתה נחלל את כלה. תלמוד לומר מחלליה מות יומת. אפילו כהרף עין (מחלליה מות יומת). כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא (עד שיעשה מלאכה גמורה. הרי שכתב אות אחת שחרית ואות אחת בין הערבים. או שארג חוט אחד בשחרית

וחוט אחד בין הערבים. שומע אני יהא חייב. תלמוד לומר ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם מחלליה מות יומת כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא. עד שיעשה מלאכה גמורה).

ז.

ונכרתה הנפש ההיא מעמיה למה נאמר. לפי שהוא אומר מחלליה מות יומת. אין לי אלא המזיד בהתראת עדים המזיד בינו לבין עצמו מנין. תלמוד לומר ונכרתה להביא המזיד בינו לבין עצמו.

ונכרתה אין הכרתה אלא הפסקה.

הנפש ההיא מזידה (דברי רבי עקיבא). מקרב עמה ועמה בשלום

פסוק טז

ח.

ששת ימים יעשה מלאכה וכתוב אחד אומר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך (שמות כ). כיצד יתקיימו שני כתובים הללו. אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים שנאמר תעשה מלאכה. וכן הוא אומר ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכרמיכם (ישעיה סא). וכשאין עושין רצונו של מקום מלאבתן נעשית על ידי עצמן. שנאמר ועשית כל מלאכתך. ולא עוד אלא ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך (דברים כח).

ט.

(ויים) [וביים] השביעי שבת (לה' אלהיך) [שבתון קדש לה'] למה נאמר. לפי שהוא אומר אלה מועדי ה' מקראי קדש (ויקרא כא). יכול כשם שקדושת מועדות מסורה לבית דין כך תהא קדושת שבת מסורה לבית דין. תלמוד לומר ויום השביעי שבת שבתון קדש לה'. לשם שבת מסורה ואינה מסורה לבית דין. וכן הוא אומר ושמרתם את השבת.

פסוק טז

י.

י ושמרו בני ישראל את השבת זה הוא שהיה רבי נתן אומר חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. רבי אלעזר אומר [לעשות את השבת וגו'] דבר שהברית כרותה לו. ואי זו זו מילה. רבי אלעזר בן פרטא אומר כל המשמר את השבת כאלו עשה השבת. שנאמר לעשות את השבת. רבי אומר כל המשמר שבת אחת כתקנה מעלה עליו הכתוב כאלו שומר שבתות מיום שברא הקב"ה את עולמו עד שיחיו מתים. שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת בני ובני ישראל אות היא לעולם.

פסוק יז

יא.

[ביני ובין בני ישראל] ולא ביני ובין אומות עו"א.

אות היא לעולם מגיד שאין שבת בטלה מישראל. וכן אתה מוצא שבכל דבר שנתנו ישראל נפשם עליו כגון שבת ומילה ותלמוד תורה וטבילה. הרי אלו נתקיימו בידם ואין ניטלין. וכל דבר שלא נתנו ישראל נפשם עליו כגון בית המקדש ושמטים ויובלות והדיינין לא נתקיימו בידמנ

יב.

שבת וינפש וממה שבת מן העבודה או מן הדין. ת"ל (וינפש). מגיד שאין הדין בטל מלפניו לעולם. וכן הוא אומר צדק ומשפט שבת כסאך חסד ואמת יקדמו פניך (תהלים פט). ואומר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו' (דברים לב).

מכילתא על שמות לה

פסוק א

א.

ויקהל משה וגו' למה נאמרה פרשה זו. לפי שהוא אומר ועשו לי מקדש (שמות כה) שומע אני בין בחול בין שבת. ומה אני מקיים מחלליה מות יומת בשאר כל מלאכות חוץ ממלאכת המשכן. [או אינו אף במלאכת המשכן]. ומה אני מקיים ועשו לי מקדש בשאר כל הימים חוץ מן השבת. או אף בשבת והדין נותן. ומה עבודה שאינה באה אלא מכח המכשירין הרי היא דוחה שבת. מכשירי עבודה שאין באה אלא מכחן אינו דין שידחו את השבת. כגון שנטל קרנו של מזבח או שנפגמה הסכין שומע אני יתקנם בשבת. תלמוד לומר ויקהל משה וגו'. בחול ולא בשבת.

ויאמר אליהם

ב.

אלה הדברים וגו' רבי אומר להביא שלשים ותשע מלאכות שאמר להם משה על פה.

ששת ימים תעשה מלאכה וכתוב אחד אומר ששת ימים תעבוד. בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים. וכשאינן עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן.

וביום השביעי שלא יהו ישראל אומרים הואיל ומותרים בעשית מלאכה בבית המקדש נהיה מותרין בגבולין. תלמוד לומר וביום השביעי.

פסוק ב

ג.

יהיה לכם קדש ולמקום חול. וכל העושה בו מלאכה יומת. (ולא בו ובחברו. והרי שחל יום הכפורים להיות ערב שבת ועשה מלאכה בין השמשות שומע אני יהא חייב. תלמוד לומר כל

ד.

העושה בו מלאכה יומת ולא בו ובחברו).

פסוק ג

ה.

לא תבערו אש וגו' [למה נאמר] לפי שהוא אומר בחריש ובקציר תשבות (שמות לד). שבות מחריש בשעת הקציר (שבות מערב שביעית לשביעית. אין לי אלא) שהוא שובת מערב שביעית לשביעית. יכול כן ישבות מערב שבת (לערב שבת) [לשבת]. ועוד קל וחומר ימה שביעית שאין חייבים עליה לא כרת ולא מיתת בית דין הרי הוא שובת מערב שביעית לשביעית. שבת שחייב עליו כרת ומיתת בית דין הוא שישבות מערב שבת שבת. (או) [ולא] יהיה רשאי להדליק לו נר או להטמין לו את החמין או לעשות לו מדורה. תלמוד לומר לא תבערו אש בכל מושבותכם ביום השבת. ביום השבת אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר מערב שבת לשבת.

ו.

דבר אחר לא תבערו אש בכל מושבותיכם [למה נאמר] לפי שנאמר אש תמיד וגו' (ויקרא ו). שומע אני בין בחול בין בשבת. ומה אני מקים מחלליה מות יומת בשאר כל מלאכות חוץ מן המערכה. [או אינו אלא אף המערכה]. ומה אני מקים לא תכבה כל הימים חוץ מן שבת. תלמוד לומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם [בכל מושבותיכם] אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר בבהמ"ק. אמר אחד מתלמידי רבי ישמעאל הרי הוא אומר לא תבערו. למה נאמר לפי שהוא אומר וכי יהיה באיש חטא וגו' (דברים כא). שומע אני בין בחול בין בשבת. ומה אני מקיים מחלליה מות יומת בשאר (כל המיתות) [המלאכות] חוץ ממיתת בית דין. או אינו אפילו במיתת בית דין ומה אני מקיים (ותלית אותו על עץ) בשאר כל הימים חוץ מן השבת. תלמוד לומר לא תבערו אש (וגו). שרפה בכלל היתה ויצאת ללמד. מה שרפה שהיא אחת ממיתות בית דין אינה דוחה את השבת. אף כל שאר מיתות בית דין לא ידחו את השבת.

ז.

רבי (יונתן) [נתן] אומר לא תבערו אש למה נאמר. לפי שנאמר ויקהל משה שומע אני לא יהא חייב עד שיעבור על שלשים ותשע אבות מלאכות. תלמוד לומר בחריש ובקציר. עד שיעבור על שתים ואם לאו אינו חייב. תלמוד לומר לא תבערו הבערה היתה בכלל ויצאת ללמד. אלא מה הבערה מיוחדת שהיא אחת

משלשים ותשע אבות מלאכות חייב עליה אף כל שאר שלשים ותשע אבות מלאכות חייב עליה בפני עצמה.

ח.

רבי (נתן) [יונתן] אומר לא תבערו אש למה נאמר. לפי שהוא אומר (ויקהל משה) שומע אני יהא רשאי להדליק (לו) את הנר (ולהטמין לו את החמין) לעשות (לו) מדורה. תלמוד לומר לא תבערו אש ביום השבת. ביום השבת אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר ביום טוב.